

A MAGYAR DRÁMA TÖRTÉNETE

ÍRTA

SZÁSZ KÁROLY

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

KEDVES LAJOS FIAM EMLÉKÉNEK

ELŐSZÓ.

Bayer Józsefnek akadémiai jutalommal kitüntett s a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában 1897-ben megjelent kétkötetes munkája a legrégebb nyomoktól 1867-ig tárgyalja a magyar drámairodalom történetét. *Galamb Sándor-nak A magyar dráma története* című munkája pedig — melynek első kötetét 1937-ben adta ki a M. T. Akadémia — mintegy Bayer művének folytatása, amennyiben csak 1867-től kezdve fejtegeti tárgyát, s 1896-ig, a milléniumig, szándékozik ismertetni drámánk történetét. A megjelent első kötet anyaga az 1880. év elejéig terjed.

Az itt fekvő munka a magyar dráma egész történetét felöleli, a XVI. századi nyomoktól kezdve, a Nemzeti Színház megnyitásának százados fordulójáig, az 1937. év augusztusáig. Ám ez a munka nem akar a Bayerével és a Galambéval versenyre kelni, mert míg azok teljes tudományos apparátussal, s Bayeré különösen filológiai részletességgel tárják elénk drámánk történetét — jelen munka, mellőzve a jegyzeteket is, a művelt nagyközönség igényeit tartja szem előtt, s könnyedebb formában igyekszik az érdeklődő olvasóknak nyújtani azt, amit Bayer és Galamb inkább az irodalomtörténészek számára

adtak. így ez az itt fekvő mű — bár kisebb terjedelemben, de más céllal és más módszerrel, viszont a határvonalat még a Galamb Sándor művénel is jobban kitolva — ismerteti a magyar drámának majdnem négyszázados történetét.

Hálás köszönettel adózom *Voinovich Gézá-nak*, a M. T. Akadémia főtitkárának, hogy e szerény mű megjelenését az Akadémia anyagi támogatásának kieszközlésével elősegítette, valamint a *Franklin-Társulatnak*, amely olyan szíves készséggel vállalkozott művem kiadására.

Budapesten, 1939. május.

Sz. K.

ELSŐ FEJEZET.

A magyar dráma kialakulása.

XVI—XVIII. század.

Irodalmunkban a műfajok között a dráma fel-
lendülése váratott legtovább magára. Míg a XVI.
században a lírának már olyan képviselője volt Ma-
gyarországon, mint Balassi Bálint — kinek formára
is megragadó virágénekeiben és katonadalaiban igazi
költői lélek lángjai lobognak, s aki mostanáig min-
den magyar költő között legtöbb kiadást ért — és
a XVII. század gróf Zrínyi Miklósnak lantján meg-
teremtette a magyar epikai költészetnek hosszú ideig
egyetlen igazi nagy alkotását, s nehézkes nyelve
ellenére is mindmáig egyik fő díszét s méltó dicse-
kedését, a koncepciójának fenségével és jellemrajzá-
nak erejével annyira kimagasló *Szigeti veszedelem*
című hőskölteményt — addig a dráma ezekben a
századokban még sehogysem tud erőre kapni, a kez-
det kezdetét éli, s mikor a XVII. században Francia-
országnak már megvolt a maga Corneille-ja, Eacine-ja
és Moliere-je, Anglia pedig már éppenséggel Shake-
speare-rel dicsekedhetett — a magyar dráma néhány
XVI. századbeli szerény, eléggé elszigetelt, bár nem
érdektelen kísérlet után, még csak fejletlen gyermek-
ként dadog az iskolai előadások szűk keretében.

Hogy Magyarországon a dráma — mely a XIX.
században oly nagy nevekre és fényes sikerekre hivat-
kozhatik — oly későn indult fejlődésnek, annak oka
elsősorban talán abban található meg, hogy a magyar
nép pogány ősvallásának szertartásaiból valószínű-

leg hiányzottak azok az elemek, amelyek például a germán népeknél megvoltak az ősi vallásban, s melyek a középkori misztériumokban és moralitásokban szinte természetes továbbfejlődésre találhattak; de meg azután Magyarországon nem hathatott közre emlékezete a görög és latin drámának, melynek emlékei a román népeknél többé-kevésbé mindig éltek. Mindezek ellenére is azonban nagyobb sikerrel fejlődhetett volna nálunk a dráma, ha nem lettek volna oly igen nagy akadályai a színpad megteremtésének, kialakulásának. Hogy a közművelődés e fontos eszközének és intézményének meghonosodása és tökéletesedése miért késett Magyarországon oly sokáig, annak magyarázatát könnyen megtalálhatjuk hazánk politikai történetében, e történet rettenetes égszakadásaiban és földindulásaiban, melyek részint a törökkel való küzdelmek, részint a magyar faj örökletes tulajdonságaiból fakadó és táplálkozó belviszályok nyomán sehogysem kedveztek a városi élet kifejlésének, s nem engedték különösen egy nagyvárosi központ kialakulását. Városi élet nélkül pedig nem támadhat színpad, nem fejlődhetik színház, nem virágozhatik a színészet: a dráma elsőrangú létfeltétele és melegágya.

Hiányozván a magyar városi élet, s így nem lévén termő talaj és éltető levegő a színpad számára, ennélfogva a liturgiái dráma — mely, mint a középkori drámának mindenütt első formája, Magyarországon is megvolt valamennyire az Árpád-házi királyok korabeli templomokban, s később, némileg fejlettebb fokion, passió-játék alakjában itt-ott a templom-[^] előtti téren is megjelent — nem igen fejlődött tovább. Azok a legtöbbször bibliai tárgyú, néha legendákat és mártír-történeteket felölelő, mindig vallásos jellegű misztérium-drámák, melyek a középkor végén és az újkor kezdetén különösen Franciaországban oly sűrűn s oly nagy hatással adattak — nálunk csak helyyel-közzel, s inkább csak a német városi

polgárság körében szerepeltek, külföldi minták nyomán, s ha itt-ott a magyarság körébe is utat találtak, a magyar nyelvű eredeti drámairodalomból mégis hiányoznak, s a magyar dráma első nyomai nem is a misztérium-drámával, hanem az ettől úgyszólván egészen függetlenül keletkezett hitvitázó és iskolai drámai kísérletekkel kapcsolatosak. E kísérletek a XVI. században jelentkeztek, s így ez a korszak az, melyben drámáról — természetesen e műalaknak említett kezdetleges formáit értve csak ezúttal — mint eredeti irodalmi termékről egyáltalában beszélhetünk Magyarországon.

A XVI. század, Mátyás király hatalmas egyénisége után, utódainak gyenge kormányzata alá kerülve találta az országot, s az oligarchák féktelenkedése és a köznép lázongása közepett romlásba sülyedni, majd a mohácsi mezőn szinte halálos sebbel lehanyatlani s azután három részre szakadni és részben török uralom alá jutni látta Szent István dicső birodalmát. Szinte csodálatos, hogy ebben a szomorú, gyászos században született meg voltaképpen a magyarnyelvű nemzeti irodalom, s ennek keretében a magyar dráma is.

Színjátszásra, alakoskodásra nem volt nagy készség az ázsiai egyhangú puszták végtelenjéről a Duna-Tisza közé vándorolt magyar népben, melynek alaptermészete inkább komoly, szellemi ereje nagyobb a szemlélődésben, mint a képzelődésben s hajlamai erősen fűzik a múlt hagyományaihoz, azok pedig az igriceknek és síposoknak néha párbeszédés előadásain kívül a világi színjátszásnak egyéb emlékét nem igen őrizték meg. A fentebb említett okok mellett talán ez is gátjául szolgált nálunk a színpad s vele kapcsolatban a dráma középkori kifejlődésének, — s ez is hozzájárult ahhoz, hogy a templomból a város terére költözködött egyházi jellegű drámai játék Magyarországon nem talált termékeny talajra. Mikor azonban a XVI. század vérvivatarjai között végig-

sívított a magyar rónán a nyugatról sebes szélként zendülő és zúgó hatalmas eszmeáramlat, a reformáció, s annak különösen kálvini formája a maga józanságával és szigorúságával meg tudta fogni a tisztafejű és egyeneslelkű magyar fajt is — ez a lelkeket átformáló nagy szellemi mozgalom a maga elveinek és tanításának terjesztésére sietett eszközül használni föl az élő szó meggyőző erején kívül a nyomtatott betűnek szárnyait még csak most bontogatni kezdő hatalmát is. Csak természetes, hogy a népre hatni kívánó reformációnak — a középkori egyetemes műveltség latin nyelve helyett — nemzeti nyelven kellett szólania, s így teremtette meg igazában a reformáció Magyarországon a nemzeti irodalmat, melynek keretében aztán megjelent az első magyar drámaíró is. Az erős kálvinistává vedlett *Sztárai Mihály*, előbb ferencrendi szerzetes, egyideig Pálóczi Antal zempléni főispán udvari papja, majd laskói református prédikátor volt ez, a padovai egyetemet megjárta s ott a színpaddal bizonyára megismerkedett nagytudományú teológus, a legtevékenyebb és legtehetségesebb reformátorok egyike, ki lelke lobogó szenvedélyével és mélységes meggyőződésével vett részt a megindult hatalmas vallási harcban: prédikált és vitázott, lelkesített és korholt, támadt és védett — szóban, írásban egyaránt, írt lírai és elbeszélő verseket — de csupa vallásos tárgyút — s helyes érzéssel megismervén a drámai formában az eszme hirdetésére és terjesztésére oly annyira alkalmas eszközt, hittérítő céljai szolgálatában — valószínűleg a német iskolai drámák hatása alatt — megírta *Az igaz papságnak tüköre* című kis drámát, latin címén: *Comoedia lepidissima de sacerdotio*.

Természetes, hogy e mű a *dráma* elnevezést voltképpen még alig érdemelte meg; nem volt az egyéb, mint hitvitázó gúnyirat, tüzes érvelés a református vallás evangéliumszerűsége mellett, a katolikusok-

kai szemben, mely drámai cselekvény nélkül, inkább csak párbeszédés külső formájában tartozik a drámai műfajhoz. E sok helyen igen ötletesen, sőt jó humorral írt darabban a kálvinista Tamás pap erős meggyőződéssel, válogatatlan nyers kifejezésekkel védi vallását s szorítja sarokba a pápát és papjait, a bibliára és Szent Gergely római püspök írásaira hivatkozva. A darabot — melyben a papi személyeken kívül jóízű népi alakok is szerepelnek, a katolikus Antal bíró és a református Borbás bíró személyében — Huszár Gál református pap és nyomdász nyomatta ki 1559-ben Magyaróváron. Hogy a darab nyilvános előadás céljaira készült, az kivüláglik már a darab elé írt prológusból is, és valószínű, hogy tolnai diákok előadásában csakugyan színre is került, s bizonyára nagy hatással, mert hiszen azoknak az érzéseknek és gondolatoknak ad erőteljes kifejezést, amik annak a kornak uralkodó eszméi körében izzottak s a darabossága ellenére is édes zengésű honi nyelven szólott efféle mulatsághoz nem igen szokott hallgatóihoz.

Az iskolai drámák fajtájához hasonló hitvitázó drámának nevezhetjük tehát *Az igaz papságnak tiköre-t*, mely egyébként már második darabja volt Sztárainak, de az elsőből, a papok nőtlensége ellen írt *Comoedia de matrimonio sacerdotum* című darabból csak töredék maradt. A református író által megindított polemikus drámát a XVI. századbéli vallási harcokban támadólag föllépő, de egymás közt is elkeseredetten versengő protestantizmus másik csoportja, az unitárius felekezet is siet Sztárai nyomán eszközül használni a maga igazságának terjesztésében, s így jön létre — ismeretlen, de mindenesetre unitárius szerző tollából — az 1567. évi debreceni kálvinista zsinat végzéseire felelni hivatott *Disputatio Debreceniensis*, mit *Válaszúti komédia* néven is szokás emlegetni, az erdélyi Válaszút község nevére, ahol talán el is játszottak. Ezt a darabot — szín-

tén minden drámai cselek vény nélkül, de jó jellemzéssel zamatos nyelven írva — a kálvinistáknak és unitáriusoknak a Szentháromság felőli vitája tölti ki, hogy aztán a világi lutheránusoktól támogatott unitáriusok fényes győzelmével végződjek.

Készen még mindig hitvitázó, de már inkább politikai jelleggel és célzattal készült a XVI. század legnevezetesebb drámai terméke, a *Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról* című, öt részre oszló darab, mely e korszaknak általában is egyik legérdekesebb irodalomtörténeti emléke, melyet mindeztideig teljes bizonyossággal nem ismert szerzője 1565 körül írt, akkor, mikor Shakespeare még ölbevaló gyermek volt s Corneille még meg sem született s melyet *Karádi Pál* unitárius szuperintendens 1569-ben adott ki nyomtatásban, egy kis élőbeszéddel. Lehetséges hogy talán éppen Karádi Pál írta a darabot; minden valószínűség szerint a mozgékony unitárius felekezethez tartozott a szerző, ki a darabban mind a katolikusokat, mind a kálvinistákat megcsipkedi — amazokat a fülbegyónás, emezeket a predesztináció szigorú tanának kigúnyolásával.

De a darabban — ismételjük — nem a vallási célzat a fő; valóságos politikai szatíra ez már, drámai formában, melynek megírására — az igazi írói tehetség ellenállhatatlan ösztönzésén kívül — bizonyára az a rettentő keserűség és undor hajtotta a szerzőt, mely annak a korszaknak politikai bűnei és erkölcsi súlyedtsége láttára méltán elfoghatta, s mely kornak legjellegzetesebb alakjai közé tartozott Balassi Menyhért, kit pellengérré állítva, egyúttal a gyűlölt német uralommal szemben érzett megvetésnek is kifejezést kívánt adni a darab írója. Cselek vényt elgondolni és megszerkeszteni még ez a szerző sem tud; de hangzatosan ömlő nyelve még erőteljesebb, ötletebb és jellemzetesebb, mint a Sztáraié, vagy a *Disputatio* ismeretlen írójáé. Ahogyan pedig darabjának ama zivataros kor minden bűnével terhelt fő-

személyét, a cinikus, kapzsi, fukar, hitetlen, rabló, alávaló főurat: Balassi Menyhértet húsból-vérből formált eleven emberként állítja elibünk — az a jellemző erő olyan ihletett költőnek mutatja a *Comoedia* szerzőjét, akitől a drámaírói hivatottságot sem lehet megtagadni.

A darab tartalma különben az, hogy Balassi a János Zsigmond királytól a másik országrész urához, Miksa császárhoz és királyhoz pártolván, szeretné, ha eddig szerzett birtokai továbbra is kezén hagyatnának. Ez óhaja esélyeinek kipuhatolása végett Bécsben járt bizalmasa: Szénási prédikátor arról értesíti, hogy bizony csak kálvinista hitének elhagyása árán maradhat meg Szatmár és Bánya birtokában. Balassi hamarosan kijelenti, hogy a hittel való kereskedést mindenkor igen jónak és hasznosnak ismerte, könnyű szívvel átáll tehát pápistának, megjelenik az érsek előtt — kiben Oláh Miklós esztergomi érsekre, a Habsburgok udvarának befolyásos emberére, a XVI. századbeli ellenreformáció tevékeny vezérére kell ismernünk — s meggyónja hajmeresztő bűneit, élete történetének elbeszélésében. Az elszörnyűködött érsek aztán, mikor Balassi száz gira ezüsttel teszi nyomatékosabbá vezeklését, feloldozza a bűnöst, kinek szerepe ezzel véget is ér, mert az ötödik rész már csak azért van mintegy hozzáragasztva a darabhoz, hogy Balassinak két deák társaságában megjelenő fia is — mint apjához méltó gonosz sarjadék — jellemeztessék.

E sok rettenetes gonoszságot olvasva, mélységesen meg kell ugyan döbbennünk ama kor romlottsága fölött; nem szabad azonban felednünk, hogy az erkölcsi fogalmak nagy változásokon mennek át az idők folyamán, s nem szabad Balassi és Oláh Miklós beszédeit és tetteit a mai kor erkölcsi érzékével tekintenünk és mérlegelnünk.

A *Comoedia* egyetlen fennmaradt példányát a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára őrzi.

Balassi Bálint, a nagy lírikus nevéhez szintén fűződik egy drámai kísérlet emléke. Csak csekély töredék maradt fenn ebből a *Credulus és Julia* szerelmét tárgyazó darabból, melyben Balassi — erősen lírai természetének megfelelően — bizonyára a maga viszontagságos életének egy epizódját öltöztette drámai formába, melynek azonban jelentősége a magyar drámairodalomban alig több, mint hogy az első magyar színdarab, mely szerelmi történetet tárgyal, akkor, mikor a dráma terén még — előtte és sokáig utána — úgyszólván teljes kizárólagossággal a hitvitázó dráma és a bibliai vagy történeti tárgyú iskolai dráma uralkodott.

Ez elszigetelt jelenség mellett a XVI. században a dráma kezdetleges kialakulása a reformáció mozgalmával kapcsolatos — s azt lehetett volna remélni, hogy a reformáció szülte szellemi megújulás nyomán hatalmas fejlődés fog — a biztató kezdet után — beállani a magyar dráma terén. De nem így történt.

Az 1562. évi emlékezetes *Debreczeni Hitvallás* — örök kárára a magyar drámairodalomnak — ridegen ellene nyilatkozott a színjátszásnak s két századon át alig-alig került is előadásra egy-egy magyar nyelvű református iskolai dráma.

E mellett a magyarnyelvű dráma fejlődésének útját állta az a hatalmas vallási mozgalom is, mely a reformáció nyomában és ellenhatásaként már a XVI. században megindulva, mint nagy erőre kapott ellenreformáció, Magyarország XVII. századbeli történetét úgyszólván irányította s irodalmára is rányomta a maga letörölhetetlen bélyegét.

Igaz, hogy az ellenreformáció is felismerte azokat a hatalmas eszközöket, amiket az irodalom nyújt a vallási mozgalmak sikerének előmozdítására s az iskolai színpadot is bevonta ez a mozgalom a maga tevékenységi körébe — csakhogy ez a színpad egyelőre nem a magyar szó terjesztője lett. Mert a katho-

likus iskolák jobbára a jezsuita rendnek, az ellen-reformátor Pázmány kitűnően szervezett hadseregének kezén voltak s színpadjaikon — egészen a XVIII. század derekáig — túlnyomó számban latinnyelvű drámák kerültek előadásra, mik a magyar dráma történetében voltaképpen semmi jelentékeny szerepet sem vittek. Pedig most már bezzeg volt pompás színpad: nagy költségbe kerülő fényes kiállítás, remek díszletek, jelmezek, drága rekvizitumok, sok szereplő — de ez a színpad nemcsak nyelvében nem kapcsolódott a nemzeti irodalomhoz, hanem célzatai sem voltak nemzeti vonatkozásúak. A növendékeket fesztelen mozgáshoz szoktatni, latin nyelvi készségüket erősíteni, erkölcsi tanítással szolgálni, vallási buzgóságot terjeszteni — ez volt a bibliai és történeti tárgyú jezsuita iskola-drámák előadásának úgyszólván kizárólagos célja.

A magyar nyelvű drámairodalom XVII. századbeli szegényes termésének legértékesebb darabja az ismeretlen szerző által verses formában írt — esetleg ugyan idegenből fordított — s első ízben 1646-ban kiadott *Comico-Tragoedia*, melynek egyik legszembe-tűnőbb érdekessége, hogy voltaképpen a régebbi századokban a nyugateurópai népeknél közkedvelt *moralitás-ok* egyik kései hajtása, mely megszemélyesített emberi tulajdonságoknak és indulatoknak allegorikus szerepeltetésével, majd a dőzsölő gazdag és a szegény Lázár történetének előadásával, s a kérkedő, de az ördögök kezére jutó szegény lator katona sorsának bemutatásával példázza az erénynek üdvözítő voltát. Ez a színre bizonyára sohasem került darab fordultatos nyelvével s jól lendülő verselésével nem érdektelen olvasmány.

Van a XVII. századnak egy más, szintén magyar-nyelvű s ugyancsak *Comico-Tragoedia* címet viselő drámai terméke 1698-ból, mely Pluto és Jupiter versengését tárgyazza, s melynek szerzőjét már ismerjük. *Felvinczy György* az, aki azonban nem erről

az igen gyenge darabjáról nevezetes, hanem inkább arról, hogy ő az első magyar vándorszínész, az első színigazgató, aki mint bohém diák megszökik az iskolából, csavarog és mindenbe belefog, végre színjátszó engedélyért folyamodik, azt 1696-ban meg is kapja I. Lipót királytól, s mint az Erdélyben fennmaradt szájhagyomány meséli: összeszedett társaságával tartott is előadásokat Kolozsváron, egy-egy tágasabb *hiú*-ban, vagyis — padláson. Felvinczy e vállalkozása azonban csak elszigetelt jelenség maradt, mert majdnem további száz esztendőnek kell lefolynia, míg — a XVIII. század utolsó évtizedében — megszervezkedett az a színjátszó társaság, melynek működésével kezdődik voltaképpen a rendszeres magyar színjáték története.

A két *Comico-Tragoedia* közti időből, 1678-ból való az *Actio Curiosa* c. drámai formájú, nagyon zavaros tartalmú, a dunamelléki nyelvjárásra valló, tősgyökeres magyarsággal megírt darab, melynek szerzője — az újabb kutatások szerint — talán *Chernel István*, hőse pedig *Gaude uram*, aki igen ötletes, jóízű, bár sokszor nagyon is mosdatlan szájú, deákos ember, a vidéki kálvinista kurtanemesek fájából, aki mókáz, politizál, okoskodik, gorombászkodik, példabeszédekkel vagdalkozik, le is főzi a vele egymásután szóbaállókat, de éhben ki is merül a merő fecsegésből álló, cselekvénytelen darab. Ugyanebből az évből maradt fenn *A víz, majd a bor dicséreti* című, szintén elmés, de szintén durva tréfákkal teljes darab, melyben a katona, a kántor, a pap, sőt még az asszony is a bort — a filozófus ellenben a vizet dicséri, ám azzal az indoklással, hogy víz nélkül nem teremne a szőlőtőke.

A XVIII. század — mit pedig általában nemzetietlen kornak, vagy legalább is a nemzeti szellem pihenése korának nevezhetünk — az iskolai drámák terén mind több és több magyarnyelvű és hazai tárgyú darabot termelt, és pedig nemcsak a jezsuiták,

hanem a piaristák, a ferencrendiek és a pálos barátok intézeteiben is, hol az iskolai drámát szintén nagy előszeretettel és sikerrel ápolgatták.

A magyar nyelven írt jezsuita iskolai drámák szerzői közt fel szokták említeni *Faludi* Ferencet, — a régebbi irodalom prózájának egyik mesterét — kinek 1750-ben kiadott *Constantinus Porphyrogenitus* című, szép stílusú munkája talán a legjobb iskolai dráma a XVIII. században, de nem eredeti mű, hanem fordítás olaszból.

Mint eredeti szerző a jezsuiták közül *Illei János* válik ki leginkább, akinek igazi drámaírói tehetsége voltaképpen ki is nőtt az iskolai színpad szűk kereteiből, aki már erős hatása alatt állott a XVIII. századbeli francia befolyásnak, sokat fordított francia szerzőktől, tőlük tanulta el a színműírás technikáját, s *Ptolomaeus-ról*, de különösen *Salamon* magyar királyról írt iskolai darabja — akár indítékait, akár gyorsmenetű, épkézláb cselekvényét tekintjük, a legkiválóbbak közé tartozik e nemben. *Tornyos Péter* című — 1789-ben, tehát már a jezsuita rend feloszlata után kiadott «farsangi játék»-a pedig, melyen Molière *Bourgeois Gentilhomme-jának* hatása érzik — komikus alakjainak tréfás történetével az első magyar bohózatnak mondható, mely a *Kelemen László* igazgatása alatti első magyar nyilvános színpadon is előadatott, s így Illei János ezzel a munkájával valósággal az átmenetet képviseli az iskolai drámából a világiba. Ebben a vidám históriában az van mulattatóan a nézők szeme elé állítva, hogy a vén zsugori Tornyos Pétert öreg korára elfogja az úrhatnékság, nagy bált készül adni, de a kóbor garabonciás diák: Ventifax, magának az öreg Tornyosnak szolgálójával, Lőrincsel szövetkezve, becsapja és kifosztja a nagyralátó, de rövideszerű öreget. *Tornyos Péter* alantas komikumban mozog ugyan, de népies zamatú nyelven beszélő alakjai közül igen mulatságos figura a költekezni készülő fősvény,

aki — mint ahogy az Molière darabjaiban is gyakori — mindig veri szolgáját, s aki kéri a diákot, hogy tanítsa őt meg latinul s bővílje meg erszényét, hogy az soha ki ne fogyjon, továbbá a hűtelen szolga — aki egyébként már a görög és római vígjátékoknak is ismert alakja, s ki itt medvebőrbe bújva szedi rá gazdáját — és a furfangos diák, aki subát cserél a fősvénnyel s a zsebben felejtett erszénnyel odébb áll, s aki szintén nem az Illei darabjában szerepel először. Nem csoda, ha e darab — a magyar színpadi művekre való hosszas várakozás után — oly nagyon tetszett, hogy még a XIX. század harmincas éveiben is hatással adatott, mikor pedig már Kisfaludy Károly pompás vígjátékait szelvében játszották.

A piarista-rend a XVII. század vége felé telepített le Magyarországon; bár alapítójának, Kalazanci Szent Józsefnek kedve és felfogása ellenére volt a diákok színjátászása, a rend — ha kevésbbé fényesen kiállítva is — hamar megkezdte iskoláiban a drámai előadásokat, s ezek a XVIII. században mindinkább magyarrá válnak — amint az egész rendet általában erős nemzeti érzés hatja át — s II. József németesítő törekvéseire a piaristák a XVIII. század második felében majdnem minden alkalommal magyarnyelvű iskolai dráma előadásával feleltek. E rend legkiválóbb iskolai drámaírója a lelkes és sokoldalú *Benyák Bernát* volt, kinek szintén van egy darabja Salamon királyunk életéből, ami csakugyan kitűnő drámai tárgy is, mely mozgalmas cselekvényre és hatalmas szenvedélyrajzra adna alkalmat, sok magyar drámaíró hozzá is nyúlt később is e hálásnak ígérkező tárgyhöz, de a jó Salamon-dráma még napjainkban is csak várat magára. E tárgyról — a Salamon király és Géza herceg közti vizsályt véve cselekvényül — *Megszégyenült irigység* címmel írt iskolai drámát Benyák Bernát, aki Zrínyi Miklósról is szerzett darabot növendékei számára.

Valószínű, hogy Benyák lefordította vagy átdolgozta Racine-nak *Athalie* című, világszerte ismert drámáját is, aminthogy a nagy francia drámaíró a piaristák körében igen kedvelt és olvasott volt, *Kátsor Keresztély* piarista pedig különösen rajongott Racine-ért, növendék-pap társait lelkesen figyelmeztette reá s műveire.

Pállya István piarista iskolai drámaíróról elég nagyon röviden szólanunk, mert ha talán hatott is valamelyest a későbbi drámaírókra, az ő magyar nyelvű darabjai mind idegenből való fordítások, átdolgozások; legismertebb köztük a *Eavaszi 4s Szerencsés* című, mit Holberg dán író darabjának a Gottsched-féle *Deutsche Schaubühnében* megjelent német fordítása nyomán dolgozott és gyúrt át magyarrá.

A nép között, legtöbbit forgolódo ferencrendi minorita szerzetesek is művelték a drámát, de ez az ő kezükön — bár tanulók által adatták elő — nem annyira iskolai drámává lett, mint inkább a középkori passió-játékok kései felújulását mutatta. Különösen az erdélyi Csíksomlyón adták elő a nagyközönség számára évről évre a nagypénteki ájtatosságok keretében Krisztus szenvedésének történetét. Egy ilyen elkésett misztérium-dráma, mit *Juhász Máté* franciskánus írt *Krisztusnak érettünk való kínszenvedéseiről és némely példáiról* címmel, 1761-ben nyomtatásban is megjelent.

Végül a pálos szerzeteseknek Magyarországon alapított rendje volt az, melynek a katolikus jellegű iskoladráma terén szintén jutott, és pedig annyiból nevezetes szerep, hogy az ő műsorukon látjuk leginkább — bár a jezsuitáknál is előfordult — a *közjáték-nak* (intermediumnak) megjelenését. Közjáték már volt a régi görögöknél is, akik a nagy tragédiák lesújtó hatását nyomban egy-egy víg satyr-játék előadásával igyekeztek enyhíteni. Az újkori színpad is átvette ezt a szokást, Molière szín-

padján is meg-megjelentek efféle apró közjátékok. A pálosrendi közjátékok közül kettőt ismerünk: egyik a *Bacchus* című farsangi közjáték, mely 1765-ben a sátoraljaújhelyi paulinus gimnáziumban került színre, s mely durva komikummal figurázza ki — mint ahogy azt száz esztendővel utóbb Offenbach operette-jei is megtették — az Olympos isteneit, s egyúttal kicsúfolja az orvosokat, ami talán Molière hatására vihető vissza. Sokkal többet ér azonban a másik pálosrendi közjáték, mely a *Polydorus és Cassandra* vagy *Omnia vincit amor* című latinnyelvű dráma magyar közbeszúrásként adattott (1765), s mely Kocsonya uram vén leányból lett hitestársának bajthozó csacskaságával azt akarja igazolni, hogy az asszonyok még akkor sem bírják nyelvüket féken tartani, mikor tudják, hogy egy titok kifecsegésével férjüket döntik bajba. Minthogy e darab — nem ötletesség és humor nélkül, de tele van vaskos tréfával és durva kitételekkel, pedig szerzetes tanár írta, s tanulók előadásában színre is került: ez rikítóan mutatja ama kor ízlését, az illendőségről való — ma már ugyancsak különösnek tetsző — felfogását. Némileg enyhített formában napjainkban is meg-megneveztette ez a darabocska a színházi közönséget.

Íme, így alakult és fejlődött a protestánsok által a XVI. században a hitújítás eszközeként megindított, de a kálvinista vezetőség vaskalaposága és a mind nagyobb erőre kapó ellenreformáció folytán protestáns részen ha nem is egészen eltűnt, de erősen elsenyvedt iskolai dráma a katolikus szerzetesrendek kezén a XVII. és XVIII. században. Az igazi magyar dráma nem az iskolai drámák köréből kelt ki, az bizonyos; de azért drámatörténeti szempontból sem jelentőség nélkül valók az iskolai növendékek számára írt eme darabok, mert mégis csak fölkeltek és fokozták az érdeklődést a közönség körében a színjátszás iránt, s így kétségtelenül elő-

készítői lettek a XVIII. század utolsó tizedében végre megalakult magyar színpadnak, melynek első aciór-ai a felső iskolának a színjátszásban már némileg jártas növendékei közül kerültek ki, első íróit pedig az iskolai drámák szerzőinek lelkes csapata szolgáltatta.

Már nem is várathatott magára sokáig a magyar dráma és színpad megszületése. A XVIII. század Európaszerte nagy élénkséget hozott a színházi életbe, különösen Franciaországban, hol a pezsgő gallus vér és az eleven gallus szellem a színpadot a lehető legkitűnőbb eszköznek és alkalomnak találta a maga megnyilatkozásai számára. A franciáknak már akkor történeti névvel és múlttal bíró rendes színházaiak voltak, de az élni és mulatni vágyó előkelő uraknak és hölgyeknek nem volt elég a színházba-járás, ők maguk is akartak színházat játszani, s így támadt a műkedvelésnek olyan arany kora Franciaországban, hogy annak híre és példája más országokba is elhatott. Elhatott az akkor még a nyugat-európai országokra nézve nagyon is Isten háta mögött fekvő Magyarországra is, ahol a francia szellem megtermékenyítő hatása már mind erősebben és behatóbban kezdett munkálni. Az iskolai drámákat összeállítgató szerzetesek egyike-másika is erős francia befolyás alatt állott; a műveltebb körök általában belejutottak varázskörébe ennek a befolyásnak, s a főrangú házak egyre-másra láttak falaik között műkedvelői előadásokat, melyeknek legfényesebbjeit talán az Esterházyak vidéki kastélyaiban rendezték.

Az Esterházában tartott ilyen színpadi műkedvelő előadások egyikét végignézte egy Bécsből oda kirándult fiatal magyar testőr is, aki egy magyarhoni pusztai gazdaságból kerülvén föl Bécsbe, a nagy királynőnek, Mária Teréziának udvari testőrségébe, s műveltségben való elmaradottságát szégyenkezve tapasztalván, a haladni vágyó fogékony ifjú lélek

mohóságával esett neki a Bécsben is uralkodó francia irodalomnak, elsősorban persze Voltaire-nek, kinek fényes szelleme úgyszólván az egész XVIII. századot áthatotta és irányította.

A formáiban is finom, szabad szellemű Voltaire megkapó és lenyűgöző hatása alatt álló eme fiatal magyar testőrre, *Bessenyei György-re* nézve talán éppen az az esterházi műkedvelő színelőadás volt az a szikra, amely hosszas készülődések után eleven lángra lobbantotta lelkében az irodalmi alkotás szunnyadó vágyát. E vágy — a nagy francia író ingerlő példája nyomán — bizonyára nagyobb volt Bessenyeiben az írói tehetségénél; de buzgó igyekezetével nagyságban és tiszta nemes voltában mindenestre vetekedett írói működésének célja: hogy elmemozdító és léleknesesítő irodalmi termékekkel lássa el a művelődésben oly annyira elmaradt magyar közönséget.

Hogy éppen drámákkal kezdte, ez nem azért történt, mintha erre a műfajra különös hivatottsága lett volna; magyar színpad sem volt, ami darabok írására ösztönözte volna; ő csak éppen írni akart, s bálványozott szellemi vezérének, Voltaire-nek drámái — miket nemcsak könyvben, hanem a bécsi udvari színház előadásaiban is olthatatlan szomjúsággal élvezett — ebben a műformában való megszólalásra készítették.

Bessenyei — aki 1747-ben született *Bercel-en* s előkelő református nemesi család sarja volt, de később, külső körülmények hatása alatt a katolikus hitre tért — 18 esztendőskorában került, nagyon is parlagi műveltséggel, Bécsbe. Ott tartózkodásának első éveit megfeszített tanulásban, önképzésben teltek el. 1772-ben adta ki első darabját: *Agis tragédiájá-t*, mely a Voltaire által Corneille és Racine nyomán művelt új-klasszikai francia dráma mintájára, s bizonyára a német Gottsched-nek Bécsben is színre került *Agis* c. darabjától is hatást nyerve,

készült, eléggé jól gördülő párrímes alexandrinusokban. Ez az epikus lassúsággal haladó darab Ágis, spártai hercegről szól, aki barátjával, Kleombrotesszel, Leonidás király vejével együtt igyekszik az adósságokkal küzdő nép számára visszaállíttatni Lykurgosnak a jövedelmek arányosításáról szóló törvényét. Agesilaus, a király gonopzlelkű tanácsosa, eleinte — a maga érdekeit tekintve — pártolja Ágisék törekvését, de a mozgalom sikere után ellenük hangolja a zsarnoki hajlamú királyt, akivel szemben Ágis — igazának tudatában — a bűnbánó meghódolást megtagadván, a király megöletti őt.

A voltaire-i felfogáshoz híven a félrevezetett uralkodó zsarnoksága ellen írott eme darab — bár drámai szempontból jó tárgyat ölel föl, — a cselekvény kifejtése és a jellemrajz szempontjából igen gyenge drámai mű, melynek színpadi hatása alig lehetett volna. Mindazonáltal eltagadhatatlan Bessenyei amaz érdeme, hogy Ő írta meg *Ágis-ban* az első magyar tragédiát, s ha ezzel, valamint többi tragédiáival sem hatott a magyar szomorújáték későbbi fejlődésére — méltán számítja az irodalomtörténet e darab megjelenésétől a magyar irodalom új korszakát, hosszas tespedés utáni megújhodását.

Ágishoz hasonló gyenge alkotás a Bessenyei másik két szomorújátéka: az *Ágis-szal* egyidőben keletkezett *Hunyadi László tragédiája*, melyben sok sóhajtás és siránkozás közt önti a szerző unalmas párbeszédébe a nagy hadvezér elsőszülött fiának, a cselszövény áldozatává lett Hunyadi Lászlónak lefejezése történetét, valamint a *Buda tragédiája* is, mely a hún mondák egyik érdekes — a nagy epikus költő: *Arany János* által is feldolgozott — részletét, Buda királynak s testvérének, Atillá-nak viszálykodását rajzolja. Jellemző az egyébként teljesen francia irodalmi hatás alatt álló Bessenyeire, hogy e darabokban már a francia új-klasszikai dráma szokásától — mondhatjuk: szabályától — eltérően

nem ókori, hanem nemzeti hősöket szerepeltet, mert ezzel is jobban megközelíteni vélte egyik irodalmi célját: a XVIII. század politikai viszonyi közt lankadásnak indult nemzeti szellem, hazafias érzés felébresztését. Ezeknek a tragédiáknak dikciója is választékos, de hosszadalmas, s így, bár évtizedekkel utóbb egyszer-egyszer színre kerültek, hatástalanul hangzottak el.

Megfelelőbb kört talált Bessenyei a maga tehetőségének a vígjáték terén. *A philosophus* című, öt «játék»-ra osztott, prózában írt s 1777-ben megjelent vígjátéknak szintén nagyon sovány cselekvénye az, hogy az emelkedett szellemű Parmenio és Szidalisz a szeretkezésnek és házasságnak elvi ellenségei, s bár megszeretik egymást, de tartózkodnak a vallo mástól, míg aztán minden nagyobb küzdelem és bonyodalom nélkül, a tűzrőlpattant Angyéliká-nak, Parmenio húgának ösztönzésére, mégis tisztába jönnek egymással s egybekelnek.

E darab mintaképe is francia volt: *Destouches*-nak *Uhomme singulier* című vígjátéka, de lehet, hogy Molière — különösen *Misanthrop*-jával — közvetlenül is hatott Bessenyeire. *A philosophus* már nemcsak irodalomtörténeti jelentőséggel bír, hanem esztétikai szempontból is figyelemreméltó drámairodalmi alkotás. Jól megválasztott vígjátéki alakjait már drámailag tudja jellemezni a szerző, kinek nyelve is sok finomsággal, elmésséggel, bájjal ékeskedik e darabban. Nem is *Agis tragédiája*-vsà, hanem ezzel a vígjátékkal született meg voltaképpen a magyar színpadi dráma, mert ezzel igazában megindult a vígjátéknak az a fejlődési folyamata, mely azután Kisfaludy vígjátékaihoz s ezek nyomában Szigligetiéhez vezetett. *A philosophus* majd minden alakját tökéletesebb formában újra éledni látjuk Kisfaludy darabjaiban, különösen Pontyi-nak, a «gazdag nemes» és «igaz ember»-nek rendkívül sikerült, mulatságos figuráját, melynek ugyan semmi köze sincs a darab cse-

kély meséjéhez, de törülmetszett beszédjével és eredeti viselkedésével pompásan állítja elénk a politizáló és hírhordó, hiszékeny, becsületes, szókimondó parlagi magyar nemes ember tipikus alakját, mit Bessenyei minden külföldi ráhatás nélkül, egészen a maga költői intuíciója s a maga élet- és emberismerete alapján teremtett meg. Eredeti korrajzi vonások vegyülnek a silány irodalmi termékeket olvasó Lidás inas alakjába is.

A *philosophus* már nem volt könyvdráma jellegű; alakjai az 1790-ben alakult első magyar színpadon nagy tetszésre leltek s később is — *Pontyi* cím alatt — többször adták hatással, s *Pontyi* eredeti figuráján még a darab újabb felelevenítése alkalmával, a XIX. század nyolcvanas éveiben is jól mulatott a budapesti Nemzeti Színház közönsége.

Második vígjátékát valószínűleg nem sokkal az első után írta Bessenyei, *Lais, vagy az erkölcsi makacs* címmel, mely darab kéziratban maradt s csak több mint száz év múlva, 1899-ben jelent meg először nyomtatásban. Ezt a darabot az irodalomtörténészek nem is igen említik, s ha szólnak is róla, nagyon lebecsülik, pedig bizonyos tekintetben haladás mutatkozik benne a *Philosophus-laoz* képest, mert cselekvénye több van, s a verses szövegnek igen finoman és kellemesen gördülő párrímes alexandrinusaiban pazarul szórja Bessenyei az elmés ötleteket és a mélyen járó gondolatokat. Bár nem ismerjük e darab forrását, kétségtelen, hogy ez is a divatos francia vígjátékok hatása alatt készült. *Lais*, az emelkedett szellemű különc leány a világot szereti ugyan, de nem akar férjhezmenni, bár hárman esengenek kezéért: Hippodon, a hatalmas miniszter, Kukulini, egy gazdag serfőzőné félkegyelmű fia s Pelosis, szegény nemes ifjú. Az eléggé átlátszó cselszövényt *Lais* szobalánya, Kolumbina fonja, aki kétfelé is ügyeskedik: a minisztertől azért kap busás jutalmat, hogy asszonyánál ajánlgassa őt, a buta fia érdekében

fáradó serfőzőnétől meg azért, hogy nemesi levelet eszközöljön ki a miniszternél. Lais kitér a kérők elől, de végre is — szívére hallgatva — Pelosisnak nyújtja kezét.

A darabban nincs annyi korrajzi részlet, mint a *Philosophus-ban*; forrása nem a társadalmi élet megfigyelése, csak külföldi olvasmány és költői elképzelés. De még jobban megerősíti a Bessenyei vígjátékírói hivatottságára vonatkozó véleményt, s különösen komikus alakjai: az elmés szobalány, a szókimondó gazdag serfőzőné, ennek urizálni akaró hülye fia s a miniszter élelmes komornyikja: Tulipán úr — még manapság is biztosíthatnának színpadi sikert e méltatlanul figyelmen kívül hagyott, talán soha elő sem adott darabnak.

E vígjáték után még csak egy fennmaradt színpadi munkája van Bessenyeinek: 1779-ben Voltaire-nek *A hármás vitézek* című szomorújátékát fordította le. Néhány évvel utóbb — magával és a világgal meghasonolva — elhagyta Bessenyei Bécs városát s szabolcsmegyei pusztai magányába temetkezett, hol 1811-ben halt meg. Állítólag írt még két vígjátékot, — *Dudásból lett doktor* és *Kedvetlen okos* címűeket — de ezek elvesztek.

Ugyanaz a kor, mely végre Bessenyeiben meghozta az első magyar drámaíróit, jó másfél évtizeddel utóbb megteremtette a magyar világi színpadot is. Nem számítva Müller német szerző *Gróf Walthron* című darabjának 1784-ben magyar fordításban történt nyilvános előadását — az 1790. esztendőhöz s a már említett Kelemen László nevéhez fűződik ez a fontos kulturális esemény, mit aztán — a dolog természeténél fogva — nyomon követ a magyar drámairodalom rohamos fejlődése.

Egyik-másik magyarországi városban már alakván német játékszín, Kelemen László volt főiskolai tanuló kis társaságot toborzott össze, s ez a *Nemzeti Magyar Színjátszó Társaság* 1790. október

25-én megtartotta az első előadást a budai várbeli régi Carmelita-apáca templomból lett német színházban, eljátszván *Simái Kristóf-nak Igazházi* című vígjátékát. Ez a lelkes úttörő csapat hat esztendőn át működött, teméntelen viszontagság közt, hol az említett helyen, hol a pesti német színházban, majd meg a budai hídfő melletti nyári színházi fabódében, nagyrészt fordított, vagy idegenből átdolgozott darabot adva.

A külföldi darabok e fordítói, át magyarosító közé tartozott elsősorban a buzgó *Simai Kristóf* kegyesrendi szerzetes tanár, aki leginkább képviseli németből és franciából, meg a latin Plautus-ból átültetett darabjaival az átmenetet az iskolai drámától a világi színpadi munkákra. Első darabját még kecskeméti diákjai adták elő; említett *Igazházi-ja* már egyenesen a Kelemenek színpadja számára készült — Brühl grófnak *Der Bürgermeister* című darabja után — s német érzelgőssége mellett sem érdektelen kerek cselekményével és pompásan játszható szerepeivel igen nagy hatást tett a színpad után már régóta sóvárgó közönségre. S ha az idegenből vett és idegen színét az alakok magyarrá keresztelése után is megtartott mesének némi átalakításából Simainak drámaírói képességére nem következtethetünk is — feltétlen elismerés illeti e buzgó író jó folyó, tősgyökeres magyarsággal hangzó nyelvéért.

Simái — kit kétségtelen túlzással a «magyar Plautus» melléknévvel is megtiszteltek — erősen buzgólkodott az új színpad műsorának ellátásában; Molière *Lavare-ját* is átültette magyarra, s Sganarelle alakjára is ráismerhetünk *Gyapai Márton*-ban, a «feleségföltő gyáva lélek»-ben.

Dugonics András-t, a hazafias érzésekkel eltelt kegyesrend e másik derék tagját, több népszerű regény íróját, egyébként a mathesis tanárát — aki rendjének több vidéki iskolájában, később pedig

mint «királyi oktató» a budai, majd pesti egyetemen működött — szintén elfogta a vágy, hogy darabokkal lássa el az új magyar színpad műsorát. De költői tehetsége általában, drámairói hivatottsága pedig különösen felettébb fogyatékos lévén, nem tudott más módszerhez folyamodni, mint hogy német darabokat — éspedig siralmasan rosszakat — tett maga elé, lefordította őket, általában nem igen térve el a gyarló eredetitől másban, mint hogy a színhelyet Magyarországra tette s az alakokat magyar nevekkel, köztük a magyar történelem sok ismeretes szereplőjének nevével látta el. így vált a jó Dugonics buzgón szántó tolla alatt a német *Christmann* egy vizenyős darabjának egyik alakjából, a tehetetlen és érzelgős korfui várparancsnokból *Toldi Miklós*, — *Bertuch-nak Elfrida*-drámájából *Kún László* címmel csinált «szomorú történet»-et Dugonics, — *Soden*, ugyancsak német írónak *Inez de Castro* című darabját pedig *Bátori Mária* cím alatt írta át, s ez 1794-ben Pesten előadatván, a «játékszínbe gyült érdemes szemlélők» — mint a szerző mondja egy helyen, művei ajánlásában — «így ítélték a darab felől: hogy még ennél kellemetesebbet nem igen játszottak a játszó személyek». Ez az érzékeny színjáték valóban nagy népszerűségre tett szert, a zokogás élvezetére mindig kapható vidéki közönség előtt évtizedeken át hatással játszották. De írt végre egészen eredeti darabot is Dugonics, roppant tetszésre talált ősmagyar tárgyú *Etelka* című regényének folytatásaképpen *Etelka Karjelben* címmel.

Dugonics drámairói működése nagyrészt idegen darabok átdolgozásából állván, alig méltatható a magyar dráma történetének keretében; e mellett felróható neki még az a nyelvbéli sok durvaság, szemenszedett parasztosság, amikkel ő darabjait — a *Toldi Miklós-ához* írt bevezetés szavai szerint a haza dicsőségére kívánván dolgozni — az ősi, romlatlan magyar nyelv terjesztésének nemes célzatával, de rosszul

választott mód szerint teletömte. Viszont érdeme a buzgó szerzetesnek, hogy a nemzeti történet alakjai iránt való lelkesedés fölkeltésével sikeresen vett részt a reformkor előkészítésében, — a magyar dráma szempontjából pedig elvitázhatatlan jelentősége az ő működésének, hogy hatásos műsordarabjaival hozzájárult az első magyar színpad megerősítéséhez, ami viszont a dráma további fejlődésének nélkülözhetetlen előfeltételét jelentette.

Az első magyar színtársulat támogatását tartotta szem előtt a lírai és az elbeszélő költészet terén rövid élete folyamán is sikerrel működött *Szentjóbi Szabó László*, szegény kálvinista családból származott tanár, majd megyei hivatalnok is, aki ugyan szintén nem árult el igazi drámaírói tehetséget, de szépséggel és erővel teljes — bár több helyen nagyon is szónokiassá s néha unalmasan terjengőssé váló prózában megírta 1792-ben *Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma* című háromfelvonásos «nemzeti érzékeny játék»-át, melyben a gyermekifjú Hunyadi Mátyás királlyá választásának és a csehországi fogságból szabadulásának történetét dolgozta föl.

Ez a *Mátyás király* egy lépéssel már előbbre vitte a magyar drámát, mert nem fordítás vagy átdolgozás, hanem eredeti alkotása s kor- és jellemrajz tekintetében is figyelmet keltő műve rokonszenve» és szerencsétlen szerzőjének, aki a francia forradalom irodalmi hatása alatt Martinovics apát vezetésével Magyarországon támadt mozgalomban való részesség gyanúja miatt börtönbe került s ott halt meg 1795-ben, 27 esztendőskorában. Hogy darabja mennyire tetszhetett a maga korában, abból is látszik, hogy lefordították németre is, ami akkor nagy elismerésszámba mehetett.

A XVIII. századnak drámairodalmi és színjátéki szempontból eléggé mozgalmas utolsó évtizedében a debreceni híres református kollégiumnak rendkívüli

költői szellemű növendéke: *Csokonai Vitéz Mihály* (1773—1805) is vonzódni kezdett a színpadi költészet felé. Ez a fiatal író, — aki sok betegség és viszontagság közt eltöltött rövid életét 1805-ben, 32 éves korában befejezte — egyike a magyar irodalom legerősebb tehetségeinek; Balassi Bálint után a legnagyobb, s a híres elődjét is messze túlszárnyaló magyar lírikus, kinek szerelmi versei a Petőfiéivel vetekednek; hivatottsága az elbeszélő költészet terén is elsőrangú; Dugonicsok sikerei nyomán a drámairáshoz is kedvet kapott, s Tasso- és Metastasiofordítások mellett néhány eredeti darabot is írt: 1793-ban, húszéves korában, a *Tempefői* című ötfelvonásos, de nem egészen befejezett, «satirai játék»-ot, melynek hősében, a szerencsétlen, kigúnyolt poétában, a «méla Tempefői»-ben, mintegy magát rajzolja az író, s szomorú sorsát példázza a magyar költőnek, akinek könyveit nem veszik és nem olvasák, s akit tartozásáért a német nyomdász börtönbe akar juttatni, és a társadalom szóvivői: a gazdag gróf, a kártyás úrfi, a kutyákért rajongó gavallér s a külföldieskedő uracs — sehogysem akarnak rajta segíteni, úgyhogy beigazoltatik a darab hősének az a refrainszerű mondása: «Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon!»

Második darabja Csokonainak — 1795-ből — egy rövid, kétfelvonásos vígjáték, *Gerson du Malheureux, vagy az ördögi mesterségekkal találtatott ifjú* — címmel. Ennek első felvonása, melyben a hős még elő sem jön, eléggé jó életkép, amint t. i. a földesúr, a nyugalmazott hadnagy, a diákosan beszélő iszákos iskolamester, meg az elmés cigány meg akarják fogni a kísértetet, aki nem más, mint a furfangos falusi zsidó, aki, hogy olcsón megkapjon egy házat, kísértetjárással ijeszti el tőle az embereket. A darab második felében aztán a francia földről megtért Gersonra — kit valószínűleg Rousseau hatása alatt rajzolt Csokonai világkerülőnek — akarja fogni a zsidó

a kísértetjátszást, a földesúr azonban elveszett fiára ismer benne.

Csurgói tanársága idejében — 1799-ben — készült Csokonai harmadik darabja: *Az Őzvegy Karnyóné s két szeleburdiak* című énekes tündérbohózata, melyben megint igen ügyesen jellemzett alakok szerepelnek: a férjvadász öreg menyecske, — kinek holtnak hitt férje a darab végén előkerül — a pénzre áhítózó két svihák gavallér, a tudákos boltoslegény, a poétizáló ezermester-borbély, a nótás szobalány stb., — ötletesen elgondolt helyzetek és mulatságos jelenetek is bőven akadnak benne — de mindezek nem tudnak épkezláb darabbá alakulni.

Csokonai e drámai művei igazán csak kísérletnek tekinthetők, de nem érdektelenek. Vígjátékai-
ban sem valamirevaló cselekvényt összeszerkeszteni, sem igazi drámai indítékokat adni nem tudott, de azért e zamatos magyarsággal megírt bohózatos darabokban is föl-fölcsillan — bár sok izléstelenség között — egészséges humora, s az alakokban a korabeli magyar társadalom néhány típusát — a későbbi vígjátékoknak is kedvelt szereplőit — bizonyos felületességgel ugyan, de eléggé jó megfigyelés alapján s a komikum iránti határozott értékkel rajzolta meg.

Csokonai színműírói munkássága magábanvéve sikeresnek és jelentőségesnek nem mondható; de összefüggésben tekintve a dolgokat, megállapítható, hogy az alsóbb komikum felé hajló Csokonai a magyar vígjáték történetében azt a láncszemet képviseli, amely Bessenyeit, a *Philosoyhus* és *Lais* választékos költőjét Kisfaludy Károllyal összeköti, s ez az összefüggés irodalomtörténeti szempontból nem mondható jelentőség nélkül valónak.

Íme — ez a magyar dráma vázlatos története a XVI. századtól a XVIII. század végéig, a kezdetől a kialakulásig. A reformáció szenvedelmes hitvitái alatt s részben azok szolgálatában megszületett első, kezdetleges színdarabok után két évszázadon

át csakis iskolai drámák teremnek — míg a XVIII. század nyolcadik évtizedében, még a világi színpad megalakulása előtt, Bessenyei francia hatás alatt megírja az első magyar tragédiát, mely azonban inkább csak kezdő dátuma az irodalmi megújhdásnak, de már későbbi vígjátékíróinkra hatást gyakoroló *Philosophus-ra* megindítja a magyar színiköltészet fejlődését, amit körülbelül másfél évtized múlva az első színjátszó társaság létesülése véglegesen biztosít. A drámának és színpadnak, íróknak és közönségnek egymásra találása és kölcsönhatása azután — mint látni fogjuk — néhány évtized alatt, nem minden nehézség nélkül ugyan, századok mulasztását hozta helyre s a magyar drámai irodalmat és színművészetet a XIX. században igazán európai magaslatra emelte.

MÁSODIK FEJEZET.

Kisfaludy Károly.

A XVIII. század utolsó évtizedében az ország kettős fővárosában úgyszólván történeti előzmények nélkül, a lelkesedés hirtelenségével megteremtett magyar játékszínnek nemcsak fejlődése elé tornyosultak óriási akadályok, hanem fennállása is csakhamar kétségessé vált, sőt működése egy időre meg is szakadt. Buda és Pest akkortájt még kis városok voltak s lakosságuk túlnyomó részben német. A bár lelkes, de kisszámú és nem is gazdag magyar lakosság nem tudta fenntartani a magyar színpadot s az úttörő színtársulat — működésének hatodik évében, 1796-ban — fel is oszlott.

A magyar dráma XVIII. századbeli kezdetleges kialakulása még egészen francia hatásokra vihető vissza; de a játékszín fennállásának első korszaka — éspedig nemcsak az említett első hat esztendőben, hanem a XIX. század első két évtizede alatt is — a lezajlott nagy forradalom után már leginkább német hatás alá kerül. Kelemen László társasága a hat esztendő alatt másfélszáznál több darabot hozott színre, de ezeknek nagyrésze németből készült fordítás vagy átdolgozás volt, míg a francia, olasz, spanyol, angol, dán darabokat sem eredetiből, hanem a szélteben ismert német fordításokból magyarosították a théátrum buzgó támogatói.

Budán és Pesten csak tizenegy évvel utóbb, 1807-ben hangzott ismét magyar szó a színpadról,

Kolozsváron azonban, hol az önálló erdélyi magyar fejedelemség erősen nemzeti szellemű udvarának emlékei és hagyományai nem veszték még ki, a Kelemenek nemes példája nyomán 1792. november 11-én megnyílt játékszín — *Fejér János*, majd a híres színész *Kocsi Patkó János* igazgatásával — szép virágzásnak indult. Itt a hatóság is — színmagyar lévén — kezére járt a színészetnek — az erős nemzeti érzésükről méltán híres erdélyi főurak pedig lobogó lelkesedéssel és bőkezű hozzájárulással támogatták a színpadot, melynek hazafias céljait az erdélyi országgyűlés 1795-ben a nagy *Wesselényi Miklós* javaslatára szintén pártfogásba vette. Igaz, hogy ott is évtizedekbe került, míg egészen állandósulhattott a színészet, de azért az első magyar állandó színház mégis Kolozsváron létesült s nyílt meg 1821. március 12-én.

Ebből a híres kolozsvári színtársulatból szakadt ki 1806-ban az a csapat, melynek működése alkotja a magyar vándorszínészet történetének első fejezetét. Ez a kis társaság jutott el 1807-ben Pestre, s kezdte meg ott újból a magyarnyelvű előadásokat, részint a *Bondella* néven ismeretes épületben, — mely valamikor bástyatorony volt a pesti Duna-parton — részint a mai Károly király-körút egyik házának egy nagyobb termében, az úgynevezett *Hacker-szálá-*ban, meg a Kerepesi- (ma Rákóczi) úti Beleznay-kert mulatóhelyiségében — s játszottak, kegyes engedelmekkel, a mai Vörösmarty- (előbb Gizella-) téren épült hatalmas német színházban is. De 1815-ben aztán ismét szomorú pangási időszak kezdődött s majdnem húsz esztendőn át megint nem volt állandó színészet a kettős fővárosban, csak időnként jelent meg egy-egy társulat azok közül, amelyek a vidéki nagyobb városokban: Miskolcon, Kassán, Debrecenben, Székesfejerváron játszottak.

A magyar játékszín történetének e kezdeti idejében a kialakulás zavaros esztendeit éli a magyar

drámairodalom is. Színpad már volna, — olyan, amilyen — színpadi írók is akadtak, köztük tehetséges is — de a nagy költő, akinek lett volna ereje és tehetsége szétfújni a német irodalmi befolyások sűrű, nehéz és vizenyős ködfelhőit, s megalkotni az igazi magyar drámát — még késett. *Kotzebue*, a bár érzelgős, de tagadhatatlanul ötletes és rendkívül termékeny német író uralkodott akkor nagy darab földön; az ő szellemi befolyását, meg a szintén germán földön született *Grillparzer-éle* hajmeresztő sors-tragédiák és ritter-drámák hatását érezték — mondhatjuk.: sínylették és nyögték akkor — bár előszeretettel és élvezettel — írók, színészek és közönség egyaránt. E hatások forgatagából került ki nálunk — néhány kísérlet után, már eléggé megtisztult formában — a nagytehetségű, különösen a színyszerűség iránt ritka érzékkel bíró fiatal *Gombos Imrénék* *Az esküvés* című, olasz földön játszó, ötfelvonásos szomorújátéka, mely 1819-ben vidéken jutott először színpadra és évtizedeken át nagy sikerrel adatott.

E darab hatásosan van megszerkesztve, nyelve is általában költői s az igazi szenvedély hangját sokszor nagyon jól eltalálja. Érdekesen megrajzolt alakjain itt-ott már Shakespeare hatása is érzik.

Ugyanabban az évben és hónapban, mikor a vidéki színtársulatok legkiválóbbja, a székesfejérvári, előadta Gombos hatásos darabját, került színre ugyanott, 1819. áprilisában, *Kisfaludy Károlynak* *A tatárok Magyarországon* című ötfelvonásos történeti háttérű szomorújátéka, mit írója «eredeti hazai költeményinek nevezett, s mely darabbal nyitotta meg ez a társulat néhány héttel utóbb, május 3-án előadásainak sorozatát Pesten is, a díszes városi német színházban, a közönségnek valósággal tomboló tetszése mellett. «Nemzetünk méltán örvendhet és már nem ok nélkül remélheti, — írja az előadás után a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című újság —

hogy valahára a Magyar Nemzeti Theatrum is lábra kaphat.»

A minden naivsága mellett is jószemű és öntudatlanul is helyes érzékű közönség a *Taiárok-ban* — ebben az átlátszó szövésű, kezdetleges darabban is felismerte a vérbeli drámaíró, aki a jellemfestésben való gyakorlatlansága dacára fel tudja kelteni az érdeklődést úgy az alakokkal, mint a helyzetekkel, s tud drámailag beszéltetni. Mert a reformkor szellőjétől megérintett és a nemzeti haladás eszméi iránt fogékony, de már a játékszín fennállása óta a színi hatást is ismerni kezdő közönséget nem csupán azért kapta meg ellenállhatatlan erővel az egyszerre híressé vált fiatal író darabja, mert abban sokat és lelkesen emlegetik a hazát és a magyar vitézséget, hanem mert ezek a hazafias ömlengések nem fülnek már hosszadalmas szóáradatba, s ha tartalmilag még sekélyes is a dikció, formailag már eléggé drámai ahhoz, hogy a színpadról is hatással hangozzék.

A családi név, mit ez az új drámaíró viselt, nem volt már akkor ismeretlen a magyar irodalomban s az olvasóközönség előtt. Kisfaludy Károlynak nálánál 16 évvel idősebb testvérbátyja, *Kisfaludy Sándor*, a *Himfy szerelmei-nek* ünnepelt költője volt már a XIX. század első évei óta, mikor — még az irodalmi klasszicizmus idejében — a nemzeti romantikus irány első képviselőinek egyikeként lépett föl. *Himfy-γβΙ* Kisfaludy Sándor sokkal nagyobb hatást keltett, mint későbbi történeti drámáival, *Hunyadi János-sal*, *Kún László-val*, *Az ember szívnek örvényeivel* s «magyar nemesházi rajzolatokénak nevezett társadalmi színműveivel: *A Dárday-ház-zal* és *A lelkes magyar leány-nal*, melyek, valamint az 1820-ban *Bánk bán-ról* írt, de soha elő nem adott drámája is, szerzőjük erős hazafias érzéséről s túlságosan is nagy nemesi büszkeségéről tettek bizonyosságot, de unalmas voltukkal azt is igazolták, hogy Kisfaludy Sándor —

se drámai cselekvényt bonyolítani, se drámailag érdekes jellemrajzot adni nem tudván — nem a színpad hivatott írója.

Öccse, Károly is — aki általában nagyobb költői tehetség volt bátyjánál, s kinek nevéhez nem csupán a magyar színpadi irodalom megalapításának emléke fűződik, hanem aki elismert vezérévé vált annak a bár romantikus, de erősen nemzeti irodalmi irányzatnak, amely politikai és társadalmi hatások mellett oly nevezetes tényezője lett Magyarországnak XIX. századbeli megújulásának — még a XVIII. század szülöttje: 1788-ban látta meg a napvilágot, a györmegyei *Téth-en*, mint szüleinek nyolcadik és utolsó gyermeke, kinek élete anyja életébe került. A különben is kemény természetű, rideglelkű apa már emiatt is szinte szokatlan szigorúsággal nevelte legkisebb fiát, aki maga is zabolátlan vérű gyerek volt s tanáraival is összeütközésbe kerülván, már 16 esztendőskorában katonának állt. Akkor dúltak a napóleoni háborúk, melyek során Kisfaludy francia fogságba is esett, de megszökvén, 1809-ben mint főhadnagy, Pestre került. Egy szerencsétlen szerelmi viszony hatása következtében 1811-ben kilép a katonaságból, e miatt még jobban feldühödt atyjánál nemcsak megértő szeretetet, de még hajlékot sem találván, kedves testvérménje falusi házában húzódik meg, és ott írja meg 1811-ben, a vázlatos kidolgozásban már valószínűleg két évvel előbb készült *Tatárok-at*.

A következő évben Bécsbe megy a nyugtalan vérű, élénk szellemű ifjú, hogy régi vágyához képest festővé legyen. Ott dolgozik és tanul néhány évig, majd gyalog bejárja Olaszországot, Pestre jön, s egy szegény csizmadiánál lakik, ecsetje után éldegélvén, nagyon szegényesen.

A festői hivatottságot inkább csak képzelte magában Kisfaludy Károly, akit valójában írónak teremtett, de nevelt is a sors. Mert a bécsi tartózkodás

évei alatt, valamint olaszországi kóborlásai és pesti nyomorúsága közben is lobogó lelke szinte állandóan írói tervekkel foglalkozott. Kisfaludy Károly — mondhatjuk: Öntudatlanul, írónak készült, s kora ifjúságától fogva pihenő óráiban, ha katonai szolgálatában vagy később a festésben kifáradt, mindig az írói tollhoz nyúlt. A *Tatárok* megírása utáni évben, 1812-ben *Zách Klára* szomorú történetét dolgozta föl drámában, s ugyanez időtájt fordította le német átdolgozás nyomán Voltaire-nek *Brutus* c. tragédiáját. Külföldi útjában mindenütt érdekelte a színpad, s ez években gyűjtött tapasztalatai a nagy világban, az emberek között — sikeresen formáltak már lelke tüzes kohójában a későbbi drámaíróit.

1817-ben, a csizmadia-műhely melletti szűk szobácskában *Szécsi Mária-ról* ír történeti drámát, s s ugyanakkor készül első vígjátéka is: *A kérők*, — 1818-ban pedig *Stibor vajda* c. tragédiája.

A Tatárok-nak a székesfehérvári színtársulat által Pesten 1819-ben történt tüneményes sikerű előadása a legnevezetesebb forduló Kisfaludy életében: ekkor jut igazi drámaírói hivatásának tudatára ő maga is, a közönség is, az irodalom is. A hálás és élelmes színigazgató új darabot kér a divatba jött szerzőtől, s ez négy nap alatt megírja *Ilka, vagy Nándorfejérvár bevétele* c. drámáját, melyről tartózkodás nélkül állapítja meg a kritika, hogy a közönség «kimondhatatlan elragadtatással» fogadta.

Csakhamar színre kerül *Stibor vajda*, majd *A kérők* is, és egy újabb vígjátéka, a *Pártütők*, s ez utóbbiakban az akkori magyar világ ismerős alakjait látván színpadra lépni a közönség, lelkes tapsok közt kiáltozza: «Vivat Kisfaludy!».

A nagy tetszésre talált darabok nyomtatásban is megjelenvén, híruk és ismeretük még jobban elterjedt. Olvasta őket a Bécsbe szakadt *Gaál György*, a jeles író és ízléses kritikus, — másrészt pedig *Kazinczy Ferenc*, az irodalom akkori vezére is, kinek

munkáit viszont a festőből hirtelen íróvá lett Kisfaludy olvassa nagy mohósággal — s Gaál és Kazinczy üdvös behatása alatt fejlődik ki a maga egész pompájában Kisfaludy Károly hatalmas költői tehetsége. E komoly tanulmányokon pallérozódott eredeti tehetségnek legméltóbb terméke a komoly drámai nemben az 1820-ban írt *Irené*, mely nemcsak a maga idejében, hanem önálló irodalmi becsénél fogva mindmáig a magyar szomorújáték történetében előkelő helyet foglal el.

Az irodalom minden ágában nagy kedvvel dolgozó s egyéniségével is rendkívül vonzó Kisfaludy, nagy sikerei nyomán csakhamar magához ragadta az irodalmi vezérséget, melyre az öregedni kezdő Kazinczynál immár hivatottabbnak mutatkozott. Megalapította az *Aurora* nevű irodalmi zsebkönyvet, mely 1822-től kezdve évenként jelent meg, s mely mintegy zászlaja volt a nemzeti romanticizmus irodalmi iskolájának, s mely zászló köré az írók legjobbjai sorakoztak, tehetségük és lelkesedésük teljét vive a célzataiban oly nemes, eredményeiben oly gazdag küzdelembe. Egy darabig — színészet sem lévén a fővárosban — inkább verseket és novellákat ír Kisfaludy, mely utóbbiak közül különösen víg elbeszélései rendkívül sikerültek, de 1826. után ismét a vígjátékra adja magát, ekkor írja meg a *Csalódások-at*, ezt a mind máig kedvelt, mulattató darabot, azután egy egész csomó apró, egyfelvonásos vígjátékot, meg *A leányőrző* c. háromfelvonásosat. E fáradhatatlan munkásságban Kisfaludy tehetsége egyre izmosodik, munkaköre egyre bővül, tekintélye mindjobban erősödik. A nemzeti nagyság biztosítására modern fegyverekkel folyó küzdelem céljának és eszközeinek hasonlósága hozza össze Őt a reformkor lánglelkű, vezérpolitikusaival, minden idők leghatalmasabb államférfiával, gróf *Széchenyi István*-nal — s 1828-ban már Széchenyivel együtt tervezi Kisfaludy egy nagy politikai lapnak alapítását,

Jelenkor címmel. De mielőtt e lap megjelent volna, betegeskedni kezd a költő, s már egy szintén nagy becsvágygal kezdett drámai munkája: *Csák Máté* is töredék maradt, mert a mind rohamosabban romboló tüdővész 1830. november 21-én végez az egykor oly hatalmas szervezetű, most rettenetesen lesóványodott és elerőtlenedett költővel, kinek a halálos ágy kínjai között még szeretett testvérnője elhunytának hírére is el kellett szenvednie — viszont az a hír, hogy a megalakult Magyar Tudományos Akadémia első rendes tagjává választotta: már elkésve érkezett.

Kisfaludy temetése után ezt írja az elhunyt egyik legodaadóbb híve, Toldy Ferenc, a későbbi híres irodalomtörténész: «A veszteséget érezni látszott egész Pest! Ily népes temetést, ily g^jászt városunk még nem látott . . .».

Kisfaludy Károly — kinek e helyen természetesen csak drámaírói munkásságát tárgyalhatjuk részletesebben — egyforma kedvvel és buzgalommal dolgozott a komoly dráma és a vígjáték terén.

Komoly, sőt nagyon is komor darabbal kezdte, a még 1808-ban, húszesztendősi siheder korában prózában írt *A gyilkos* című, három felvonásra tervezett polgári szomorújátékkal, melyből azonban csak töredék maradt fenn.

1811-ben készítette el végleges formájában — a hatásvadászó Kotzebue fogékony tanítványaként — *A tatárok Magyarországon* c, fentebb már említett szomorújátékát, mely ha ma már nem állhat is meg a kritika ítélőszéke előtt, de a hazai drámára epedve váró kortársak tapsát, koszorúját és a drámaírói hírnevet méltán szerezte meg szerzőjének.

Lélektan és jellemrajz, de különösen korrajz teljesen hiányzik bár e darabból, egykori hatása mégis érthető, mert a Dugonics-féle szóáradat, de még a Szentjóni-féle cselekvénytelen beszélgetés helyett itt a gyorsan pergő mesét már drámai jellegű párbeszédek viszik.

Az írói fejlődés első stádiumából való még az 1812-ben készült *Zách Klára* című ötfelvonásos «eredeti hazai dráma» is, mely azonban már emelkedést mutat a *Tatárok-hoz* képest. Az ismeretes, tragikus tárgy színpadképes voltát jól felismeri Kisfaludy, kerek cselekvényben jól el is rendezi, s tetsetős prózában eléggé ügyesen megírja a darabot; de a megkapó tárgyat még nem tudja a maga lelkének tüzeiben művészileg átformálni, s így inkább csak dramatizált történetet kapunk, nem valódi tragédiát. Jó alak a darabban egy öreg nemes, *Keszi Berenda*, a régimódi igaz magyar rokonszenves típusa, aki szenvedéllyel szereti hazáját, féltékeny annak ősi alkotmányára, de erős jellemvonása a hagyományos király hűség is. Ez az alak Katona József *Bánk-bánjának* *Petúr*-jában nyert — költői és életigazsággal teljesen, tökéletes művészi formát.

Zách Klára után évekig nem ír a festegető és küzdő Kisfaludy új darabot. 1819-ben aztán, a *Tatárok* zajos sikere után írja meg *Ilka, vagy Nándorfehérvár bevétele* c. négy felvonásos történelmi drámáját. E darabnak is érdeme a világos szerkezet, mely nem nélkülözi a drámaiságot. A két görög szerelme Ilka iránt: Nikétás érzéki indulata és Alexis eszményi rajongása különösen jól van rajzolva; Kisfaludy beszéltető képessége itt is meglátszik — a jambusok azonban még nagyon rosszak.

Igen jelentékeny haladásról tanúskodik az 1818-ban készült *Stibor vajda* c. négyfelvonásos dráma, melynek meséje a XV. század elején játszik, az erdélyországi vajda felsőmagyarországi birtokán.

E darabban már — gyengéi mellett is — sok figyelemreméltó vonás van. Alakjai drámailag vannak jellemezve, a rémítő Stibor sötét alakját is jótékonyan enyhíti hősi voltának feltüntetése. Az igen szépen és jól megcsinált expositióban az elnyomott jobbágyok jelenete, a Beczkó nevű udvari bolond elméssége, mely nincs mélység híjján, mind jelességei

e darabnak, melyre már nem csupán a német rémdrámák hatottak, hanem Shakespeare is, kinek Lear-jére és *Macbeth-jére* a darab több alakja, helyzete, sőt néhány mondása is emlékeztet.

Stibor vajdá-ban már van egy kis történeti levegő, melynek hiánya Kisfaludy régebbi darabjaiban erősen érezhető; itt már több érdekes korrajzi vonással találkozunk, különösen a jobbágyokra vonatkozólag.

Dicséret illeti a darab kifejező nyelvét is, a már jól folyó verselést, mely szintén óriási haladást mutat a korábbi darabok jambusaihoz képest. Igen nagy gyengéje azonban *Stibor-n&k* a jól előkészített és kiélezett tragikum kifejlesztésének elhibázott volta; a bokor alól teljesen fölöslegesen csúszik elő a mérges kígyó, s viszi halálba a gonosz vajdát, kinek pusztulása a saját bűnei és a fiával való igazán erőteljes összeütközése folytán sokkal drámaibb módon és formában történhetett volna meg.

A sokszoros siker a különben is rendkívül könnyen dolgozó Kisfaludyt szinte hihetetlenül gyors munkára serkentette. 1820-ban — a töredékben maradt műveket is ideszámítva — nem kevesebb mint kilenc színdarabon dolgozik, melyek közül hét a komoly drámai nemből való. *Zách nemzetség* címen verses tragédiát tervez, s *Zách Klára-jának* néhány jelenetét átírja eléggé jó jambusokba; megír egy kis egyfelvonásos verses drámát, a *Barátság és nagylelkűség* címűt, mely azonban egyáltalában nem dráma, csak drámai formába öltöztetett — eléggé csinos — dicsőítő költemény Mátyás királyról s a korabeli humanista költőről, Janus Pannoniusról; két történeti darabja: a *Konstantinápoly veszedelme* című «históriai dráma» és az *Első Ulászló-ról* elnevezett «romános tragédia» jelentéktelen töredékben maradt.

E gazdag termésű évben három történeti darabja készült el teljesen Kisfaludynak: *Szécsi Mária*, *Kemény Simon* és *Iréne*.

A *Szécsi Mária, vagy Murányvár ostromlása* c. négyfelvonásos dráma a magyar történetnek azt a sok költő által — részint verses elbeszélésben, részint színpadi műben — feldolgozott tetszetős epizódját tárgyalja, hogy Wesselényi Ferenc, a királyi sereg vezére, 1644-ben hogyan veszi be a szerelem segélyével Murányvárt, mit tulajdonosa, Bethlen István harcias özvegye, Szécsi Mária védelmez. Az első három felvonás ügyesen van megcsinálva, de a költő még itt sem tud eléggé uralkodni a történelmi tárgyon; jól kikerekíti, jól megszerkeszti a darabot, eléggé találóan — ha nem is nagyon mélyen — jellemez, de inkább az adatokban megszabott tárgy viszi az író, semmint ő gyúrja azt át, művészi egyéniségének megfelelően. A negyedik felvonásban pedig, a szerelmi kiegyezés hatásos megfestéséhez nincs még elég szín Kisfaludy palettáján.

A másik darab tárgya is egy, ugyancsak ismeretes, sokszor megírt és megénekelte történelmi epizód, melynek hőse a magát Hunyadi ruhájában feláldozó *Kemény Simon*. E darab színpadi szempontból nemcsak *Stibor-hoz*, hanem *Ilká-hoz* képest is nagy visszaesést mutat és alig érthetjük meg Kisfaludy amaz 1820-ban tett kijelentését, hogy ezt a darabját szereti legjobban.

Ugyanez év termése Kisfaludy legjobb, legtökéletesebb alkotása a komoly dráma terén: az *Irené* c. ötfelvonásos szomorújáték, mely egyáltalában a magyar tragédiák legkiválóbbjainak sorába tartozik.

E szomorújáték Bizáncba visz bennünket, az 1458. esztendőben, mikor a török hódítással betelt a szerencsétlen birodalom végzete. II. Mohamed szultán, a hatalmas uralkodó, megveti lábát Bizáncban, de seregének, népének, országának ügyeitől elvonja őt mindent elsőprő erős szenvedélye: beleszeret a foglyul ejtett Irenébe, Agenor görög vitéz eszembontóan szép leányába, aki Leo, görög ifjúnak hűséges ked-

vese. Iréné szíve, lelke, változatlanul Leóé, de a görög Bizánc érdekében szerelmet mutat a szultán iránt, testét átadja neki, s hónát és hitét megtagadva, felesége lesz, e tragikus önfeláldozással segíteni remélvén a hódító szultán jóindulatára szoruló szerencsétlen hazáján, rab nemzetén. Ám a török háborús párt — élén Zagán basával — szét akarja tépni a kötelékeket, mik a máskor a közügyeket oly tevékenyen szívében viselő, s most hódító útjában megállott Mohamedet lenyűgözik — és mikor Mohamed megtudja, hogy Iréné őt voltaképpen megcsalta, mert most is Leót szereti: maga szúrja le a boldogtalan leányt, kinek utolsó könyörgő szavai is ezek:

«..... Légy kegyes,
Irgalmas, nemzetemhez. Oh, Mohammed!»

Iréné tragikai alapeszméje kristályosan tiszta. Szerelmét, hitét, nemzetét, tehát egész erkölcsi valóját megtagadja egy magasztos erkölcsi cél szolgálatában: hogy használjon szerencsétlen hazájának és hitsorsosainak. Ez az erkölcsi összeütközés felmaga sztosítj a és elbuktatj ft el hőslélkű görög leányt, kinek bús története oly megrázóan drámai és megindítóan költői tolmácsolóra akadt Kisfaludyban.

E szép és hatásos darabban alig van mit kifogásolni való: az alakok plasztikusan állanak előttünk, s az érdekes cselekvényt a jellemek drámailag indokolt fejlődése viszi feltartóztathatatlanul előre. Különös dicsérettel kell kiemelni Mohamed remekül megrajzolt alakját, míg nem tagadható, hogy Iréné alakja megbírt, sőt megkívánt volna valamivel többet a lelki szenvedély viharából.

Nagy elismerést érdemel a darab dikciója is, mely magasan szárnyal, elkerülve a prózai laposságot s a drámaiatlan ömledezést egyaránt. A magyar

drámairodalom ez értékes gyöngye kitűnő előadás ragyogó keretébe foglalva, hatással volna ma is.

Az egy nagy eszméért mindenét feláldozó Iréné tragédiája nem Kisfaludy Károlyt ihlette meg először a magyar drámaírók között. *Bolyai Farkas* (1774—1856), a lángeszű matematikus, de külön ember, Gauss kortársa és barátja, a XIX. század második tizedében egyszerre öt drámát is bocsátott közre, köztük a *Mohamed, vagy a dicsőség győzedelme a szerelmen* címűt. Hogy a kiváló szellemű Bolyai költői lélek is volt, Mohamedről írt darabja is bizonyítja, melyben igazán szép gondolatok, gyönyörű mondások is vannak; kétségtelen azonban az is, hogy a drámaíráshoz nem értett. Mohamedjében nemcsak cselekvény és drámai Összeütközés nincs, de voltaképpen nincs drámai dialógus sem, mert azok a hosszú és hosszadalmas megnyilatkozások, ábrándozások és fejtegetések, amiket a szereplők egymásután elmondanak, minden drámai szint és jelket nélkülöznek.

Mindenesetre jól tette Kisfaludy, hogy e kiválóan szép tragikus tárgyat nem tartotta elintézettnek Bolyai előadhatatlan darabjával, hanem kiváló költői tehetségének, színpadi érzékének teljes latbavetésével, nagy műgonddal megírta *Iréne-jét*, vezetve némileg attól a hatástól is, mit Voltaire *Zaire-ja*, tett rá, mely műnek néhány indítékára is rá lehet ismerni a Kisfaludy darabjában.

Iréne után a következő két esztendőben még két, úgy terjedelemre, mint dráinai értékre egészen jelentéktelen komoly drámát írt Kisfaludy: 1821-ben a *Nelzor és Amida* címűt, mit «keleti drámá»-nak nevez, s mely eléggé költői és eléggé stílszerű feldolgozása egy szolgánál nevelődött királyleány bús szerelmi történetének, s 1822-ben a *Szilágyi Mihály szabadulása* című, szintén egyfelvonásos darabot, mely drámai szempontból értéktelen műben színszerűtlenül, négy változásban, cselekvény nélkül s még

a nála igazán bőven áradó elmésségnek is teljes híjjával írja meg Fessier történeti munkája nyomán— melyből sok történeti darabja anyagát vette — hogy a Mátyás király által börtönbe zárt Szilágyi Mihály hogyan szabadul ki hűséges szakácsa segélyével Világos várából.

Éveken át nem ír Kisfaludy komoly drámát, élete végén azonban ismét a komoly drámái műzsá- hoz fordul, nagy becsvággal és gondos tanulmányok alapján fog bele *Csák Máté* című történeti tragédiájába, de a halál kiüti kezéből a tollat, s a darab töredék marad, csak másfél felvonása készül el. E darab a Róbert Károly királlyá választását elismerni nem akaró, dölyfös, nagyravágyó és erőszakos főúrnak, a hatalmas Trencsényi Csák Máté-nak érdekes történetét akarta színpadra vinni, s a magyar drámairodalomnak örök vesztesége, hogy ezt a kitűnően induló darabot költője nem fejezhette be. Kisfaludynak azonban igazi eleme nem a komoly dráma, hanem a vígjáték volt, mit a magyar irodalomban ő teremtett meg igazán, úgy hogy méltán viseli «a magyar vígjáték atyja» elnevezést.

Drámaírói nyilvános fellépése első évében, 1819-ben, komoly drámái mellett két vígjátéka is színre kerül: *A kérők* és *A pártütők*.

Mikor a *Kérők* készült, már több komoly drámát megírt volt Kisfaludy, de a víg nemben ez volt első kísérlete, s hogy pompásan sikerült: élénk bizony-sága vígjátékírói erős tehetségének. A darab óriás hatást tett. Hogyne! A közönség Bessenyei és Csokonai kezdetleges kísérletei után egyszerre egy kerekmeséjű, pompásan pergő párbeszédekben friss leleménnyel megírt mulattató vígjátékot kapott, mely az akkori korban játszott, s az életben sokszor látott alakokat vitt kitűnő megfigyelés alapján színpadra: a pattogó, de jószívű nyugalmazott kapi-tányt, a külföldieskedő mágnást, a kissé száraz, de becsületes magyar prókátort, akinek minden háрма-

dik szava latin ugyan — ez lévén hajdanában Magyarországon a törvénykezésnek és hivatalnak nyelve — de azért hazafias érzéssel megrójjja, ha valaki «az idegen nyelvet kultiválja és negligálja a magáét», — a jóízű kiszolgált káplárt, a bőbeszédű, kíváncsi öreg özvegyasszonyt s a jókedvű, élelmes, hamiskás úrileányt.

A pártütők-nek még zajosabb sikere volt. Mert ez nemcsak hogy a magyar élet alakjait rajzolta, hanem kiment falura s egy végtelenül mulatságos mese keretében a falu rövidlátó bölcseit: a magát nagy potentátnak tartó öregbirót, a részeges kisbirót, a hiú kántort, a tudákos nótáriust, meg az igazságot tenni kiszállott nagyképű táblabirót stb. szerepelteti. E pompás népies vígjáték tárgyát egy német novellából — *Clauren-nek* (1771—1854) *Der Giftmord* c. gyenge, értéktelen munkájából — vette ugyan Kisfaludy, de feldolgozása egészen az övé. Az a darab meséje, hogy egy fiatal úri műkedvelő társaság elő akarja adni Schiller *Ármány és szerelem* c. tragédiáját, s a darab előadására vonatkozó levél a tudatlan falusi népség kezébe kerül, kik azt gondolják, hogy pártütésről van szó, nekifegyverkeznek, elfogják a műkedvelőket, míg aztán ki nem sül, hogy a méreg, halál stb. mind csak színpadi volt.

Tagadhatatlan, hogy e darabban van valami idegen íz, hiszen a magyar paraszt köztudomásúlag igen értelmes, gyakran furfangos is, s nem olyan rövidszű, mint ahogy itt van festve; de kétségtelen az is, hogy Kisfaludy ötletessége, szellemessége, s kivételes színi érzéke talán pazarabbul csillog e darabjában, mint akármelyik másban — s miután a falusiak korlátoltságának rajzolása nem kesernyés szatíra, hanem jóízű karrikatúra, igazán nem csoda, hogy a darab első pesti előadásakor a közönség tomboló tetszészaj között néhány jelenetet meg akart ismételtetni. E darab nem annyira vígjáték, mint

inkább bohózat, de e nemben mindmáig a legsikerültebbek, legmulattatóbbak egyike.

A következő évben — 1820-ban, a komoly dráma e termékeny esztendejében — egy egyfelvonásos kis vígjátékot írt Kisfaludy: *A gyilkos, vagy mikor pattant, nem hittem volna* címmel, mely Kotzebue modorában készült jelentéktelen apróság, apját becsapni akaró, alakoskodó fiú átöltözéseivel tarkítva. Ugyanez évből maradt fenn *A korcsházi vásár* című nagyobb vígjáték töredéke, néhány, ügyesen írt, érdeket keltő jelenet.

Öt évig egyetlen vígjátékot sem írt Kisfaludy; azután, 1825-től 1829-ig még tizenegyet — de közöttük csak kettő a nagyobb, a többi mind egyfelvonásos — s még két vígjátéknak: az *Elbeszélés* és a *Betyárdy* címűnek maradt fenn jelentéktelen töredéke.

A tizenegy vígjáték közül leggyengébbek a *Kénytelen jószívűség* (1827), a *Szeget szeggel* (1827) és a *Nem mehet ki a szobából* (1828) című egyfelvonásosait.

Többet ér ezeknél az 1828-ban készült *Áltudósok* című egyfelvonásos vígjáték, melynek alapgondolata nem rossz: Karvasiné egy távollévő öccsének szeretné feleségül a gazdag Fannit, ki szintén rokona, s ezért elzárja azt falusi birtokán, azon címen, hogy ők ott a magányban tudóskodnak. Két fiatalember: Árki és Révei, magokat tudósoknak adva ki, bejutnak Fannihoz, s egyikőjük el is nyeri Fanni kezét. Az elmés, finom párbeszédnek nagyon emelik a darabot, de kár, hogy a jó alapötlet komikuma hamarosan el lanyhul.

Három további vígjáték igen kedves, mulatságos apróság.

A betegek (1826) című egyfelvonásos darab sikeres törekvést mutat a magasabbrendű vígjáték felé, lélektani alapon, igen szellemes párbeszédekben fejtve ki magját, hogy t. i. egy doktor úgy gyógyít ki két képzelt beteget, hogy összehozza őket. E darabnak —

mely elmés és fordulatos nyelvvel ma is figyelemre tarthat számot — életrajzi vonatkozásai is vannak: a hipokhonderek egyike, Kistelky Károly — maga Kisfaludy, Forgay pedig az ő orvosa: dr. Forgó.

Az ugyancsak 1826-ban készült *A vígjáték* című egyfelvonásos, ügyesen elgondolt, elmésen megírt, mulattató kis darab. Egy fellengző ifjú költő, irtózva a sablontól, úgy akarja megvallani szerelmét választottjának, hogy vígjátékot ír, melyben a maguk életét példázza, s melyet maguk adnának elő, rokonaikkal. A munkájába elmerült költő szavalván készülő vígjátékát, a belépő vénkisasszony magáaveszi a vallomást — a kapitány hozzáintézett gorombaságnak vélvén a deklamációt, párbajra hívja a költőt — az öreg inas begyűjt a vígjáték kéziratával — míg végre minden kiderül és jórafordul. Friss lelemény, pezsgő humor görgeti a gyors cselekvényt, komikus helyzeteken át. Kisfaludy egyik kedvenc alakja, a vénkisasszony itt is szerepel, de nem unhatjuk meg, mert most is nagyon mulatságos; ismerős figura — de csak az életből és a Kisfaludy-darabokból — az öreg inas is, de itt is igen jóízű; jó alak az apa, a tüzes kapitány, s a fantasztika költő is.

A *Három egyszerre* című, 1829-ben készült kis darabban — mely utolsó vígjátéka, s általában utolsó befejezett darabja Kisfaludynak — három ifjú küzd álöltözetben egy szép kisasszonyért. Legjobb, s más Kisfaludy-darabban még nem szerepelt alakja a darabnak Lorányi tanácsosné, az őseire büszke méltóságos asszony.

Kisfaludy két kis vígjátékának van Mátyás király korából vett tárgya.

Az 1825-ben írt *Mátyás deák-nak* alig van ugyan cselekvénye, de a belőle áradó érzés és hangulat igen kedvessé teszi. Nagyon jó figura benne a hígvalejű kántor, de még kitünőbbben megformált alak az öregbíró, akinek felfogásában, magatartásában, be-

szédében a magyar ember józansága és vitézsége, komoly méltósága és csendes humora, vendégszeretete és nemzeti érzése remekül nyilatkozik meg.

A Hűség próbája szintén egyfelvonásos, de szintén pompásan jellemzett alakjai már ügyesen szerkesztett mese keretében mozognak, rendkívül elmésen beszélve. Az álhúsos Mátyás király kipróbálva néhány embere hűségét, leálcázza a maga zsebére dolgozó uradalmi sáfárt, s megjutalmazza a nyers, de hűséges ménesmestert. Legmulatságosabb figurája a darabnak az udvari bolond, akit királynak néznek, s akinek minden szava elevenen csillog és mélyre hat.

Még két nagyobb vígjátéka van Kisfaludynak: *A leányőrző*, 1827-ből és a *Csalódások*, 1828-ból.

A leányőrző című háromfelvonásos vígjáték elgondolásában csattanósan nyilatkozik meg Kisfaludy komikai ereje. Egy gyermekkorában elmátkásított leányt egy falusi agglegényre bíznak, hogy őrizze meg a világ szemétől. E darab meséjében van bizonyos mesterkélttség; de ügyesen, mulattatóan van megírva.

Mindent összevéve, legsikerültebb, legszámottevőbb vígjátéka Kisfaludynak a *Csalódások*. Igaz, hogy e darab jóformán csupa félreértésből, qui pro quo-ból szövődik, de érdeme nemcsak rendkívüli ötletességében, patakzó humorában, ellenállhatatlanul mulatságos voltában áll, hanem mert a mesét alkotó félreértések a kiváló komikai tehetséggel megrajzolt alakok jelleméből folynak, s így a *Csalódásokat* kiemelik a megszokott helyzetvígjátékok köréből.

Lombai, uradalmi inspektor a hőse e vígjátéknak, aki nagy tervekővác, különösen házassági mániában szenved, s ebből folyó törekvésével mozgatja a darabot, melynek szereplői rajta kívül: az érzékeny lelkű Elemér gróf és birtok-szomszédja, a fiatal özvegy Köröndyné, akik nagyon szeretik, de folyton félreértik egymást — az életigazság pazar színeivel festett, zamatos beszédű vidéki földesúr, Mokány, aki

eddig csak poharazni, cigányozni, agarászni szeretett, de most már elérkezettnek látja az időt a házasságra — báró Kényesi, a pénzre házasodni készülő léha mágnás, a *Kérők-beli* Székházy halványabb mása — Luca, a képzelődő, hiú, gazdag vénkisasszony, Kisfaludy e fajta alakjainak legmulatságosabbja és legtökéletesebbje — az összezördülő ifjú szerelmespár: Lombai hadnagy-fia, Elek, s nevelt lánya, az ártatlan Lidi — Köröndyné kedves modorú társalkodónéja, Vilma — és a mindig dörögő, de hűséges öreg kertész, Tamás, a vidám darab egyik kabinet-figurája.

Lombai először a parlagi Mokáynak szánja nevelt lányát, Lidit, de *aztán* — a gróf gavalléros érdeklődését félremagyarázva, grófnévá akarja tenni — viszont csinos hadnagy-fiát, kinek számára eleinte a gazdag vénkisasszonyt szemelte ki, az előkelő özvegyel szeretné összeboronálni; a házassági plánumok során a léha bárót és a vénkisasszonyt, Mokányt és a társalkodónőt, majd magamagát és a társalkodónőt igyekszik az inspektor Összehozni, míg a fellengző tervek összeomlanak s a gróf az özvegyet, a hadnagy Lidit, Mokány a társalkodónőt veszi el — sa felsült, de terveket kovácsoló szokásából ki nem gyógyult Lombai utolsó plánuma: hogy ezt a mulatságos történetet vígjátékká kell tenni.

Végigtekintve Kisfaludy drámaírói munkásságán, mérlegelve annak irodalomtörténeti jelentőségét és esztétikai értékét, figyelve a hatást, mit korára tett, s beállítva darabjainak javát a mai magyar színpadra — míg lelkünket meghatja *Iréne* művészi tiszta tragikuma, s *Csák* töredékében az igazi történeti dráma hatalmas koncepciójának fenségét, és a múlt idők lehelletét érezzük — s míg elmés és mulatságos társadalmi vígjátékainak remekül megrajzolt alakjaiban a száz esztendővel ezelőtti magyar élet támad föl előttünk — és egy-két történeti háterű

vígjátékában jóleső vidámsággal s meghatódottsággal szemléljük a Mátyás király korabeli magyarság néhány jól megelevenített képviselőjét: elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy szerény kezdemények után s elszigetelt kísérletek mellett, Kisfaludy Károly az első igazi magyar drámaíró, akinek erőteljes tehetsége hamarosan kibontakozván az idegen hatás békóiból — ihletett lelkének kincsesbányájából s tanulmányainak és tapasztalatainak gazdag tárházából merítve, megalkotta az első, valóban költői értékű és színpadi hatású magyar darabokat, megteremtve különösen a magyar vígjátékot, élénk leleménnyel megszerkesztett mesék keretében, ma is élvezhető elmés párbeszédnek során, egyéni vonásokkal felruházott olyan típusokat mutatva be alakjaiban, melyek mintául szolgáltak a későbbi vígjátékíróknak.

Kisfaludy Károly óta van igazán magyar dráma — nem csak mert ő alkotott e nemben először önálló becsű műveket, hanem mert darabjai hatottak e műfaj további fejlődésére, s a fejlődést sikeresen biztosították. Kétségtelen, hogy a politikai viszonyok, a háborús körülmények, a nemzeti önállóságért folyt küzdelmek késleltették oly soká a magyar színpad megalakulását, s bizonyára e miatt késett a magyar drámai költészet kialakulása is. Végre, a nemzeti megújulás első időszakában megalakult színpad fölkelte Kisfaludyban első íróját, s ez rátalált a színpadban tehetségének igazi terére. Nem vitatható, hogy az íróval bíró színház és a színpaddal rendelkező író nagyban elősegítették a XIX. századbeli irodalmi aranykornak, a nemzeties költészet korának kialakulását, s közvetve, a nemzet egész történetével vonatkozásban álló reformkornak hatalmas eredményeit.

HARMADIK FEJEZET.

Katona József.

Mikor a már tizenegy esztendő óta megint magyar játékszín nélkül álló Pesten 1807-ben újból hangozni kezdett a magyar szó a Rondella meg a Hacker-szála egyszerű színpadáról, s a kolozsvári színtársulat idevándorolt csapata nyolc éven át — 1815-ig — mulattatta, ríkatta és lelkesítette nagyrészt németből fordított vagy átdolgozott gyenge darabok előadásával fővárosunk gyér magyar közönségét — egy darabig csak a nézőtéren, a közönség soraiban, majd a színpalak mögött, a benfentesek között, csakhamar pedig mint fordító és író és egyúttal mint *delectans actor*, vagyis mint műkedvelő színjászó a színpadon kezdett mutatkozni, feltűnni és szerepelni egy magábazárkózott természetű, félszeg, sőt különö modorú ifjú, aki a legnagyobb és legmagyarabb alföldi városok egyikéből, Kecskemétről került föl a pesti egyetemre. Ez a hallgatag fiatalember 1814-ben, alig huszonhárom esztendőskorában pályázatra küldi egy történelmi tárgyú szomorújátékát, mely a pályázat eldöntésénél szóba sem jön, s melyet, — mikor átdolgozott formában színpadra jutni készül — a szigorú cenzor eltilt az előadástól, s mikor kinyomatása engedélyezettvén, 1820-ban (1821. évszám-jelzéssel) könyvalakban megjelen: alig olvas el egy-két ember, úgy, hogy mondhatni teljesen ismeretlen mű marad. És mikor a vidéki szülővárosába vonult, s a drámairással mindörökre

felhagyott, elkedvetlenedett szerző 1880-ban — eléggé fiatalon — hirtelen meghal: az egész országban egyetlen ember sem tudja, még csak nem is sejti, hogy a legnagyobb magyar drámaíró hagyta el keservesen rideg, sőt tragikusan rettenetes pályafutás után ezt a szomorú földi világot, s hogy az a mellőzött pályamű egykor fényt fog árasztani nem csak sírban pihenő írójának elfelejtett nevére, hanem az egész magyar irodalomra.

E drámaíró *Katona József* volt — észre sem vett remekműve pedig a *Bánk bán*, mindmáig a legkitűnőbb magyar tragédia, mely a világirodalom e nemű termékei közt a legjobbak sorába helyezhető.

Katona József 1791-ben — s nem, mint sokáig hitték, 1792-ben — született Kecskeméten, mint egy egyszerű, de latinul tudó, olvasgatni és verselgetni is szerető takácsmesternek fia. A tehetségesnek mutakozó gyermeket — ki elsőszülött volt — apja, anyagi erejének megfeszítésével iskoláztatta, s a fiú, szülővárosán kívül Pesten, majd Szegeden tanul, s 1809-ben újból Pestre kerül, egy évre még középiskolába, azután jogásznak az egyetemre. Nemcsak a jogot tanulja szorgalmasan, hanem olvas is sokat, különösen történelmi munkákat, az egyetemi könyvtárban, melynek szolgájánál lakik. S miután diákszokás szerint beleszeret szállásadója leányába, nagyon természetesen verseket kezd írni. De ébredezni kezdő költői tehetségét igazában nem a líra vonzza, hanem a dráma, mit sokat lát a színházban, hová buzgón jár. Az is természetes és megszokott dolog, hogy szíve első lángja hamarosan kialszik, hogy újnak adjon helyet. Az új szerelmi láng a kevés szavú, de izzó szenvedélyű ifjú lelkében *egy* nem is szép, de varázslatos egyéniségű kezdő énekes színésznő iránt gyullad föl, aki — mint *Déryné Széppataki Róza* — később a magyar színpad egyik legvonzóbb, szinte tüneményes alakjává lesz. Talán ez az ismeretség — mely szorosabb viszonyná sohasem erősödött — vitte

a fiatal Katona Józsefet a nézőtérről a színpalak mögé, majd a színpadra. Jogi tanulmányaival nem szakított ugyan, de Békési József név alatt beállt a színjátszók közé, s eléggé jó színész hírében állt, aki Hamletet igen hatásosan játszotta. Egyidejűleg fordítani és írni is kezdett darabokat, s mindinkább belekeveredvén írói és művészi álmaiba, ezzel már józan gondolkodású, szegény sorsú szüleinek aggodalmát is felköltötte, kik attól tartottak, hogy fiuk, kinek neveltetésére annyit áldoztak, a kenyérkereső jogi pálya helyett majd egészen a múzsafiak röögös és lidércfény es életútjára téved. Az apa korholása és az anya könnye hatott is Katonára, ki — miután imádottjából, az időközben férjhezment kedves színésznőből, Széppataki Rózából is kiábrándult — a színjátszással csakhamar felhagyott, de az irogatást tovább is folytatta. 1815-ben azonban a társulat elhagyván Pestet, Katona a színdarab-írással is szakított, letette az ügyvédi cenzúrárt, pár évig Pesten ügyvédkedett, majd elhagyván a fővárost, visszament szülőföldjére, Kecskemétre, hol 1820-ban városi alügyésszé, 1826-ban pedig főügyésszé választott. Tíz esztendőt töltött Katona szülővárosa szolgálatában hivatalát szorgalmasan ellátta, a szegény emberek ügyét — nagy igazságszeretetétől ösztönözve — mindig igen melegen felkarolta, érdeklükben sokszor megnyomta a szót és tollat, szüleit anyagilag is támogatta, egy kicsit gazdálkodott is, szabad idejét pedig — kisvárosi szokás szerint — vadaszgatással, mulatozással töltötte. Bár egészséges embernek látszott, valójában még sem volt az: a sok keserűség, melyet írói becsvágya kielégítenlensége miatt magába fojtott, visszahathatott testi szerzetére is, melynek erejét talán a gyakori poharazás is megtámadta. Valamiféle szívbaja keletkezhetett, amely 1830-ban, alig 39 esztendős korában, egy végzetes szélhűdési rohammal hirtelen megölte. A városi kupaktanács — a maga szörszálhasogató kicsinyes-

ségével, — egy némely hivatali rendetlenség miatt, még a temetési költséget is megtagadta a pénztelen szülőktől, kiknek így kölcsönt kellett fölvenniök fiuk földi maradványainak tisztességes eltakarítására.

Íme, ez a Katona József nem hosszúra nyúlt egyszerű életének rövid vázlata. Ez élettörténet keretébe kell beleilleszteniünk néhány adattal, s a fő munka méltatásával annak az alig pár évre terjedt írói pályának képét, mely pálya a maga hőségének — életében — az alkotás elröppenő gyönyörűségei mellett az észrenemvevés és megnemértés sohasem szűnő gyötrelmeit juttatta csak, hogy aztán a későn felismert nagy író behorpadt jeltelen sírjára évek múlva a halhatatlanság örökzöld koszorúját szerezzze meg.

Katona drámaírói pályája mindössze tíz esztendőre terjedt. 1811-ben, alig húszesztendős korában írja első darabját, a *Farsangi utazás* című elveszett és teljesen ismeretlen vígjátékot — s 1821-ben jelenik meg nyomtatásban utolsó darabja, élete fő munkája, az akkor teljesen figyelmen kívül maradt, de ma irodalmunk egyik fő dicsekvését képező hatalmas történeti szomorújáték, a *Bánk bán*.

E két dátum közé eléggé serény drámaírói munkásság esik.

Pályája kezdetén németből fordított vagy átdolgozott darabjaiból néhány elveszett. Idegenből átglyúrt megmaradt darabjai közül *A Mombelli grófok* (1811), *István, a magyarok első királya* (1813), *Aubigny demencia* (1813), *A borzasztó torony, vagyis a gonosz talált gyermek* (1814) címűeknek más érdemök még a maguk korában sem volt, mint hogy élénkítették — a folyton újdonságra vágyó kisszámú közönség örömeire — a színház műsorát. Az 1811-ben írt *Monostori Veronka, vagy a harc két ellenkező igaz ügyért* című ötfelvonásos «nemzeti vitézi szomorújáték» talán részben eredeti munkája ugyan már a fiatal szerzőnek, de ez is egészen németes ízű ritterdráma.

Az 1812-ben készült *Lucza széke* című háromfelvonásos dráma szintén a divatos német szellemben fogant silány rémdrámák közé tartozik, melyet olvasva, alig tudja az ember megérteni, hogy e darabnak se a drámai jellemzéshez, se a jellemekből folyó cselekvény készítéséhez nem értő szerzője hogyan tudta rövid három esztendővel később megírni Bánk bán hatalmas tragédiáját?! *Lucza széke* című nevetségesen rémletes és eléggé sületlen meséjű darab csak egy tekintetben — t. i. néhány népies magyar alaknak szerepeltetésével — érdemel némi figyelmet. Jellemző különben az akkori ízlésre, hogy e darab roppantul tetszett, s szinte csodálatos, hogy évtizedeken át műsoron maradt a vidéki színházakban.

A következő évben — 1813-ban — komoly történelmi tanulmányok alapján írt meg Katona két, egymással összefüggő drámát Ziskaról, Vencel, cseh király kegyencéről; egyiknek címe: *Ziska, vagyis a husziták első pártütése Csehországban* — a másiké: *Ziska, a táborítók vezére*. E kettős darab tárgyát nem tudja ugyan a még mindig eléggé kiforratlan tehetségű szerző drámailag érdekessé tenni, de a jellemzésben itt már nem sikertelen kísérletet tesz. Egészen azonban a husziták lázadását rajzoló eme kettős darab hosszadalmas és nem színpadra való.

Határozott haladásról tanúskodik az 1814-ben írt *Jeruzsálem pusztulása* című ötfelvonásos szomorújáték, melynek meséje Kr. u. 70-ben játszik. Vespasianus, római császár fia, Titus, a júdeai hadak fővezére, ostromolja Jeruzsálemet. A szép és buja Berenice, a nagy Heródes unokájának leánya, meg akarja ölni a római vezért, de beleszeret. Titus is lángol a gyönyörű asszonyért, ám a Berenicót szintén szerető gaz Gessius Floras, megszökött jeruzsálemi helytartó, fölfedezi Titus előtt, hogy Berenicének már volt kedvese. A vezér elfordul a szép zsidó-asszonytól, s újra neki fog az ostromnak, de kímélni akarja a nagy templomot, mit azonban a

gonosz Floras titkon felgyújtat. A zsidók kétségbeesnek, Floras megbűnhődik, Titus pedig kibékül Berenicével.

E darab — akár cselekvényét, akár alakjait tekintjük — nincs drámai erő és mélyen járó gondolatok híján, de még sok szertelenség van benne. A zsidóság képviselői általában jól rajzolt alakok, de egy-egy nagyon komolynak szánt kitörésük ma bizonyára komikus hatást tenne a színpadról, s egy gyermekgyilkos anyának, Máriának néhány jelenete — melyek során nemcsak megöli éhhalállal küzködő gyermekét, hanem annak földarabolt és megfőzött testét be is hozza egy rézedényben a színre — hátborzongó rémességével ízléstelenné válik. Kár az is, hogy a hősnőnek, a forróvérű Berenicének eleinte érdekes alakja hamarosan elhalványodik, jól indult akciója ellapul. Bár óriási távolság választja el e darabot — drámai érték dolgában — a *Bánk bán-tól*, mégis, alig egy évvel készülvén csak hamarább, ahhoz való átmenetnek tekinthető, s ilyenül méltatható is.

De *Bánk bán* előtt még *egy* darabot írt Katona, egy vígjátékot, melynek címe: *Rózsa, vagy a tapasztalatlan légy a pókok közt*. Eléggé kezdetleges, gyenge darab, mely külön megemlítést csakis azért érdemel, mert megtörtént dolgokat visz színpadra Katona társasköréből, e körhöz tartozóknak, s magának a költőnek is szerepeltetésével. Katona, mint említettük, szenvedélyes szerelemre gyúlt Széppataki Eóza, a kedves színésznő iránt, de tartózkodó természeténél fogva még a nyílt vallomásig sem jutott el. Az imádott színésznő szerelem nélkül — mert egy más ifjúért rajongott — férjhez ment egy kollégájához, Déry Istvánhoz, s egy napon egy rózsát kapott egy udvarlójától, mit aztán az általa szeretett ifjúnak adott, nem tudván, hogy a bárgyú udvarló levelet rejtett a rózsza kelyhébe. A féltékeny férj nyomára jött a dolognak, a rózsza visszakerült a kitüntetett ifjútól, az udvarló nevetségessé vált.

Ebből a szerelmi perpatvarból készítette Katona a maga vígjátékát, mely azonban — éppen Dérnyé tiltakozása folytán — nem került színre.

E darab volt utolsó fellobbanása annak az érdeklődésnek, mellyel Katona évek óta viseltetett Széppataki Róza iránt, kinek férjhez menése után lerázta lelkéről a reménytelen szerelem nyugtázó bilincseit, s teljes odaadással fordult drámaírói vágyai s ezekkel kapcsolatos tanulmányai felé. Ebben a megújult munkaerőtől duzzadó lelki állapotában érte őt 1814-ben a hír, hogy Döbrentei Gábor író és szerkesztő buzdítására műpártoló fiatal erdélyi főurak a kolozsvári állandó színház megnyitása alkalmára nagyobb összeget szántak pályadíjul, történelmi tárgyú szomorújátéokra. A pályázat — első díjul 700, másodikul 300 forint tüzetvén ki — nyilvánosan kihirdettetett az *Erdélyi Múzeum* című folyóiratban, 1815. szeptember 80-i határidővel.

Katona lelkében akkor — bőséges olvasmányai, alapos történelmi tanulmányai nyomán — már bizonyára fel-feltűntek nagy tragédiája alakjainak homályos körvonalai, s a pályázat hírére nagy kedvvel, nemes becsvágygal fogott a darab kidolgozásához. Megírta s útnak indította azt a pályázatra, melyben — a határidő 1817 elejéig meghosszabbítván — tizenkét munka vett részt. Az első díjat egy *Tokody János* nevű biharmegyei szolgabíró nyerte el, *Pártosság tüze* című darabjával, a másodikat pedig *Bolyai Farkas*, matematikus tanár, az előbbi fejezetben már említett öt szomorújátékával. Ezek mellett még dicsérettel emlékezett meg a bíráló a *Kún László* és a *Losonczy Bánffy István* című tragédiákról — *Bánk bán* azonban meg sem említettett. A bíráló nyomtatásban csak részben tétetett közzé, Katona maga azonban valószínűleg semmit sem tudott felőle, s elunva a hiábavaló várakozást, *Bárány Boldizsár* nevű barátjának — az idegen regény után készült *Sajdár* és *Burik* című színjáték, s még egy-két «vitézi

játék» írójának — tanácsai nyomán, mik a *Bánk bán rostája* című tanulmányban (1814) foglaltatnak — átdolgozta darabját, sajtó alá rendezte, s 1820-ban könyvalakban kiadta.

A *Bánk bán* cselekvénye 1213-ban történik, az Árpád-házi II. Endre király uralkodása alatt. A király nincs az országban, Galíciában harcol, itthon felesége, a merániai származású Gertrudis királyné viszi a kormányt. Nagy az elégtelenség a magyarok között, mert a velük nem rokonszenvező királyné idegeneket ültetett fő-főméltóságokba, hivatalokba, s a magyar király udvarában a nagy adókkal terhelt, kizsákmányolt magyart még jó szóra, figyelemre sem érdemesítik.

Egy gaz merénylet is előre veti árnyékát: Ottó herceg, a királyné ostoba, gyáva, érzéki öccse — fizetett eszközének, egy Biberach nevű «lézengő ritter-nek» segítségével meg akarja keríteni a hivatalos szemle-úton távollévő nádornak, Bánk bánnak faluról az udvarba édesgetett ártatlan fiatal feleségét, Melindát, mely alávaló szándéknak kivitelében királyné-nénje nem segíti ugyan közvetlenül — ami a mű tragikai alapjának szempontjából igen fontos — de alkalomszerzéssel, biztatással, magatartásával mégis előmozdítja a becstelen sikert.

Az ország baját s a Melindára leskelődő veszedelmet egyaránt látja, megérzi Petur bán, bihari főispán, a békételenek vezére, s titokban haza hivatja a nádort, aki álöltözetben megérkezvén, Petur szavai fölébresztik lelkében szerelemföltését és a királyné részessége iránti gyanúját. Észrevétlenül tanúja lesz Ottó herceg visszautasított udvarlásának, s lelke kínos gyötrődésében elhatározza, hogy Petur hívására elmegy az összejövetelre, mit az udvari mulatság befejeztével még az éjjel tartanak a békételenek, Petur bán házában.

A második szakasz a békételenek összejövetelén történik. Petur bán, izzó lelke minden szenvedélyével

és keserűségével izgat a királyné ellen, mikor betoppan Bánk, s elnyomva szíve fájdalmát, becsülete sérelmének kínzó gyanúját, nádori tisztéhez híven csillapítani igyekszik az összeesküvőket, lefegyverzi a különösen lázadózó Peturt, védelmezvén Gertrudisban a királynét és a nőt. Tart ugyan attól, hogy az álnok királyné csakugyan Melinda tisztességére tör, de nem tud semmi bizonyosat, bizakodik Melinda visszautasító magatartásának sikerében, s mintegy erővel távol akarja magától tartani a kínzó gondolatot, és nem áll be összeesküvőnek, mondván:

*Hogy Bánk leüljön a setét szövetség
Gyász-asztalához, ahhoz nem csekélyebb
Mint banki sértődés kívántatik . . .*

Jön az álnok és számító Biberach és Ottó készül merényéről szólva, egészen megnyitja Bánk szemét, ki izgatottan indul, hogy megmentse — ha még lehet — «hitvese virtusát».

A harmadik felvonás hajnalban történik, Melinda szobájában, mikor már Ottó herceg megejtette az izgató portól fölhevített szegény asszonyt. Bánk számonkéri a történeteket szerencsétlen hitvesétől, ki mentetetődzik, de mikor a feldúlt lelkű férj átkozottnak nevezi alvó kis gyermeküket — megrendülve rohan el a királynéhoz. Bánk iszonyatos tépelődések közt marad magára gondolataival, melyek még akkor is egész valóját elfoglalják, mikor már Tiborccal, a szegény paraszttal, egykori jobbággyával, az elnyomott, szenvedő magyar nép e klasszikus képviselőjével beszél. Egy későbbi jelenet során a hitvány Ottó kerül össze gaz bizalmasával, Biberachhal. Ottónak keserű a szájaíze a véghezvitt merény után — a férj bosszújától is tart, meg a hatalmas királyné szemrehányásaitól is nagyon fél. Mikor látja, hogy hiába kapaszkodik a barátságot felmondó Biberachba, orvul leszúrja azt.

A negyedik felvonás ugyané nap alkonyán tör-

ténik, mikor már az Ottó által álomporral elaltatott királyné fölébred kábult álmából s egészen rendbe szedi magát. Az Ottóba szerelmes udvarhölgynek és az örület izgalmától űzött Melindának szavaiból megtudja a királyné, hogy Ottó csakugyan elkövette a merényletet — Mihál bántól, Melinda öreg bátyjától pedig tudomást vesz az ő ellene készülő összesesküvésről. Jön Bánk, kinek egész napja, hajnaltól estvélig rettenetes tusakodásban telt el: a meggyalázott férj, a szerencsétlen apa, a bosszút lihegő férfi küzdött lelkében rettenetes harcot a törvényt őrző nádorral, a királyi ház hű alattvalójával, a nemes lovaggal. Már meghányta-vetette ugyan lelkében a gyilkosság gondolatát, de egyelőre mintha még nem tudott volna ellenállhatatlan erőre kapni e nagy lélekben a mindent feláldozó bosszú érzete — s mikor a királyné távozásra szólítja a jelenvalókat, Bánk szinte megkönnyebbülve indul, «jobbágyi» engedelmességgel. Ám mikor a királyné őt visszatartja — tudja, érzi, hogy nem fog uralkodni tudni magán, s a királynénak «vége — vége már neki!...»

A dölyfös Gertrudis szemrehányással kezdi, mi Bánkot egészen beleingerli a szenvedélyességbe, s a kíméletlen határozottságba. «Jobbágy» — veti oda neki gőgösen a királyné. De most már vége az alattvalói fejhajtásnak:

*Nem úgy van, asszonyom! Én urad
S bírád vagyok; míg a király oda
Lészen, királyod is vagyok —*

vágja vissza méltó önérzettel a hatalmas nádorispán. Következik a nagy leszámolás. A hazája sorsát és háza becsületét egyképpen szíven viselő Bánk — a kétségbeesett hazafi és a szerencsétlen férj — úgy érzi: hogy útja innen talán egyenesen hóhér kezébe viszi őt. Befelé fordítja a királyné szeméit, s megmutatja neki a saját lelke sivár sötétségét. Ottó hercegnek egy pillanatig tartó hirtelen megjelenése

végsőig fokozza Bánk dühét — s mikor a királyné a merániak hazáját is átkozó Bánkra tört emel, ez kicsavarja azt Gertrudis gonosz kezéből, s ő szurdalja agyon a koronás kerítőt.

*Örvendj becsületem, lemosta mocskod
A vérkeresztség ... Oh Melinda!.. Ki!
Ki! A tető mindjárt reám szakad ...*

E szavakkal támolyog ki a királyné-gyilkos nádor a palotából, mit egyszerre ellepnek a Petur bántól vezetett összeesküvők, s az előrohanó palota-örtség ezeket véli a királyné gyilkosainak.

Az ötödik felvonás Gertrudis ravatala mellett történik. Ott áll fájdalmasan a hazatért jólelkű Endre király, ki maga is hibásnak tartja hitvesét, mert hiszen «máskép nem ölte volna meg magyar». Jelentik, hogy Petur bánt, a vélt gyilkost, levágta az őrsereg — s csakhamar belép Bánk. A királyné koporsója mellé vágja nádori nyaklancát, a hatalom jelét, melyen még piroslik az áldozat vére, s nyugodt lélekkel vállalja a gyilkosságot. De csakhamar megrendül. Megtudja, hogy a kivégzett Petur alattomos gyilkosnak nevezte őt; a király felszólítására senki sem akar a jelenlévő nemesek közül megvívni Bánkkal, lemosandó a szennyet a nemzetről, s ekkor a király maga ragad kardot, hogy megvívjon hitvese jó nevéért, de Bánk nem vív meg királyával, ki szent előtte. Erre egy fiatal vitéz jelentkezik mégis, de mielőtt a párviadal megtörténhetnék, egyik királyi ember kideríti, hogy a királynénak nem volt része Ottó gyalázatos tettében. Erre Solom, a fiatal vitéz is lemond a viadalról, mert az ártatlan királyné orgyilkosának vérével nem akarja a maga kardját bemocskolni. A hatalmas nádor mindjobban összeroskad. Jön Tiborc, a hű paraszt, az Ottó herceg csatlósai által elpusztított szegény Melinda holttestével.

... *Nines a teremtésben vesztes, csak én!*
Nincs árva más több, csak az én gyermeke...

Ez a szívet megrendítő sóhajtás tör ki az egész lelkvilágát rombadólni látó és érező Bánk szenvédő kebléből.

Bánknak — habár életben marad is — erkölcsi-leg vége van, megsemmisül. Teljességgel elhisszük, amit reá célozva mond a király egyik embere, hogy a büntetés már igalom lenne neki...

Ez a szomorújáték a történeti idők szellemének olyan megértésével, a XIII. századbéli emberek lelki világának olyan meglátásával van írva, s olyan biztos vonalakkal rajzolt hatalmas korképet nyújt, hogy e tekintetben a drámaíró Katona a legkiválóbb magyar történészekkel vetekedhetik.

A jellemeket olyan szövevényesen elgondolni, oly sokoldalúlag megrajzolni, s a szereplők cselekedeteit jellemökkel annyira összhangba és okozati viszonyba hozni — jóformán csak Shakespeare tudta az újkori drámaírók közül, kinek Katona tagadhatatlanul hűséges tanítványa volt, a nélkül, hogy *Bánk bán*-jában csak egy szemernyre is Shakespeare-utánzásról lehetne szó.

Magában a tragédia hőisében, *Bánk-ban*, remekül van feltüntetve a szerelmes férj, aki hitvese szent nevét úgy tekinti, mint égi és földi mindene javát «szorosan egybefoglaló erős lánc»-ot; a jó apa, aki megható gondossággal bízza fiát az öreg Mikhál bánra, mert hátha ő maga nem lesz abban a helyzetben, hogy gyermekére gondot viselhessen; a nép igaz barátja, akinek kezébe — mint Tiborc ismételt megjelenése bizonyítja — bizalommal teszi le a «szegény paraszt, elfáradt csontjait»; a nagyhatalmú nádor, akinek markában «egy ország felébe mért mennykőcsomóD dörög, s ki méltósággal és önérettel hivatkozik arra, hogy a király távollétében ő a király helyettese, sőt a király személye; a törvények gon-

dos öre, aki rossznéven veszi az összeesküvőktől, hogy «setétben bódorognak», a helyett, hogy törvény és szokás szerint cselekednének, s ki a lázongó Peturt — mint haza- és felségárulót kész volna lánccokba veretni; a hu alattvaló, aki még akkor is, mikor már lelkében fölébredt az irtózatossá gyanú az Ottó merényét támogató királyné ellen, a maga bajánál előbbrevalónak mondja a felséges királyi asszonyt, aki ellen Peturék békétlenkednek; a nemes lovag, aki semmit sem tart oly gyalázatosnak, mint «visszaélni az asszonyi gyengeséggel».

E plasztikusan megformált jellem tragikuma a szerelmében meggyalázott férj fájdalmából indul ki. E fájdalom, szenvedélyes fokozásban, végre is véres bosszúra ingerli, s megölvén a királynét, ezzel teljesen összetapodja saját erkölcsi lényét: meggyalázza nádori méltóságát, felrúgja a törvényt, felségsértővé válik, orgyilkossá lesz, nem áll ki vele senki egy szál kardra, örületbe, majd halálba üzi feleségét — lehet-e erősebben bűnhődni, lehet-e jobban megsemmisülni? Tragikuma — a kiindulási ponttól a fejlődésen át a végkifejlésig — teljes és tökéletes, s a fizikai megsemmisülés hiányát semmiképpen sem érezzük a tragédia hibájának.

Melindá-nak, Bánk meggyalázott hitvesének alakja Oféliára emlékeztető költői finomsággal és bájjal, s egyben erővel és szenvedéllyel van megrajzolva. Ez a szerep nem nagy, de fontos — hiszen tengelye a Bánk tragikumának, s Katona jellemrajzoló művészetének egyik legékezebb bizonyossága. Ottó érzékiségét a falusi magányából az udvar fénykörébe emelt Melindának nemcsak testi szépsége, bája, — hanem egyszerű, ártatlan lényének «szemérmes angyal»-hoz hasonló volta is ingerli.

De bármily egyszerű és tartózkodó is Melinda, nemcsak a buja herceget utasítja el, hanem keserű gúnnyal vágja oda véleményét a hatalmas királynénak is. Mikor pedig a merénylet után büntelenségét

hangoztatja ingerült férje előtt, s mikor, már agya megbomlásának küszöbén, beront a «kevény királyi asszony»-hoz, s emésztő fájdalommal kiáltja:

*Add vissza egy anyának gyermekét —
Add vissza testvérnek testvéreit —
Add vissza férjét e tökéletesen
Megrontatott beteg lelkemnek is . . . —*

minden jövődő korok és idők emberének szívébe belemarkol az igazi emberi érzések mesteri tolmácsolására hivatott nagy író. S hogy az együgyű, ártatlan Melindából a meggyalázás nyomán, művészien bemutatott átmenetekkel hogyan lesz végre a királyné minden egyéni és politikai gonoszságát meglátó és hatalmas szavakkal elítélő könyörtelen bíró — azt akkor tünteti föl hatalmasan a költő, mikor a számonkérő jelenetben a meglepett, gögös királynőnek ama kérdésére: «Tudod, hol és kivel beszélsz?» — Melinda így felel:

*Veled,
Koronák bemocskolója, a ki megholtad királyi férjedet — kitépted-
Kezéből a jobbágyi szíveket,
Árúba tetted a törvényt — nyomád a
Nyomorultakat — mártírrá tetted az
Erkölcst és testvéri indulatból
Egy szennytelen nyoszolyának eltörése
Végett, királyházban bordélyt nyitottál. . .*

Hogy az egykori szelíd galambból következetes fejlődéssel ily élesfogú párdúc válhassék, ahhoz a drámai jellemfestésnek oly ritka tehetsége kívánatik, mint amilyen Katonában volt.

Gertrudis királyné jelentékeny és rendkívül érdekes alak a darabban, őt sem egy színnel festi csak a szerző: uralkodni, parancsolni szerető koronás fő, aki folytonos hódításokra ösztökéli férjét, s aki asszony létére is tud «országok felett megállni»; a

magyarnak nyakára hágni igyekeznek, udvarában csak a merániakra néz, azokat pártfogolja és dédelgeti, a kiszipolyozott magyart háttérbe szorítja, a föld népét nyomorba taszítja; öccse gaz merényletének közvetve észrevehetőleg részese, s nem azért haragszik Ottóra, mert az Melinda női becsületére tör, hanem hogy élheterlenül, hosszadalmasan próbálkozik. Merészen maradásra készíti a felháborult nádort, s aztán nem állal orozva törrel támadni rá. Haldoklásában elsősorban az a gondolat gyötri, hogy földön fetrengve, s nem királyi széken kell meghalnia, — de aztán a gögös királynénak fölibe kerekedik benne a hitves és anya, férjét s gyermekeit említi, s bántja, hogy meg se láthatja őket halála előtt. A legtökéletesebben megrajzolt alakok egyike *Petur* bán, a békételenek vezére. Erős gerincű, hajthatatlan nemzeti érzésű, kemény szavú, s tetteire is kész magyar, kinek elve: «Üsd az orrát magyar, ki bántja a tied!» Nem hajlandó egy asszonynak engedelmessé válni, de fájának annyiban is igazi képviselője, hogy hagyományos király hűsége — minden lázadozása és pártütő cselekedetei mellett is — rendíthetetlenül él lelkében, s mindig fülében csengenek boldogult atyjának szavai:

*Az Isten nem segít soha
Fölkent királyok ellen!...*

Petur mesterien festett alakjában mintegy megtestesítve látjuk mindazt a nemzeti érzést és politikai gondolatot, azt a sok gyászt és keserőséget, azt a minduntalan megújuló hiábavaló törekvést az idegen békók lerázására, valamint azt a pártoskodó hajlamot, ami a magyar nemzet viharos történetét át- meg áthatja, évszázadokon át irányítja, s talán mindörökre jellemezni fogja.

A mellékalakok is nagy művészettel vannak rajzolva.

Mikhal bán, *Melinda* bátyja, a spanyolországi

Bojóthi nemzetség tagja, kinek tisztos fején «késő vénység fehérlik», aki, a mellett, hogy a hamar elérzékenyedő, jóindulatú, mindenütt ott lenni akaró, de mindjárt elszunnyadó, kissé meggyöngült ítélőképességű és fecsegő öreg embernek remek típusa, egyéni vonásokkal van igazán művészileg megrajzolva; nagy jelenete a negyedik felvonásban, mikor igazságot kér a békételenek számára s egyben meg akarja menteni a királynét, és egyetlen fia elvesztésének történetét bőbeszédűleg elmesélve, közben akaratlanul elárulja az összeesküvést, melyben saját testvére, Simon bán is résztvesz — a költői jellemábrázolás egyik legszebb példája.

Tiborc, a szegény paraszt, aki Bánkot hajdan, a velenceiekkel felyt csatában, élete kockáztatásával megmentette, s akit ezért Bánk hálából felszabadított a jobbágyi sorból — a magyar föld nyomorú népét képviseli, de szintén erős egyénítéssel. Hiába lett szabaddá, nagy családjával nem tud boldogulni az idegenektől kormányzott és zsarolt hazában. Eendkívül jellemző vonás benne is, hogy bár látja, tudja, panaszolja a királynénak és a királyné embereinek igazságtalanságát, kegyetlenségét — a koronás királyról nemcsak tisztelettel, hanem meleg szeretettel, bizalommal szól, legkeseresebb kifakadásai közben is:

*Ha tán utolsó fillérünkre egy
Törvénytudó felírja a panaszt:
Ki írja fel keserves könnyeinket,
Hogy jó királyunk megláthassa azt?! . . .*

Biberach, a német kalandor — hideg, gunyoros, cinikus, kétszínű, de élesen látó, szellemes beszédű gazember, aki az emberek vakságából él, ridegen azt vallja, hogy «ott van a haza, hol a haszon» — s aki tudván, hogy Ottó hercegnek része van Fülöp király meggyilkolásában, e titok révén kezébe kaparintja és a Melinda elleni merénylet elősegítése révén ala-

posan zsarolja a buja herceget, nem lévén azonban megelégedve a fizetséggel, a másik oldalra pártol, s ő nyitja meg Bánk szemét. Biberach alakja is erős bizonyossága annak, hogy Katona drámai szempontból mily kitűnően tudta az emberi lelket meglátni és megformálni.

A hitvány *Ottó* alakja is sok szint kapott Katona palettájáról: hígvelejű, de mégis ravasz, — görcsösen kapaszkodik a gaz Biberachba, de mégis fukarul fizeti, — rajong Melindáért, de szerelmét csakis utálatos, érzéki vágy táplálja, — nemes büszkeség vonása nem vegyül alakjába, de gőgje szertelen.

II. *Endre* királyt csak az ötödik felvonásban látjuk; mindenesetre dicséretet érdemel a költő nem sikertelen törekvése, hogy a jóindulatú, de gyenge és határozatlan, — hitvesét is és a magyar népet is szerető király alakját nemcsak rokonszenvesse, hanem eléggé méltóságossá is tegye.

A kisebb szerepek vivőinek egyike sem henye alak, mindegyik befoly valamennyire a cselek vényre.

E tiszta tragikai alapú, erős történeti érzékkel megírt, jellemrajzának drámai erejében és lélektani igazságában páratlan mű színszerűség szempontjából is elismerést érdemel; látszik, hogy egyébként is erős drámaírói tehetségét a legkitűnőbb mesterek remekművein pallérozta és edzette Katona. Érdekes tanulmányra ad alkalmat a tragédia nyelve, amely nincs stílusbeli hibák és verselési nehézségek nélkül, de rendkívül kifejező, s zord fenségében nemcsak erőteljes, hanem sok helyen fölemelően és megindítóan szép és zengzetes. Mindent összevéve: *Bánk bán* nemcsak, hogy a legkitűnőbb magyar szomorújáték, hanem mint a legnemzetibb jellegű munka, egyébként is egyik legértékesebb műve és örök büszkesége a magyar irodalomnak, s kétségkívül csupán a magyar nyelv társtalan elszigeteltsége okozza, hogy e darabot nem emlegeti valamennyi nyugati kultúr-nemzet a világirodalom leggrandiózusabb

drámai alkotásai között. Mi nem habozunk *Bánk bán-t* Shakespeare remekei mellé helyezni: a tragikum tisztasága és tökéletessége tekintetében *Othello-val*, — a jellemrajz mélysége és finomsága tekintetében *Hamlet-tet*, — drámai megrázó zord erőre *Macheth-tel*, — sa történelmi idő szellemének találó kifejezése tekintetében *Julius Caesar-al* mérhető össze.

És e remekmű csak nagysokára talált honi földön is megértő méltánylásra. A kolozsvári pályabírák — ha ugyan nem vették el a postán — észre sem vették. A cenzor útját állta annak, hogy az erőshangú darab — melyben egy királynét ölnek meg — színpadra juthasson, s bár a kinyomatás engedélyeztetett, s a darab 1820-ban meg is jelent könyv alakban, *Bánk bán* elismerése még mindig soká késett. Akkor még nem volt nagy olvasóközönség, — színdarab olvasva inkább csak élesszemű hozzáértőre tehet hatást, — meg aztán a XIX. század húszas éveiben még az irodalmi érzékű emberek sem tudták az akkori idők ízlését és felfogását annyira meghaladó művet méltányolni és élvezni, mint amilyen a Katona József tragédiája volt.

A tragikus sorsú és végű szerző már négy esztendeje a kecskeméti temető egyik jeltelen sírjában porladozott, mikor *Egressy Gábor* — a nagy műveltségű kitűnő színész — 1834-ben Kolozsváron, a véletlenül kezébe akadt *Bánk bán-t* választá jutalmajátékaul. Ám ez az előadás sem hozta meg a nagy tragédiának az országos elismerést. Akkor sem jutott meg a közönség, de sőt a kritika sem, e darab igazi értékének helyes tudatára, mikor 1885-ben Budán, 1889-ben pedig Pesten, az ország kettős fővárosában, az alig két éve megnyílt *Pesti Magyar Színház*-ban — a későbbi *Nemzeti Színház*-ban — adatott.

De végre mégis életelemében — a színpadon — volt már a nagy tragédia, a politikai viszonyok erős új áramlatába jutott közönség tetszése mind jobban

fokozódott, az irodalmi körök mindinkább kezdtek vele — és pedig szintén erősödő elismeréssel — foglalkozni. *Gyurmán Adolf* — *Sebeshelyi* álnév alatt — 1845-ben az *Életképek-ben* már részletesebben méltatta, *Greguss Ágost* — a nagyhírű esztétikus — 1854-ben a *Pesti Napló-ban* magasztalólag, — *Széky József* pedig 1858-ban a *Szépirodalmi Közlönyben* igazi elragadtatással írt róla. Ugyanebben az évben *Arany János* is belekezdett egy nagyobb-szabású *Bánk bán*-tanulmányba, de az töredékben maradt, s csak 1879-ben jelent meg, a nagy költőnek *Prózai dolgozatai-í* tartalmazó kötetben. Legalaposabb ismertetője és méltatója *Katonának és Bánk bán-nak Gyulai Pál*, a legnagyobb magyar kritikus, aki 1860-ban írta meg kitűnő munkáját a nagy drámaíróról és remekművéről, mit 1883-ban, tetemesen kibővítve, külön könyvben is közrebocsátott — a Kisfaludy-Társaság kiadványai sorában — *Katona József és Bánk bán-ja* címmel. E munka — néhány kisebb félreértéstől és tévedéstől eltekintve — érdeme szerint méltatja a legjobb magyar tragédiát és íróját, aki — mint Gyulai teljes igazsággal mondja — a magyar költészet «azon korszakának volt legmostohább gyermeke, melyben nem remélve anyagi jutalmat, egyedül dicsőségért dolgoztak a költők, hazafiságból, lelkesülésből.»

Az egykori mostoha gyermeket immár teljes szeretetébe fogadta a nemzet, melynek — egy század leforgása után nemcsak kedvence, hanem egyik legnagyobb büszkesége lett. S bizonyos, hogy *Bánk bán-t*, amit íratásának kora alig ismert és semmiképpen sem méltatott, a jelenkor pedig oly dicsekedéssel emleget — a messze jövőendő sem fogja kevésbé értékelni, s lánglelkű írójának neve mindörökre a legjelesebbek egyike marad azoknak nevei sorában, akik magyar nyelven és magyar lélekkel írtak.

NEGYEDIK FEJEZET. Kisfaludy Károly követői.

A legkitűnőbb magyar tragédia — a maga zordon fenségében, mely az íratása idején uralkodott ízléssel annyira ellenkezett — elszigetelt jelenség maradt. Megfelelő előzmények nélkül támadt és sokáig ismeretlenségben is lappangván — a magyar dráma fejlődésére nem hatott. A fejlődés a kisebb költői erejű, de szintén jeles drámaírói tehetségű Kisfaludy Károlynak irodalmi és színpadi nagy sikereiben gazdag munkássága nyomán következett be.

Kisfaludy Károly követőit két csoportba oszthatjuk: az egyik csoportot azok az írók alkotják, akik Kisfaludy legnagyobb és legigazibb sikerei nyomán a vígjátékírás terén igyekeztek — részben még Kisfaludy életében — a mester nyomdokaiba lépni, s mely csoportba tartoznak *Fáy András* mellett *Kovács Pál* és *Jakab István*, a Kisfaludy-féle vígjáték népies és bohózatosabb irányát követő *Balogh István* és *Gaál József*, s az erősebb francia hatás nyomán némileg új utat törni igyekező *Csató Pál*; a másik csoport pedig inkább a szomorújátékíró Kisfaludy babérajaira vágyott, s e csoport élén *Vörösmarty Mihály*, a legnagyobb magyar költők egyike állott, a mögötte sorakozók közül pedig *Garay János-t*, *Tóth Lőrinc-et*, báró *Jósika Miklós-i* és báró *Eötvös József-et* említhetjük.

Fáy András (1786—1864), a magyar közéletnek mindenkorra egyik leghasznosabb és legtiszteltebb

bajnoka, az irodalmi működést nem életcélul tűzte ki, hanem csak eszközül tekintette — közgazdasági, társadalmi, nevelési eszméi és tervei támogatására és keresztülvitelére. Még a moralizáló költészetet kedvelő XVIII. század gyermeke, de moralizáló hajlama erős gyakorlati érzéssel és elpusztíthatatlan jó kedéllyel párosult. A szépirodalom terén különösen mint meseíró emelkedett ki, de színpadi munkássága is figyelmet érdemel.

1824-ben lépett föl első darabjával: *A régi pénzek* vagy *Az erdélyiek Magyarországon* című ötfelvonásos vígjátékával.

Ennek a Kisfaludy hatása alatt, de részben a még mindig divatos német érzelgős színdarabok mintájára készült naiv meséjű darabnak irodalmi és színpadi értékét nyelvének jóízű magyarságán, pazarul szórt ötletein és találóan és hatásosan elhelyezett elmés közmondásokon kívül néhány pompásan jellemzett komikai alak adja meg. Első helyen áll ezek között a derűs világnézetű, elmés Vig Feri — Mindszenti Károlynak, az elveszett fiúnak barátja — kinek vidáman józan életfelfogása mintha magának a szerzőnek nézeteit visszhangozná. A vendégséget adni és házasodni készülő öreges Kardos uramnak, a gazdag uzsorás és «új nemes»-nek igen ügyesen rajzolt alakja már egy kis francia hatásra mutat, Molière Harpagon-jára emlékeztet. Eredetibb vonásokkal van megrajzolva az uzsorásnak gazdasszonya, az elvirult Orsolya, aki «üres kamarában» gazdasszonykodik, főz «semmiből», koplal, mint a «skatulyába zárt pók» és a nagyanya ruháiban jár.

Tizenhárom esztendő múlva, 1837-ben, állt elő megint Páy egy vígjátékkal, *A külföldiek* c. kétfelvonásossal. Ez is eléggé jóízű darab, de alakjaiban, nyelvében már nincs meg az a zamatosság, mely *A régi pénzek-et* annyira jellemzi. Meséje — nem ugyan koncepciójában, hanem külső vonalai-

ban — emlékeztet Kisfaludynak *Kérők* című vígjátékára, amennyiben *A külföldiek-ben* ie alakot változtat Szilvásy tanácsos leánya és húga, a gavalérok előtt, hogy a külföldért rajongó Gedey Lajos, a régen kiszemelt vőlegény, az angol miss alakjában megjelenő Ilkába beleszeressen.

Egy évre rá, 1838-ban került színpadra Fáynek talán legkedvesebb vígjátéka: *A közös ház*, egy felvonásban.

A kacagtató helyzetekben gazdag darab kiindulási pontja az a már akkor is elavult indítók, hogy a fiatalokat — akik csakugyan össze is kerülnek, mert megszeretik egymást — már régen egymásnak szánták a szomszéd-birtokos szülők. A darab alakjai igen jók; különösen mulatságos figura a gyógyvizeket készítő Béti Eegina vén kisasszony, — aki sokban hasonlít ugyan Kisfaludy Károly e fajta alakjaihoz — de egy pár eredeti vonással van jellemrajza érdekessé téve.

Huszonkét esztendővel utóbb, már késő agykorában, teljesen megváltozott irodalmi és politikai viszonyok közt írta meg Fáy 1860-ban *A mátrai vadászat* c. háromfelvonásos vígjátékát, melynek szövege egészen olcsó és foszlékony ugyan, de a humor arany fonalával át- meg át varrva. A darab törülmetszett magyarsága, mulatságos ötletei, jól jellemzett alakjai, s ezek közt különösen egy becsületes volt nótáriusnak, most a Mátra hegyeiben köveket szedegető öreg Bokrosnak, ennek a derült kedélyű, pusztai filozófusnak és ex-színésznő-feleségének igazán kabinetalakjai méltó tetszésre találtak a közönségnél, s a 74 esztendő szerző tehetségének másodvirágzásban gazdag nyájas öszéről tettek bizonyosságot.

Még két kis vígjátékot írt az ősz költő: *Az időjós* címűben egy fiatalember a meteorológiával foglalkozó öreg Ledneky rokonszenvét s ezzel leányát úgy szerzi meg, hogy rettenetesen kezd érdeklődni a

napfogyatkozás iránt. Ez a kis darab a Nemzeti Színház jó előadásában igen tetszett. *A régi szerelem nem avul el* c. apróság azonban már nem került színpadra, s nem is sokat ér.

A vidám Fáy András — ki a 30-as években a fővárosi színészet érdekében is rendkívüli tevékenységgel buzgólkodott — egyszer, mindjárt színműírói pályája kezdetén — hihetőleg szintén Kisfaludy Károly példájára — rátért a szomorújáték-írás zordabb ösvényére is, s *Két Báthory* címen 1827-ben ötfelvonásos történeti tragédiát írt Erdély viharos történetéből, a jezsuita nevelést kapott Báthory Zsigmond fejedelem és nagyravágyó rokona s erőszakos utóda: Báthory Boldizsár viszályát festvén. Az igen hosszú darab, korrajz szempontjából nem érdektelen ugyan, de Fáy bizonyára maga is érezte, hogy tehetsége nem tragédiák írására utalja, s fel is hagyott azzal, megelégedvén sikereivel a vígjáték terén. Nagy mestere nyomán talán nem vitte ugyan előbbre ezt a műfajt, de igazi tehetséggel és elismerésreméltó igyekezettel járult hozzá, hogy a magyar vígjáték felfogás és ízlés tekintetében megőriztessék azokban a keretekben s fenntartassák azon a színvonalon, ahová Kisfaludy Károly emelte.

Kovács Pál (1808—1886), a közkedveltségnek örvendő homeopatha doktor és Kisfaludy Károly nyomán víg beszélyeknek szorgalmas írója, a vígjáték terén is híven követte irodalmi vezérét, a XIX. század első felebeli közönség előtt aratott is itt-ott némi tetszést, de az irodalomtörténet nem jegyezheti föl egyetlen nagyobb sikerét sem. Igazi magyar lelke nem volt híjával a humor isteni adományának, tréfával, élccel pazarul fel tudta virágozni színpadi munkáit is, de drámaírói sajátos tehetséggel nem ajándékozták meg a műzsák. Darabjainak meséi általában mesterkéltek, s ha kínálkoznak is bennök érdekkeltő helyzetek, ha van is egy-egy sikerültebb jelenetök, igazi drámái

cselekvényt nem tud szőni az egyébként nagyon rokonszenves író a felhalmozott indítékokból, s jobbára stereotip alakjai sem mozognak oly ügyesen darabjaiban, mint mulatságos elbeszéléseiben. 1827-től kezdve, több évtizeden át írván színdarabjait, negyvennél többet termelt, nagyrészt vígjátékot, s ezek legtöbbje egyfelvonásos. Ezekben leginkább annak a patriarkális régi magyar világnak derűs képe tükröződik, amelynek szerepvivői az akkor még anyagi gondoktól mentes és a világ folyásától sok tekintetben elszigetelt nemesi középosztálynak tagjai, kikhez maga Kovács Pál is tartozott, s akik, ha erősen ragaszkodtak is a nemzeti múlt hagyományaihoz, azoktól a nemzeti jellegű reformoktól sem félték, amiket politikai téren Széchenyi, az irodalmin pedig Kisfaludy Károly hirdetett és valószínűleg meg. Egy-egy sikerültebb alakja vagy hatásosabb jelenete nyomán megemlíthetők e darabok közül a *Magának akart, másnak kért* (1829), *Melyik a sok közül* (1830), az *öreg kérők* (1830), a *Legjobb orvosság a házasság* (1837), *A kiadó lak* (1839), *Az általános örökös* (1840) c. egyfelvonásos, *A művészet hatalma* (1844) c. három-, s a *Három szín* (1853) c. négyfelvonásos és a *Nem szabad a királlyal tréfálni* (1864) c. háromfelvonásos vígjátékok; e legutóbb említett darab a Mátyás királyra féltékeny Bánffy főispánról szóló történeti adoma kiszélesítése.

Kovács Pálnak a komolyabb nemből írt néhány darabja közül a *Nemesek hadnagya* c. ötfelvonásos emelhető ki, mit szerzője «népszerű drámá»-nak nevez. 1844-ben került színre először a pesti Nemzeti Színházban, s tárgya egy megyei tisztújítás. A darab irányzata a köznemesség tisztességének megvédése, szemben azzal a törekvéssel, mely azt az alább említendő Nagy Ignácnak 1843-ban adott *Tisztújítás* c. híres vígjátékában a megyei korteskedést kissé ríktó színekkel festve kívánta megbélyegezni.

Ugyanehhez az írói csoporthoz sorozható *Jakab*

István (1798—1876), helytartótanácsi tanácsos, aki odaadó buzgalommal fordította és dolgozta át külföldi darabok egész sorozatát, de eredetiek írásával is megpróbálkozott, s a Fáy András és Kovács Pál darabjaira emlékeztető *Falusi lakodalom* című, 1834-ben megjelent háromfelvonásos vígjátékában figyelemreméltót alkotott. E darabban a mese eléggé kezdetleges, a fiúfeltalálás unalomig ismételt érzélgős története különösen gyenge. Ám Fáy Andráséhoz hasonló zamatos nyelve, mely szintén fel van cifrázva eredeti kifejezésekkel, talpraesett közmondásokkal, még ma is — vagy ma talán még inkább — igaz gyönyörűséggel szolgál, a lakodalmi szokások ügyes bemutatása néprajzi érdekességgel bír s egy öreg és egy fiatal huszárnak, valamint a násznagyi rigmusos felköszöntőjére büszke nótáriusnak alakja igen jó megfigyelésről és erős színpadi érzékről tanúskodik. Mindenesetre többet ér ez a darab, mint ugyancsak Jakab Istvánnak *Zsarnok aya* című, érzélgősen megírt tragédiája, melynek zordon tárgyát dolgozta fel később oly remekül Arany János, *Katalin* című költői beszélyében.

Kisfaludy Károly különösen a *Pártütők-ben* — de egyéb vígjátékaiban is — előszeretettel és sikerrel fordult a népies elemek felé; színpadi költészetének ez az iránya mutatkozik már Kovács Pál és Jakab István drámáiról működésében is, de Kisfaludy néhány követője még határozottabban fordult a népies jellegű színiköltészet felé. Igaz, hogy e termékek — a *Munkácsy*, *Balogh* és *Gaál* darabjai — még erősen a bécsi német írók úgynevezett tüneményes bohózatainak hatása alatt állanak, s azok mintájára, népi alakjaik mellett tündéreket is felvonultatnak, a magyar népeletnek részben reális, részben torzított rajza mellett a fantasztikumnak is helyet engednek. Mindazonáltal kétségtelen, hogy e darabok ha nem is valami külön műfajnak, de mindenesetre egy kifejlendő új iránynak: a népszínműnek útját egyengették.

Munkácsy János († 1841) a 30-as években óriási színpadi sikert aratott *Garabonciás diák című*, népdalokkal és tánccal fűszerezett tündéries bohózatával, mert érzéke egyrészt a komikum, másrészt a népies iránt nem tagadható.

Balogh István (1790—1873) színész valamivel erősebb és tisztultabb bohózatírói tehetség volt. *Ludas Matyi* című háromfelvonásos bohózata, mely 1888-ban került először színre, a pesti magyar színházban, különösen a negyvenes években sokszor és igen nagy hatással adatott. E darab voltaképpen Fazekas Mihály hasonló című, hexametekben írt, rendkívül népszerű s úgy irodalomtörténeti, mint esztétikai szempontból igen becses rövid víg költői elbeszélésének színpadra való átdolgozása, helyesebben: a mulatságos kis remekműnek elrontása. Mert Balogh tündéreknek és szellemeknek szerepeltetésével s «Possé»-ba való kuplék betoldásával mintegy letörölte a vidám mese magyaros himporát, az öreg Döbrögi tekintetes urat különösen ízléstelen operette-alakká téve.

Az ugyanazon évben adott *Mátyás diák-ja*, valamivel többet érő darab, mely nagyon emlékeztet Kisfaludynak Mátyás király életéből írt s történelmi és népies elemekből szövődő kedves vígjátékaira, s mely drámairodalmunk emez átmeneti korszakában a legnagyobb tetszésre talált darabok egyike volt, magán a pesti színpadon körülbelül ötvenszer adatott.

Sokkal kiválóbb író volt azonban ezeknél *Gaál József* (1811—1866), aki nem is egészen egy évtizedre terjedő drámaírói pályáján mintegy tíz darabot szerzett, melyek közt van néhány sikerült, egy pedig, *A peleskei nótárius* (1838) című, bár szintén boszorkánnyal és tündérkirálynéval tarkított, de tősgyökeres magyar alakokkal népes énekes bohózata, halhatatlan nevet biztosított írójának. Igaz, hogy ez a darab sem egészen eredeti alkotás,

amennyiben hősének, Zajtay István falusi nótáriusnak Budára utazása történetét a XVIII. század végén támadt költői iskolák egyikéhez, az úgynevezett magyaros iskolához tartozó, bár olasz származású *gróf Gvadányi József* lovas generális megírta egy kitűnő költői elbeszélésben. Ám Gaál egészen eredeti és sajátosan drámaírói tehetséggel nyúlt anyagához, tárgyának még felfogásában is eltérve Gvadányitól. Mert míg ennél a nótárius, az idegeneket majmoló korcs új nemzedék körében a nemzeti hagyományok fölényes bajnokaként szerepel, addig a Gaál József nótáriusa a maradi magyar világ komikus képviselője. Gvadányi költeménye az új divatot, Gaál darabja pedig — a politikai, társadalmi és irodalmi reformokért mindjobban lelkesedő kor hangulatának megfelelően — a régi módit teszi nevetségessé.

E pompás bohózat egy erős színpadi érzékkel bíró ötletes író istenadta tehetségének legjava terméke, amin a magyar színházak közönsége — vidéken és a fővárosban egyaránt — még ma is szívből kacag. Az irodalomtörténet is teljes méltánnyal kell, hogy emlegesse ezt a jól koncipiált, kitűnően megszerkesztett, jellegzetes alakokkal, különösen egyéni színezetet nyert komikai hőssel bíró, magyaros ízű darabot, amely az állandósult fővárosi magyar színészet első föllendülésének egyik hathatós tényezője volt.

Gaál többi darabjai közül is említést érdemel néhány. *A király Ludason* című ügyesen bonyolított történeti vígjátéka (1837), mely első darabja volt, s mely Mátyás király és Beatrix házasságának vidáman felfogott történetét tartalmazza, különösen sikerült népjeleneteivel válik ki. A *Szerelem és champagnei* című (1888) ötfelvonásos társadalmi vígjátékban van néhány nagyon mulatságos, egészen bohózati jellegű jelenet s egy pár remek figura: a latinizáló Obscurides professzor és a divatbábnak

falusi béresekből rekrutált inasai: Fa Jankó és, Butyi Balázs, míg a falusi gavallér Dengelegi a Kisfaludy Károly híres Mokány-ának halovány másolata. Gaálnak *A vén sas* című, 1844-ben adott négyfelvonásos bohózata, mint darab eléggé gyenge, ízléstelen indítékokkal, de sok talpraesett ötlet fűszerezi, s korszerű elemei némi tetszést biztosítottak neki íratása idejében.

A színpadi költészet erőre kapásának eme mozgalmas idejében, részben még szintén Kisfaludy nyomán, de az újból mindjobban hatni kezdő francia drámai irodalom termékeinek mintáit kezdte követni a mindenképpen élénk franciás szellemű, nagyon tehetséges, de összeférhetetlen természetű eléggé fiatalon elhunyt *Csató Pál* (1804—1841), aki éles szemével hamarosan észrevette, hogy amint a magyar élet nem szorítkozik már kizárólag a vidéki nemesi kúriák patriarkális világára, — a magyar vígjáték sem maradhat csupán ennek a kedves, de szűkkörű életnek tüköré, hanem a fejlődő élet új alakjait, a fővárosi szalonok szereplőit is színpadra kell már állítania a vígjátékírónak. Csatónak egész lénye tiltakozott a német színpadi irodalom érzélgőssége és vizenyőssége ellen — mely koráig oly nagy hódítást tett Magyarországon, írónál és közönségnél egyaránt — sa szeretetreméltóan vidám és könnyed francia szellem vonzotta. A francia színpad akkortájt nyert új derűt a divatossá válni kezdő vaudeville-ek nyomán, s Csató ezt a vígjáték- és pajzán tréfáktól hangos új műfajt szerette volna a magyar játékszínben is meghonosítani, írt is *A tolvaj* (1841) címmel egy egyfelvonásos «dalos vígjáték»-ot, amely valóban nincs eszrit és vidám tréfálfkozás híján, s egy jó színpadi figurával szolgál a puskás, nagyhangú, de gyáva falusi gavallérnak, Bikafő-nek személyében.

Ám e kis darabnál jelentékenyebb az 1887-ben írt *Megházasodtam!* című háromfelvonásos vígjáték,

mely két évtizeden át műsoron maradt, s később is — a 80-as évek elején, *Fiatal húzások* címen fölelevenítve — eléggé tetszett. Igaz, hogy a darab alapgondolata kissé homályos, szerkezete laza, hősében, a vidám Lengy-ben, ebben a fővárosi gavallérban, a meggondolatlan szélesség már a valóságosság rovására túlozva van — de az eleven vidámsággal pergő jelenetek, s a finomságra törekvő párbeszéddek Csató vígjátékírói tehetségének határozott bizonyítékai. Kár, hogy pályája — melynek folyamán *Dumas*, *Hugo* és *Scribe* darabjait is buzgón fordította, s kitűnően írt elbeszélésekkel s hírlapi éles polémiákkal is feltűnt — hamarosan derékba tört.

A Kisfaludy Károly nyomában s darabjainak hatása alatt föllépett másik írói csoport tagjait — élükön Vörösmartyval — inkább a szomorújátékíró Kisfaludy példája lelkesítette.

Vörösmarty Mihály (1800—1855) a Kisfaludy Károly irodalmi iskolájában, az Aurora-körben találta meg helyét és eszményeit, s a mester halála után csakhamar elismert vezére lett az egész akkori irodalmi életnek. Itt részletesebben — bár szintén csak nagy vonásokban — csupán drámaírói működéséről szólhatunk, mely pályája kezdetétől mintegy negyedszázadon át oly szívszerinti kedves foglalkozása volt a nagy költőnek.

Vörösmarty Mihály — bár nemesi családból származott, de szegénysorsú, sokgyerekű, egyszerű gazdatiszt fia — mint az előkelő Perczel-család fiainak nevelője, 19—20 esztendőskorában tanúja volt Pesten Kisfaludy Károly első színpadi diadalainak, s lelkesedésének tüze lánggra lobbantotta lelkében drámaírói kedvét és tehetségét, s belekezdett *Salamon király* című történeti szomorújátékába, mit aztán 1821-ben Bonyhádon, Perczelék vidéki birtokán fejezett be, hol az ottani katolikus káplán, a szépműveltségű *Teslér László*, szintén a drámákért rajongott, s ki Shakespeare darabjait adta fiatal

költő-barátja kezébe, ő azonban belőlük egyelőre bizony csakis a külsőségeket tanulta el. Salamon magyar királynak szenvedélyes természete, uralkodásának viharos története, véres viszálya unokatestvéreivel, Géza és László hercegekkel — kitűnő drámai tárgy, de a fiatal író e hálás anyagból sehogyszem tudott hatásos drámai összeütközést fejleszteni.

Az 1823-ban írt *Zsigmond* című ötfelvonásos színjáték» — melynek hőse Zsigmond, brandenburgi herceg, utóbb magyar király — s 1825-ben készült, de átdolgozva, csak 1880-ban közreadott színműve: *A bujdosók* — mely az előbbinek folytatásaképpen a Zsigmond királlyal összetűző Kont vitéznek és bujdosó társainak történetét öleli fel — szépen zengő jambusokban vannak ugyan írva, s némi korrajzi becsük sem tagadható, de Vörösmarty drámaírói gyengéit élesen mutatják. A hősök szónokolnak, áradoznak, de szenvedélyük nem fejlődik, s nem viszi őket cselekvésre. Vörösmarty — Shakespeare oly buzgó olvasója és tanulmányozója, nehezen tanult bele a drámai jellemzésnek, s a gyorsan haladó cselekvény szerkesztésének titkaiba, s így első darabjai — ha shakespeare-i hatást tapasztalhatunk bennök — nem hogy a tragikai koncepcióra nézve oly hatalmas nagy tragédiák fényességéből kaptak volna egy-egy sugarat, hanem inkább a kevésbé nagyszabású történeti színművek gyengébb oldalainak utánzását mutatják.

E történeti drámák mellett, közbevetőleg, két kisebb, vidámabb darabot is írt Vörösmarty: 1821-ben az *Ypsilon háború* című egyfelvonásos vígjátékot, melyben párbeszédes formában igen mulatságosan egy nyelvészeti, helyesírási kérdést tárgyal, a melynek komikus szenvedélyességgel vitázó szereplői az ABC betűi — és 1824-ben *Az elbúsult deák* című háromszakaszos vígjátékot, melyben törvénytudó ifjak, falusi jegyző, jegyzőkisasszony, kocsis, juhász és paraszt szerepelnek, s mely jó jambusokkal vál-

tozó prózában írt eléggé gyenge művecske, legfeljebb egy pár jóízű jelenete dicsérhető. De drámai szempontból alig számíthat valami dicséretre is az 1826-ban írt, epikus hosszadalmassággal és lírai ömlengésekkel telt, ossziáni hangulatú egyfelvonásos *Hábador* című drámai költemény.

Az érzelgős német romanticizmussal egyelőre szakított, viszont erősen Shakespeare hatása alá került Vörösmarty 1829-ben megírta a tündéri elemek és költőiség tekintetében a *Szentivánéji álom-ra*, emlékeztető — csak 1881-ben megjelent *Csongor és Tünde* című ötfelvonásos bájos színművet. «E műnek oly hibái vannak — mondja Gyulai *Vörösmarty életrajza* című tanulmányában — melyeket csekély tehetségű költő is elkerülhetett volna, de szépségei olyanok, melyeket a legnagyobb költő is megirigyelhetne». *Csongor és Tünde* alapeszméje s alakjainak és indítékainak egyrésze is egy régi népmesén, Argirus királyfi történetén alapszik. A minden akadályt legyőző, minden ármányon diadalmaskodó hű szerelemnek dicsőítése és az eszményiség diadalának apotheózisa ez a darab, melynek során Csongor, ifjú hős bejár «minden országot, minden messze tartományt» — keresve tündérleány-kedvesét, az «égi szép» Tündét, de a gonosz Mirigy boszorkány útjukban áll, sokáig megakadályozza egyesülésüket, míg végre sok szenvedés után mégis csak egymáséi lesznek az aranyalmát termő tündérfa alatt, s a hű Csongor háboríthatatlanul szívhatja földre szállt tündérszerelmese «istenajkainak» «halhatatlan csókjait» . . .

Ez a bájos mese-színmű a magyar népmese naiv és humoros hangját remekül eltalálja, s a költészet varázslatos fényét sugározza. Az említett szereplőkön kívül még több, kitűnően rajzolt alakja van: a légies Tünde mellett szolgálóul a tűzrőlpattant földi menyecske, Ilma, s ennek telhetetlen gyomrú ura, Balga, Csongor szolgálója; továbbá a nagy zenebonát csináló három víg ördögfi — s mélyebb filozófiai

elemként a szerelmet megvető hatalomnak, tudománynak és gazdagságnak tönkrejútó képviselői, a világ három szomorú vándora: a fejedelem, a tudós és a kalmár. Az egész darab nyelve csupa édesen zengő muzsika, egy-egy helyen — mint például a nemtők megragadóan kedves jelenetében — a magyar költői nyelvnek sem azelőtt nem ismert, sem azóta el nem ért színpompájával. Az olvasó közönségre azonban a maga korában nem igen tett hatást, csak hozzáértő finomabb lelkek méltatták. Színpadra majdnem félszázad múlva jutott csak.

Még egyszer hatása alá került azonban Vörösmarty a vizenyős német romanticizmusnak, 1833-ban megjelent négy felvonásos szomorújátéka, a *Kinckeresők*, e hatásnak gyenge terméke, lapos cselekvényével, fogyatékos jellemrajzával. Itt aztán körülbelül végleg elbúcsúzik Vörösmarty a német romantikától, s a megkapó francia színpadi romanticizmus kezdi vonzani, mely ebben az időben kezdte meg Hugo Victor *Hernani*-jának 1830-ban történt első előadása után diadalmas hódításait nemcsak hazájában, hanem Európa többi országaiban is. A *Vérnász* című, 1838-ban akadémiai jutalmat nyert ötfelvonásos szomorújáték már a Hugo Victor és az idősb Dumas hatását, de romantikus drámáiknak inkább árnyoldalait mutatja a nélkül, hogy érdekfeszítő cselekvényüket, ügyes szerkezetüket s megkapó hangjukat is utánozni tudta volna. Ami hajmeresztő indíték csak elképzelhető a legborzalmasabb romantikában, az mind bele van préselve ebbe a ma már teljességgel élvezhetetlen darabba: gyilkos féltékenység, — gyermekek kitevése erdőbe, — apa, aki elveszi saját leányát s megöli saját fiát, — sírból visszajáró szellem, — százöles mélységbe ugrás s más effélék. Egyetlen rokonszenves alakja van, egy reménytelenül epedő szegény szerelmes vándorló diák: Bánó. Ez is erősen romantikus színezetű alak ugyan, de rajza megindítóan költői.

Így, száz év távlatából visszatekintve, az ember alig érti meg, hogy hogyan nyerhetett ez a darab — nagy dicsérettel — akadémiai koszorút, s hogyan arathatott akkora sikert a színpadon, mint amilyen osztályrészéül jutott. Egyébként az újabb kritika is érdemén felül méltatja ezt a rémdrámát, mely igazában Vörösmarty leggyengébb darabjai közé tartozik.

Viszont *A fátyol titkai* című öt felvonásos, prózával vegyes verses vígjátéka, mit 1834-ben írt, s melyben az akkori társadalmi élet koréból vett alakok szerepelnek, s mely Shakespeare több darabjának hatását mutatja — úgy a kritika, mint a közönség részéről mindig jóval kevesebb elismerést aratott, mint amennyit bizvást megérdemel.

Pezsgő humor viszi ezt a költői szempontból bájos, színpadi szempontból mulatságos darabot, melynek alakjai — ha nem egészen eredetiek is — jól vannak rajzolva. Hősnője Vilma tagadhatatlanul rokonságban van Kisfaludy elmés leányaival, de e típust fejlettebb formában mutatja. Lidi szobalány arcképe pedig mintha Molière furfangos komornáinak művészi vonásokat mutató utáinzata lenne.

1837-ben Vörösmartynak *Árpád ébredése* című, bár csak hevenyészve írt, de szép versekben zengő rövid előjátékával nyílt meg a Pesti Magyar Színház, melynek színpadán került a deszkákra először 1838-ban *Marót bán*, Vörösmarty legjobb szomorújátéka, mely a franciás romantika érdekességét jellemrajzban és cselekvényben, beható Shakespeare-tanulmányokkal egyesítve mutatja, szépséggel és erővel teljes drámai nyelven. Marót, macsói bán, csatában megölte Hasszán bég apját s testvéreit, rabságba ejtett hűgát pedig egy szolgálóval házasította össze. A bég bosszúból rabló-vitézt nevel Bod-ból, a bán elrablott öccséből, s meg akarja vele kerítettetni háreme számára a bán feleségét. Bod azonban nemes szerelemre gyullad a bán felesége, Ida iránt, ki viszonozza ez

érzelmeket. Hasszán most odamódosítja bosszúját, hogy az elfogott bánt haza ereszti, hadd lássa felesége hűtlenségét. A szerencsétlen bán kétségbeesésében Hasszán karjába löki feleséget, de ennek magatartása megrendíti, s elhatározza, hogy visszaveszi a török bégtől. A csata hevében Bod — kiról közben Marót bán egy igazán gyönyörűen megírt jelenetben megtudja, hogy testvéröccse — megöli Idát, nehogy az a bég áldozata legyen, de maga is elesik, s holttestük fölött Marót megfogadja, hogy utolsó csepp véréig pusztítani fogja a pogányt.

Marót bán tragikai alapja nem rossz, s különösen Bod alakja, e rablónak nevelt ifjú átalakulása a szerelem hatása alatt — drámai érdekességgel van rajzolva. Igaz, hogy e darabban is van — ami Vörösmartynál nem ritkaság — bizonyos oda nem illő naivság, s némi túlromantikusság, de vannak kitűnően sikerült részei, Bod és Marót említett nagy jelenetében az egymásra ismerő testvérek feltámadó szenvedélye ellenállhatatlan erővel, igazán drámai formában talál hangot.

Két évvel utóbb, 1840-ben fejezte be a költő *Az áldozat* című szomorújátékát, mely a honfoglalás korában játszik, s melyben a tragikai erő sokkal bágyadtabb, mint *Marót bán*-ban, versei azonban talán még megragadóbban zengenek.

Utolsó darabját — a *Czillei és a Hunyadiak* című ötfelvonásos történeti drámát, mely jellemzés és korfestés tekintetében értékes műnek mondható -, 1844-ben írta Vörösmarty. Lélektani szempontból is jól rajzolt fő hőse a darabnak a gonosz, hatalomvágyó, érzéki Czillei Ulrik, V. László magyar király nagybátyja s az ország főkormányzója. Jelentős rész jut a drámában mind a három Hunyadinak: az öreg Hunyadi János ugyan testileg nem szerepel — csak ravatalon fekszik — de szelleme elevenen hat, nemcsak a benne valódi apját sirató parasztság mély gyászát remekül feltűntető jelenetben, hanem

később is; László nemes lelkületű, de nem a romanticizmus kirívó színeivel, hanem az élet elevenségével élénk állított dalia; a gyermek Mátyásban pedig kitűnően érezteti az író a nagyratörő lángész lobogását. Az özvegy Hunyadiné meghatóan gyászos alakja is igazi drámai plaszticitással van megformálva.

Vörösmarty kétségkívül nem volt első rangú drámaírói tehetség, nem lett nagyobb író Kacine-nál és Corneille-nél, mint ahogy elfogult barátja, Teslér, ifjú korában jóslgatta — de van a dráma terén néhány szép, sok tekintetben kiváló alkotása, s tagadhatatlan, hogy több irányban kedvező befolyást gyakorolt a magyar dráma fejlődésére. Különös fontosságú eredménye az ő működésének, hogy az igazi költészetnek érvényt szerzett a színpad nyelvében. Jelentős az is, hogy az a fejlődési fokozat, amelyet a magyar drámairodalomban a francia romanticizmus hatása képez, elsősorban az ő nevével kapcsolatos. Nagy érdeme a Shakespeare-kultusz igazi nekilendítése. Azt vallván, hogy «Shakespeare jó fordítása a leggazdagabb szépliteratúrának is felér legalább felével» — jó példával megy elől, s lefordítja a nagy brit költő két remekét: *Julius Caesar-í* — ezt 1839-ben, költői ereje teljében, különösen gyönyörűen — és 1855-ben már megtörten és betegesen *Lear király-t*, mely fordítása is gazdag ugyan gyönyörű részletekben, de vannak gyengébb helyei is.

Azonkívül Vörösmarty — a színpaddal kapcsolatos minden kérdés iránti rendkívüli előszeretettől vonzatva — nagy kedvvel dolgozott az elméleti dramaturgia terén, buzgón írogatta játékszíni krónikáját, a német dráma ellenében mindig lelkesen törve lándzsát a francia mellett — s élénk tevékenységet fejtett ki az Akadémia színügyi bizottságában, valamint az Akadémia és a Nemzeti Színház dráma-bíráló bizottságában — mindezzel érezhetőleg hatván nemcsak a drámairodalom, hanem a színjátszás fejlődésére is.

Vörösmarty nyomán, a 30-as években különösen élénk — részben bizarr — színekben virágzó francia romantikus dráma utánczóik közé tartozott a dramaturgiai dolgozataiban ugyan állandóan Shakespeare-re utaló, ám a gyakorlatban elsősorban Hugo Victor-t követő *Garay János* (1812—1853), ki azonban általában nem volt nagy költő, s bár nevét egy pár jól sikerült verssel megörökítette a magyar irodalomban, de retorikai ömlengésekbe fúló, túlzóan romantikus történeti vagy történeti háttérű drámái: *Árbocz* (1836), *Ország-h Ilona* (1837), *Báthory Erzsébet* (1840) és *Borbála királyné kegyencze* (1844) — nem jelentenek haladást a magyar dráma terén.

Hasonlóan hatástalanul írogatta borzalmasan regényes drámáit ifjú korában, a 30-as, 40-es években, az egyébként tehetséges, szép költői nyelvű *Tóth Lőrincz* (1814—1903), melyek közül néhány akadémiai jutalmat nyert, — mint az *Átok* (1835), *Ekebontó Borbála* (1836), az *Atyátlan* (1839) és *Hunyadi László* (1889) — de a színpadra nem mindegyik jutott el. Bárány *Jósika Miklós* (1796—1865), a termékeny és népszerű regényíró is megpróbálkozott a történeti színezetű romantikus dráma terén, s *A két Barcsay* című darabja — minden gyengéje ellenére is — a negyvenes években eléggé sokszor és hatással adatott; első darabja azonban, a II. András király korában játszó *Adoriánok és Jenők* című háromfelvonásos szomorújátéka (1838) nem igen tetszett, s utolsó drámájának, a *Kordokubász-nak* (1846) már teljes bukás jutott szomorú osztályrészüln.

Nem volt sokkal több szerencséje az egykor oly nagyon kedvelt, de a szabadságharc után politikai magatartásával ellenszenvenné vált regényírónak, *Kuthy Lajos-nak* (1813—1864) sem, kinek első szomorújátéka: *Ariadne* (1838) még csak adatott néhányszor, de már a *Fehér és fekete* című (1839) egyetlen előadást ért a Nemzeti Színházban — Zách Klára

történetével foglalkozó darabja pedig, az *I. Károly udvara* című, tudunkkal nem is került színre.

A színpadi hatást nem igen ért, drámai beccsel nem nagyon bíró, de költői becsvággal szép nyelven írt darabok közül, melyek úgyszólván mind a Vörösmarty drámaírói iskolájába tartozó szerzők művei — mellőzve a mindenképpen jelentéktelenekeket — végezetül még csak báró *Eötvös József-nek* (1818—1871), a jeles regényírónak, nagy bölcselőnek és kultúrpolitikusnak *Bosszú* című (1834) szomorújátékát említjük meg, mely a keresztes háborúk idejében játszik, színpadra nem került, s ködös meséjével és valószerűtlen alakjaival ott nem is állhatott volna meg sikerrel; de dikciója még Vörösmartyhoz sem enne méltatlan, s látszik, hogy natal szerzője, ha nem is drámaírói tehetségű, de lelkes bámulója volt a drámai hatásokat az eszményi és romantikus alakok eselekvéséből is kihozni tudó Hugo Victor-nak, kinek *Angelo-ját* le is fordította. Egészen más irányzatnak terméke Eötvös tíz évvel később írt *Éljen az egyenlőség!* című (1844) politikai vígjátéka, mely színre került ugyan, sőt ismételve felújított, de mert bonyodalma eléggé gyenge, satírája sem nagyon erőteljes — nem sok babért szerzett írójának, aki más téren nyerte el a halhatatlanság koszorúját.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A negyvenes évek drámaírói.

A drámaírói pályája második felében — a XIX. század harmincas éveinek közepétől kezdve — inkább a francia színpadi romanticizmus hatása alá került Vörösmarty és az őt követő, sok részben utánzó drámaírók színpadi hatás tekintetében semmiképpen sem tudták francia költő-társaikat megközelíteni. Nemcsak azért nem írtak igazán színpadra való darabokat, mert sajátos drámaírói tehetségük fogyatékos volt, hanem mert a fővárosi állandó magyar színház hiánya folytán drámaírói tanulmányaikban és első darabjaik megírásánál is elsősorban nem azokra a mindenekelőtt értékes tapasztalatokra támaszkodhattak, miket a drámaírónak a színpad nyújt, a maga éles világításával, erős próbatételeivel, hanem inkább csak olvasott darabok hatása alatt állottak. Így aztán, mégha a színszerűség iránt erősebb érzékkel bírtak volna is, ez érzékük nem fejlődhetett eléggé, s ha a minden téren zsendülést mutató korszak a drámairodalom mezejére is eléggé sok lelkes munkást szólított, s az akadémiai pályázatok és jutalmak még fokozták is a drámaírói kedvet — ezek az olvasva sok szépet mutató, úgynevezett akadémiai drámák, ha a költői nyelv fejlesztésére előnyösen hatottak is, a drámairodalom fejlődése szempontjából nem bizonyultak nagy értékűeknek; nem a színpad éltető levegőjében termettek, s ha odakerültek, úgy jártak, mint igen gyakran a sza-

badba helyezett üvegházi növények: nem bírták el a szabad levegő erős áramlatait, gyors változásait, viharait.

A pesti állandó színház megnyitása 1887-ben óriási fordulatot jelentett. Úgy az írók, mint a közönség és a kritika más szemmel kezdték nézni és értékelní a darabokat. Amelyik író már azelőtt is dolgozott a dráma terén, egyszerre a legjobb — talán mert legszigorúbb iskolába került. S mennyi szunynyadó drámaírói tehetséget keltett fel és vonzott a maga büvökörébe a pesti állandó színpad, amelynek számára a vándorlások sanyarú évtizedei — szinte érthetetlenül, mindenesetre csudálatosképpen — a leghatalmasabb színészi nemzedéket nevelték. Maradt ugyan az írók között még mindig sok hívanak az irányzatnak, amely különös súlyt helyez a színdarabok úgynevezett költői hatására, s ez a tábor a költői erővel bíró, a színpad sokirányú csábjának ellenállni nem tudó, de igazi drámaírói tehetség nélküli íróktól bizonyára világ végezetéig hemzsegni fog — ám a színpadi hatásra törekvést közönség és kritika — az idegenből, különösen franciából fordított darabok színszerúsége s a sikert még jobban biztosító kitünő előadások nyomán — mind erősebben kezdte követelni, s az írók mindinkább igyekeztek szolgálatába lépni ennek a törekvésnek.

Az 1840 körül fellépett, s a franciákat a színszerúségben is követni kívánó és követni tudó magyar drámaírók legkiválóbbja — akár a termékenységet, akár a színpadi hatást, akár a drámairodalom fejlesztését tekintjük — kétségkívíül *Szigligeti Ede*, aki a magyar dráma történetében, s így az azt tárgyaló eme vázlatos munkában is külön fejezetet érdemel; de mert munkássága — úgy idő, mint jelentőség tekintetében — erősen átnyúlik a következő, irodalmi, társadalmi és politikai szempontból is egészen más jellegű korszakokba — az ő életét és működését a következő fejezetben méltatjuk, s itt

most a negyvenes évek többi drámaíróját fogjuk műveikben röviden ismertetni, azokat, kik e korszakban nemcsak kezdték, hanem nagyrészt be is fejezték drámai munkásságukat.

Időrendben, de tehetsége némely irányát és színezetét illetőleg is, első ezek között gróf *Teleki László* (1811—1861), erdélyi főnemesi család sarja, az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja, kit a politikai élet annyira lefoglalt, hogy drámaírói működése voltaképpen egyetlenegy darabból, az 1841-ben könyvalakban megjelent *Kegyencz* című ötfelvonásos történeti szomorújátékból áll, mert újabban előkerült leveleiben említett másik darabja minden valószínűség szerint töredékben maradt, s az sem vált ismeretessé.

A *Kegyencz* a Kr. utáni V. század derekán játszik Rómában. Ennek az egészen különös, raffináltan romlott kornak méltó gyermeke a hitvány kéjenc III. Valentinianus császár, a darab egyik nevezetes szereplője, valamint Petronius Maximus senator, a borzalmas darab rettenetes hőse is.

A császár hamis kockajátékon elnyeri Petronius gyűrűjét, s azzal éjnek idején palotájába csalja Petronius feleségét, a testi-lelki tökéletességekben gazdag Júliát. Az asszony erényén hajótörést szenved a császár kéjvágya, Júlia érintetlenül tér vissza reggel férje házába. De Petronius nem hisz nejének, s irtózatossal bosszú gondolata kél lelkében: tönkre kell tennie a gaz császárt, minden vonatkozásban! Hogy ezt megtehesse, egészen közel akar férközni császári urához, s hogy ez sikerüljön: maga adja feleségét a kéjsóvár császár szennyes kezére. Júlia így Valentinianus ágyasa lesz, Petronius a császár mindenható kegyence, aki elteszi láb alól Aetius fővezért, az «Isten ostorá»-nak, Atillának legyőzőjét, ki útjában áll — szeretőjévé teszi a császárnét, ki ifjúkorában szerelmes volt bele, leszúrja a gyáva császárt s maga jut Róma trónjára — de Júlia, kit

most vissza akar maga mellé emelni a trónra, méreggel véget vet borzasztó életének, s Petronius első házasságbeli fia, Palladius is halálos sebet kapván a feldühödt néptől üldözött mostohaanyja védelmezésében: a mindent veszített Petronius a kétségbeesés sóhajával hallgatja a római nép üdvkiáltásait

Örök kár, hogy Teleki László, ez a rendkívüli tragikai tehetségű író, aki embert és kort oly mestersen tud rajzolni és jellemezni, a legszertelenebb romanticizmus hatása alatt valósággal visszattetszést keltő lélektani lehetetlenséget, legalább is művészietlen absurdumot tesz az egyébként hatalmas darab tengelyévé, s ellenszenves hősében nemcsak hogy az erkölcsi «nihil»-t személyesíti meg, hanem jellemének drámai fejlesztésében rettenetes következetlenséget is mutat. Mert ha abban a hitvány korban, melyben darabja játszik, csak olyan erkölcsi érzékű hős támadhat, mint Petronius, aki felesége vélt meggyaláztatását megbosszulandó, oda dobja az asszonyt a kéjre vágyó nyomorult császárnak — akkor, ha erre a képtelen tetre képes, hogyan vehette úgy szívére azt az egy, házon kívül töltött éjszakát?

De ami legjobban felkorbácsolja erkölcsi érzésünket, az még csak nem is az, hogy Petronius fagyaszt óan hideg számítással áldozatul dobja feleségét, hanem az a rettenetes lelki undort keltő szándéka, hogy a császár megölése után vissza akarja venni magához a százszorosan megbecstelenített Júliát.

Ezt már nem bírja el nem csak a finomultabb erkölcsi érzék, hanem az átlagközönség durvább felfogása sem. Ezért talált erős visszattetszésre a *Kegyencz* a színpadon mindig, valahányszor, rövidebb-hosszabb időközökben — az irodalmi kritika által jogosan méltatott többrendbeli páratlan szépségére tekintettel — kísérleteztek vele, s ezért nem fog Petronius képtelenül kicirkalmazott bosszúja

sohasem magával ragadó tragikai hatást kelteni a színház közönsége előtt-

Pedig a mindent elborító sötét árnyékkal szemben, melyet ez a tragédia vet, a fényességnek többszörös forrásai küzdenek. Korrajzi szempontból — a *Bánk bán-t* és Herczeg Ferenc *Bizánc-át* kivéve — egyetlenegy magyar darab sem közelíti meg a *Kegyencz-et*; s ezt az erővel és hűséggel teljes korrajtot hatalmas, tömör, egy-egy kifejezésében talán elavult, de ma is elevenen ható, igazi drámai nyelv tolmácsolja. Az egyes alakok rajzát tekintve, különösen Júliáé, Petronius feleségéé az, amely mélységes gyönyörűséget keltő drámai költészettel van megformálva; ez a finom lélekrajz méltó párja annak, amit Katona nyújtott Melinda alakjának megható és megrázó festésével. A hitvány, kéjsóvár, gyáva Valentinianus császár tragikusan groteszk figuráját is mesteri vonásokkal tette a szerző érdekessé, bár a rajz helyel-közzel túlzásokba téved, úgyhogy itt-ott — veszedelmére a komoly hatásnak — az operettek hülye árnyékkirályai jutnak eszünkbe. Mint a legszébb jelenetek egyikét, külön ki kell emelnünk a IV. felvonás befejező részét. Palladius, Petronius nemes érzésű fia, el van keseredve Eóma állapotán, hol «az országlás hosszú tivornyázássá vált, hol böcsük csupán ritka étkeknek s szép szeretőknek van» — s miután aggodalmi és kérései apjánál nem találnak meghallgatásra, elhatározza, hogy a császár ágyasához fordul — kinek kilétét nem is sejtí — az hathatna tán a birodalom szomorú végzetét siettető uralkodóra, «Valentinián ágyasa, Róma védangyalává» lehetne. Palladiusnak sikerül bejutnia Júliához, ki sűrű fátyol mögé rejti orcája szégyenét, de Palladius lerántja a megbízatástól húzódó Júlia fátyolát, s a fiú rémulve ismer rá apja feleségére. Ám a nemes gondolkodású asszony nem akarja megmérgezni a fiú lelkét, s minden szégyent magára véve, azt hazudja, hogy Petronius nem is tudja, hogy felesé-

gével mi történt. Végezetül csupán egy kegyet kér a szegény Júlia Palladiustól, hogy ez adja neki a nyakán viselt ereklyét. Megkapja, s benne — a szabadító mérget... Ez a jelenet a legszebbek egyike, amiket magyar drámaíró valaha alkotott.

1844. november 18-án egy *Kalmár és tengerész* című négy felvonásos eredeti dráma került színre a pesti Nemzeti Színházban, óriási hatással. E darabot egy *Czakó Zsigmond* nevű (1820—1847), 24 éves fiatalember írta, aki mint régi nemes és vagyonos erdélyi székely család szilaj, sőt exaltait természetű ivadéka — kinek apja az aranycsinálás rögeszméjébe s egy szerencsétlen perbe bonyolódva, vagyonát elvesztette — húszesztendő korában színésznek állt. Egy, bár előadásra nem kerülhetett és később el is vesztett drámája — egy-két évi vidéki színészkedés után besegítette őt, ki — színészi tehetséggel egyáltalában nem bírt — a Nemzeti Színház énekkarába, havi 18 firt fizetéssel. Említett darabja egyszerre ismertté tette nevét, melynek hírét második darabjával, az 1845-ben színre került *Végrendelet* című drámával még inkább fokozta. Czakó ünnepelet író lett, kinek további munkásságához a kritika egy része a legfényesebb reményeket fűzte. Lázás érdeklődéssel várta a közönség Czakó következő darabját, az 1846-ban adott *Leóná-t*, mely szertelen darab azonban Czakó feltétlen híveit is erősen kiábrándította ama hiedelmükből, hogy ez az új író lesz a magyar drámairodalom egyik legnagyobb büszkesége. 1847-ben színpadra került új társadalmi drámája: *A könnyelműek*, már igen erős visszatetszést keltett — s nem nagy hatással adattak történeti darabjai sem: a *Szent László és kora* című «drámai történetrajz» és a *János lovag* című szomorújáték, mik már csak halála után kerültek színre a világgal és önmagával meghasonlott szerencsétlen írónak, aki 1847. december 14-én pisztolygolyót röpített lázalmoktól kínzott agyába.

Czakó betegességig izgékony képzelete és zabolátlan szenvedélyessége igen érdekes, s egyben csudálatosan! különös írói egyéniséget formált, mely végletek közt hánykolódó rövid életpályájára is rányomta a maga bélyegét. Ebben a tagadhatatlanul tehetséges íróban hatalmas színpadi érzékben megnyilvánuló elsőrangú drámaírói képesség egyesült az igazi drámai sikereket már eleve kizáró túlzott alanyisággal, a tárgyilagosságnak úgyszólván teljes hiányával. Igazi mestere volt a párbeszédnek, a dráma eme kizárólagosan sajátos formájának, s meseszöveg és helyzetet teremtő képzelete szinte észbontó merészséggel röpködött — ám majdnem minden alakja a saját maga dagályos nyelvén, a saját maga lobogó érzéseinek és szertelenkedő gondolatának tolmácsa csupán, s darabjainak szerkezetét is erősen megrontotta ama fő-fő dramaturgiai elvének állandó alkalmazása, hogy hatást ígérő drámai képek bemutatására kell a színpadi írónak elsősorban törekednie.

Legjobb darabja a legelső: a *Kalmár és tengerész*, amely a Kelendi-testvérpár történetét tárgyalja, a bukás szélére jutott nagykereskedőét s a bátyja megmentése érdekében szerelméről lemondani készülő tengerész-hadnagyét. Sok lehetetlenség mellett sok érdekes van a darabban, melynek legnagyobb hibája talán, hogy teljesen a korabeli divatos francia rémdrámák hatása alatt készülvén, távolról sem tükröződik benne az akkori magyar társadalom képe, csupán tehetséges szerzője olvasmányainak visszfényét ragyogtatja, s különcködő erkölcsi felfogásának kifejezése, a nélkül, hogy magyarnyelvű alakjaiban egy csöpp magyar vér is folynék.

A második darabot, a *Végrendelet* című drámát még tombolóbb tetszés és még magasztalóbb elismerés fogadta, pedig kuszáltabb, dagályosabb, szertelenebb az előbbinél. Gróf Táray Béla a darab hőse, akiről apja végrendeletéből tűnik ki, hogy cserélt

gyerek, nem gróf-fiú, akit az idősb gróf Táraytól leánykorában elcsábított későbbi Alpári grófné lopott be a Táray-házba. A vélt fiatal gróf és Alpáriné leánya persze egymásba szeretnek, mígnem aztán Táray — megtudván származása titkát — megőrül. Alpárinét pedig törvénytelen leányának töre sebzi halálra.

A XIII. században, Bizánc környékén egy vad rengetegben játszó *Leona* című darabba természetimádó, atheista nézeteinek rettenetes halmazát rakta bele Czakó, kinek költői tehetsége azonban még az örületes fantazmagóriák eme galimáthiaszából is elő«előcsillan. Az ezután következett társadalmi drámát, mely *A könnyelműek* címét viseli, a Czakóból kiábrándult közönség és kritika túlságosan is lecsepülte. Mert e darabban nem érdektelen lélekrajz kezdődik; hőse Dernői Gyula, kinek kedvese, Adél, Felvizi Vince báró felesége lett; Dernői vívódása, esze és szerelme közti küzdelme művészi igazsággal van megrajzolva. Ennek a drámának első fele érdekesnek, sőt jónak mondható, dagály nélküli nyelvvel, kitűnő dialógusaival, jól jellemzett alakjaival; de attól kezdve, hogy a hitvány Vince báró elhatározza bátyja megölését — retteneteset esik a darab, melynek második fele a romantikus örületnek részint rémes, részint nevetséges zagyaléka, s így nem csodálható a közönség bosszankodása.

A két történeti darab közül a *Szent László és kora* című — melynek drámai hőse nem a tisztára epikailag rajzolt László, hanem a trónjavesztett, nyughatatlan Salamon király — bárhogy elítéli is a kritika: történeti érzékre valló koncepció, s érdekesen bonyolított cselekvénye van. E darabját Czakó — az eddigiektől eltérően — versekben írta, s szinte csudálatos, hogy prózája sokkal dagályosabb, mint verse, mely sokszor a szürkeségig egyszerű s még hozzá rettentő verselési ügyetlenségektől hemzseg. Hanem a XIV. század vége felé, Mária és Kis Károly magyar

királyok idejében játszó *János lovag* már igazán alig nevezhető drámának — cselekvénytelen, hosszadalmas, unalmas, erőtelen korrajz csupán, itt-ott egyegy elevebb vonással,

Czakó Zsigmond, ez a meghasonlott, szertelenkedő, beteg lélek igazán olyan volt a magyar drámairodalomban, mint egy nagy hirtelenséggel igen magasra lobogó láng, mely gyorsan kialszik, s fényének hamar halványuló emlékezetén kívül csak egy marék hideg hamu maradt utána, melyből nem pattan ki többé szikra, hogy új tehetséget lánggra lobbantson. Tehetségének és ízlésének irányát mutatja *Mari, egy anya a népből* című drámafordítása is, mely a legközönségesebb gyenge boulevard-drámák egyike. *1445—1845* című alkalmi drámai költeménye — mit a nagy József nádor félszázados hála-ünnepére készített, s mely akkor nem, csak 1869-ben került előadásra a budai népszínházban — Hunyadi János és József nádor kapcsolatos dicsőítése.

A költői képzelet kisebb erejével, de a francia hatás és ennek nyomán a színszerűség iránt nem csekélyebb fogékonyssággal s nem is siker nélkül dolgozott a negyvenes évek egyik legszorgalmasabb színműrója, a kálvinista papfű: *Obernyik Károly* (1815—1855), a jeles költő Kölcsey Ferenc unokaöccsének nevelője, a szabadságharc után kecskeméti tanár, ki voltaképpen első művelője annak a társadalmi drámának, mely nemcsak hogy a korabeli társaséletből veszi alakjait, hanem amely a kort mozgó társadalmi és politikai eszméknek is hangot kíván adni, a mese- és jellemrajz irányzatosságával. Az 1848-as politikai és társadalmi óriási átalakulás forrongó korszaka míg egyrészt kitűnő anyagot szolgáltatott a drámaírónak, másrészt a korszerű kérdések iránt minden téren fogékony közönségnél eleve biztosítva volt sikere annak az írónak, aki olyan érzéseket és gondolatokat juttatott kifejezésre a színpadon, amelyek akkor közkeletűek, közér-

deküek voltak. Obernyik, ki ifjúkorában sokat olvasott franciául, elsősorban a Hugo Victor tanítványa, darabjainak szerkezete és modora franciás, de meséi és alakjai az akkori magyar életben gyökereztek, abból sarjadtak, tisztult erkölcsi érzésnek hordozói s így nem csuda, ha igen nagy gyengéik mellett is jelentékeny hatást tettek.

Néhány ifjúkori kísérlet — *Korvin János* és *Kún László* c. történeti darabok — után *Főúr és pór* című ötfelvonásos szomorújátékával alapította meg írói hírét Obernyik. Ezt a darabot 1848-ban a Magyar Tudományos Akadémia 100 aranyas jutalommal tüntette ki, de színpadon — állítólag a főnemesség elleni irányzata miatt — nem merték előadni. Az e darabot alkotó elemekből lehetett volna jó darabot is készíteni — de ez nem az. Meséje mesterkél, indítékai és nem jól kimagyarázott helyzetei sokszor valósággal nevelésgesek vagy bosszantóak. De a bőbeszédűséget és dagályt kerülő folyamatos nyelv, fölösleges epizódok és henye személyek mellőzése, s a gyorsan folyó érdekes cselekvény figyelmet érdemel.

E figyelmet még inkább megérdemelte *örökség* című, 1844-ben rendkívüli hatással színre is került drámája, melyben a könnyelmű gentry és a szorgalmas kereskedő-osztály képviselői állnak szemben egymással. E sok tekintetben igazán szép darab fő fogyatékosága talán túlzott rövidegében rejlik. Igaz, hogy a drámaírónak nem szabad terjengősnek lenni, de viszont alaposan kell indokolnia, ami itt több helyen hiányzik.

Az 1846-ban előadott *Elsőszülött* c. drámának tárgya és koncepciója szintén nem rossz, első két felvonása — mint expozíció — megírva is eléggé jól van; de a darab további része egyáltalában nem sikerült a nemesi előjogok ellen tajtékzó gyűlölettel viseltető szerzőnek.

A társadalmi dráma terén még egy alkotása van

Übernyiknek: az *Anya és vetélytársnő* című darab 1850-ből, mely azonban egészen silány rémdráma, koncepciója, cselekvénye, jellemrajza és nyelve egyaránt mesterkélt és értéktelen. Bár Obernyik előbbi drámái sem nagyszabású tehetség termékei, utánok ez a darab olyan hanyatlást mutat, mintha nem is ő írta volna.

Nem sikertelenül próbálkozott azonban Obernyik a vígjáték terén sem; *Nőtelen férj* című háromfelvonásos vígjátéka (1846), bár szintén nem mesterkélt-ség és ügyetlenségek nélkül, de jó vígjátéki gondolaton alapuló, gyorsan pergő darab, néhány igen jó jelenettel, s egy pár sikerült alakkal. Ugyanez év terméke az *Egy kis kaland* című egyfelvonásos vígjáték, mely franciás ügyességgel van mulattatóan megírva.

Még néhány kevés értékű darabot írt Obernyik, mikről fölösleges volna részletesebben szólni. Utolsó műve — mi csak halála után került színre — a *Brankovics György* c. ötfelvonásos történeti szomorújáték, melyben tagadhatatlanul meg van a tragikus mag, meséje is eléggé jól van megszerkesztve, hanem a kivitel rettenetesen gyenge.

E darab szinte vázaltszerűen van hevenyészve megírva, túlságosan szűkszavúan, szárazon, a dikció minden fensége nélkül. De néhány hatásos jelenete nemcsak pillanatnyi sikert, hanem eléggé hosszú életet is biztosított neki.

Drámaírói tehetség dolgában nemcsak Obernyiknél, hanem Czakónál is magasabban állott *Hugo Károly* (1808—1877), — eredeti nevén Bernstein Fülöp, orvostudor — ki pesti zsidó szülőktől származott s német anyanyelvű volt, később meg sokat élt külföldön, s így — elmondhatni — nem tudott magyarul, itthoni időzései rövidebbek voltak, hogyszem a magyar viszonyokba is beleélhette volna magát; amelletts kellemetlen, hiú ember volt, kinek képzelgése nagyzási hóborttá, majd gyógyíthatatlan

tébollyá fajult. így magyar drámaírói pályájának jelentősége nem áll arányban hatalmas tehetségével pedig ha a Vörösmarty nyelvén tudta volna megírni darabjait, s ha szertelenkedései helyett nagyobb nyugalommal dolgozott volna: ma a legelső magyar drámaírók közt emlegetnők.

Legismertebb, s legtöbbször és legnagyobb hatással adott darabja az 1847-ben bemutatott *Bankár és báró* című háromfelvonásos rövid polgári tragédia, mit még valószínűleg 1841—42-ben írt, *Basancourt* francia író *Louise Dalmar* c. elbeszélése, azaz hihetőleg annak német fordítása nyomán, de a maga rendkívüli tragikai tehetségével alakítva át színpadra az idegen novella anyagát, a francia klasszikus dráma hármas egységének megtartásával. Szereplője is csak három van e darabnak: Granville, marseille-i öreg bankár, fiatal felesége, Adél és az ifjú Mirmont Arthur báró, kit egy félreértés szakított el egykori kedvesétől, az akkor még hajadon Adéltól. A leány aztán férjhez megy a derék bankárhoz, ki üzleti szerencsétlenség folytán tönk szélére jutván, a báróhoz, régi barátja fiához fordul segítségért, kivel sok jót tett, de kinek szerelméről mit sem tud. A báró meg is érkezik, nem is sejtve, hogy egykori jótevője felesége az ő volt szerelmese. A csomót — rendkívül érdekes összeütközések után — a fiatalok halála oldja meg.

E darab mesterkéltné, dagályos, s bár mások által pallérozott, de még sem eléggé magyaros nyelve ma már elavultnak tűnik fel, de meg kell adni, hogy a nyelv az érzés és gondolat sok igaz gyöngyét őrzi, s az egymásraható finom és erőteljes jellemrajz és cselekvény, igazi tragikai felfogás tüzeiben edzve: Hugo Károly e művét minden idők drámairodalmának egyik szép alkotásává minősítik.

1847-ből való Hugo Károly két rendkívül érdekes történeti darabja is.

Egyik: *Brutus és Lucretia*, négyfelvonásos dráma,

mit szerzője — talán *Ponsard* akkortáiban nagy hírre szert tett *Lucretiá-jának* sikerétől ösztönözve — írt meg, és pedig németül, s úgy fordította át magyarra. E kitűnő kor- és jellemrajzot nyújtó, hatásos cselekvényű darab — mely rettenetesen rossz és magyartalan versekben döcög — igazán sikeres shakespeare-i hatásokat mutat. A dráma hőse a magát éveken át kábának tettető Brutus, s a darab tulajdonképpeni tárgya az, hogy ez a Brutus hogyan szabadítja föl a Tarquinius Superbus zsarnoksága alatt nyögő Rómát. E közérdekű eseménybe kitűnően kapcsolja bele a szerző a Tarquinius fiától megejtett hőslelkű Lucretia ismeretes történetét. A kéjenc Sextus merénylete folytán Lucretia megöli magát, s holttestének látása nyújtja a közvetlen alkalmat, hogy a végsőig elkeseredett rómaiak elűzzék a Tarquiniusokat.

Másik, ez időtájt írt történeti darabja Hugo-nak *Egy magyar király* címet visel. Drámának nem eléggé dráma, mert cselekvénye nem sok, s az is el van nyújtva; de mint drámai jellemkép, mint történeti rajz — kitűnő. Hőse Hunyadi Mátyás; tárgya Mátyás lelki fejlődése, melynek során az eszes, öntudatos suhancból — ki még ráér, egy költői közvetlenséggel, melegséggel megírt bájos jelenetben virágokat szagatni a cseh Podjebrád leánykájának — bölcs és hatalmas király lesz, A fejlődő jellemnek ezt a drámai rajzát még elevenebbé teszik a kapcsolódó mellékeseemények, az ármánykodó Gara nádornak a király hűségére való megtérése, s a nyakas Szilágyi Mihály-nak meghódolása királyi öccse előtt.

E három darabon kívül Hugo írt még többet is, mint a *Világ színjátéka* s a *Bölcsesség köve* címűeket, írói egyéniségének képéhez azonban ezek már nem járulnak újabb, kedvező vonásokkal.

Mint a romantikus dráma egyik legbizarrabb termékét megemlítjük a legnagyobb magyar lírikusnak, *Petőfi Sándor-nak Tigris és hiéna* című törté-

neti drámáját (1846), mely a szenvedélyes Boricsnak, Kálmán király törvénytelen fiának, a «tigris»-nek s borzalmas színekkel festett lelketlen anyjának, Predszlavának, a «hiéná»-nak történetét tárgyalja, kinek egyébként itt két fia van, s ő Sault, Borics ikertestvérét rajongva szereti, míg Boricsot gyűlöli, megfosztja feleségétől és országától, s még őt magát is megölné, ha a függöny — az utasítás szerint: «hirtelen» — le nem gördülne. E darab — melyet néhány nappal az első előadás előtt szerzője visszavett a Nemzeti Színháztól — kiáltólag bizonyítja, mennyire távol esett Petőfi hatalmas lírai tehetségétől a dráma, melynek terén már előbb is próbálkozott, az 1845 nyarán írt s barátjának, Egressy Gábornak, a Nemzeti Színház kitűnő művészenek jutalomjátékára szánt *Zöld Marci* c. népszínművel, mely azonban még a színpadi próbákig sem jutott el, mert a drámabíráló válaszmány egyhangúlag visszautasította. *Coriolanus*-fordításában azonban — mit a Nemzeti Színház máig méltó büszkeséggel használ — remekül tolmácsolja az erőteljes nyelvű költő Shakespeare szenvedélyektől izzó tragédiáját.

A negyvenes évek drámaírói közül *Nagy Ignác* és *Vahot Imre* — a jobbára a komoly múzsa szolgálatában állott fentebb említett drámaírókkal szemben, a vígabb nemben dolgoztak, működésük irányának közös vonása azonban az előbbiekével, hogy ők is inkább színpadi hatásra törekedtek, mely cél érdekében nagy teret engedtek darabjaikban a politikai jellegű korszerű elemeknek.

Nagy Ignác (1810—1854) kamarai hivatalnok, az Akadémia tagja, s tagja és segédtitkára a Kisfaludy-Társaságnak, a *Jelenkor* c. lap buzgó krónikása, majd a *Hölgyfutár* c. kedvelt szépirodalmi napilap első szerkesztője, igen eleven tollú hírlapíró volt, több kötetnyi beszélyt és karcolatot írt, sok színdarabot fordított németből, franciából és angolból,

s szerzett néhány vígjátékot, melyek közül megemlítvén az *Egyesüljünk* (1839), *Árgirus királyfi* (1840) és *Az életuntak* (1840) címűeket, külön emeljük ki *Tisztújítás* c. négyfelvonásos vígjátékát, mely a maga idejében a legnagyobb sikert aratott, legtöbbször adott darabok egyike volt, szerzője nevét nemcsak a kortársak előtt tette híressé, hanem átsegítette az elfelejtés sötét határán keresztül az emlékezés virágos birodalmába.

A *Tisztújítás* 1842-ben akadémiai pályadíjat nyert, s 1843-ban került színre a Nemzeti Színházban, olyan zajos hatással, amilyen húsz évvel azelőtt Kisfaludy Károly vígjátékait kísérte.

A darab meséje némi mesterkéeltséggel, de erős komikai felfogással van szöve. Kerete egy vármegyei tisztújítás, mely alkalmul szolgál Arankának, a szép és elmés, gazdag és fiatal özvegynek, hogy a megválasztandó alispánnak ígérje kezét. Hárman küzdenek az alispáni szék és a bájos özvegy bírhataásáért: Farkasfalvy, az eddigi alispán, az ósdi rendszernek, a maradiságnak híve, Heves Kálmán, pesti ügyvéd, a túlzó szabadelvűségnek képviselője, és Tornyai szolgabíró, ki mindenben a helyes középúton halad. Aranka Tornyait szereti, s ügyes fogásokkal ki is viszi, hogy Farkasfalvy és Heves csakis egymástól tartsanak, Heves emberei is mind Tornyaira szavazzanak, s így a szív hőse a választásnak is győztese legyen. E víg történetet még vidámabbá teszi Aranka sógorának, az öreg Langyos dokornak a szobalány körüli legyeskedése, s felesége iránti féltékenysége, de igazi savát-borsát, valódi értékét s nagy jelentőségét e vígjátéknak a találó és mulatságos szatírával megrajzolt háttér adja, hol a korteskedés folyik, az akkori megyei életből híven ellesett s pompásan kifigurázott alakokkal és helyzetekkel. A megyei aljegyző, az ügyvéd kortes-jurátusa, a nemesek hadnagyai, a korrumpált köznemesség meggyőződés nélküli, megvesztegethető tagjai,

a zsidó vendégfogadás, az alispán huszárja — egytől-egyig kitűnő figurák, kiket, mint a negyvenes évek forrongó átalakulásának ismerős típusait, a megyei téren legjobban zajló politikai élet eszméinek és hangulatának kifejezőit, estéről estére olyan kacagással és tapsviharral fogadott a közönség, hogy a darabot sűrűen ismételhették, s tíz hónapnál rövidebb idő alatt megérte huszonötödik előadását, s később is sokszor adták, még a nyolcvanas években is sikerrel újították fel.

A *Tisztújítás*-nak szinte hallatlan sikere nyomán egyre-másra termettek a politikai irányzatú színdarabok, a nélkül azonban, hogy a *Tisztújítás*-nak akár külső, akár irodalmi sikerét s gyak is el tudta volna érni. Kovács Pál *Nemesek hadnagy á-iő*), Gaál Józsefnek *A vén sas*, s Eötvösnek *Éljen az egyenlőség* c. vígjátékáról — melyek szintén ennek az irányzatnak termékei s mind a *Tisztújítás* színrekerültét követő évben, 1844-ben adattak elő — már szótunk az előbbi fejezetben. *Vahot Imrét* (1820—1879), ki később a *Pesti Divatlap* nagyhangú szerkesztője lett, s ki már diákkorában írogatott és 1841-ben megírta *Zách-nemzetség* című történeti szomorújátékát, Nagy Ignác darabjának óriási népszerűsége hasonló vígjátékok írására sarkalta, s így kerültek színre gyors egymásutánban, 1843 őszén és telén, *Országgyűlési szállás* és *Még egy tisztújítás* c. darabjai, melyek közül az előbbi, Burmann, pozsonyi német-ajkú, de hosszas idegenkedés után magyarrá váló polgár jól rajzolt karikatúrájával igen tetszett és soká műsoron maradt. Esztétikai szempontból nagyon gyenge mű ez is, de különösen íratása idejében, a politikai reformok küszöbén, a nemzeti jogok megújulásának hajnalán, hatnia kellett ilyen korszerű darabnak, mely vaskos bohózat formájában ugyan, de felfogásával és meséjével azt a levegőt árasztotta, amely után akkor minden magyar szív és elme áhítozott. *Vahot* következő darabja, a

Farsangi iskola (1845) s egy későbbi népszínműve, a *Huszárcsiny* (1855), eléggé sokszor adattak, de bár az előbbiben a Pesten farsangoló falusi család bizonyos jóízű magyarsággal van rajzolva, a szigorúbb kritika és az irodalomtörténet szempontjából egyik sem igen jöhet számba, annál kevésbé többi silány darabja.

A negyvenes évek drámaírói közt fölemlíthetjük még a később oly nevéssé vált régészt és műtörténészt, *Henszlmann Imré-t* is (1813—1888), aki több tanulmányban elmélyedőleg foglalkozott a dráma kérdéseivel, s egyszer műkedvelő íróként a színpadra is kirándult, *Kié a konc?* című négyfelvonásos vígjátékával, mely azonban a Nemzeti Színházban egyetlenegy előadást érhetett, 1841-ben. Följegyezhetjük az idősb *Ábrányi Emil* (1820—1850) nevét is, aki több színdarabot írt, s köztük az *Omode Pál és családja* c. ötfelvonásos drámát 1846-ban a Nemzeti Színház bemutatta. Sikert ezzel sem ért el, kétszer adták csupán. S végül említsük meg a lángoló költői lelkű *Vajda Péter-t* (1808—1846), kit Petőfi olyan szép versben siratott el, s aki szintén próbálkozott a drámaírás terén, de egészen hívatottság nélkül. *Buda halála* c. szomorújátéka — melynek tárgya Atillának és a fiatal Budának szerelmi vetélkedése, a hún főpap szép leányáért, Alkondaláért — mintha arra mutatna, hogy írója a görög tragikusokat akarta követni, de a darabban a jellemzés és dikció oly lehetetlenül naiv, hogy néhol szinte komikusan hat.

HATODIK FEJEZET.

Szigligeti.

Mikor 1884-ben — közönség, kritika és színészet annyira érezvén a néhány éve örök hazába költözött Kisfaludy Károly hiányát, s annyira várván a messternek igazán nyomába lépni tudó utód megjelenését — egy, a vidékről mérnöki tanulmányokra a fővárosba jött húszesztendős fiatalember *Lidérczek* c. háromfelvonásos tüneményes vígjátékát, műzsájának a német romantika apadni kezdő emlőjén nevelt satnya szülöttjét — mely sem a kinyomatást, sem az előadás keresztségét nem érte meg soha — benyújtotta az Akadémiához: ki gondolta volna, hogy ennek a nagyon gyenge fércmunkának szerény szerzője néhány év múlva legbuzgóbb drámaírója lesz a magyar színpadnak, csakhamar vállaira veszi s derekasan viszi az eredeti műsor nem könnyű terhének javarészét, s több, mint négy évtizeden át nem szűnő lelkesedéssel, fényes találékonysággal, szinte szédítő termékenységgel, az igazi hivatottság nyomában járó hatással és nem közönséges sikerekkel dolgozva, méltó utódjává válik Kisfaludynak, kinek nevével az övé szorosán egybeforrva, ez a *Szigligeti* név a magyar drámairodalom egyik legfontosabb és legérdekesebb fejezetének élére kerül?!

A Szigligeti név csak fölvetett név. Eredetileg Szathmáry Józsefnek hívták a későbbi nagy drámaíró, aki mint régi biharmegyei nemesi család sarja, Szathmáry Elek ügyvéd és birtokos fia, 1814. március

8-án született Nagyváradon. A gyermek képzeletét már korán kezdte vonzani a színház. Tizenkét esztendőskorában a szénapadláson díszítményeket festett a kocsiszínbén összetákolt színpad számára, melyen aztán a látott darabok nyomán pajtásaival előadást tartott, — s a mellett maga-fabrikálta babákkal is adogatott elő tragédiákat és komédiákat. Tizennyolc éves korában persze hogy színész akart lenni, de mi természetesebb, mint hogy apja — bár akkori felfogás szerint szabadelvű, felvilágosodott ember volt — hallani sem akart erről. A fiú mérnöki pályára lépett, két évig gyakornokoskodott, aztán 1834-ben fölkerült Pestre, elméleti tanulmányok végzésére.

A fiatal mérnökjelölt — aki már Váradon félistenekként tisztelte Thalia papjait, kiket még az utcán is megilletődve csodált meg — a budai Várszínháznak is buzgó látogatója lett, s Grillparzer akkor még igen divatos *Ósanya* c. végzettragédiájának kitűnő előadásán — melyben a híres Kántorné, Megyeri és Bartha remekeltek — olthatatlan lánggal lobogott föl lelkében kedvének és hivatásának régói a izzó parazsa. Beállt a budai színésztársaságba, 30 váltó forint havi díjjal, s Döbrentei igazgató adta neki — Kisfaludy Sándor egyik regéje nyomán — a szépen hangzó *Szigligeti* nevet. Táncolni eléggé jól tudott az újdonsült theatrista, de az csakhamar kitűnt, hogy a színészi ábrázoló és kifejező képességet megtagadták tőle az istenek. Játszott ugyan éveken át, de egyúttal a drámaírásnak is nagy buzgalommal neki esvén, a babér ebbeli működéséért jutott mind bokrosabban osztályrészéül. Már előadó színészkedése idejében is részt vett az igazgatási teendők ellátásában — ügyelő, majd rendező lett, s ez a munkaköre színészi működésének abbahagyása után folyton bővült és sikerekben gazdagodott. Mint titkár, majd mint dramaturg, végre, mint a Nemzeti Színház drámai igazgatója — soha sem

szűnő, nem is apadó kedvvel, lelkeséggel dolgozott a rá nézve mindent jelentő Nemzeti Színház érdekében, melynek ott volt bölcsejénél, melyet híven szolgált jó és rossz időben, mely igénybe vette teljes munkaerejét, lekötötte egész egyéniségét, melynek köszönhette élete minden diadalát, s tulajdoníthatta lelke minden keserűségét. Színházigazgatónak lenni a legnehezebb feladatok egyike — mert a közönség és a kritika, a szerzők hada és a színészek tábora: kényes ízlésű, szeszélyes, követelő tényezők. Talán senkinek sincs annyi ellensége, mint egy nagy színház igazgatójának — különösen, ha maga is drámaíró. Ain Szigligeti becsülettel megbirkózott a nehéz feladattal, s ha érezte is, nem panaszolta fájdalmait, elszenvedte s el is feledte a méltatlan támadásokat, melyekben bőven volt része, s mikor 1878 januárius 19-én régi szívbaja következtében hirtelen elhunyt: azzal a megnyugtató tudattal térhetett örök pihenőre, hogyha nem nyert is jutalmul annyi elismerést, amennyit megérdemelt — de egész életét, minden tehetségét a magyar színpadnak és drámairodalomnak szentelte, lelkes és becsületos törekvéssel.

Szigligeti első előadott darabja a *Megjátszott cselek* című ötfelvonásos romantikus dráma volt, amely 1835 márciusában került színre a budai Várszínházban, s a közönségnek tetszett. Ezután Szigligeti — Kisfaludy Károly és Vörösmarty példájára, s a magyar dráma hagyományaihoz híven, a történeti tárgyú drámához fordul. E nemből való már az 1885 őszén adott, de megbukott *Frangepán Erzsébet* c. szomorújátéka, melynek tárgyát néhány évvel később *Czillei Fridrik* cím alatt újra kidolgozta. Az 1836-ban színre került *Dienes, vagy a királyi ebéd* c. történeti szomorújátékát pedig, — mely az akkor divatos francia modorban regényességgel és borzalommal volt telítve — mint első igazi sikerét jegyezhetjük föl, mert e darab zajos hatást keltett,

sokszor adatott, s még olyan választékos szellemű kritikus is, mint Vörösmarty — megdicsérte.

A siker ragadta magával az ügyis rendkívül gyors tollú ifjú drámaíró, a megkezdett úton, s az 1837-ben Pesten megnyílt állandó színház még jobban élesztette munkakedvét. 1838-ban nem kevesebb, mint négy, a francia romantikusok módszerét utánzó magyar történeti drámával gyarapította munkái számát: *Gyászvitézek*, *Vazul*, *Pókaiak* és *A ha* címet viselnek ezek, melyek azonban az egyébként hamar népszerűvé vált drámaköltő irodalmi babériját nem igen sokasították.

Az 1839-ben színre került *Romilda* — Szigligeti első, versben írt darabja, mely az avarok és longobárdok körében játszik — a közönségnek nem igen tetszett, pedig irodalmi szempontból némi haladásról tanúskodik. A *Miczbán családja* című, II. Endre, magyar király korában történő, túlzottan regényes és különös meséjű drámája — a hét iker történetével, s a fiaira ismerő anya megható jelenetével — megint nagy hatást tett, tíz évig úgyszólván állandóan műsoron maradt, s még a szabadságharc utáni években is adták néhányszor.

De az 1840. évet — melyben ez a darabja színre került — mégis nem ez, hanem a *Rózsa* című háromfelvonásos történeti vígjáték tette nevezetessé Szigligeti drámaírói pályáján. E darab Tudós Társaság-i első jutalmat nyert, a maga korában mindenképpen feltűnő jelenség volt, később is tetszéssel adatott, s Szigligeti elsőrangú vígjátékírói tehetsége — ami már komoly drámáinak vidámabb elemeiben is mutatkozott — ebben a minden utánzástól ment, egészen önálló felfogásra valló darabban bontakozott ki először. E vígjáték egyik nevezetessége a később Arany János által halhatatlanná tett Toldi Miklós-nak szerepeltetése, másik pedig a léha, gyáva, hengegő, hazudozó kóbor lovagnak, Babelnek kitűnően rajzolt alakja.

A történeti vígjáték terén csak 1848-ban próbálkozott ismét Szigligeti, de *Kinizsi-je* — bár szintén nyert akadémiai jutalmat — nyomába sem léphet *Bózsá-nak*, nem is adták kétszernél többször. Időközben azonban folytatta buzgó munkásságát a komoly dráma terén, s 1841-ben megint négy új darabbal — *Ál-Endre*, *Korona és kard*, *Troubadour* és *Dávid* címűekkel — szerepel.

Az 1842-ben adott *Nagyidai cigányok* c. népregéje hatástalanul tűnt le a műsorról. De már a *Szökött katona* c. 1848-ban színre került népszínmű — melynek hatása szinte leírhatatlanul nagy volt — úgyszólván a legnevezetesebb forduló Szigligetinek termékenységben és sikerekben egyaránt gazdag pályáján. Ez volt első népszínműve, mely az akkori idők falusi népét szerepelteti, néhány kitűnően sikerült alakkal, kiknek ajkán a magyar nóta édesbús hangjai csendültek meg, valósággal extázisba ejtve a közönséget, mely az október végén színre került darabnak abban az esztendőben tízszer, a következőben pedig nem kevesebb, mint harmincegyszer tapsolt megindultan és kacagva, igazi elragadtatással.

1844-ben csakúgy fürdött Szigligeti a dicsőség forró napsugaraiban. A *Szökött katona* nem lankadó diadalához új népszínművének, a *Két pisztoly*-nak jelentős sikere sorakozott, mely darab — bár érték és hatás tekintetében is a *Szökött katona* mögött marad — szintén a hosszú színpadi élet jegyében indult útjára, mindjárt az első esztendőben huszonnyolcszor adatván. S ugyanez évben még, szintén népies elemekkel átszőtt *Zsidó* című, korraj zserű színműve, és *Gerő* című, akadémiai tiszteletdíj mellett kiadott, *Othello* hatását mutató, különösen expozíciójában igen figyelemre méltó történeti szomorújátéka is színpadra került, nem minden siker nélkül.

Az 1845-ben adott négy új Szigligeti-darab közül

a *Debreczeni rüpök* c. népszínműnek teljes bukás lett a része, és a *Vándorszínészek* c. vígjáték is csak egyszer kerülhetett színre, mert szatirikus irányzata — az előadásban még jobban kiélezve egyes közéleti alakok ellen — útját szegte méltó sikerének, amire 75 évvel utóbb jutott el e mulatságos darab, 1920-ban történt felújításakor. A *Bab* című énekes színmű és a *Gritti* című, shakespeare-i hatásokra valló történeti szomorújáték azonban megint tetszéssel és gyakran adatott. Ez utóbbi — irodalmi szempontból — Szigligeti első, igazán számbavehető tragédiája, kidolgozásában kissé vázlatos, s a korfestést különösen nélkülözi. Néhány hatásos jelenet különösen megkapta a közönség szívét és hangulatát, s kivívta a kritika elismerését is.

Minden év meghozta a maga új Szigligeti darabját — hármásával, négyesével. 1838-tól, a Nemzeti Színház megnyitását követő esztendőől kezdve három évtizeden át, egészen a korszakalkotó nagy politikai kiegyezés évéig, 1867-ig, nincs egyetlenegy esztendő sem, melyben ne lett volna Szigligeti-bemutató, sőt az is ritka év volt, melynek műsorán csak egy új darabja szerepelt volna a mind népszerűbbé váló szerzőnek. Természetes, hogy ilyen óriási termékenységgel a darabok belbecse, sőt külső hatása sem állhatott mindig arányban, s egy-egy nagyobb sikerre egy-egy gyengébb eredmény, néha egy-egy bukás következett. Így az 1846. év három új Szigligeti-darabja — három különböző nemben — siker nélkül maradt: a *Zách unokái* c., a túlzó francia romantikusok eszközeivel dolgozó történeti szomorújáték, — a *Pasquil* című gunyoros vígjáték — és a, bár a közönség részéről elég tetszéssel találkozott, s valóban nem érdektelen mesével s néhány jó alakkal bíró, de különben bosszantó rémdrámái elemekkel átszótt, *Egy szekrény rejtelve* c. énekes színmű egyáltalában nem tartoznak a jeles író jobb darabjai közé.

Az 1847. és 1848. esztendőről ismét három-három új Szigligeti-darabot jegyezhet föl a drámai krónikás, de ezek közül a *Mátyás fia* és a *Renegát* c. történeti darabok, az *Egy színésznő* c. dráma, és a történeti színezetű *Párbaj, mint istenítélet* c. népi s dráma még íratásuk idejében sem tettek nagy hatást, — viszont 1847-ben a *Csikós* c. népszínmű, és 1848-ban a *II. Rákóczi Ferenc fogsága* című történeti dráma nagy sikert hozott a lankadatlan szerzőnek. Amaz, tiszta, világos szerkezetén kívül — ami nem újság-Szigligetinél — a két csikósban: az öreg, ravasz Mártonban, s a fiatal, szerelmes, tüzes Andrisban oly kitűnően megfigyelt és megrajzolt alakokat adott a magyar pusztai népéletből, hogy az ezek szereplése nyomán támadt óriási hatás feledtette a cselekvény lélektani sekélyességét s itt-ott vázaltszerű szárazságát. A *Rákóczi Ferenc fogsága* pedig — bár drámának nem valami elsőrangú alkotás, de történeti rajznak nem rossz, s a magyar szabadságharc forró levegőjű esztendejének hangulatába annyira bele illett, hogy hatalmasan meg tudta ragadni az időszak vonatkozások iránt akkor annyira fogékony közönség lelkét, s erős magyar érzést sugárzó változatos képeit később is tüzesen megtapsolták.

Mikor pedig 1849-ben a harcmezőre terelt magyar ügy hosszú időre — akkor úgy tetszett: örökre — elbukott, s nehéz gyász borult a multat és jövődőt keservesen megbűnhődött nemzetre: a színpadon megjelent Szigligetinek legvígabb, s egyik legsikerültebb darabja, a mind máig a legjobb tartott magyar bohózat, *Liliomfi*, mely páratlanul friss leleményével, egészséges humorával, ügyes meséjével a magyar kisvárosi életnek a középosztályból, a színészek világából és a népből vett remek alakjaival, nagy külső hatása mellett valamennyi Szigligeti-darab közt leginkább járult hozzá szerzője nevének halhatatlanná tételéhez.

A szabadságharc leveretése utáni időszakban

sem pihent Szigligeti tolla; *Liliomfi* sikere után azonban több darabja — 1850-ben és 1851-ben *Vid, Egri nő* és *Andronik* c. történeti drámái, s *Fidibusz* és *Aggteleki barlang* c. népszínművei nem hagytak nyomot a magyar dráma történetében, — csak *Házassági három parancs* című, franciás modorban írt bohózatos vígjátéka (1850) — bár nem minden ízléstelenség nélkül — és *Nagyapó* (1851) c. kedves, mulatságos népszínműve tetszett, s maradt műsoron.

Az azutáni négy esztendőben (1852—1855) megint tíz új darabja került színre Szigligetinek; ezek közül a történelmi tárgyú *IV. István, Arczkép* és *Diocletian*, s a népies *Árgyil és Tündér Ilona, Lárifári, Pünkösti királynő* és *Csokonai szerelme* — valamint a *Castor és Pollux* c. vígjáték nem mondhatók jelentékeny alkotásoknak; ám a színpadi hatást ugyan nem tett, s az irodalomtörténészek részéről is eddig eléggé méltatlanul mellőzött *IV. Béla* c. történeti dráma (1852) az elaggott nagy királynak s megkoronázott fiának, Istvánnak személyében a vénség meggon-dolatlanságának és a fiatalság lobbanékonyságának összeütközését, Szigligetinél nem mindennapi bizto-sággal szőtt lélektani indítékok alapján és sikerült jellemrajzoktól támogatva tárgyalja, Mária királyné alakjában az anyai szeretetnek gyönyörűen drámai megtestesítését nyújtja. A *Czigány* című (1853) igen értékes népszínmű pedig egy öreg cigány-dádé alak-jában a legköltoőbb eszközökkel, élethűség tekintetében is megkapó jellemrajzot ad, s nagy külső hatást tett és ma is kedvelt darab.

Az 1856. esztendőben magában hét új Szigligeti-darab került bemutatóra. A *Pál fordulása* és a *Tízezer forint* c. népszínműveknek, a *Veszedelmes jóbarát* és *Nevelő kerestetik* c. egyfelvonásos vígjátékoknak, valamint a *Török János* című, a féltékenységet lélektani lehetetlenségek keretében tárgyaló történeti drámának legfeljebb címét őrzi meg az irodalom-történet, — de a *Dalos Pista* c. nótákkal tarkított

ügyes vígjátékot és a színpadról ugyan csudálatosképpen hatástalanul elhangzott, s a két évtized múlva történt felújítás után is gyorsan letűnt *Világura* c. nagyobb szabású történeti szomorújátékot — melynek hőse a hatalmát a saját fiától féltő Constantinus, bizánci császár — a víg és komoly nemben egyforma előszeretettel dolgozó írónak figyelemreméltóbb termékei közé számíthatjuk.

1857-ben is volt két jelentősebb sikere az írói pályán még mindig fölfelé haladó Szigligetinek: *A mama* c. háromfelvonásos vígjáték, mely az akkor még el nem nyűtt anyós-kérdést viszi — jó alakok segítségével, finoman mulatságos mese keretében színpadra, — és a *Béldi Pál* c. történeti szomorújáték szintén a java terméshez tartoznak, míg mellettük a *Petronella* c. egyfelvonásos vígjáték és az *Obsitos huszár* c. népszínmű alig jöhetnek számba.

Lelkesítve a *Mama* sikerétől, megint a családi élet körében keresett vígjátéktárgyat Szigligeti, s gróf Teleki-jutalommal kitüntetett *Fenn az ernyő nincsen kas* című háromfelvonásos, rimes versekben írt vígjátéka — mely 1858-ban került színre — igazolta és bokrosította az akadémiai koszorút. És ugyanez az év megint hozott sikert Szigligetinek a komoly dráma terén is: *Mátyás király lesz* c. történeti darabját is sokszor nézte a nagy király históriája iránt mindig különösen érdeklődő közönség.

Néhány éven át aztán nem kereste föl igazi siker a nagyon is sokat dolgozó szerzőt; 1859-ben *Álmos* és *Zsigmond fogsága* c. történeti darabja két-két, — *Műszerelők* c. vígjátéka is csak három előadást ért meg; az 1860-ban bemutatott *Titkos iratok* c. dráma sem vitte többre az öt előadásnál, az *Adósok börtöne* c. dráma pedig egyetlen előadás után eltűnt a semmiségben. Az 1861. év termése is gyenge: a *Tinódi* c. történeti színezetű színművet a beleszótt egykorú dalok sem tudták megtartani a színpadon, s a Salamon király történetéből vett tárgyú *Trónvesztett* c.

szomorújátéknak és *A molnár leánya* c. népszínműnek is teljes bukás jutott osztályrészül.

Az 1862. évről is föl van jegyezve két Szigligeti-bukás: az egyszer adott *Istenhegyi székelly leány* c. színműhöz és a *Fogadott leány* c. operaszöveghez fűződik e bukások immár elhalványult emléke; de ebben az évben aztán volt egy jelentős siker is, mit a *Nőuralom* című kedves, ügyes vígjáték aratott, onnét véve jól megszerkesztett meséjét s kitűnően eltalált alakjait, ahonnét már egypár Szigligeti-vígjáték tartós sikere fakadt: a magyar közép-osztályú családok köréből.

Az 1863. évről — a *Bujdosó kuruc* c. melodráma-szerű színmű, az *Eladó leányok* c. vígjáték és a *Debreceni bíró* c. vígopera-szöveg igen csekély sikere mellett ismét följegyezhetünk Szigligeti számláján egy komolyabb, tartósabb sikert: *A lelenc* c. népdramája — drámai erő és költőiség tekintetében egyik legsikerültebb alkotása az általában inkább szárazság felé hajló írónak. A közönség megindult lélekkel hallgatta s a kritika méltó elismerésben részesítette e szép és jó darabot.

1864-ben balsiker üldözte mind a három új Szigligeti-darabot: az *Egy nagyra termett férfit* c. vígjáték s a *Nadányi* c. szomorújáték — mely a pár évvel előbb akadémiai pályadíjat nyert *Laczkfi Imre* átdolgozása — csak két-két, — *A szerencse kereke* c. színmű pedig csak egyetlen előadást ért meg.

Ám a következő 1865. évhez ismét egy jelentősebb siker emléke fűződik. Ez évben csak egy új darabja került színre Szigligetinek: *A fény árnyai* c, gróf Teleki-jutalommal kitüntetett, igen jól megszerkesztett s nagyon érdekesen megírt társadalmi szomorújáték, mely az akkor divatos francia drámai iskola szabályai és fogásai szerint készült — hősnője is francia marquise, aki könnyelmű költekezésével anyagi romlásba, majd örültségbe hajtja férjét, a gazdag magyar urat, Nyáray Bélát. Ha a kritika

több fogyatkozására mutatható is rá, tagadhatatlan, hogy E darab nagy színpadi hatást tett.

Az ötven évet már meghaladott s nyolcvannál több darabot írt Szigligeti nemcsak fáradtnak nem látszott még, hanem drámaírói pályája még — mondhatni — emelkedőben volt. Ámbár a következő három esztendőben megint volt része több sikertelenségben, néhány eltagadhatatlan bukásban j. s. — mert a *Próbakő*, a csak 1869-ben adott *Kedv és hivatás* és *A bajusz* c. vígjátékok, a *Szerencsés Imre* c. történeti szomorújáték, s *A szent korona* c. ünnepi előjáték és *A halottak emléke*, valamint a némileg nagyobb tetszésre talált *Üldözött honvéd* c. drámák (1865—1868) nemcsak esztétikai, hanem szorosán vett színpadi szempontból sem állják ki a kritika tűzpróbáját — az 1868-ban színre került, *A trónkereső* o. történeti szomorújáték, mit az Akadémia az önálló becses követelő gróf Karátszonyi-jutalommal tüntetvén ki, ezzel a legnagyobb elismerés koszorúját fonta az érdemes író homlokára — a komoly nemből Szigligetinek határozottan legtökéletesebb alkotása.

Az 1869. év azért mondható nevezetesnek Szigligeti életében, mert három évtized óta ez az első esztendő, amely új darabja nélkül múlt el. Talán fáradt is már, kimeríthetetlennek látszó vénája apadni kezdett, a Nemzeti Színháznál betöltött munkaköre mindjobban igénybevette munkaerejét, de azért az életéből még hátralévő tíz esztendő alatt is buzgón dolgozott irodalmi téren, s még tíz új darab került tőle színre. E darabok közül a *Ne fújd ami nem éget* (1870), *Az udvari bolond* (1871) és *Az új világ* (1873) c. vígjátékok, — *Az amerikai* (1872) és a *Kényes Bertók* (1877) c. népszínművek — mely utóbbi már nem a Nemzeti Színházban, Szigligeti annyi sok diadala színhelyén, hanem a budapesti új Népszínházban került színre, — és a *Perényiné* c. történeti drámája, mely utolsó darabja volt —

kevésbé sikerült művei közé tartoznak; de a *Balázs Sándor*-ral együtt szerzett *A strike* (1871), és a *Jókai* egyik elbeszélése nyomán írt *Háromszéki leányok* (1874) c. népszínművekkel — melyek közül az előbbi a kézművesek és gyárimunkások életéből veszi tárgyát, a másikba pedig történeti éternek szövődnek — ismét határozott színpadi sikert aratott. — 1872-ben adott századik darabja, a XVIII. században Dániában játszó *Struensee* c. tragédia, Sardou modorában igen ügyesen van megszerkesztve, s tragikai felfogásra nézve is jó darabnak mondható. — 1873-ban előadott, akadémiai koszorús *Valéria* c. történeti szomorújátéka pedig — II. Justinianus, bizánci uralkodó korából — legszebb munkáinak egyike, mely úgy a közönség, mint a kritika elismerését méltán kivívta.

Szigligeti, száznál több darabjával, a legtermékenyebb magyar drámaíró. Bár tehetsége inkább a könnyedebb, vígabb műfajokra utalta, munkáinak mégis körülbelül felét a komoly drámák és szomorújátékok foglalják el, s a művek másik részének megint a fele a népszínművekre esik — melyek közt több szintén a komoly nemhez számít — s így munkáinak csak negyedrészt teszik a vígjátékok.

Szomorújátékainak túlnyomó része történeti tárgyú, s ezek közül a legtöbb a magyar történet zivataros századaiból veszi meséjét. Ezekben Szigligeti szinte végig megy az egész történeten s feldolgozza annak drámatárgyul kínálkozó számtalan mozzanatát. Hogy mily lélekkel csüggött nemzete történetén, mily kegyelettel foglalkozott annak gyászban s dicsőségben egyaránt gazdag emlékeivel — azt nem csupán a nagy előszeretet mutatja, mellyel drámaírói figyelme minduntalan e változatos történet alakjaihoz és eseményeihez fordult, hanem az a szinte túlságbanmő ragaszkodás a történeti tényekhez, helyzetekhez, melyeket rendszeresen csak csekély változtatásokkal dolgozott bele da-

rabjai cselekvényébe. Igaz, hogy ezt részben költői képzelő erejének fogyatékosága okozta; mert míg kitűnő érzéke volt a tárgy megválasztása iránt, s míg éles szemmel fel tudta ismerni annak drámaszerű vonásait és vonatkozásait és remekül el tudta készíteni darabjai vázát s ügyesen rászabni és beleilleszteni a darab meséjét — addig a lélektani megokolásban, a szenvedély rajzában, a magávalragadó fenséget kívánó tragikai dikcióban képességei és eszközei fogyatékosak voltak, gyakran egészen hiányoztak.

De történelmi és dramaturgiai elmélyedő tanulmányai — mely utóbbiakról *A dráma és válfajai* c. érdekes elméleti munkájában is bizonyosságot tett — a színpalak világában eltöltött figyelmező és munkás élet gazdag tapasztalatai, s rendkívüli termékenysége nyomán szerzett gyakorlata — pályája utolsó évtizedének küszöbén odáig segítették tehetségét, hogy legjobb történelmi szomorújátékában, *A trónfocereső*-ben a legsikerültebb magyar tragédiák egyikét nyújthatta.

E darab a XII. század első felében játszik. Magyarország trónján Vak Béla király ül, s szenvedélyes neje, Ilona királyné, az aradi országgyűlésen legyilkoltatja mindazokat a magyar urakat, kiket részeseknek hisz férje megvakíttatásában, mire ez urak hozzátartozói összeesküsznek a király ellen s Halles fejedelmének, Boricsnak ajánlják fel a koronát. Borics — Predszlavának, Kálmán király egykori feleségének fia, ki már akkor született, mikor anyját a király — házasságtörés gyanúja miatt — elűzte. Borics — ki tisztának hiszi anyját — élére áll az elégületleneknek, s indul, hogy magának törvényes jogon megszerezze a magyar koronát, s nemzetének az áldásos békét, nyugalmat.

A II. felvonásban a Sajó partján szemben áll Borics hada a királyéval. Az ország nádora átjön Borics táborába, s a helyzet feltárásával, Borics föl-

kelése jogtalanságának bizonygatásával elejét óhajtja venni a polgárháborúnak — de Borics már megindult a tragikus lejtőn: hiszi, hogy joga van, s vállalkozását a bosszú is mind erősebben kezdi tüzelni, hogy anyja megrágalmazásáért elégtételt vegyen.

A III. felvonásban az irtózatos lelki küzdelmek közt vergődő Predszlava királyné, halálát érezvén közeledni, pap előtt meggyónja rettenetes bűnét: a házasságtörést, s gyónását lepecsételt iratba foglalva átadja menyének, Juditnak, Borics számára. Judit sejti, hogy mi van az iratban, s elhatározza, hogy nem adja át azt férjének, nehogy lesújtja vele teljesen; de mikor hírnök jelenti a lengyelektől elhagyott, gyöngye seregű Borics vesztett csatáját, melyben a hősileg küzdő trónkereső életét csak a Boricsért lángoló kún amazon, Rózsa mentette meg: Judit szívében föllángol régen lappangó féltékenysége a szép Eózsa iránt, gyanakodni kezd férjére is, s bosszúja fegyverével készül megörzeni az iratot. Borics — testben-lélekből megsebezve jó. Bizonyosságot akar anyjától, irtózatos lelki háborgásai közt: ha rágalom az anyja gyalázása, akkor az egész világot harcra készül tüzelni a rágalmozók ellen; ám ha anyja csakugyan bűnben fogadta őt méhébe:

*Akkor bitorlók mindent: a nevet,
A trón jogát; akkor rabló vagyok. . .*

kiáltja izgatottan. Halálharang csendül, Predszlava hányatott lelke itt hagyta a földet, Borics mardosó kétségeire nem tud megfelelni többé. Felel Judit:

*Rám bízta búcsúját, végakarátát:
Mind rágalom volt, a trón téged illet.*

Borics vadul fogadkozik:

Úgy megböszülöm emlékéit anyámnak!...

A IV. felvonásban a Halicsot is elvesztett Borics a keresztes hadat vezető VII. Lajos francia király táborában a kún fejedelem szövetségét keresi, új

harcra a magyar király ellen. Judit — a féltékenység fúriáitól üldözve — fölkeresi őt, s ezzel nyomra vezet a Boricsot halálra kereső magyarokat. Míg Judit fölzaklatott lelkét csak a szerelemfáltás foglalja el, a hű Rózsa megmenti Boricsot az üldözőktől.

Az V. felvonás kún földön játszik, hol most már az eddig bujdosó Bodomér — a Bózsa apja — a törvényes fejedelem, ki mint ilyen, ünnepélyesen szövetségre lép Boriccsal, ennek jogait kivívandó. A hitvese után epedő boldogtalan Boricsot a kún táborban fölkeresi a gyanakvásában őrjöngő Judit, s végrehajtja bosszúját: átadja férjének a Predszlava titkos iratát. Borics megsemmisültnek érzi magát, keze nem tud kardot emelni, s a csalódott kunok — kiket a reménytelenül szerető Bózsa öngyilkossága is tüzel — összeaprítják az őket cserben hagyott trónkeresőt.

Ez igen jól kigondolt és megszerkesztett tragédiában a jellemrajz is biztosabb, erőteljesebb, mint Szigligeti többi szomorújátékában, bár e tekintetben itt is van hiány, és pedig a darab hősének jellemrajzában. Borics nem eléggé aktív hős, itt-ott melodramatikus ellágyulások vesznek rajta erőt, s csak mások mozgatják újabb cselekvésre, a tragikuma is erősebb lenne, ha szenvedélyes szerelemre gyúlna Bózsa iránt, s ezzel a bűnével maga hívná ki végét: a Judit bosszúját, ami így csupán alaptalan gyanúra támaszkodik.

A maga korában mozgó, magasabbrendű vígjáték terén három kiválóbb alkotása van Szigligetinek: *A mama* (1857), a *Fenn az ernyő, nincsen kas* (1858) és *A nőuralom* (1862).

A mama — a szerető fiatal házások közt konkolyt hintő anyóست viszi özv. Mogoriné alakjában igen élethíven és mulatságosan színpadra. A darab igen kedvesen, párbeszédeiben néhol nagyon finoman, a mama és egy kotnyeles komornyik figuráiban igen mulatságosan van megírva — a mama minden túlzás nélküli, jellemzetes komikai alak, ki erősebb sző-

vésű bonyodalomnak is méltó középpontja lehetett volna.

A nőuralom még értékeőbb alkotás. Az okos, higgadt Szirtfokinak uralkodni vágyó, szenvedélyes felesége Hon, igazán jó vígjátéki jellem, mely következetesen van fejlesztve, — s Szirtfoki is határozott körvonalakkal jól van rajzolva: a színpadon tekintélyt tart, a nézőtéren rokonszenvet kelt. *A nőuralom* jellemvígjáték, s bár nincs eléggé elmélyítve, ma is élvezhető.

De a három említett vígjáték közül legtöbbet ér a *Fenn az ernyő, nincsen kas* című, melyben az okos és takarékos, kissé pedáns és pipogya Donátfi ügyvédet farsang idején túlságos költekezésbe viszi bele alapjában derék, ám nagyralátó felesége, Klára, leányainak — a könnyűvérű, hiú Gizellának, s a házias, finomlelkű Etelkának érdekében. A derék Várkövi látásból bele szeret a szép Gizellába, kinek a szeretetreméltóan léha Rejteit udvarol, ám Várkövi később a komoly Etelkához pártol. Most már talán az előkelő urat játszó Rejteit is jó lenne Gizellának, csakhogy Rejteire éppen most csap le a mennykő, egy csomó váltó képében, mik Donátfi kezébe jutnak. Donátiné, a darab nagyon sikerülten rajzolt komikai hősnője több olyan erős leckén megy keresztül, hogy bizhatunk javulásában.

A *Fenn az ernyő nincsen kas* rímekbe csendülő jambusait Szigligeti sikeresen kezeli: a versek természetesen folynak, s bizonyos választékosságot adnak a műnek. A darab meséje is jobb a másik kettőnél, mert majdnem egészen hiányzanak belőle a nem eléggé motivált félreértések, s a jól kikerekített cselekvényt úgyszólván egészen a találóan festett jellem fejlődése viszi. Társadalmi kérdéseket nem tárgyal a darab, korrajzi vonatkozásai sincsenek, bonyodalma egyszerű — de hangjának finomsága az egészen előmlő kedves, magyaros szín és derű, Donátfinének és Rejteinek sikerült alakjai, általa-

ban jellemrajzának biztossága és szerkezetének tisztasága a legjelesebb magyar vígjátékok egyikévé teszik.

De a víg nemben — a bohózatos darabokat is ide éve — *Liliomfi* a legtökéletesebb alkotása Szigligetinek.

Igazán zavartalanul élvezhetjük azt a pezsgő humort, azt a páratlan ötletességet, amellyel ez a vígjáték el van gondolva, meséje összebonyolítva és kifejtve, alakjai megrajzolva. Csupa frissesség, csupa derű ez a darab, melyben Szigligeti, a genre-alakoknak és a víg epizódoknak egyébként is nagymestere — úgyszólván önmagát múlta felül. Egyik lelemény szüli itt a másikat, a mesterkéletességnek minden nehézkessége nélkül, s a biztos szövésű cselekvénynek és a sikerült jellemrajznak egymásra hatása igazi drámai értéket biztosít ennek a pompás darabnak, melynek kedves, friss színekben tarkálló szövete lenge és könnyed, amilyennek lennie kell az effajta vígjátékoknak, de a szövést hozzáértő kéz szötte tartóssá, hogy dacoljon idővel és a divat változásaival. A könnyelműségében is szeretetreméltó Lilioma ötletein, a pedáns Szilvay professzor rövidlátásán, a törülmetszeten jóízű fogadós Kányay uram ravaszkodásán, a ripacs Szellemű alakjának vaskos komikumán, a derék pincér és a tűzről pattant fogadós-lány fiatalos szerelmének verőfényben fürdő bárányszerelmén és Camilla vénkisasszony epedésein igazán szívből mulatni fog még sokáig a magyar közönség, mely állandó érdeklődést tanúsít jeles írójának e kitűnő alkotása iránt, mit az irodalomtörténet is végleg besorozott már a magyar víg színműirodalom kincses ládájába.

De bármily érdemei vannak is Szigligetinek a tragédia- és vígjáték-irodalom terén — legkülönlegesebb s legjelentősebb alkotásai úgynevezett népszínművei.

A népszínművet sokáig írók és kritikusok egy-

aránt külön vegyes műfajnak tartották s a szerint kezelték, amely komoly s víg alakok és helyzetek szövevényéből keletkezik, de sem tiszta vígjáték, sem tiszta szomorújáték nem lehet. E szűk körre korlátozással voltaképpen elzártnék a népszínmű elől a fejlődés útja, amit Szigligeti is észrevett, és ezért a megállapított recipétől néha eltérőleg, hol a dal elhagyásával komoly népdramává, hol a víg-elem túlsúlyával énekes bohózatá tette népies elemekből szövődő darabjait.

Éppen itt van a népszínmű sokat hánytorgatott kérdésének punctum saliens-e. A népszínmű voltaképpen éppoly kevésbé külön műfaj, mint ahogy nem lehet annak mondani a főrangúak világában, vagy az úri középosztály körében, vagy a munkások közt játszó darabokat. A népszínmű igazában csak tárgyválasztás kérdése. Lehet írni tisztára népies körben mozgó tragédiát, vígjátékot, középfajú színművet s bohózatot egyaránt, s ezek, ha már a személyek társadalmi állása szerint akarjuk a darabokat minősíteni, mind nevezhetők általánosságban népszínműveknek. így fogva fel a dolgot, a népszínmű fejlődése beláthatatlan, — viszont ha megmaradnánk ama felfogás mellett, hogy a népszínmű okvetlenül tragikai és komikai vegyületből származó drámai középfaj, akkor igen hamar végleg elsorvadna, mert teljesen sablonszerűvé válnék ez a mesterségesen korlátozott népszínmű, mint ahogy a téves felfogás nyomán egy darabig erősen pangott is, míg újabban, mikor íróink lassanként kezdenek tiszta drámai fajokat is írni, népies tárggyal, remélhetőleg megindul renaissance-a a népszínműnek.

A népszínmű Szigligetinél nemcsak éppen a színházi műsor rendkívüli gazdagítása folytán jelentős. A *Szökött katona* — mely a katona-fogdosás brutális, középkorias intézményét teszi gyűlöletessé, anélkül, hogy az iránydarabok rikító színeiből és bántó moralizálásából egy szemernyi is volna benne — nagy

színpadi hatását annak köszönheti, hogy az akkori idők hangulatából fakadt, a mind jobban uralkodni kezdő reform-eszméknek adott megrázó hangot és találó kifejezést — jelentősége pedig az, hogy e hangulatot fokozta, az eszméket terjesztette és fejlesztette, vagyis míg előbbre vitte színpadi irodalmunkat, előbbre vitte politikánkat is, támogatta és élesztette általában azt a nép-nemzeti irányt, melynek irodalmi és közvetve politikai téren való diadalmas kibontakozásában így jelentékeny része van Szigligetinek is. A XIX. század negyvenes éveiben, mikor már recsegett az elavult rendi alkotmány, hogy helyet adjon az újnak, mely jogaihoz juttatta a nemzetet alkotó egész népet — teljesen érthető volt az első igazi népszínműnek, a *Szökött katoná-nak* óriási hatása. A katonafogdosás korában nem volt ellenzenyes a katonáskodástól húzódozó hős, s minden néző Gergelynek, a szorgalmas kovácsnak adott igazat, aki nem akarta ott hagyni műhelyét tizenkét hosszú esztendőre, azt tartván, hogy a katonai szolgálat csak a léha, dologtalan rüpköknek való foglalkozás. Aztán a pesti kávéházi életnek mulatságos jelenetei ugyané darabban — mily kitűnő adatokat szolgáltatnak minden időkre, a kortörténet számára.

A *Két pisztoly-han* a régi vármegye igazságszolgáltatása, különösen börtönrendszere kerül a szó nemesebb értelmében vett modern szerző kritikája alá — s mindez oly jól megszerkesztett cselekvény keretében, s oly pompás színpadi alakokkal, hogy Szigligeti, népszínműveiben is, valóban a színpadi hatás korlátlan fejedelmének mondható.

A *Csikós-ban* a jobbágyságnak meg az ösiségnek, az új időkbe szintén be nem illő emez intézményeknek tarthatatlansága van — ugyancsak minden irányzatos erőlködés nélkül — feltüntetve, amint a földesúrfi a szép jobbágyleányt csábítgatja, az úrfi gaz unokabátyja pedig öccse meggyilkolására nógatja a jobbágy leány kedvesét, a csikósbojtárt,

de mikor abban a jobb érzés győz, ő maga üti le titokban öccsét, hogy az ősiség folytán ő üljön bele a gazdag örökségbe.

A cigány meséje sem rossz, ámbár gyengéje, hogy a szerelmes legénynek a szép cigányleánytól való elhajlása — ami pedig döntő fordulat — nincs eléggé indokolva. De ami a darab igazi értékét adja, az az öreg cigány remekbe készült alakja. Ez Szigligetinek egyik legjobban elmélyített, legművészeiben kidolgozott jellemrajza, mely Shylock mellé állítható. Humor és tragikum, életigazság és költészet pompás összhangban olvad össze ebben a kitűnően megformált alakban, amely nagy kharakterszínészek legnemesebb becsvágyát keltheti föl mindenha.

A cigány-on kívül drámai szempontból legmagasabban áll Szigligeti népszínművei közül *A lelenc* c. népdráma, melynek keretében az egyébként eléggé száraz Szigligeti, egy városi úr által elcsábított, de nemes lelkű falusi lánynak, Julcsának alakjában, drámailag megható, költőien szép vonásokat tudott vegyíteni. Drámai erővel van rajzolva a leány elvetemült, de bűnét megbánó bátyja, Bertók is, s helyes érzékre mutat, hogy a végén — a szentimentalizmust elkerülendő — elő sem hozza a szerző a vezeklő Bertókot, csak öngyilkossága hírért halljuk. A sokat beszélő, de józan életfelfogású, tűzről pattant Erzsike, Julcsa húga, s a végül Julcsát elvevő vidám, szerető szívű Bokori ispán sikerült alakjai a kitűnő vígjátékíró Szigligetire vallanak.

Íme: vázlatosan Szigligeti termékeny drámaírói pályája, s szűkszavú ismertetése néhány kimagaslóbb darabjának. E tiszteletreméltó pályának sok színpadi, több igazi drámai sikere is volt; legnagyobb jelentősége azonban nem annyira elemeiben, mint összhatásában van. Szigligetinek a korabeli közönségre óriási hatása volt — az 1837-től 1867-ig terjedő három évtized alatt a budapesti Nemzeti Színház drámai előadásainak több mint egy harmad-

része az ő darabjaira esett — de munkásságát a kritikusok és irodalomtörténészek — bár érdemeit nagyjában kénytelenek voltak mind elismerni — mindezeideig, kevés kivétellel, nem méltatták olyan nyomatékosan és melegen, ahogyan azt ez a tünevényes termékenységű, ritka színpadi érzékű, egészen a magyar érzés- és gondolat-világban mozgó író igazán megérdemelte volna. Szigligeti pályája szinte egyenes folytatása — emelkedő irányzattal — a Kisfaludy Károlynak. Mikor Kisfaludy után a magyar drámairodalom — a mester hagyományai ellenére — részint az úgynevezett akadémiai könyvdrámák útvesztőjébe tévedt, részint pedig a német, majd a francia romanticizmus hajmeresztő túlságait utánozta — mikor a nagynehezen állandósult színpadot az a veszedelem kezdte fenyegetni, hogy nem akad vérbeli írója, s így nem támadnak igazi sikerei: akkor indult meg a színpadi hatás iránt ritka érzékkel bíró, de annak minden túlzásától józanul tartózkodó, a technikában a külföldi írótól sokat tanuló, ám darabjaiban tisztára magyar szellemet terjesztő Szigligetinek munkássága.

Ez a munkásság erős láncszem — kemény, nemes fémről kovácsolva — a magyar dráma történetében. Minden későbbi drámaírón megérzik egybenmásban, közvetlenül vagy közvetve, az ő óriási munkásságának buzdító, termékenyítő, fejlesztő hatása. S így, ha pályája fordulatait tekintjük, ha kitűnő színpadi alakjainak hosszú sorában gyönyörködünk, ha drámai leleményeinek változatosságát csodáljuk és ragyogó technikáját méltatjuk, s elismeréssel adózunk munkái magyaros színezetének — nem csupán a kegyeletes visszaemlékezés megindultságával, hanem az irodalomtörténész elfogulatlan-ságával kell róla szólnunk, helyét és jelentőségét a magyar dráma történetében megállapítanunk, s dicső pályáját azon koszorúknak egyikével díszítünk, amelyek nem hervadnak el soha.

HETEDIK FEJEZET.

A dráma a politikai elnyomatás időszakában.

Ebben a fejezetben a politikai elnyomatás idejében feltűnt vagy erőre kapott drámaírókról kívánunk megemlékezni, méltatva azt a munkásságukat is, amit pályájuk későbbi folyamán, más politikai és történeti korszak keretében fejtettek ki.

A drámairodalom eléggé mozgalmas képet mutat ez időszakban. Természetes fejlődését — a szabadságharc két évének számra gyöngé termése után — nem tudták a nehéz politikai viszonyok megakasztani, úgy hogy azzal a 107 új darabbal szemben, ami a negyvenes évek tíz esztendeje alatt került színre a Nemzeti Színházban, az ötvenes években ugyanott, ugyanannyi idő alatt 135 új magyar darab jelentkezett. A színpad irodalmának az önkényuralom ideje alatt is Szigligeti az uralkodó csillagzatja, de mellette és nyomában több új tehetség tűnik föl, kik jórészen őt követik, de általában francia hatás alatt állanak, a vígjátékokban és a romantikus elemektől átszótt, gyakran valósággal átítatott komoly drámákban egyaránt, főelvül a színpadi hatásra törekvést tűzve ki.

E korszaknak — termékenységre és színpadi sikerekre nézve — egyik, legjelentékenyebb drámaírója *Szigeti József* (1822—1902), a kitűnő színész, a Nemzeti Színháznak több mint öt évtizeden át oszlopos tagja, e színpadon a tősgyökeres magyar táblabírák és a francia nyárspolgárok alakjában, s Sganarelle,

Arnolphe, Chrysale és Orgon molière-i, valamint Kent, Polonius, Falstaff, Menenius Agrippa, Zuboly és Böffen Tóbiás shakespeare-i szerepeiben az igazi humornak legkiválóbb képviselője, ki nagy kedvvel és a közönségnek, sőt az egykorú kritikának is élénk tetszése közt művelte a drámaírást, bár komoly érték tekintetében darabjaival — talán egyet kivéve — igazában meg sem közelítette színészi nagyszerű alkotásait.

Szigeti már az előző korszakban lépett föl a drámaírás terén. 1846-ban — a Nemzeti Színház eredeti műsorának első felvirágzása idején — adták ott első darabját, a *Jegygyűrű* című népszínművet, mely a Szigligeti által egyszerre kedvelté tett genre-hoz tartozik, s romantikus szertelenségei megfelelően az akkori divatnak és ízlésnek, de meg egy-két jóízű mellékalakjáért is — eléggé tetszett. Második darabja — az *Egy táblabíró a forradalom alatt* (1848) című — időszerűsége törekvő, a maradi táblabíró-politikát ostorozó vígjáték gyöngé szerkezetű, hevenyészett alkotás, mely a nagy idők elviharzásával le is tűnt teljesen. Az 1850-ben színrekerült *Széf juhász* s az 1851-ben adott *Viola* című népszínművek — mely utóbbi báró Eötvös Józsefnek *A falu jegyzője* című híres irányregénye nyomán készült — ismét hatottak. *Violát-t*, mely Eötvös halhatatlan költészetének fényét és erejét nem tudta ugyan átvenni, de melyben egy-két hatásos szerepről gondoskodott a színész-szerző — a romantikus meséért lelkesedni s a szentimentális helyeken elérékenykedni tudó naivabb közönség élénk tetszése mellett később is sokszor adták.

Az 1855-ben színre került *Vén bakancsos és fia, a huszár* című háromfelvonásos népszínmű volt a drámaíró Szigetinek első nagy sikere, mely darab — igen sok fogyatkozása ellenére — szinte túlzó dicséretekre ragadott még olyan jóízű, nagytudású, komoly kritikust is, mint *Salamon Ferenc*, s a magyar

színpadnak ma is műsor-darabja. Legnagyobb érdeme az obsitos vén bakancsos remekbe készült, pompás alakja, mely drámai és színpadi szempontból egyaránt értékes jellemalkotás. Érdektelen azonban a mese, melynek során a bakancsos derék fia — ki a kocsmáros leányát szereti — a kocsmáros ízléstelen tiúlzással rajzolt lusta, gyáva fia helyett elmegy katonának, s az egyezséget megszegő álnok, kapzsi és ostoba kocsmárost a furfangos obsitos egy kis kincskereső komédiával — nem valami megkapó leleményként — becsapja, a katonáskodásból félkarral hazatért huszárfiát pedig hozzásegíti szerelmeséhez. Ma már alig vitatható, hogy ez a darab a magyar népszínmű fejlődésében nem képvisel jelentős fokozatot.

A következő évben, 1856-ban írt népszínműve Szigetinek: a *Kísértet* — szintén egy pár jóízű alakkal s egy csomó ízléstelenséggel tarkítva — szerkezetének gyengesége s nyelvének pongyolasága ellenére is, megint nagy színpadi hatást tett, Sas István csizmadia-mester eléggé következtelen alakjában a szerzővel — s ugyanez évekre esik a teljesen megbukott *Okos bolond* (1856) című víg színművön s a szintén értéktelen *Szerelem és örökség* (1857) című vígjátékon kívül a *Becsületszó* (1856) című egy- s a *Falusiak* című (1858) háromfelvonásos vígjátéka a vidéki magyar úriházak életéből. A *Becsületszó* pályadíjat nyert, pedig eléggé gyöngé darab, melyben igen sok a színpadi sablon — a becsületszótól kezdve, ami az ismert típusú nagybácsit kötelezné költekező unokaöccse kitagadására, ha az 24 óra alatt meg nem házasodnék — s legfeljebb a Nemzeti Színház kitűnő előadása szerezhetett e darabocska számára tetszést. A *Falusiak* nagyobb igényű vígjáték, de a hozzá fűzött várakozást nem tudja kielégíteni. A falura szorult magyar úri élet érdekes rajzát várnók e darabtól, — melynek jellegzetes feltüntetésére a kor, melyben íratott, igen jó alkalmat

és mintaképet nyújthatott — de ehelyett bizony csak egy erőltetett, érdekesség nélküli vékony történetet kapunk a menyasszonyát álruhában kikémlelő grófról. A falusiak fő képviselőjében, az öreg Óváry János tekintetes úrban van egy-két jó vonás, de az is inkább csak színpadi hatás szempontjából dicsérhető.

Néhány még gyöngébb darab — *Széchy Mária* (1863), *Egy jó madár* (1863), *Mérget ivott* (1870), *Toldi* (1871), *Mátyás király első kalandja* (1871), *A nagyralátó* (1879) után, egy későbbi korszakban, egészen megváltozott közéleti viszonyok közepett írta meg Szigeti — már öregedő korában, 1881-ben — leg-tökéletesebb, sőt igazán önálló irodalmi beccsel bíró darabját, a *Bang és mód* című színművet, mely 1882. februáriusában adatott először a Nemzeti Színházban. Ebben a jól szerkesztett, zamatos magyarsággal pompásan megírt s kitűnő jellemrajzokat nyújtó szép és kedves darabban Bannai Gábor miniszteri tanácsos és második felesége, Clarisse, képviselik a *rang-ot*, míg a *mód*-nak képviselői a falusi rokon, Bannai Gerő és felesége, Erzsébet. Az élesebb körvonalozás kedvéért ez utóbbiak a józan észnek és tisztességnek is képviselői, míg amazok az ostobaságnak és léhaságnak megszemélyesítői. A városi rokonok lenézik a falusi atyafiaságot, melynek fiatal tagja suhanckora óta szereti a tanácsos úr kedves leánykáját, kit mostohája egy mágnás-úrfinak szánt. Clarisse öméltósága könnyűvérúsége sikkasztásba viszi a jobb sorsra érdemes gyöngé férjet, kit aztán a szívre és észre kiváló falusi asszony kedves és finom ravaszkodása nyomán végre is a gazdag parlagi rokon ment meg.

E meséből látható, hogy ez a darab sem a nagyobb szabású koncepciók világából való; de annyira törülmetszett magyar, színpadilag oly jól van elrendezve s a falusi rokonnak és feleségének, valamint az unokáját a polgári családba házasodástól féltő

öreg grófnak alakja annyira sikerült és a falusi aszszony hadicsele a III. felvonásban — amint ráveszi nekiharagudott urát a megtévelyedett rokon megmentésére — olyan kitűnően megfigyelt és remekül visszaadott lélekrajzot nyújt, hogy a költői ihlet kivételesen szerencsés pillanatában fogant eme darabot bátran nevezhetjük a magyar drámairodalom egyik értékes gyöngyszemének.

A Népszínház számára készült, *Marsca és Mariska* (1882) című, teljesen megbukott népszínművét s *Csókon szerzett vőlegény* (1883) című, eléggé mulatságos és tetszés közt adatott bohózatát is megemlítve, Szigeti színműírói munkásságáról még csak azt kell följegyeznünk, hogy pályája utolsó szakaszában még egy pár egyfelvonásos vígjátékot is írt — a *Kolostorból, Hivatalból, Tűzből* címűeket (1887), melyekkel azonban a *Bang és mód* értékét és sikerét meg sem közelítette. Ez egy darabjától eltekintve, írói munkássága nem vitte előbbre a magyar színi irodalmat, mert ami érdemet magyarosságával szerzett is, azt ízlésének hiányosságai sajnosan lerontotta; a *Bang és mód* azonban megörökítette szerzője nevét, s e darab nemcsak hogy Kisfaludy és Szigligeti jobb darabjai mellé állítható, hanem a lélekrajz mélysége és biztossága tekintetében meg is haladja azokat.

Ugyané korszak drámaírói közé kell soroznunk *Dobsa Lajos-t* is (1824—1902), kit — Szigetivel ellentétben — választékos ízlés s finomabb hang jellemezett, s kinek első darabját 1848-ban adták — a reformok mellett sikraszálló, de csupán egy előadást ért *Március tizenötödike* című vígjátékot — de legtöbb műve az ötvenes évek terméke.

Dobsa összesen tizennyolc darabot írt: vígjátékot, történeti szomorújátékot, társadalmi drámát s egyetlen népszínművet. Egészen franciás író. Anyja — Du Bois Amália — francia nő volt, s így már születésével hozott magával valamit a gallusok

élénk vérmérsékletéből, könnyedségéből, finom ízléséből, mely tulajdonoknak jó hasznát vette különösen a vígjátékírás terén. Egy évet Parisban is töltött ifjú korában és sokat tanulmányozta a francia irodalmat és színpadot. A színpad iránti vonzalma egyébként oly erős volt, hogy néhány évig — eléggé figyelmet keltve — színészkedett is.

Vígjátékai közül az *öcsém, házasodjál* (1850), mesterkéltén franciás modorban van írva, de nincs könnyedség és szellemesség híjján. Ugyancsak a francia bohózatos vígjátékok utánzata a *Pacsuli világismerete* (1850) című vígjáték is, melynek hőse azonban — a kotnyeles, lármás, pletykázó élősdi fráter, aki a balatonfüredi fürdőben két szerelmes pár dolgát összezavarja s aztán kibogozza — nem rossz bonvivant-alak.

Csak éppen megemlítve *Károly úr bogara* (1857) című nagyon gyöngye vígjátékát, melynek hőse mulatságosság nélküli hülye, s az *Egy bukás sikere* című (1858), mely gyöngéi ellenére is néhány éven át egyszer-egyszer színre kerülhetett — két legjobb vígjátékát ismertethetjük, melyek közül az *Egy nő, kinek elvei vannak* (1856) című kötfelvonásos, még felújítását is megérte a Nemzeti Színházban, a *Vígjátéktárgy* című háromfelvonásos pedig, mely 1861-ben gr. Karátsonyi-jutalmat kapott, de a szerző és az igazgatóság közti súrlódások folytán csak harminc évvel utóbb, 1891-ben került színre — a közönség ízlésének és a kritika mértékének óriási változása ellenére is határozott és élénk sikert aratott.

Az *Egy nő, kinek elvei vannak* című, jól pergő kis darabnak hőse egy ifjú özvegy, Kételyiné, ki rövid házasságában tapasztalván a férfi-szerelem gyors kihülését, elvül tüzi a házasságtól való tartózkodást, s így, bár igazában szereti új kérőjét, Csermelyi Bélát, elutasítja őt. Komikai bukása aztán, hogy mikor Csermelyi cselből öngyilkossági szándékát közli, elfelejtkezik elveiről, szerelme kitör s bol-

dog, hogy a jó egészségben mutatkozó Csermelyi felesége lehet. Ez az egészen élvezhető kis darab, hősnője alakjában már mélyebb jellemzésre törekszik — legsikerültebb figurái azonban a szerelemből kiábrándult, de jó kedélyét megőrzött Márnay Oszkár, a páciens nélküli fiatal doktor, aki a vélt öngyilkos szerelmes mulatságos életrekeltése alkalmából ügyesen töri össze Kételyiné elveinek vesszőparipáját — s a nyelves komorna, meg Csermelyi jóízű öreg huszára.

Mindent összevéve, ez a darab Dobsa legsikerültebb alkotása a vígjáték terén, bár a *Vígjátéktárgy* magasabb stílu munka, de mesterkéltbb s jobban feltünteteti Dobsa ama gyöngéjét, hogy vígjátékai-ban kevés az életigazság. A *Vígjátéktárgy* egyébként igen ügyes ötleten alapszik: Csatárdy Ákos, egy előkelő és vagyonos családból származó fiatal író, gróf Ladányi falusi kastélyába jön, kettős céllal; t. i. menyasszonyt keres Mara grófnő személyében, s vígjátéktárgyat új darabjához. Hogy első célját elérje, megismertetni kezdi a társaságot készülő munkájával, s aztán a társaság tagjaival fejleszted tovább a vígjáték tárgyát, mely szövevény során nemcsak hogy megkapja Mara grófnő kezét, hanem még összebékíti az egymástól elidegenedett Ladányi grófi párt s lehetlenné teszi a léha, kalandor marquisnét, aki a gróf fejét kissé elcsavarta. E vígjáték versekben van írva, ami elvégre megfelelő forma lenne az efféle, szellemes csattanókban bővelkedő, finom levegőjű és szövésű darab számára; ám Dobsa gyöngé verselő s nem tudja kötött beszédben eltalálni — ami különben nehéz feladat is — a jelenkori társalgási vígjáték nyelvét, és döcögössé, mesterkéltté, itt-ott meg éppen zavarossá is válik.

Dobsa történelmi drámái — a *Bűnt bűn követ* című, jutalmat nyert munka, melyben méregkeverési borzalmakat vígjátéki légkör és alakok váltogatnak — és a *Szerelem* című, valamint ifjúkori nép-

színműve — *Sátán* — nem kerültek színre. *Könnyelműség* című társadalmi szomorújátéka, mely 1850-ben *Brumont marquis* címen került színpadra, de megbukott, nem éppen ügyetlenül van írva, de rikító példája a Hugo Victor-féle tomboló romanticizmusnak, ennek legtöbb szépsége nélkül.

Nyolc történeti szomorújátékot írt Dobsa. A *Gutenberg* (1852) címűben a nyomtatás nagynevű feltalálójának köz- és magánéletét — mely utóbbinak során megrendül hite felesége hűségében — igen érdekesen, helyel-közzel nagyon szépen, drámailag mutatja be, bár tisztára a romantika eszközeivel dolgozva. Dobsa prózáját nagy dicséret illeti, mert fordulatos, magyaros, színpadra való. — Az *V. László király* (1858) és az ennek átdolgozásául tekintendő *Beszterczei gróf* (1861) című történeti tragédiák a teljesen bukott, darabok közé tartoznak. Az *I. István király* című (1861) — mely először a Molnár György-féle budai Népszínházban adatott s csak évtizedek múlva került a Nemzeti Színházba — nagy hatást tett, pedig igazán nem sikerült munka, sőt stílustalan, hétköznapi versei, a király méltóságnélkülisége, Imre herceg szüzi alakja szinte visszatetszövé válnak. A *Sámuel* — tragédia öt felvonásban — minden gyöngesége mellett is, melyek közt legkirívóbb a hős tehetetlensége — jobban tanúskodik, különösen első felében, Dobsa drámaírói hivatottságáról. Az *Attila és Ildikó* című szomorújáték pedig — melyben a hatalmas Attila, a «föld ura, nem bírt úr lenni egy szíven» — arról tesz bizonyosságot, hogy szerzőjének nem csupán a drámai helyzetek, hanem a nagyobbszerű koncepció iránt is volt érzéke.

De legkitűnőbb történeti darabja, a históriai levegőjével, erőteljes cselekvőnyelével s drámai nyelvével mindmáig számottevő *Negyedik László*, mely a ledér kún leány, Édua iránti «romboló szerelem» martalékává lett fiatal királyt, az arab származású Myze nádor húga, Ayda iránti «térítő szerelem» ere-

jével megjavítja, hogy aztán, legyőzve ellenségeit és gonosz szenvedélyeit — áldozatul essék, régi bűnei büntetéseként, a nekibőszült néمبرnek, ki azokkal a kunokkal döfeti le a megmérgezett Ayda holtteste mellett a szerencsétlen királyt, kiket egykor annyira dédelgetett. A magyar drámairodalom történeti darabjai közt *Negyedik László* — úgy irodalmi érték, mint különösen színpadi hatás tekintetében — a jobbak közé tartozik, mely nemcsak Íratása idején, hanem felújításakor is (1891) igen tetszett a Nemzeti Színház közönségének.

Különösen a vígjáték terén tűnt ki a szintén francia hatásokon induló, igen termékeny *Kövér Lajos* (1825—1863), kinek szépen haladó pályája korai halálával hamar megszakadt. Ez alig tizenegy esztendőre terjedt színműírói pálya eredménye tizenhét színdarab, közülök tizenhárom vígjáték. Az 1852-ben színre került *özvegy vagyok, Cholera és női szeszély* s az *Első követelés* című egyfelvonásos vígjátékok — bár nincsenek komikum nélkül — még kezdetleges művek, de egy tehetséges vígjátékíró reményt keltő kísérletei. A *Még titok* (1852) és *Este és reggel* (1853) című háromfelvonásos vígjátékok egészen a francia bohózatok mintájára készültek, de eléggé ügyesen, ez utóbbiban némi, finoman kiélezett pikantériával, ami ma már persze — fájdalom — fel se tűnő ártatlan hamiskodásnak számít, nyolcvanöt esztendővel ezelőtt azonban a sajtó még megrovásban részesítette. A *Csak kitartás* (1855) című, élénken és ízléssel megírt háromfelvonásos vígjátékban egészen Scribe darabjait utánozta Kövér. A *Férj-elv és női csel* (1853) igenis mesterkélrt, az *Egyik a kettő közül* (1855) még kevésbbé sikerült egyfelvonásos.

Ennyi próbálgatás után 1856-ban írta meg Kövér *Hűség hűtlenségből* című ügyes, négyfelvonásos vígjátékát, melyen már nem annyira francia hatás látszik, mint inkább a Kisfaludy—Szigligeti-féle irány

befolyása, Nagy érdeme e darabnak — a Dobsa vígjátékaival szemben — hogy a korabeli magyar életet nem minden siker nélkül rajzolja.

A *Meg akarok halni* (1857) és a *Viharos éj* (1860) c. egyfelvonásos, s a *Nőm meghalt* (1857), valamint a *Kiadó lakás* (1863) c. háromfelvonásos vígjátékok megint a kevésbé sikerült darabok közé tartoznak, viszont az 1859-ben színre került *Hódítás falun* c. háromfelvonásos vígjáték Kövér legtöbbet érő művének mondható. E darabban gróf Kendői ezredes halálos ágyán jó barátjára, Úr házi kapitányra bízva Aladár fiacskája nevelését, kikötve, hogy Aladár nagykorúságáig falun maradjon, nehogy a világ megrontsa. A darab kezdetén éri el Aladár nagykorúságát s megkéri a kapitány leányának, Júliának kezét. Júlia is szereti Aladárt, de a maga vélt jelentéktelenségének érzetében azt óhajtja, hogy Aladár menjen a nagyvilágba, s ha egy év elteltével sem változik ízlése, egymáséi lesznek. A terv elfogadtatok, ám Aladárnak nem kell a világba mennie, a nagyvilág száll ki falura, a gazdag, fiatal, hiú és kacér özvegy báró Berneiné képében. A báróné meg akarja hódítani a csinos Aladárt, kacérkodik vele, lekenyerezi pedáns nyelvmesterét és jóízű Öreg huszáriját, viszont a maga hűséges, de hígvelejű udvarlóját, Ferdéit, beugratja, hogy zavarja meg Júlia fejét. Egyik ármány sem sikerül, hajótörést szenvednek az ifjak szerelmén és okosságán, s a báróné megszegyenülve távozhatik.

A főalakok jól exponált jelleméből folyik a természetesen bonyolított fő cselekmény, mit nagyon sikerült mellékalakok támogatnak.

Kétségtelen, hogy Kövérnek sikerült Szigligeti mellett, megtartani a magyar vígjátékot azon a színvonalon, melyre Kisfaludy Károly emelte, kinek tehetségével ugyan nem bírt, de akit meseszövében meg is haladott. S érdemeit fokozza, hogy olyan időszakban lépett az írói pályára, amely — mint ahogy maga

is utal rá — kiadott színműveihez írt előszavában: «dermesztő tele volt a magyar irodalomnak, előestéje egy hosszú, kínos nemzeti éjnek...» Mindenesetre kár, hogy oly fiatalon elhunyt, akkor, mikor a sablonok másolása után rátalált önmagára, amikor ügyeskedése helyet adott tehetségének, s amikor méltán lehetett volna tőle elsőrangú vígjátékokat várni.

A komoly drámái nemre azonban nem volt hivatottsága Kővérek. *Gazdagság és szegénység* (1855) című színjátékának tárgyában van ugyan némi drámaiság, de kidolgozása elnagyolt. A *Celestina* (1856) című roppant gyöngé dráma tipikus példája annak, hogy egy jó expozícióból hogyan fejlődhetik a legbosszantóbban nevetséges boulevard-dráma, lehetetlenül élőkire állított helyzetekkel, az alakok rajzában képtelenül ríktó színekkel, a jellemelek fejlesztésében logikátlan valószínűtlenségekkel. Az *Indiana* c. történeti színjáték (1868) közönséges tákolmány, sablonszerű színpadi fogásokkal, papirosfigurákkal. Még legtöbbet ér Kővér drámái közül a Balzac eszméje után írt, *A szép marquisné* c. négyfelvonásos dráma (1857), mely ugyan sok helyen bosszantóan naiv, sok helyen bántóan rémes história, s lélektani abszurdumok zökkenőin halad a cselekvény, de a középpontjában álló kacér asszony nem rossz alak, megneemesülése is érdekes téma, s a dialógus nincs szellem és finomság nélkül.

Dobsához és Kővérhez hasonlóan egészen francia hatás alatt állott, de a nevezettek sem tehetségben, sem becsvágyban, sem sikerekben utól nem ért drámaíró a francia emigráns családból származott *Degré Alajos* (1820—1897), kinek inkább a regény- és novellairásra volt hivatottsága, de akit a színház is bűvkörébe vonzott. Már 1844-ben adták első, teljesen gyöngé darabját, az *Iparlovag* c. vígjátékot, s ettől kezdve 1864-ig — mikor utolsó darabja, a *Divatos beteg* adatott — összesen tizenegy műve, túlnyomó számban vígjáték, egy dráma s egy melodráma

került színre a Nemzeti Színházban, de mindössze csak 39 előadásban. Leginkább tetszett a *Rendkívüli előadás* című egyfelvonásos vígjáték (1856), melyben van egy eléggé jó ötlet, s egy hatásosan játszható szerep, bár kiindulási pontja ennek a darabocskának is mesterkélt, s kidolgozásának is vannak fogyatkozásai. Meséje egyébként röviden az, hogy egy hitelezői elől megszökött színész, Regényesi, olyan ügyesen rendez komédiát egy fiatal úri pár házában, hogy a férj kigyógyul féltékenységből, s örömmel ad ajánlatot Regényesinek, a Nemzeti Színház igazgatójához.

Még némi elismeréssel lehet szólni Degrének az említett *Divatos beteg* c. háromfelvonásos vígjátékáról, mely Szigligeti *Nouralom* c. vígjátékának hatását látszik mutatni, s mely egy szeszélyes, elkényeztetett asszonykának, a már akkor is divatos betegségben — vagyis idegességben — szenvedő Vilmának kigyógyítását tárgyazza, nem valami erős érdekléssel, de a darab meséje mégis egységesebb, nyelve simább, amit a legtöbb régi Degró-darabé, melyekben legfeljebb egy-egy valamirevaló ötlet, néhány élénk jelenet, vagy egy-egy jobb szerep akad, például a szélházi uracsé, Zaláryé, az *Eljegyzés álarc alatt* című, még 1845-ben adott vígjátékban. Egyébként Degré darabjainak mesterkélt cselek vényét rendszeren átöltözések és félreértések bonyolítják s drámailag érdekes jellemeket nem tud rajzolni.

A színpadi hatásra dolgozás ez időszakában drámairóknak fölcsapott színészek egyike volt *Hege-dűs Lajos* (1818—1860), — a híres népszínműénekesnőnek, Bodenburg Linának férje — ki már első darabjával, az 1851-ben bemutatott és tíz előadást ért, *A hazatértek* c. bombasztikus rémdrámájával zajos külső sikert aratott. Összesen öt darabot írt, közülök legkiemelkedőbb, mely írói nevét is legismertebbé tette s a feledéstől is megőrizte: a *Bíbor és gyász* c. ötfelvonásos történeti dráma. E darab

hőse Béla, a kisgyermek korában Kálmán király által bosszúból megvakított Árpád-herceg, a későbbi Vak Béla király, aki bujdosása közben eszményi szerelmi viszonyt sző Idillel, Iván vezér leányával. Mikor a beteges II. István király előkerítetteti a holtnak vélt Bélát s maga helyett királlyá koronáztatja, Béla nevelője, Pál atya, holt hírét költi Idillnek, nehogy az új király visszautasítsa a politikai okokból neki feleségül ajánlott szerb fejedelemléányt. Az önfeláldozásra kész Idill — hogy még egyszer lássa szerelmesét — apród képében belopózik a palotába, egy szép jelenetben tanúja lesz, amint a vak király keblére rejti a tőle kapott fehér lilomszálat, s mikor a király Pál atyától esküszóval bizonyítását kéri Idill halálának s a barát habozni kezd, Idill leszúrja magát, némán meghal a vak király lábánál s Pál atya most már nyugodtan esküdhetik, hogy szemei előtt halt meg Idill.

E darab koncepciója s utolsó felvonásának nemcsak általában költőileg szép, hanem drámailag is sikerült megható jelenetei eltagadhatatlan bizonyosságai Hegedűs tehetségének. A tragikai fenségig azonban nem tud a szerző — néhol dagályos, néhol hétköznapi prózájának vergődő szárnyain — emelkedni. A szentimentalizmusban és naivságban is bővelkedő darab mindazonáltal tetszett és évekig műsoron maradt, túlélve Hegedűs későbbi darabjait, az ugyanazon évben (1856) színre került, de egyetlen előadást ért *Nagy Lajos hóra*, valamint a *Bóma leánya* (1859) c. történeti drámákat.

A magyar regény egyik nagymestere, minden idők egyik legtermékenyebb írója, *Jókai Mór* (1825—1904), egész pályáján észrevehető előszere-ttel fordult a színpadhoz is, körülbelül huszonöt darabja került színre, voltak zajos sikerei s ezek közül egyik-másik irodalmi szempontból sem jelentékeny. Első darabját, a *Zsidó fiú* c. drámát — mely sohasem adatott — még diákkorában, 1842-ben

írta, s bár az nem nyerte meg a jutalmat, melyre — Petőfi által tisztázva — pályázott, de fölkelte a bírálók figyelmét; mikor pedig utolsó darabjai megjelentek: az öreg költő már a pátriárkák korában járt.

Jókainak e két időpont közé eső drámaírói pályáján három időszakot különböztethetünk meg: az első, a fiatalkori kezdetleges kísérletek ideje, melybe az említett *Zsidó fiú-n* kívül *A két gyám c.* népszínmű (1846), első, színrekerült darabja, továbbá a *Kincstárnok c.* elő nem adott drámája (1847), s a *Földönfutó c.* népszínműve (1850) és *A hulla férje c.* drámája esnek. E darabokról nincs mit mondanunk.

1852-ben a Nemzeti Színházban nagy hatással színrekerült *Dalma* című négyfelvonásos regényes szomorújátékával kezdődik drámaírói munkásságának második, drámai érték szempontjából legfigyelemreméltóbb szakasza. Ebbe tartoznak még a *Manlius Sinister* (1853), *Könyves Kálmán* (1855), *Dózsa György* (1857) és *A szigetvári vértanúk* (1860) című történeti szomorújátékok s *A murányi hölgy c.* történeti vígjáték.

E művek közül a vígjáték — melyben Széchy Mária túlon-túl sokszor feldolgozott ismeretes története van egészen vázlatosan, minden drámai küzdelem nélkül papírra vetve — semmi tekintetben sem vall Jókai genie-jére. Legjellemzőbb különben rá, hogy a nagyon népszerű író e darabja színre sem került a Nemzeti Színházban.

Manlius Sinister, melynek cselekvénye Kómában, a Kr. u. III. század végén játszik, nemcsak drámai-ig *gjönge* alkotása a romantikus írónak, hanem a Jókai-darabokat jellemző költői szépségek is ritkák benne. Hőse, Manlius lovag, kit két testvér: az önfeláldozási rögeszmében szenvedő Glyceria és a bitorló császárnak, a kéjenc Carinusnak hatalmából csak öngyilkossággal menekülni tudó Sophronia

szeret, nem tragikus alak, bár Teleki László Petroniusát igyekszik annyiban utánozni, hogy behízelgi magát Carinus kegyébe s aztán ledöfi őt.

Az ennél sokkal érdekesebb *Dalma* című regényes darab középpontjában Dalma áll, Oldamur avar khán leánya, kit apja, utódjául szánva, fiúnak nevelt. Dalma titkon Elemér vezért szereti, kiért a szomszéd török szultán leánya, Halila is eped. Mikor a szövetséges törökök gonosz vezéreljen, Kublájban, gyanú támad Dalma férfivoltát illetőleg s hogy a titok kipattanjon, a szultán-kisasszony férjhez akarják Dalmához adni, Dalma önfeláldozón úgy menekszik a csapdából, hogy szíve választottját, Elemért házassítja össze Halilával. Kubláj megöli Eleraért s Dalma ekkor nem tudja titkolni fájdalmát és szerelmét. Dalma leány! — ujjong a török vezér, nincs joga a trónhoz, a törököt illeti az avar uralom is! De Dalma kardjára üt — el, harcba, ott dőljön el a nagy kérdés...

Igaz, hogy a világ, mi e szomorújátékban élénk tárul, nem az életnek, hanem a mesének világa, melynek alakjai nem a logika oksági törvényei szerint mozognak, hanem a költő szeszélyes képzelete mozgatja őket. De ez a mesevilág oly pazar színpompában mutatkozik itt, oly gazdagon telehintve a költői gondolatok remek virágaival s a költői érzés ragyogó harmatesöppjeivel, hogy az olvasó nem tud büvölő hatása alól szabadulni. A színpadon megérezkítve bizonyára kevésbé hathat, ámbár a korabeli közönségnek eléggé tetszett, hat év alatt tizenegyszer adatott.

A *Könyves Kálmán* c. jól koncipiált, de nem eléggé drámai kivitelű történeti tragédia a nyomorú testű, de nagy szellemű Árpád-házi király és ellene támadó, őt meggyilkoltatni kész szenvedélyes öccse, Álmos közti rettentő küzdelmet tárgyalja, melynek vége: Álmosnak és kis fiának az országtanács végzése alapján a király által történt megvakíttatása s

a nagy lelki kínok közt vergődő király kiszzenvedése. A király jellemét érdekesen fejti ki az író, hogy a történethez is lehetőleg hú maradjon s költői és drámai indítékokat is használhasson. A konok Álmos zabolázhatatlan szenvedélyének festésében is elég erő nyilvánul, s jó szellemeként reá hatni igyekvő menyasszonyának, a szép Ingoli, svéd királyleánynak poétikus alakjához kedves vonásokat, bájoló színeket talált a szerző.

Kevésbé sikerült a *Dózsa György* c. történeti szomorújáték, melyben tagadhatatlanul szintén van sok retorikai szépség és zajos színpadi hatást előidéző mozzanat, de hősének — a XVI. századbéli nagy pór lázadás vezérének — alakjából és szerepléséből hiányzik a tragikum. Dózsa alakjának rajzában a költő figyelmen kívül hagyta úgy a történeti, mint a költői igazságot. A történelem Dózsája részben jobb, részbe», rosszabb a Jókaiénál, aki nemcsak hamis színekkel, hanem következetlenül és zavarosan, ellentmondásokkal teljesen is van festve, s aki más tragikai botlást nem követ el, mint hogy egy cigányasszony jóslata ellenére — mely szerint a bort nem ivó vendégtől óvakodnia kellene — szabadon ereszti a hatalmába jutott Bornemisza nevű főurat, aki aztán a meginduló harcban lefegyverzi és fogságra juttatja őt.

E darab, mely különben egyéb alakjaiban és vonatkozásaiban is célzatosan meghamisítja a történelmet, a gróf Teleki-féle drámai jutalomért pályázott, de Szigligeti *Bélai Pál-jával* szemben kisebbségben maradt. 1857 novemberében előadatván a Nemzeti Színházban, nagy port vert föl, különösen Gyulai szigorú, de igazságos bírálata nyomán. A közönség tüntetett ugyan Jókai mellett, — aki kereste is, élvezte is a népszerűséget — de a darab még sem tudott gyökeret verni a színpadon. Két év alatt kilencszer adatván a Nemzeti Színházban, vidékre szorult, s 1878-i felújítása a Nemzetiben egészen

sikertelen maradt. 1911-ben ismét fölelevenítették, de akkor sem sok sikerrel.

Jókai 1860-ban bemutatott új történeti tragédiájának, *A szigetvári vértanúk-nak* középpontjában nem Zrínyi Miklós, a vár önfeláldozó hőse áll, — ki itt teljesen passzív alakká, sőt jelentéktelen mellékszeméllyé válik — hanem az eléggé ellen-szenvesen rajzolt renegátnak, Szelimnek, Annával való bús szerelmi története. A szorongatott várból Anna titkon kimegy, segedelmet kérendő, de sikertelen útjából visszatérve, a törökök kezébe esik, ám régi kedvese, a renegát, beszökteti a várba. Zrínyiek nem tudván tovább tartani a várat, hősileg kirohannak, a benn maradt Anna pedig felrobbantja a falakat, miután a kegyelmet hozó Szelimnek megbocsát s vele — ki ismét Jézus hitére tér — a halálban egyesül.

E darab szépen zengő melodráma, hatásos tableau-kal, de drámai erő tekintetében messze jár attól a hatalmas tragikai elgondolású eposztól, amit Zrínyi, a költő, írt Szigetvár elestéről. A darab azonban — hangjának költői és hazafias voltánál fogva a hatvanas évek fogékony közönségének különösen tetszett, sokszor adták s ünnepi előadásokon még ma is föl-fölhangzanak szép tirádái.

E korban aztán nem is termett több Jókai-darab. A költő drámaírói pályájának harmadik része jó másfél évtizeddel később, a XIX. század hetvenes éveinek második felében kezdődik, *Milton* c. négyfelvonásos drámájával. E korbéli színpadi munkássága — egy mélyebb siker kivételével — nagy hanyatlásra mutat Jókai drámaírói működésében.

Milton (1876) jellegzetes Jókai-dráma: fantasztikusan regényes történet lélektani lehetetlenségekkel és költőileg gyönyörű részletekkel. A mindent összevéve kevésbé sikerült s a színpadon sem igen tetszett darab kiáltó ízléstelenségektől is hemzseg, mint amilyen például az, mikor a doktor — a vak

Miltont az ellene fordult nép dühétől megmen- tendő — a költő halála hírért terjeszti, temetést ren- dez s a koporsóba — hulla helyett — Milton ira- tait rejti.

Dramáirói pályája e szakaszában több regényét dramatizálta Jókai. E darabok közül a *Szép Mikl* című (1877), érdekkeltő expozíciója mellett is igazán alig nevezhető egyébnek, mint bohózatos elemekkel tarkított rémdrámának, melyről jól jegyezte meg egyik kritikusa a *Fővárosi Lapok*-ban, hogy minden van benne, csak éppen emberek nincsenek. A jellem- ábrázolás általában nagy gyöngéje Jókainak, de regényeiben pompás mesemondásának szivárványos fátylát veti a jellemrajz fogyatékoságára, míg a színpadon ezt a nagy hiányt lehetetlen eltüntetni.

1884-ben *Az aranyember* című, egyik leghíresebb regényéből készült drámája került színre Jókainak a Nemzeti Színházban. A darab hőse a feleségül vett árva török leánynak, Timeának pénzén meggazda- godott gabonakereskedő, Timár Mihály, ki kettős életet öl: a becsület és tisztesség feleségéhez köti, szíve a Senki-szigetén idilli életet élő Noémihoz, kívül benső szerelmi viszonya van. Timea is boldog- talan, mert mást szeret, Kadisa örnagyot, de a hit- vesí hűséget meg nem szegi. Két gonosz szelleme van a darabnak: a Kadisába szintén szerelmes, tőle a faképnél hagyott Brazovics Athália és az elzüllött Krisztyán Tódor. Mikor Krisztyán a Timár ruhájá- ban vízbe fül s a hónapok múlva kifogott hullát a ruháról Timárénak vélik, Timea férjhez készül menni régi szerelmeséhez, miért aztán a gonosz Athália meg akarja őt ölni. Ám az álruhában vissza- térő Timár Atháliával itatja meg a Timeának szánt mérget, ő maga újra eltűnik, a magát özvegynek hívó Timea pedig most már csakugyan az örnagyé lehet.

Hiperromantikus történet ez is, lehetetlen ala- kokkal; olyan ördög, mint Athália, és olyan szent,

mint Timea nem igen járhatnak a föld hátán. Timár is Hernani-szabású romantikus hős ebben a lehetlenségektől és a véletlentől mozgatott, széthulló szerkezetű darabban. De olvasni is, színpadon látni is gyönyörűség ezt a drámát, mely minden nagy hibája mellett is nemcsak költőileg szép, hanem sok részben színpadi szempontból is hatásos alkotása egy kivételes írói lángésznek. Ez a legnépszerűbb s nagy hatás mellett állandóan műsoron lévő darabja Jókainak.

A következő évben (1885) *A fekete gyémántok* című, szintén nagyon népszerű regényéből dramatisztált darabbal jelent meg Jókai a Nemzeti Színház színpadán, de ez a dráma már nagyon rövid életűnek bizonyult. Az észre, jellemre, munkaerőre, hódító tulajdonságokra nézve utolérhetetlen hős, Berend Iván — ki a regényben bele sem fér az emberi lehetőségek korlátaiba — a darabban tehetetlenül passzív alakká válik, a drámai jellemfestéssel úgy látszik mindjobban hadilábon álló szerző kezei között. De még gyengébb drámai alkotás a *Kőszívű ember fiai* c. regény nyomán összeállított, *Keresd a szíved* címet viselő, 1848/9-ben játszó darab (1887), mely már nagyon zavaros munka is, visszataszító alakjaival. A Nemzeti Színház — úgy látszik — politikai okokból nem adta elő, pedig sokkal egyszerűbb és igazságosabb lett volna a darabot gyengésege címén utasítani vissza. *A bolondok gróffa* című énekes bohóság (1887) — mely a Népszínházban került színre — komoly mértékkel nem igen mérhető, de sok jóízű ötletével, mulatságos bolondjaival — kiket, egy ócska kastély régi lakóit, a kastély új ura gyógyít ki — ügyesen van színpadra alkalmazva egy nagyobb novellából. *A gazdag szegények* című regényből kivonatolt népdráma (1893) szintén humortól pezsgő, kitűnő ötletektől duzzadó életkép, de drámai fejlemény egyáltalában nincs benne. *Az aradi hősnők* (1891) c. történeti vígjátéknak nevezett.

de voltaképpen csak operette-szerű egyveleg, valamint a *Világszép leányok* c. énekes népszínmű — melyben jóízű móka rikító izléstelenséggel, zamatos nyelv teljes cselekvénytelenséggel párosul — szintén Jókai drámaírói pályája harmadik szakaszának termékei. De a *Heimlet* (1898) és a *Fekete vér* c. drámák az öreg költő babérjainak gyarapítására még kevésbé voltak alkalmasak. A *Hős Pálffy* (1879), *Olympi verseny* (1887), *Thespis kordéja* (1890), *Földön járó csillagok* (1890) és *A jószívű ember* (1891) c. alkalmi játékok talán nem rosszabbak, de semmiesetre sem jobbak az effajta mondvacsinált színpadi munkáknál.

Jókai drámaírói pályáját talán nagyobb részletességgel tárgyaltuk, semmint az a magyar dráma történetének szempontjából szükséges lett volna, mert bár éppen az e fejezetben tárgyalt időszakban nemesebb becsvággal dolgozott a színpadnak s bár több darabjában vannak költői szempontból véve remek részletek s egy-két darabjának mélyebb és tartósabb siker jutott osztályrészül, mégis kétségtelen, hogy Jókai munkássága a színpadi irodalom terén nem jelent magasabb fejlődési fokot a magyar dráma történetében. De a nagy költő világraszóló neve s általános jelentősége a magyar irodalomban talán eléggé megokolttá teszik, hogy mi is hosszasan időztünk az ő drámai munkásságánál, mit ő egész hosszú írói pályáján oly nagy előszeretettel folytatott.

A tárgyalás alatti korszak egyik drámaírója volt *Éjszaki Károly* is (1818—1907), buzgalommal dolgozva, de a műkedvelés színvonalán nem emelkedve felül. Darabjai közül az 1855-ben kiadott, de színpadra csak a hatvanas években került, *A cydoni alma* című, a görög világban játszó, prózában írt, költői színezetű vígjáték a legismertebb, melyet szerzője «színi beszély»-nek nevezett, s melynek cselekvénye csakugyan nem is igen van. De a darab

elmés, csak kissé bőbeszédű, s az egészen az érzéki-ség rikító fonala húzódik végig. Ej szakinak már 1854-ben hatással adatott *Egy kis ármány* című darabja — *Egy lengyel követ Budán* című, egyébként gyöngeszerkezetű vígjátéka pedig — mit a Nemzeti Színház 1874-ben hozott színre — bizonyos jóízűséggel mutatja be az alpári lengyel nemest, aki a Budán időző Hedvig lengyel királynét van hivatva hazavinni, és fegyvernökét, aki különösen mulatságos, de már bohózati alak.

Balázs Sándor (1830—1887) már vérbeli író volt, jeles humorista, különösen beszélyeiben, de néhány színdarabja is tehetségről tanúskodik. Első darabja, az 1862-ben adott *A kis árva* című egyfelvonásos vígjáték jelentéktelen apróság. Ugyanebben az évben adták a Nemzeti Színházban *Az első ősz hajszál* című egyfelvonásos vígjátékát, mely kis darab úgy elgondolásában, mint kivitelében s nyelvében franciás finomságot s ötletességet mutat.

1864-ben *Az égben* című kétfelvonásos pályanyertes vígjátéka került színre Balázsnak, mely darab ügyes alapeszméje: a gazdasszonykodást elhanyagoló költőnőknek s az értők lelkesedőknek kifigurázása. A kidolgozásban is mutatkozik humor-érzék a korszerűség és az élet furcsaságai iránt, s a darab hosszabb ideig hatással adatott; kár, hogy szerzője — aki a *Mért nem házasodik meg a sógor?* (1871) című apróságban szintén ügyes és ötletes vígjátékírónak mutatkozott — nem dolgozott nagyobb műgonddal.

Évek múlva, a komoly dráma terén is megpróbálkozott a humorista Balázs Sándor, de 1881-ben adott *Amerikai párbaj* című négyfelvonásos, gyöngén motivált, fogyatékos jellemrajzokat nyújtó drámájával nem arathatott sikert. *A strike* (1872) című, Szigligetivel együtt írt érdekes népszínműhöz Balázs Sándor adta az alapeszmét, Coppée *Kovácsok strike-ja* című híres költeménye nyomán, s különösen a

tönkrejutott takács figurájának megrajzolásához sok élénk vonással járult.

Egy másik jeles humorista, a korán elhunyt *Beöthy László* (1826—1857) egyszer tett próbát szín-darabbal, de *Özvegy és proletár* (1856) című egyfelvonásosának elmés párbeszédnél egyéb érdeme nincs.

Bajza Jenő-nek (1840—1863), a jeles kritikus Bajza József fiának, ki élete tavaszán hunyt el, egy történeti tragédiája maradt: *Zách Felicián*, mely darab drámai erővel, gyorsan halad s kétségtelen drámaírói tehetségre vall. Az ifjú szerző inkább csak vázlatot ad ugyan még e művében, de egyéni színnel, határozott vonásokkal. A szenvedélyes, nagyravágyó Zách — ki maga okozza leánya bukását — tragikus alak, de az indítékok fogyatékosan vannak kifejtve, s a jellemrajz is kissé elnagyolt. E darab — mely 1862-ben a Karátsonyi-jutalomért sikertelenül pályázott — nagy irodalmi vitát keltett, melyben a szembenálló pártok szenvedelmes csatái közt középen maradt az — igazság. A darab nem remekmű, mint az ifjú szerző túlzó barátai hirdették, de mindenesetre több dicséretet érdemel, mint amennyit a másik tábor tulajdonított neki.

Tóth Kálmán (1831—1881), az 1848 utáni idők legnépszerűbb lírikusa sem tudott ellenállani a színpad varázsának. Történeti szomorújátékokkal kezdte, a magyar dráma egyik legerősebb hagyományát követve, aminek a politikai elnyomatás e szomorú idejében még nagyobb jelentősége volt. 1858-ban adta a Nemzeti Színház *Az utolsó Zách* című négyfelvonásos, a hatást sablonszerűen s nem is sikeresen vadászó tragédiáját. *A harmadik magyar király* című ötfelvonásos szomorújáték (1860) már inkább tetszett. Hőse Aba Sámuel király, ki jósága miatt nem vész el tragikusan, ám félkegyelműségig túlzott jósága teljességgel nélkülözi a tragikai fenséget. A darab koncepciója azonban némi figyelmet érdemel. Az *Egy királyné* című, Teleki-díjat nyert tör-

téneti dráma (1860) a beteges II. István királyfeleségének, Ételnek, a hős, de később fellázadó Iván bán iránti boldogtalan szerelmét tárgyalja, szintén némi sikerrel a koncepcióban, a nélkül, hogy a naivságra hajló, nagyon is lírai természetű szerző jól ki tudta volna fejleszteni a tragikus magot.

E történeti darabok egyikében sincs igazi történelmi levegő, sőt bántó stílustalanságok, anachronizmusok éktelenkednek bennök, s költőjük nem lévön önálló drámaírói tehetség, folytonos reminiscenciákon bukdácsol — de a hazafias érzés ébrentartásához azokban a nehéz időkben tagadhatatlanul hozzájárultak.

A vígabb nemben is dolgozott Tóth Kálmán. *Dobó Katica vagy az egi szép napok* (1861) című, «történeti színmű»-nek nevezett darabja azonban még nagyon gyöngé alkotás, drámai szerkesztés nélkül, a történeti stílus teljes híjával, pongyolán írva, egyedül Homonnai bácsi alakjában nyújtva némi jóízű elemet. De a közönség lelkesült és mulatott a darabon.

A király házasodik című történeti vígjátéka (1863) — bár szintén eléggé naivul és ügyetlenül van megszerkesztve — a közönségnek különösen tetszett. A darab cselevénye az, hogy olasz származású, ármányos, de túlságosan együgyűnek festett udvari emberek politikai okokból egy velencei hercegnőt szeretnének elvételni Lajos, magyar királlyal, ám Kiskopjai Nagykopjai Kopjai Imre, fiatal vidéki nemes megbénítja ármányukat, egyben felvilágosítja a királyt a boszniai bán szép leányának a király iránt érzett szerelméről, aminek aztán házasság lesz a vége.

Tóth Kálmán valamennyi darabja között legtöbbet ér a már a kiegyezés utáni korban (1871-ben) írt, *Nők az alkotmányban* című időszerű vígjáték, melynek középpontjában a derék, de kissé nehézkes, és közéleti szereplésre semmiképpen sem alkalmas

Bánfalvi Bálint vidéki birtokosnak zsarnoki hajlamú és nagyralátó felesége áll, aki képviselővé választatván hiába szabadkozó urát, ez Pesten vagyonilag majdnem áldozatává válik két szélhámosnak, majd képviselőházi beszédével vall súlyos kudarcot, s a hiú asszonynak még falubeli barátnőjétől is éles kigúnyolást kell elszenvednie, míg kiábrándul nagyzásából. E vígjáték, néhány gyöngéje ellenére is, mulatságos darab, a Szigligeti vígjátékainak színvonalán. Első felvonása — «korteskedés kávé mellett» — különösen pompás életkép. Tóth Kálmán — aki a történelmi tárgyakkal sehogysem tudott boldogulni — a körülötte érdekesen zajló életben jó megfigyeléseket tett, s a korfestő elemeket jól bele tudta szőni ebbe a darabjába. De tehetsége már a hetvenes években — betegsége előre vetett árnyékában — hanyatlani kezdett, s e hanyatlás szomorú bélyegét viseli magán *Az ördög párnája* (1875) című népszínműve, s *4 kis hóboros* (1876) c. vígjátéka.

Szász Károly (1829—1905), ki úgy nagyszerű műfordításaiban, rendkívül termékeny írói pályája legnagyobb hatású s legmaradandóbb értékű alkotásaiban, valamint eredeti munkásságában a költészet minden fajtát művelte, a drámához is kitartó előszeretettel vonzódott, habár költői egyéniségének lírai vonásai, s az epikus részletezés iránti érzéke gátolták is a tiszta, világos szerkezetben mutatkozó drámaírói képességeinek sikeresebb kifejlését. Drámai művei közül legkiemelkedőbb a *Heródes* című történelmi tragédia (1866), mely elől az akadémiai pályázaton Szigligetinek *A fény árnyai* című polgár szomorújátéka elvitte ugyan a koszorút, de a színpadon hatást tett, felújítását is megérte, s valóban érdekes alkotásnak mondható. A darab a zsidó Makkabeusok és Idomeusok törzsének véres gyűlöletét viszi színpadra. Az ez utóbbi törzsből való nagyravágyó, hősies Heródes számításból nőül veszi a makkabi király unokáját, Mariamnát, kit később meg is

szeret, ki azonban megesküszik, hogy nem fogja bosszúlatlan nézni a megtámadott Makkabeusok pusztulását. Heródesből király lesz, s gonosz hűgától, Salométól befolyásolva, végre az utolsó Makkabeus-sarjat, saját feleségét is megöleti, mire ő maga a tébolynak, illetőleg a darab átdolgozása után a magakeverte méregnek áldozata lesz. E darabnak cselekvénye, jellemrajza és nyelve igazán drámai, s ha a zsidó hősök világa nem lenne nagyon is idegenszerű, a darabot a közönség valószínűleg még jobban értékelt volna.

Szász Károly darabjai közül megemlíthetjük még az *Áfám felesége* (1863) című ügyes egyfelvonásos vígjátékot — továbbá *A lelerx* című, nagyrészt rimes versben írt, pályadíjnyertes színművet, ami a Nemzeti Színházban 1866-ban *Flóra* címmel adatott, s melyben az elgondolás jobb, mint a kivitel — a *Fráter György* című, Teleki-jutalommal koszorúzott történeti szomorújátékot (1869), melynek megvan ugyan tragikai magva, de igazi drámai élet nincs benne. Az *István vezér* (1889) és az *Attila halála* (1890) című történeti darabok a magyar történelmi színdarabokat kívánó Kóczán-féle akadémiai pályázaton jutalmat nyertek. Közülök az előbbinek hőse voltaképpen a pogány Koppány vezér, s az író még kísérletet sem igen tett arra, hogy a történelemben sem drámáinak ismert István alakja csak némi drámai színt nyerjen — az utóbbi pedig, bár a dráma lüktető szenvedélye belőle is hiányzik, de mégis jobban van megcsinálva — az öregedő, s nagyon is gyámoltalanná tett Attilának Mikolt, frank királylány iránti végzetes szerelmét festi. Utolsó színpadi munkája a *Bölcs Salamon* című négyfelvonásos bibliai dráma, mely a Karátsyoni-pályázaton 1887-ben dicséretet, de jutalmat nem nyerve, 1889-ben névtelenül került színre a Nemzeti Színházban. E darabban sem igen van drámai élet, Salamon alakja különösen nélkülözi a drámaiságot, de a költészet fénye ragyogja be a

bibliai történetet, igen szép részletei vannak, mint különösen a gyermekért viaskodó két asszony ismeretes epizódja és Sába királynőjének elmés, érdekes jelenete, s igen jól van festve Salamon bölcsesége, s a szulemi Abiságnak és a pásztor Joelnek idilli szerelme. Különös dicséret illeti a darabnak úgy költői, mint biblikus szempontból értékes nyelvét. Szász Károly nyelvművészete egyebek mellett igen nagy jelentőséget nyert szépen folyó Shakespeare- és Moliere-fordításaiban is.

A XIX. század hatvanas éveiből fölemlítjük még *Zichy Antal-t* (1823—1898), a történeti, politikai és neveléstani tudomány nagyműveltségű munkását, kit az angol történelem terén végzett tanulmányai ihlettek drámaíróvá, s így írt drámai korrajzot *Stuart Mária Skóthonban* (1865) címmel, valamint szomorújátékot *Strafford-iál* (1865) és *Cromweil-íßl* (1866). E darabok Zichy Antal tudósi és általános-ságban vett írói képességeit kétségtelenül igazolják, de a drámaírói tehetségnek majdnem teljes hiányát mutatják, s inkább csak ama jelentőségre tekintettel említettük föl őket, amit szerzőjük — ki Lessing *Bölcs NáiMw-jának* szép fordításával tett legtöbb hasznót a magyar színpadnak — a kulturális és politikai élet terén buzgón folytatott egyéb munkásságával ért el.

Nem érdektelenül jellemző vonása e korszaknak, hogy drámaírói közt feltűnően sok a színész. A már tárgyalt Szigligetin, Szigetin, Dobsán és Hegedűsön kívül sokan kaptak kedvet — bár igazi írói tehetség nélkül — drámaírásra, a színpadon működők sorából, kik közül nem egy, mint színész, halhatatlan nevet vívott ki magának. *Egressy Beni-nek* (1813—1851), a nagy tragikus testvérenek darabjaiból legyen elég a *Két Sohri* (1851) című népszínművet említeni, mely a fővárosban is, de különösen a vidéken tetszéssel adatott. De neve a színpadon leginkább mint Erkel Ferenc híres operáinak: a *Hunyadi László-nak* és a *Bánk bán-nak* szövegírójéé maradt fenn. *Szentyétery*

Zsigmond (1791—1858), a Nemzeti Színház első, kiváló művészgárdájának egyik legtehetségesebb tagja is vágyott drámairói babérra, de e nemű munkái közül csak az idegenből átdolgozott *Parlagi Jancsi* (1854) és a *Tündérlak Magyarhonban* című aratott sikert. — *Benkő Kálmán* (1824—1890) ötvennél több darabot írt és fordított, s eredeti darabjai közül a *Bukow, a székeleyek hóhéra* című történeti színműve a vidéken sokáig műsoron maradt. — *Tóth József* (1823—1870), a nagy színművész, néhány gyöngé népszínművével — az *Orgazda* (1852), *Szalmaözvegy* (1856) s a Balzac híres *Grandet Eugéniája*, nyomán készült *Jámbor vincellér* (1858) cíművel vett részt a drámairói versenyben. Feleségének, *Tóth Józsefné*-nek (szül. 1827-ben) drámairói nevét leginkább a *Tarquinok és Brutusok* (1858) című szomorújáték tartotta fenn. — *Némethy György* (1826—1901) népszínműénekes néhány népszínművel, — *Iff. Lendvay Márton* (1830—1875) hősszerelmes egy vígjátékkal ostromolta eléggé sikertelenül a Parnasszust. — *Feleki Miklós* (1818—1902), színészi pályája második felében a fanyar komikumnak elsőrendű képviselője a színpadon, a maga gyöngé darabjai — *Enyingi Török János* (1856), *Angyal Bandi* (1859) stb. — mellett francia darabok fordításával tett kitűnő szolgálatot. — *Szerdahelyi Kálmán* (1829—1872), a kedves szalonszínész, egyetlen silány bohózatával — a *Rászedtek a komédiások* (1856) cíművel eredeti íróul szintén nem tesz számot, de aki szintén sokat fordított ügyesen franciából.

Hogy színészek ilyen nagy számban özönlöttek a színpadi írók táborába, annak oka részben az lehetett, hogy ez az időszak általában a színpadi hatás keresésének jegyében folyt, s a színészek ① hatás sok titkát ismervén, nemcsak kedvet éreztek magukban, hanem jogcímet is véltek bírni hatásos darabok írására, ami azonban a most felsoroltaknak nem igen sikerült.

Másrészt érdekes jelenség az is, hogy elsőrangú esztétikusok és drámai kritikusok, akik elméletben nagyszerűen értettek színpadi művekhez, nem tudván ellen állni a színpad varázsának, szintén megpróbálkoztak darabírással, de talán még kevesebb sikerrel, mint a színészek. Így *Erdélyi János* (1814—1868) *Velencei hölgy* (1852) című ötfelvonásos drámájának csak balsiker jutott osztályrészül. *Greguss Ágost* (1825—1882) szintén nem tudott valamire való darabot írni, úgyhogy *Lángész* (1860), *Levél* (1861) és *Nőbiztosítás* (1862) című vígjátékai — bár az első Teleki-díjat nyert — egyáltalában nem hagytak nyomot drámairodalmunkban.

Vas Gereben-nek (1823—1868), a népszerű regényírónak hírére sem emelte *Csárdás* (1855) című népszínműve. Már *Berényi Antal* (1829—1856) nem éppen dicstelenül kezdte drámaírói pályáját, melyen egy év alatt, 1855-ben két történeti darabot is adtak tőle: a *Vak Béla* és a *Kálmán király* címűeket — de a halál korán megszakította munkásságát. *Vajda János* (1827—1897) sokkal líraibb természet volt, hogy sem sikeresen művelhette volna a drámát. Egy darabot írt, az *Ildikó* (1857) című szomorújátékot, az is megbukott.

A közéletnek tiszteletreméltó alakja, *Gajzágó Salamon* (szül. 1830-ban), később az állami számvevőszék elnöke, néhányszor szintén áldozott a drámai műzsának, de a Kolozsvárt pályadíjat nyert *Békési* című (1856) történeti drámája is csak gyenge alkotás, sem költészet, sem drámaiság nincs benne. *Pompéry János* (1819—1884), a jeles publicista és politikus — írói néven *Péter Pál* — akadémiai koszorút kapott ugyan, és pedig az önálló irodalmi becsét kívánó Karátsonyi-díjat, *Telivér* (1859) című vígjátékával, de a színpadon semmi hatást sem tudott vele elérni. *Szulyovszky Ignác* (szül. 1885-ben), ügyvéd és képviselő, határozott vígjátékírói tehetség volt, de nagyon a műkedvelés terén maradt. 1864-

ben részt vett és előnyösen tűnt föl a Nemzeti Színház pályázatán *A házasság politikája* című ügyes egyfelvonásosával, mely egy boldog fiatal pár összezördülését és kibékülését könnyed komikummal rajzolja. Szulyovszkynak később (1876-ban) színre került darabja, a *Női diplomácia* című is kellemes apróság, melyben a miniszter és az ellenzéki vezér szerelmi téren is látszólag szembekerülnek, de hamarosan kiderül, hogy a képviselő nem a miniszternét, hanem annak húgát szereti. Ugyancsak az 1864-i pályázaton vett részt *Szarvas Gábor* (1832—1895), a híres nyelvész is, gyöngé darabocskájával, a *Becsület és szerelem* cíművel, s említsük még meg — szintén inkább más téren ismert nevéért *Kvassay Edé-t* (1845—1927), ki három darabbal is: *Egy éji kaland* (1863), *Szerelem politikája* (1864) és *Egy nimród baklövése* (1866) címűekkel próbálkozott, de tehetség és siker nélkül.

Az e korszak második felében még feltűnt néhány jelesebb drámaíróról — nevezetesen *Bákosi Jenő-ről*, *Toldy István-ítól* és *Bérezik Árpád-tól* — egy későbbi fejezetben lesz szó, mert bár közülök Rákosi az ő 1866-ban adott első darabjával, *Aesopus-sal*, drámaírói pályájának talán legzajosabb sikerét aratta — ez írók munkássága már voltaképpen az 1867-i kiegyezés utáni új korszak irodalmának történetébe kapcsolódott, s annak vált jelentékeny tényezőjévé. A kiegyezés előtti évek terméke *Madách* hatalmas műve, *Az ember tragédiája* is, mely drámai formája és későbbi nagy színpadi hatása ellenére is igazában bölcselmi költemény, s így nem igen illeszkedik bele szervesen a magyar dráma történetébe. De nemcsak ezért, hanem irodalmi értékére és jelentőségére tekintettel is külön fejezetben kell róla szólanunk.

NYOLCADIK FEJEZET.

«Az ember tragédiája»

Az 1861. évi augusztus hó 25-én Arany János többek között ezt írta költő-barátjának, Tompának: «... Valahára födöztem föl egy igazi talentumot... Faust-féle drámai compositio, de teljesen maga lábán jár. Hatalmas gondolatokkal teljes. Első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat. Kár, hogy verselni nem tud jól, nyelve sem ment hibáktól. De talán még ezen segíthetni. ...»

Ez az igazi nagy tehetség *Madách Imre* volt, a hatalmas gondolatokkal teljes drámai formájú mű *Az ember tragédiája*.

Madách Imre — aki 1823. januárius 21-én született a nógrádmegyei Alsó-Sztregován, régi nemesi családból — titokban már ifjúkorában drámát is írt, mely műfajhoz egész pályáján erősen vonzódott. 1845-ben házasságot köt forrón szeretett menyasszonyával, Fráter Erzsikével, az 1848/9-i szabadságharc viharában otthon húzódik meg, de azért 1852-ben — egy politikai menekültnek szállást adván — mégis börtönbe kerül. 1853-ban hazabocsátották — de családi boldogságának már csak romjait találja. 1854-ben el is válik könnyuvéru, hűtelen feleségétől, megundorodik az emberektől, s szinte meghasonlik önmagával is — de szigorú elvonultságában, töprengései és tanulmányai közben igazi nagy költővé, mélyelméjű bölcselővé fejlődik. 1857-ben veti papírra e sorokat: «Ádám a teremtés

óta folyvást csak más és más alakban jelent meg, de alapjában mindig ugyanazon fereg marad, a még gyarlóbb Évával oldalán...» Íme, ez már nagy művének — az 1859/60-ban írt *Ember tragédiájának* alapgondolata, de még erősen pesszimista színben. Hatalmas munkáját írva, zaklatott lelke megtisztulva emelkedett a nyugodt világnézetnek tiszta magaslatára, a Gondviselésben való megnyugvás verőfényébe.

1861-ben képviselővé választott, s ekkor vitte el munkáját — megbírálás végett — Arany Jánoshoz. A nagyszabású mű elragadta Aranyt, ki lelkes örömmel mutatta azt be a Kisfaludy-Társaságban, mely első szépirodalmi egyesület 1862-ben, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 1863-ban méltó büszkeséggel választotta tagjai közé az egyszerre országos hírre emelkedett költőt. De Madách régi betegsége 1863-ban kiújult, szívére vette magát s 1864. október 2-án — élete 42. évében — meghalt a nagy költő, a legfényesebb magyar szellemek egyike lobbanva ki benne.

Egyéb irodalmi tevékenységéről e helyt szólni nem kívánunk, de mielőtt nagy műve részletes méltatására térnénk, pár szóval meg kell emlékeznünk egyéb drámáirói munkásságáról.

Első e nemű kísérlete valószínűleg a gróf Teleki László nagyszabású római tragédiájának, a *Kegyencnek* hatása alatt írt *Commodus* című történeti szomorújáték lehetett, 1841-ben, mely rémdráma igen sok gyöngéje mellett némi korrajzi érdekességgel bír. *Nápolyi Endre* című drámájában is van egy-két részlet, amely a szerző írói hivatottságának bizonyága. De ez ifjúkori kísérletek közül legtöbb figyelmet érdemel a szintén 1841-ben készült *Csak tréfa* című ötfelvonásos verses társadalmi színmű, melyben érdekes gondolatok vannak. A *Férfi és nő* című szomorújáték (1843) — mely Herakles és Deianeira történetét tárgyalja s akadémiai jutalomért pályá-

zott — Madách írói fejlődésének eléggé nevezetes állomása, hősének, az egyetemes emberiség képviselőjének rajzában már mélyreható felfogás nyomai mutatkoznak. Ugyanez időtájt írta *Csák végnapjai* (1843) és *Mária királynő* (1844) című történeti darabjait, miket évek múlva átdolgozott, a nélkül, hogy jelentősebb művekké tudta volna tenni őket. 1859-ben a Bach-korszakot kifigurázó *Civilisator* című gunyoros darabját írta, — utolsó elkészült darabja pedig — már *Az ember tragédiája* befejezése után — a *Mózes* című szomorújáték (1861), melynek több szép részlete van, de ebből az inkább epikus feldolgozásra alkalmas tárgyból sehogyan sem tudott Madách igazi drámát alkotni. Halála évében megkezdett még egy *Tündéralom* című drámai költeményt, melyből azonban csak kevés készült el. E munkák — melyek különben nem is igen valók színpadra — a költő életében egyáltalában nem kerültek színre; sokkal halála után adták elő *Csák-ot* (1886-ban) és *Mózes-t* (1888-ban) Kolozsvártt, ez utóbbit később a budapesti Nemzeti Színházban is (1925-ben), de igazi drámai hatást nem tehettek.

Az ember tragédiája tizenöt színre oszlik.

Az I. szín a Mennyekben történik, a teremtés befejeztével. Az angyalok dicsérik az Urat, csak Lucifer gúnyolódik, s száműzetvén, osztályrészét követeli. Az Úr az Éden két fáját megátkozza s a pártos szellemnek adja.

A II. szín helye a Paradicsom. Itt van Lucifer birtoka: a tudásnak és az örökéletnek két fája. Az Úr óva inti a Paradicsom lakóit, Ádámot és Évát, hogy kerüljék e két fát, ám Lucifer elcsábítja őket s megízlelik a tudás fájának gyümölcsét, mire lángoló kardú Cherub útjokat állja s Ádámék menekülni kénytelenek a Paradicsomból.

A III. színben már a Paradicsomon kívüli pompás helyen van az Istentől elszakadt első emberpár, mit büszkén és boldogan vall magáénak. Csak a

tudás vágya gyötri Ádámot s jövőjébe szeretne vetni egy tekintetet, hogy lássa: miért küzd, miért szenved? Lucifer ezzel álmot bocsát szemükre, mely álmom meg fogja nekik mutatni képeiben az emberiség jövődjét.

Ez a három első szín a tragédia első szakasza, bevezetése.

A második rész — mely az álmoképeket foglalja magában — a IV. színtől a XIV-ig bezárólag terjed.

A IV. szín Egyiptomban játszik. Ádám, mint fiatal Fáraó lép föl, Lucifer a minisztere. A Fáraót a dicsőség szomja epeszti, rabszolgák millióival hatalmas gúlát épített, hogy az évezredekre hirdesse nevét. A dolgozó rabszolgák közül *egy* — halálra verve a felügyelőktől — a Fáraó trónja elé tántorog s kiszend; szerető felesége képében Éva borul rá, ki meghódítja a nagy Fáraó szívét s ez maga mellé, a trónra emeli őt. Eva szavaira eszmélni kezd a Fáraó, arra, hogy:

.....*Mit is ér a dicsőség,
Mit egy személyien ér utol az ember,
Milliók vesztével és milliók jajával?!...*

Lucifer kísértetbe akarja ugyan ismét hozni, de Ádám-Fáraó elbocsátja a rabszolgákat, abba-hagyatja a gúla építését, hadd maradjon a csonka mű «intő» rom annak, aki nagyra tör... Ádám tovább akar nézni a jövőbe, mely szabad államban érvényt kell hogy szerezzen a néptömegeknek.

Az V. szín ezt a szabad államot mutatja: Athént. Mialatt Miltiades (Ádám), a hős vezér, távol van seregével, demagógok izgatják a népet ellene, árulás gyanújával. Lucifer, mint katona, szaladva jó s azt hazudja, hogy Miltiades — hírül vévén az ármányt — seregével Athén ellen fordulva, közeleg. Miltiades sebesülten jó csapata élén, hogy küldetéséről beszámoljon a «felséges népnek». De a demagógia tovább bujtogatja a könnyen hívő népet, mely végre

is halált mond a marathoni győző fejére, ki a vérpad lépcsőjén keserűn bolondnak vallja magát, amikor a maga gyönyörének keresése helyett nagy eszmétől lelkesítve, azt hitte, hogy «ilyen népnek kell szabadság».

A VI. szín Rómába vezet. Ádám, mint Sergiolus,, Lucifer, mint Milo, dözsölnek, Júlia (Éva) és más kéjnők társaságában, de Ádámot már émelyíti az «örökös édesség tengere» — sa múltra gondol, hol nagy s nemes volt lelke hivatása. A csarnok előtt temetési menet vonul el, mit Lucifer behív, s az egyik kéjnő negédességből megcsókolja a pestises halottat. Megjelenik Péter apostol, gyönyörű beszédben tárja a megdöbbsent mulatók elé koruk bűneit, a «szent szeretet örök Istene» nevében megkereszteli a pestises fertőzéstől haldokló kéjhölgyet s biztatja az eszmélni kezdő Ádám-Sergiolust, hogy Isten kegyelméből új eszmék fogják megrázni a világot, a testvériségnek s az egyén felszabadításának eljövételével.

És Ádám nemes hevülettel néz elébe az új világnak:

*Melynek virága a lovag-erény lesz,
Költészete az oltár oldalán
A felmagasztalt női ideál. . .*

Ez az új világ — a VII. színben — Konstantinápoly. Ádám, mint Tankréd, erőteljes férfikorban, jó Ázsiából visszatérő keresztes hadak élén. De a középkori keresztyének a *Homousion* és a *Homoiusion* szörszálhasogató vitájába butulva bele s azon veszekedve, eltávolodtak az igazi hit lényegétől, s Ádám-Tankréd hiába lázong ez ellen, míg fegyvernőke (Lucifer) arra utal, hogy az egyén nem vezére, csak sikeres vagy elmerülő úszója a kor folyamának. Tankréd aztán összetalálkozik a keresztes vitézektől üldözött Isaurával (Éva), a szép zárda-szüzzel, kibe beleszeret s ki viszont szerelemre gyül-

lad, ám az erény és hit parancsszava visszatartja, s így, a kor szellemétől vezetve, el kell hogy fojtsa szíve nemes indulatját. Ádám-Tankréd bánatosan lemond, s kifáradva a hiú küzdelemben, oly kor után vágyik, mely nem küzd semmiért s melyben ő megnyugodhatik. Lucifer vezeti tovább.

A VIII. szín Prágában játszik, a csillagvizsgálattal foglalkozó Rudolf császár udvarában. Ádám, — mint Kepler, a híres csillagász — hogy könnyűvérű felesége (Éva) számára, léha vágyainak betöltésére, pénzt szerezzen, keserű lélekkel csillagióslásra adja magát, s kifakadván felesége ellen, azon tűnődik, hogy a méregből és mézből összeszűrt nő «minő csodás keverése rossz s nemesnek ...!» S ismét más kor után vágyik, mely ne rettenjen vissza a nagy eszközöktől, s ne féljen kimondani a világot megváltó új szavakat...

Itt Ádám-Kepler a távolból hallatszó Marseillaise hangjai mellett elszenderül, s a nyomon következő IX. színben a nagy francia forradalmat álmódja meg. ő maga mint Danton, szónokolva hirdeti a népnek az új korszak megváltó ígéit, az egyenlőség, testvériség, szabadság jelszavát. Éva e színben két alakban jelenik meg: először mint nemesen büszke marquisnő, kinek glóriás lénye megbűvöli a véres Danton szívét, de a forradalom iszonyú forgataga elválasztja őket s a marquise áldozatul esik egy sansculotte törének; másodszer, mint fölgerjedt, rajongó utcai leány, fölkinálja magát a deli népvezérnek, ki elundorodik a pokol e feléáramló gőzétől. Ezalatt Robespierre-nek sikerül felülkerekednie s vérpadra juttatja az útjában álló Dantont.

Kepler álma véget ér s a X. szín ismét a nagy csillagászhoz visz bennünket vissza. Keplerné, míg férje szunnyadt, egy aljas udvaronccal megcsalta urát, ki ébredvén, vigaszt talál álmában, mely a világ haladását mutatta. Azután egy fiatal tanítvány lép Kepler elé, a dolog lényegét és a művészet

szabályait tudakolva. A nagy tudós arra biztatja az ifjút, hogy dobja tüzre foliánsait és a poros szobafalak közül siessen az «örömhözó napsugár- és dalokhoz» — ez az igazi bölcsesség. Ő maga pedig indul a megálmódott új világba, mely:

*Szabad szót ád a rejelő gondolatnak,
Ledűlt romoknak átkozott porán . . .*

A XI. szín egy londoni vásár. Ádám, mint élemedett férfiú, kísérőjével (Luciferrel) a Tower egyik bástyájáról nézi az előttük zajló életet, amelynek szabad versenye után — mint mondja — mindig epedt s melynek hullámai között — ha nem is «eget megrázó ős titáni harcban» — de annál igézőbb, áldásosabb formában reméli a szép és nagy eszméket feltalálni. S mit talál? A művészet komédiává aljasult, a tudomány nyeglévé vált, hogy élhessen, a kocsmában állattá silányul az ember, a gyárosok összefognak a munkások ellen, a templomból jövő polgárleányt (Évát) egy cigányasszony közbenjöttével kerítőnő anyja rontja meg, egy beteg munkás feleségét megejti a gazdag Lovel fia, kit a férj megöl, s a gyilkos vesztőhelyre kerül, a szerencsétlen apa pedig megőrül. . .

Ádám lehangolva érzi, hogy ismét csalódott. A világ gépéből kilökött egy fő-csavart, a kegyeletet, de nem pótolta mással, s íme, mi lett az életből? «Kutyáknak harca» a konc felett. Más korba vágyik hát ismét, olyanba:

*Mely véd, nem büntet — buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik*

És melynek rendén értelem viraszt...

Ez a kor már a jövő képe, mely a XII. színben egy nagyszerű falanszterben kerül elénk, hol Ádám és Lucifer, mint messze vidékről, az ezredik számú

falanszterből való tudósok szerepelnek. Megváltozott a világ! Egy tudós azon fáradozik, hogy vegykonyháján emberi szervezetet állítson elő; a régi világ állatjainak: a lónak, kutjának emlékét csak egy-egy fennmaradt kitömött példány őrzi a múzeumban, idekerült az ősnövényzet maradványa: az utolsó rózsaszál is, s itt mutogatják az utolsó darab szenet, mit most már nem bányászhatnak, hanem nagy fáradtsággal a levegőből szűri a tudomány; az ókor nagy íróinak egy-egy művét mint lecáfolt és kigúnyolt ócskaságot mutogatják; az ágyú, mint alig ismert célú eszköz is a ritkaságok tárházának egyik darabja; a művészet hiú alkotásai elavultak, rideg gépek működnek művészek helyett, semmi műben sincs élet, nincs egyéniség. Jönek a falanszterben munkások, kik közül többre büntetés vár, rendetlenkedés miatt. S ím, kik ezek? Az egyik, ki szenvedélyesen mindig túlfűti a kazánt: Luther, az ok nélkül verekedő: Cassius, az álomképeibe elmerülő: Plato; aki beleun a folytonos széklábcsinálásba, melyre még díszet sem szabad faragnia: Michel Angelo... S hogy nevelik a gyermekeket e rideg világban? Csak néhány évig hagyják őket anyjuknál, aztán a koponyavizsgáló tudósok tanácsára osztják be őket életpályájukra: ezt orvosnak, amazt pásztornak nevelik. Éva is föllép egy anya képében s tiltakozik gyermeke elvevése ellen... Ádám és Éva egymásba szeretnek, rajongásukat a falanszter tudósa örülésnek minősíti. Oh — kiáltja Ádám:

... Mi a világon

Nagy és nemes volt, mind ily örülés!...

A hevesebb összeütközést Lucifer hárítja el, viszi magával Ádámot tovább, az álom rohanó útján.

A XIII. színben Ádám — mint öreg — a földtűi távolodva, az űrben repül, Luciferrel. Ádám nem lát célt s nem érez akadályt és felsőhajt:

*Szerelem és küzdés nélkül mit ér
A lét? . . .*

A föld szellemének szava hallatszik:

... Ádám...

*Térj vissza, a földön nagygyá lehetsz,
Míg, hogyha a mindenség gyűrűjéből
Léted kitéped, el nem tűri Isten,
Hogy megközelítsd őt — s elront kicsinyül...*

Ádám sūrgeti Lucifert, hogy vigye vissza a földre, hol az eszme akár kereszt vagy tudomány, akár szabadság vagy nagyravágyás formájában, de mégis előrevitte az emberiséget s ő — a soha ki nem alvó reménységtől biztatva — hisz a további haladásban, bár Lucifer a nap kihülésének s a föld megfagyásának lehetőségével igyekszik rémíteni.

Visszatérnek, s a következő képbén, a XIV. színben, a föld késő, szomorú jövendőjét varázsolja Lucifer Ádám elé: a kihült föld, élete utolsó korszakában teng, minden csupa jég és hó, csak az Egyenlítő körül nyomorog még néhány eszkimó. Ádám egészen megtört aggastyán képében borzadva látja faja rettentő pusztulását, az állattá aljasodott hitvány eszkimó feleségében Évát, s nem kívánja tovább látni ádáz sorsát, visszavágyik a jelenbe.

... Ébredj hát Ádám! álmod véget ért —

mondja Lucifer, s a XV. szín — a nagy mű harmadik, befejező szakasza — újra a Paradicsom melletti pálmaligetet mutatja, hol Ádám, ismét mint ifjú, még álomittasan lép ki a kunyhóból, a még szunnyadó Éva mellől. Ádám megkönnyebbült, hogy eloszlottak a rettentő álmoképek, amelyekből sokat tanult, s abban bizakodik, hogy módja van másképpen intézni sorsát, hiszen az akarat szabad! Lucifer ellenveti, hogy az ember nincs ugyan egyé-
nileg lekötve, «de az egész nem, hordja láncait».

Ádám egyet gondol: egyedül van a világon, útját szelheti az ember elszaporodásának, ha leveti magát a szirt alatt tátongó mélységbe. Ekkor kilép Éva, s boldogan jelenti, hogy anyának érzi magát, biztosítva van tehát már a jövő. Ádám térdre esik az Isten előtt, kinek szava hallatszik:

Emelkedjél Ádám...

...Kegyembe veszlek újra...

Ádám a bizonytalanság gyötrő érzetében tudakolja az Úrtól, vajjon hát mi lesz igazán az ember sorsa a földön, előbbre fog-e menni majdan fajzata, lesz-e jutalma a nemes kebelnek?

Intőleg, megnyugtatólag szól az Úr:

Ne kérdd

Tovább a titkot, mit jótékonyan

Takart el istenkéz, vágyó szemedtől...

Ha percnyi léted súlyától legörnyedsz,

Emel majd a végetlen érzete.

S ha ennek elragadna büszkesége,

Fog korlátozni az arasznyi lét.

S azután utalva az ember erős karjára, emelkedett szívére, a munka végetlen terére, a talán el-ellankadó férfi mellett vigasztalóul álló nőre, a sátánban képviselt hideg tudásra és dőre tagadásra, mely szükséges ösztökéleje az embernek — e szózattal erősíti meg s emeli föl az Úr Ádám gyötrődő lelkét:

Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!

*

E hatalmas mű, ez az érdekes drámai formába öntött nagyszerű bölcselmi költemény, mit történelmi ismeretek és bölcsészeti gondolatok, természettudományi utalások és vallásos érzés hatnak át meg át, a magyar irodalom legfenségesebb alkotásai közé tartozik. Első tekintetre talán a legsötétebben pesz-

szimisztikus világnézet kifolyásának látszik, mert hiszen az emberi küzdelem hiábavalóságát példázza, s mintegy azt igazolja, hogy az emberi faj nem halad, voltaképpen a jövő falanszterében sem mutatkozik különbnek, mint amilyen volt az ókor világában, és a vég az — aminek nyomasztó érzősótól a fölébredt Ádám is alig tud szabadulni — hogy a sok ezredéves emberi művelődés és erkölcs elsatnyulva vész bele a kihülő föld dermesztő fagyába. De valamint a sokat csalódott és sokat szenvedett Madách fölzaklatott lelkének kavargó gondolatai a magány csöndjében, a mélybe és a magasba egyaránt elérő bölcselkedés nyomán megtisztultak és lecsillapodtak, s a lélek háborgó tengere egészen megcsendesedett, mikor a hit fényes napsugara ragyogta be tükörét, úgy hatalmas munkája is a tisztító tűzön átment ama világfelfogás hirdetője, hogy az Istentől elszakadt embernek, kinek része van a világ végtelenségében, vissza kell térnie Istenhez, s nemcsak azért kell a dolgokba, a Gondviselés végzéseibe belenyugodnunk, mert azok úgysis megmásíthatatlanok, hanem mert a legfőbb Bölcsesség és Jóság kútfejéből származván, bölcsék és jók, s az Úr végzése szerint az ember feladata e földön egyrészt a küzdelem, másrészt az, hogy bizva bízzék a Gondviselésben.

Az ember tragédiája főszereplői: Ádám, Éva és Lucifer. Ádám alakjában az emberi nagyság és erő van megtestesítve, Éva az örök nőiség képviselője, kinek alakjában az érzésnek hol megragadó fénye tündöklök, hol lehangoló árnya borong. Lucifer a kételkedésnek és tagadásnak, az anyagiasságnak és gonosz indulatnak örök szelleme, aki egész életútján, minden küzdelmében kíséri és kísérti az embert.

Mind a három személy drámai szempontból is igen szépen és hatásosan van megformálva, mert bár elvont eszméknek s fogalmaknak képviselői, de változó alakjaiknak mindegyike érdekesen van

egyéniíve, s mindenik szín egy-egy külön kis dráma, habár a koncepcióból folyó eszmeláncolat nyomán szorosán egymásba kapcsolódnak is. A cselekvény egységességének s így a mű drámaiságának kívánalmait az a körülmény is igen jól szolgálja, hogy a folyton alakot változtató Ádámot, ki a mű első felében részese, másik felében pedig csupán szemlélője az emberiség küzdelmeinek, a haladó kor által nyújtott rajz egyéníti: a világtörténelmet magában foglaló képek sorozatát mint egészen fiatal ember kezdi, az ifjú Fáraó képében, s képről-képre a férfiasodás, majd az öregedés jeleit mutatja, hogy az álom utolsó színében már mint megtört aggastyán jelenjen meg.

Lucifer alakja a mű keret-részében drámai csak igazán: lázongása az Úrral s fondorkodása az emberrel szemben, küzdő és cselekvő drámai személylé avatják, míg az álomképekben inkább csak a mindenkori hős — Ádám — mellé beosztott kísérőnek: jelentékenyebb szerepét viszi.

Éva alakja, ha nem is oly költőileg bájos, mint Faust Margitjáié, de változó formáiban a hitvesi hűséget és az asszonyi könnyűvérűséget, a szerető gyöngéd odaadását és érzéki gerjedelmét, az anyai szeretet és a női méltóságot megkapóan testesíti meg.

Mindezek igazolják, hogy Madách, ha inkább bölcselő volt is, mint drámaíró, s ha mint drámaíró, nem a színpad hivatottabb és szerencsésebb költői közé tartozott is, nem nélkülözötte a tehetséget a drámaíráshoz, amihez egyébiránt egész pályáján, kora ifjúságától kezdve erősen ragaszkodott is.

Az ember tragédiájá-hoz kapcsolódó széleskörű irodalomban részletes megvitatás tárgyát képezte többek közt e nagy mű eredetiségének kérdése. Az kétségtelen, hogy Madáchra Byron-nak *Kain-ja*, és *Deformed transformed* c. utolsó drámai töredéke, valamint Goethe *Faust-ja* is hatottak, s talán némi párhuzam vonható Madách műve és Hugo Victor

Századok legendái közt is, amennyiben úgy Hugo, mint Madách munkája a világtörténet forgatagaiban küzködő örök embert állítja elénk. De *Az ember tragédiájá-nak* alapeszméje, felfogása és kidolgozása, e nagy mű egész alkata s a rajta előmlő szellem, Madách érzés- és gondolatvilágának eredeti és sajátos terméke. Szépen és találóan mondja egyik legérdemesebb magyarázója, *Voinovich Géza*, hogy amit Madách «főművében begyűjtött, betakarított, az mind az ő földjén termett, az ő lelkében kisarjadt vetés, a maga életének aratása; azt a pár idegen magot, melyet messziről hozott oda a szél, a többivel közös sors, egy napfény és egy eső érlelte...»

Az ember tragédiája 1883 őszén, a budapesti nemzeti Színházban előadásra került, s szinte váratlanul nagy sikert aratott, mely a mű hosszú és diadalmas színpadi pályájának kezdetét jelentette. A római szín, a léha dőzsölőkkel és Péter apostol gyönyörű tirádájával erősen megfogta a közönség lelkét, a francia forradalomnak igazi színpadi hatással írt jelenetei pedig tomboló tetszésre találtak. Addig úgyszólván senki sem mert arra gondolni, hogy ez a nagyszabású drámai költemény — mit mindenki csak olvasásra és elmélkedésre tartott alkalmasnak — színpadra vitessék, hiszen maga a szerző is, nem színházhoz, hanem irodalmi fórumhoz, Arany Jánoshoz juttatta el annak idején munkáját. De még olyan élesszemű színházi ember is, mint Rákosi Jenő — a jeles drámaíró és volt színházigazgató — *Az ember tragédiája* színpadra készítésének idejében kényes és sikerrel nem biztató vakmerő kísérletnek nevezte ezt a tervet. Paulay Ede, a Nemzeti Színház akkori igazgatója — kinek nevéhez e műintézet egyik legfényesebb korszakának emléke fűződik — hervadhatatlan érdemet szerzett e nagy mű színrehozatalával. Bebizonyosodott, hogy Madách remeke a színpadon is hat, habár az előadás természetszerűleg nem éreztetheti eléggé erősen az

egyek képeket összefűző eszmei kapcsolatot, ami olvasás alkalmával oly hatalmasan megragadja és fölemeli lelkünket.

Az ember tragédiája, az első előadás óta eltelt öt évtizednél több idő alatt sok száz előadást ért a Nemzeti Színházban — néhány, többé-kevesebb sikertilt rendezésbeli változtatáson menve keresztül — és az érdeklődés egyáltalában nem lanyhult iránta, E siker erősen növelte irodalmi elterjedtségét is, és kiadásainak száma is jelentékenyen emelkedett S nemcsak híre jutott el külföldre, hanem a mű maga is, és pedig nemcsak könyvalakban, — német, francia, angol, olasz, orosz, holland, román, cseh nyelven — hanem Bécsbe, Prágába, Berlinbe, Parisba színpadi előadásban is. S ez irodalmi remekmű hatásának nem utolsó eredménye és érdeme, hogy megihlette a legnagyobb magyar rajzoló művésznak, *Zichy Mihálynak* képzeletét, ki teljes megértéssel elragadóan szép kíséző rajzokat készített *Az ember tragédiájához*.

A magyar irodalom további fejlődésére azonban — természetesen nem értve ide a kritikai irodalmat — igen keveset hatott Madách nagy műve. *P. Szathmáry Károlynak* (1831—1891), számos történeti regény és néhány dráma írójának *Az asszony komédiája* (1888) és *Csillag Károlynak* (sz. 1862) *Sátán útja* c. (1899) drámai költeményei ugyan *Az ember tragédiájának* hatása alatt születtek, de csak halvány utánzatoknak mondhatók, igazi irodalmi érték nélkül. A színpaddal kapcsolatos drámai irodalomra pedig úgyszólván semmi termékenyítő befolyással sem volt *Az ember tragédiája*, amely oly társtalan egyedüliségben áll a magyar irodalomban, mint a síkságból magányosan kiemelkedő hegyóriás. Büszkén és meghatottan tekintünk e hegyre, mely csúcsával merészen égbe tör, oldalainak zord szakadékait gazdag növényzet eleven díszé ékíti, s bensejében elemi erővel zúg valami hatalmas tűzfolyam...

KILENCEDIK FEJEZET.

A kiegyezés korában feltűnt drámaírók.

Az 1867-iki kiegyezés után újra ébredt alkotmányos élet nyomán megindult az átalakulás társadalmi és irodalmi téren is. A forrongó új világ friss hangulatokkal és eszmékkal, s kitűnő tárgyakkal és alakokkal szolgált a színpad íróinak, s így a fölpezsdülő szellem, a lendületet nyert kedv és a nekibátorodó elhatározás új korszakot nyitott a magyar dráma történetében. A nem csupán személyileg, hanem hangban és felfogásban is új írók két irányban haladtak. Néhányan a költészettől nagyon is eltávolodott drámánkat a mindennapi élet szürkeségéből ki akarván emelni, a mesevilágba mentek tárgyért, s a romanticizmushoz friss hangért, új színekért. Az úgynevezett új romantikusok mozgalmanak megindítója s végig legnagyobb drámaírói tehetsége *Rákosi Jenő* volt, ki egyébként a színpadi műveknek úgyszólván minden fajtájában dolgozott, a tragédiától a paródiáig, s kinek nyomába, szintén nagy költői hivatottsággal *Dóczy Lajos* lépett. Ez új iskola további követőiről egy későbbi fejezetben lesz szó.

Rákosi drámaíró barátai közül egypáran viszont a modern életbe nyúltak, ott kerestek darabjaik számára jellemeket és cselekvényt. Ez irány megindítója s a kortársak közül legtehetségesebb tagja, a modern társadalmi színdarab igazi alapvetője *Toldy István* volt, ki mellett — majdnem teljes kizárólagos-

sággal a vígjátékot művelve — *Bérezik Árpád* dolgozott, utódjaként azonban, előbb a romantikusokat követve, de őket hamarosan elhagyva, *Csiky Gergely* fejlesztette tovább a társadalmi színművet, méreteiben és értékben oly jelentős munkásságot fejtve ki, hogy az ő drámaírói pályája külön fejezetet igényel.

Rákosi Jenő (1842—1929), aki az új romantikusok friss széltől lobogtatott, eleven színekben pompázó zászlaját tűzte ki — történeti szomorújáttal, az 1864. év első felében írt *V. Lászlé-val* kezdte meg színírói pályáját, mely darab még elárulja a kezdőt, de egyben már szerzője tehetségét is. A cselekvény — eléggé alkalmazkodva a történelem adataihoz — nincs rosszul vezetve, s az utolsó felvonásban a lelkiismerettől mardosott esküszegő fiatal király jól van rajzolva. A nyelv azonban — Rákosi későbbi fő-fő erőssége — e darabban még nem eléggé¹ drámai, mert, ha költőisége nem tagadható is, sok helyen áradozó, s a szenvedélynek nem hű tolmácsa. Regényes vígjátéka, az 1864. év második felében írt, s 1866 októberében a budapesti Nemzeti Színházban ritka zajos sikerrel adott *Aesopus-a* szerezte meg neki egy csapásra a hírnevet, s keltette a legnagyobb várakozást drámaírói pályája iránt.

Ez az ötfelvonásos vígjáték — mely azonban inkább regényes színműnek volna nevezhető — azzal kezdődik, hogy Aegeus, Samos fejedelme, húsz esztendei háborúskodás alatt megritkult és erkölcsökben is megfogyatkozott népe felvirágoztatásának érdekében elrendeli, hogy minden nőtlen férfi, húsz és negyven év között, négy nap alatt súlyos büntetés terhe alatt megházasodni tartozik, mely büntetésben a házasságtól vonakodó nők is osztoznak velük. A fejedelem tudósa, Xanthus, erre kériket hív meg házába, hogy férjhez adja titokban nevelt leányát, Erotát, kinek fejére az a jóslat nehezedik, hogy egy rabszolga fogja megszeretni, de mégis «egy király neje leend». Ugyanekkor megveszi Xanthus a dadogó

rabszolgát, Aesopust — kitől, úgy hiszi, nem kell féltennie leányát — kinek nyelve azonban a szép Erotá látására, hő szerelmi vallomásban egyszerre megoldódik. A játék fonalát aztán az elmés Aesopus szövi és bonyolítja: a leány kereskedést üző vén Sardanapala négy szép védencét külön-külön mind Erotaként mutatja be a Xanthus hívására megérkezett három kérőnek és a titokban nevelt Erotára figyelmissé lett fejedelemnek, ki a neki Xanthus leányaként bemutatott hajadont, Tamiát — hővérű, csélcsap fiának, Diodornak szánja, míg Diodorral azt hiteti el a ravasz Aesopus, hogy a hóbortos költőné vén leány, Trundusia, a Xanthus leánya. A végén aztán persze mindenki elveszi párját, Aesopus is Erotát, akin így beteljesedik a jóslat: rabszolga szerette meg, de király — a meseország költőkirálya — lett a férje.

Aesopus érdemei s előnyei szembeszökő hibákkal és hiányokkal váltakoznak. Költői felfogását, drámailag jellemzett alakjainak elevenségét, komikai erejének frissességét s dikciójának megkapó választékosságát tekintve — a magyar drámának határozott nyeresége s mind máig méltó dicsekedése @ darab; de a mesterkéeltség, amely úgy cselekvényének megindításában és valószínűtlen fordulataiban, mint Shakespeare-eskedő szójátékokkal túlon-túl terhelt nyelvében nyilatkozik, s a bántó érzékiség, mely erős sikamlóságok képében lépten-nyomon felüti fejét — sokat levon e szép és ügyes darab igazi irodalmi értékéből, amit hangnemének a költői érzelmesből a vaskosan bohózatiba csapó rítkó változatossága sem emel, legfeljebb a külső hatást fokozza, különösen a nézőtér magasabb régióiban. A színpadi életrealitásnak próbakövét azonban már sikeresen kiállotta *Aesopus*, zúgó tapsok közt kezdvén meg pályájának második félszázadát.

A szinte példátlan nagy sikert egy év múlva nagy bukás követte a modern társadalmi színmű nem

igen neki való terére tévedt Rákosi *Régi dal, régi gyűlölségről* c. darabjának előadásával. E stílustalanul, nagy hosszadalmassággal, s drámaiatlan nyelven írt darab — mely a zsidók társadalmi helyzetének főltségét akarja feltüntetni, középpontjában egy megsértett és Shylock módjára — de persze modern formában — bosszút esküvő zsidó pénzemberrel, a Shakespeare-utánzásnak csak hátrányos tüneteit mutatja, a teljesen elhibázott koncepcióban és a harmadrangú alakok — vendéglős és inas — bosszantó elménckedéseiben.

Ez az 1867. év, s az alkotmányos magyar király megkoronázásának ünnepi alkalmáé még egy Rákosi-darabot hozott: *A szent korona varázsa* c. háromfelvonásos történeti színművet, melynek hőse a nagyravágyó feleségétől bujtogatott Endre, magyar herceg — a későbbi II. Endre király — aki hadat visz király-bátyja ellen, hogy magának szerezze meg a trónt. A kevesedmagával maradt Imre királyt álmlában tündérek biztatják a szent korona varázsának kihasználására s a király, fölébredvén, fején a koronával egyedül megy végig Endre táborán és elfogja őt. Ezt a nem is egész darabra, legfeljebb egy epizódra való tárgyat cselekvény és drámaiság nélkül dolgozta fel Rákosi. A darab stílustalan is, nyoma sincs benne a történeti levegőnek, és nyelve is drámai erő és költői hév nélkül szükölködik.

Rákosinak az 1868-ban a Nemzeti Színházban alig egyszer-kétszer színrekerült *Reggeli előtt* c. egyfelvonásos dramoletjéről — melynek szellemesség és drámaiság nélküli meséjében, valószínűtlen alakjainak rajzában s mesterkélt helyzeteiben csak alig-alig csillan föl a szerző tehetsége — nincs miért bővebben szólnunk, valamint az ugyanezen évben az aradi országos dalárünnepélyen előadott, *Az aradi vérnapi* című történeti tárgyú drámai kép sem bír jelentőséggel a buzgón dolgozó szerző drámaírói pályáján.

A következő, 1869. évről megint két Rákosi-darabról adhatunk számot: ekkor olvasta föl a Kisfaludy-Társaságban *Hyperbus* című tragédiájának egy felvonását, mely műve — *Rege a fattyú gyermekről* címmel egy akadémiai pályázaton nemi elismerésben részesült. Ez az erős Shakespeare-hatás alatt készült darab sohasem került sem nyomtatás alá, sem színpadra. — *Színre színt* című ötfelvonásos, történeti színezetű színműve ugyanez évben szintén dicséretet nyert a gróf Karátszonyi-féle akadémiai pályázaton, s e darabot — bár csak három év múlva, 1872-ben, — a Nemzeti Színház elő is adta, de csekély hatással. E darab tárgya — melyhez több magyar drámaíró nyúlt előszeretettel — Bánfi Miklós, pozsonyi várkapitány féltékenysége a kalandokat szerető Mátyás királlyal szemben. Nagy szóáradat lapossá és színtelenné teszi e darabot, melynek csak utolsó felvonása ügyes és mulatságos.

1870-ben egy drámai idilljének, a szintén Mátyás király egy megható szerelmi kalandját tárgyazó *Szép Ilonká-nak* töredékét olvasta föl Rákosi székfoglalóul a Kisfaludy-Társaságban, mely töredék egy rövid jelenettel kiegészítve, évek múlva két ünnepi alkalommal is színre került a budapesti Népszínházban. Ez az idill Vörösmarty hasonló című gyönyörű költeményének nyomán készült, igen kevés szerencsével, nyoma sem maradván benne Vörösmarty verse bájoságának, költőiségének.

A krákói barátok (1871) c. történeti vígjáték — amit a szerző ugyan színműnek nevez — elmés, ügyes, szép darab, egyike Rákosi legsikerültebb drámai műveinek. A darab hősnője Hedvig, Nagy Lajos magyar király leánya, aki Lengyelország trónjára jut, s mulatságos és kedves bonyodalmak után Jagelló, litván fejedelem hitvese lesz.

Ebben a darabban bontakozik ki a maga teljességében Rákosinak drámaiság, költőiség és magyarosság tekintetében párját ritkító nyelvművészete, —

s az ügyes mese, valamint Jagelló és Hedvig költői bájjal s erővel és a vidám fegyvernöknek, Korigáll-nak s Klárának az elmés udvarhölgynek, a kedves-ség elbűvölő varázsával megrajzolt alakjai is méltán dicséretet érdemelnek.

A következő Rákosi-darab szintén a virágzásra jutott tehetség munkája: *A szerelem iskolája* ez, mely sajtó alá 1873-ban, előadásra a Nemzeti Színházban 1874-ben került.

Arnuez király erőszakkal elfoglalja Sylvania meseország trónját, de az elűzött király megátkozta, hogy gyermekében verje meg az Isten azt, aki az ő gyermekét igaz örökétől fosztotta meg. Az átok megfoganni látszik: Arnuez egyetlen gyermeke, a szép Stella, különködve, csillagvizsgálatba merülve, hidegen, szív nélkül, nem tudva sem sírni, sem nevetni, elzárja magát az élettől, csak az elmét vallja vezéréül, s megtagadván a vér szavát, egymásután utasítja vissza kérőit. Az életnek aztán egy álom adja vissza, három felvonáson át álomban végig járva a gyötrelmes szerelem iskoláját.

E darab igazi költői ihlet bájos terméke, melynek nemcsak nyelve elragadó, hanem koncepciója is elsőrangú írora vall.

Stella alakjának megrajzolásához a legragyogóbb színeket használta a szerző. Igazán Vendel pedig, az öreg szénégető, az elmés filozóf, a darab raisonneur-je, valóban Shakespeare-i alak, kinek arcán az élet piros színe virít.

Az 1874. évben érdekes kísérletet tett Rákosi a népszínmű terén is, *A ripacsos Pista dolmánya* c. darabjával, mely megint élesen mutatja szerzője drámaírói fény- és árnyoldalait: a bűnügyi eljárás körül forgó darab meséje gyöngye, indítékai erőltetettek, részben ügyetlenek, de nyelve kitűnő, magyaros, népies, ötletes. S van egy csomó jól rajzolt alakja, elsősorban hősnője, a talált leány, Vica, életrevaló nyelvés fruska. A hajdú, a kisbíró, a pandúr, a

cigány és a falusi zsidó pompás genre-alakjainak rajzával is bizonyoságot tett Rákosi arról, hogy igen jól ismeri a magyar népeletet is.

Rákosi, ki eddig a dráma- és a hírlapirodalomnak volt csak munkása — 1875-ben az újonnan létesült Népszínház igazgatója lett, s színházának tetszetős operetté-műsört kívánván teremteni, egymásután fordította külföldi — leginkább francia — operettek szövegét, mely lázas munkásság mellett drámaírói eredeti munkásságát nem igen folytathatta, úgyhogy csak néhány év múlva, 1880-ban került színre a Népszínházban egy eredeti operette-je, a Puks Ferenc által megzenésített *Titilla hadnagy*, ötletesen írt, bár néhol elnagyolt mesével. Itt említjük meg, hogy ezenkívül a későbbi években még több operette-szöveget írt a Népszínház számára: a *Tempefői* (1883) címűnek a bohém költő, Csokonai a hőse, kit mint rakoncátlan diákot eljegyez magának a múzsa, s viszi világgá, boldogítani másokat, míg maga boldogtalan lesz; *A fekete hajó* (1888) már eléggé közönséges operette-szöveg, több helyen ízlést bántó érzékiséggel írva; a *Világszép asszony Marcia* (1887) ismét komolyabb költői becsvágy terméke, a Caesar kedvesévé lett könnyelmű nőnek az anyai szeretet nyomán való megtérését festve; *A négy király* (1890) is elmés, kedves, mulatságos operetté, — tárgybari, felfogásban és nyelvben kitűnően magyaros, a népmesék hangulatával, igen jól festett népi alakokkal s a kártya-királyok sikerült figuráival; végül *A bolond* (1898) — Szabados Béla szép muzsikájával — Malonyay Dezső egyik elbeszélése nyomán van igazán poétikusan megírva, — legendás meséjében, kettős, egymással szerkezetileg nem igen összefüggő cselekvényben azt tüntetve föl, hogy a Gondviselés minden leányszívnek meghozza a maga hívét.

Ugyancsak a Népszínház műsorának élénkítésére szolgált Rákosi két bohózata: a *Szélháziak* (1882),

melynek különösen az első két felvonásban nagyon mulatságos szövegét ének és tánc tarkítja, — és *A báróné levelei* (1883), mely a francia bohózatok mintájára készült — talán éppen *Barrière* és *Gondinet-nek Kis szórakozott-ja* ült neki modellül — de e darab, ha nincs is éppen ügyesség nélkül szerkesztve, az igazi vidámságnak híjjával van.

Alig hagyta el Rákosi a színházigazgatói irodát, ismét finomabb társadalmi darabhoz keresett tárgyat, s megírta a Nemzeti Színház számára *Ida* című négyfelvonásos vígjátékát (1882). Ez a darab rendkívül kedves alakokat hoz eléink: *Pailleron* Roville hercegnőjének édes testvére, Gógánfay grófné, a szeles és érzelmes kis Mimike grófnő, s a barátja, és nagymamája befolyás alatta álló Andor gróf, a bájnak mosolygó verőfényét árasztják, de érdekesek a fő alakok is: a világfi Öreglaky gróf s a szerény, de előkelő lelkű Györöky Ida. Nem rossz volna a cselekvény sem, hogy hogyan hozza össze a csak látszat szerint egyesült házassokat a szerelem ellenállhatatlan lavinája, mit a férj első házasságbeli ártatlan leánykájának szárnya libbenése indít meg.

Szintén modern, de nem a főrangúak, hanem a nép köréből való tárgyat választott Rákosi *Magdolna* (1884) című paraszt-tragédiájához. Egy bosszúálló parasztgazda konoksága apagyilkosságba hajtja saját fiát, elüldözvén a faluból ennek kedvesét, a városba került leány pedig, gyilkos szeretője vélt megmentetése érdekében átadja magát egy hitvány élvhajtásznak. A darab második felében — sok évvel utóbb — Magdolnát, ki gyermekét eldobta magától, már híres kokottként látjuk tivornyázni, legvégül pedig már egészen elaljasodott, részeges vén asszony, aki egykori csábítója számára megkeríteni igyekszik egy ártatlan fiatal leányt, kiről aztán kiderül, hogy az a saját törvénytelen gyermekük. A nyomorult csábítót a börtönből kiszabadult egykori apagyilkos megfojtja, a leányka — nem tudva

meg szülei kilétét — elmenekül, az élettelenül összeeső Magdolna mellett pedig hajdani hű szeretője kétségbeesve kiált föl: «Mit is kerestünk mi ketten ezen a gyászos világon! ...»

Igaz! De mit is keresett ilyen tárgyat a nagytehetségű szerző?! Művészet-e kigondolni ilyen irtózatosságokat, melyek közt az apagyilkosság még a szelídebb dolgok közé tartozik. Ebben a darabban — melynek zamatos magyarsággal írt expozíciója költőileg is szép, drámailag is hatásos — mesterségesen van összehalmozva az; emberi lélek minden piszka, s így a szebb feladatokra hivatott író az élet képe helyett annak csak undok torzképét mutatja be.

A paraszt-tragédia után ismét történeti tárgyhoz fordult Rákosi, az *Endre és Johanna* (1885) című, mindmáig műsoron maradt szomorújátékban, melyben megint nagy drámaírói erények egyesülnek nagy hiányokkal. Itt már Rákosi történeti érzéke is — egyébként nem erős oldala — előnyösen mutatkozik, drámailag költői nyelvén erőteljesen, bár helyelközzel elnagyolva festvén a XIV. századbéli romlott Nápolyt. Tragikum a tiszta: a később férjgyilkossá váló Johanna a darab elején ártatlan hajdonként lép elénk, ki nem annyira kifejezője, mint inkább prédája a romlott kornak, melyben ől. Tragikus vétke csak az, hogy részt vesz egy divatos farsangi tivornyában, melyben aztán ismeretlenül beleszeret saját jegyesébe, Endre, magyar királyi hercegbe, kit meg is csókol, A herceg viszonozza a szerelmet, de mikor megtudja, hogy a csókos szép leány az ő menyasszonya — megborzad, s rossznak tartja Johannát, aki ismeretlenekkel is csókolódzik. %y> bár szeretik egymást, egymásnak gyötrelmére vannak csupán. S a gonosz környezet segíti tovább a tragédiát: Endre is, Johanna is útjában állanak a hercegnőknek, kik a maguk fiai érdekében dolgoznak a trónért. Endre gyanúja és idegenkedése egyfelől, másrészt pedig az udvariak ármánya — bűnbe,

hütlenségbe sodorja Johannát, s Johanna bűnös volta — nem is ő maga — lesz közvetve Endre gyilkosává, mely gyilkosság nyomán Johanna eszét veszti, örülete pedig halálba kergeti.

Kár, hogy a darab kivitelében hiányok mutatkoznak, különösen, hogy az indítékokat nem fejt ki a szerző mindig eléggé világosan. De mindent összevéve, nagyon érdekesen elgondolt s megszerkesztett történeti szomorújáték ez, Rákosi egyik legkiválóbb, s a színpadon is legsikeresebb munkája.

Ezenkívül — pályája további folyamán — még egy történeti színművet írt Rákosi, az *István vezér* (1891) című öt felvonásos darabot, mit Shakespeare mintájára «történet»-nek nevezett el, s melynek hőse az apja ellen támadó István herceg, később V. István néven magyar király. E mű nem sikerült. Nemcsak a szerkezet, hanem a jellemrajz is sokkal jobb Szigligeti hasonló tárgyú *IV. Béla*-jában, mit azonban viszont a drámai páthosz fényére és erejére nézve tagadhatatlanul messze meghalad a Rákosi darabja.

Közben két népszínművel szerepelt Rákosi, Népszínházban. A *Budavár megvétele* (1886) címűnek történeti háttere van, történeti levegő nélkül, s e darab általában nagyon hevenyészve van írva hazafias alkalomra, Budának a töröktől történt visszavétele kétszázéves fordulójára, a nélkül, hogy értékesebb koncepciója s szerkezete vagy leleményeslenné, s jellemrajzában is csak egy fiatal paraszt-pár; jóízű alakjai méltók az elismerésre, melyekhez hasonlóakat Rákosi többször is előszeretettel és sikerrel festett. Az *Éjjel az erdőn* (1889) című úgynevezett «paraszt vígjáték» — *Beniczkyné Bajza Lenke* egy elbeszélése nyomán írva — kissé elnagyolt munka, de nyelve ennek is törülmetszett, s ebben is feltűnik egy sihedernek és egy rátarti gazdag parasztnak jóízű alakja.

Megemlítve még a bántó ízléstelenséggel írt *Elektra-paródiá-t* (1891) s *Az ezredév ünnepe* (1896)

című lapos és hosszadalmas színpadi művecskét, mely Magyarország ezredéves fennállásának ünnepi alkalmára készült, s melynek rímes alexandrinusai-ban Rákosit még nyelvének szokott költői fénye és drámai ereje is cserbenhagyta — még csak egy darabjáról kell Rákosinak szólanunk, az utolsóról, mely *Tágma királyné* címet visel, s mit a szerző az «ősidőkből» vett tragédiának jelez, de azok az ősidők sohasem léteztek, s a darab sem tragédia igazában, hanem rém-mese, mely három levágott fejen fordul meg, s mely visszataszítóan különönc gondolatból, a költői szépnék birodalmába nem illő természetietlen érzésből fakadt. Húsz évvel a darab kezdete előtt Tágmat megkéri a kazár király, de Tágma máshoz megy. A kazár megöli Tágma férjét, Tágma fiat szül, ki ép testén halálfejet visel, s kit ezért anyja kiadja a háztól. Húsz év múlva a főpap azt jósolja, hogy a halálfejű királyfi fogja megmenteni a népet a szomszéd kazárok zsarnokságától. A királyné elküldet a fia után, de azt időközben meggyilkolta nevelt stvére, mert egy leányt szerettek — a fejetlen nulla ott fekszik a város határában, s most a nevelt testvér megy el a királynéhoz, vörös álarc alatt, a torzképű királyfiként. A vörös álarcos diadalmas arcban le is vágja a kazár királyt — de aztán letép-vén álarcát, kisül, hogy alatta arca halálképpé váltott. Ellenszenvesen rémletes történet ez — meg kell azonban adni, hogy a nyelvnek oly ritka pompájába van öltöztetve, mely még Rákosinál is külön figyelmet kelt.

Rákosi drámaírói nyomába, az új romantika színes lobogója alatt *Bóczy Lajos* (1845—1919) lépett, mesterénél nem kisebb költői tehetséggel, de az igazi drámaírás törvényei iránt kevesebb érzékkel. Dóczy — családi nevén Dux, aki szegény zsidó fiúból, tehetsége és dolgozni tudása folytán külügyminiszteriumi osztályfőnök lett s bárói rangra emeltetett — mint műfordító is sok dicsőségben részesült, magyar

remekíróknak németre, németeknek — köztük Goethe Famí-jának — magyarra átültetésével, de írói működése terén legnagyobb előszeretettel a drámát művelte.

Első darabja, mellyel 1871-ben a M. Tud. Akadémia pályadíját nyerte el, s mely 1874-ben óriási sikerrel került színre a Nemzeti Színházban — a *Csók* című négyfelvonásos verses vígjáték volt.

E darabban az «erényhős» Sever, Navarra királya, minden «tiltott örömmek szüzi korholója» — számúzi udvarából törvénytelen bátyját, az életörömök kedvelőjét, Adolárt. Ez aztán nagybátyjuknál, Arragonia hercegénél tartózkodik álnév alatt, míg végre fölfedi magát, mikor éppen egy Navarrából összekelés végett átszökött szerelmes pár — Carlo és Maritta — kerül elébük. Az öreg herceg visszaküldi Navarrába az elfogott paraszti ifjakat, s velük küldi álnév alatt Adolárt is, akit a királyi kincstartó leánya — Angela — iránti szerelem is ösztökél a hazatérésre. A király úgy ítél, hogy az ifjak egy évig éljenek az udvarban, de összekelniök, sőt még csokolózniuk sem szabad. Adolár fogad a királlyal, hogy a kényszerűség és az alkalom magát az erkölcsös királyt s egész udvarát is belevinné a csók és szerelem bűnébe. Az Adolár bonyolította játékban lehetetlen *qui pro quo* következik, melynek során mindenki másnak hisz mindenkit, mint aki, de végül szerencsésen rendbe jön minden, s a király is kigyógyul szentes elfogultságából.

Ha a színpad az élet képét kell hogy nyújtsa, akkor a valószínűtlenségeknek és lehetetlenségeknek ez a tobzódó összevisszasága nem sikerült színdarab. De a költői erő, mely a koncepcióban mutatkozik, s a megkapó báj, mely az egész darabon előmlik — megmagyarázza a színpadi zajos sikert, mi sok német színpadon is kísérte — sa *Csók-ot* jelentős művé avatja.

Második darabja Dóczynak az *Utolsó szerelem*

című ötfelvonásos történeti vígjáték — melyet a költő hosszabb hallgatás után írt, s melyet 1884-ben adott elő a Nemzeti Színház — Nagy Lajos király korában, a XIV. században játszik, A csélcsap Laczfi Apor István kényszerűségéből feleségül kéri a szép Drugeth Máriát, s megfogadja, hogy annyi férj fölszarvazása után ez lesz utolsó szerelme, A nász előtt azonban a király a Velence elleni háborúba küldi Aport, ki beleszeret a páncélba öltözött paduai fejedelemleányba, az érte rajongó Catherinába, Apor — fogadására gondolva — küzd e szerelem ellen, de visszakérülve Visegrádra, hűséges fegyverhordozója, Lófő, elárulja Apor és Catherina szerelmét, mire aztán a királyi pár összeboronálja a szerelmeseket,

A jellemrajz nem erős oldala ennek a darabnak sem, Apor alakjában nagyon ellentétes vonások vannak mesterségesen egymás mellé szorítva: férji becsületben gázoló csélcsap szoknyahős, hebehurgyán adott szavához viszont becsületből még igazi boldogsága árán is ragaszkodnék, ha a királynak több esze nem volna, s meg nem gátolná az erőszakolt házasságot. De e gyöngéi mellett hangsúlyozottan kell elismerni e vígjátékról is, hogy szépen s érdekesen, néhol különösen megkapó költői erővel van írva.

A *Széchy Mária* (1886) című háromfelvonásos történeti színmű a Murány várát védelmező Rákóczi-párti Széchy Mária, s a várat ostromló királyi hadvezér: Wesselényi Ferenc történetét veszi tárgyal, melynek során Wesselényi a várral együtt a büszke, harcias özvegy szívót és kezét is megnyeri. E tárgy az irodalmilag leggyakrabban feldolgozottak közül való, Dóczy kissé mesterkélt darabját széppé teszi a rajta előmlő költőiség, s érdekessé — különösen utolsó harmadában — a költő történeti felfogása, mely e kaland sok feldolgozójától eltérőleg, Mária jellemrajzának tengelyévé azt a küzdelmet teszi, mit ez a szenvedélytől lobogó és erővel teljes asszony folytat, igaztalanul megtépett hírnevének tisztára

mosásáért. E küzdelem a harmadik felvonás szép asztali jelenetében tetőződik, mikor Mária, kupával kezében, elmondja élete történetét.

A mesedarab és történeti vígjátékok után Dóczy két társadalmi darabbal próbálkozott, de drámaírói előnyei e téren kevésbé érvényesülhettek, hibái pedig még rikitóbban mutatkoztak.

A *Vegyes párok* című háromfelvonásos színmű (1889) nem szellem nélkül, s itt-ott fényes dialektikával, de erős lélektani botlásokkal tárgyalja a keresztények és zsidók közti házasságnak színpadon felettébb kényes kérdését. Az alakokat nem rosszul rajzolja a szerző, különösen az öreg zsidó papát, Eózsayt, valamint a tönkrement mágnást, gróf Kenesseyt is, bár a lélektan ez utóbbi alak rajzában is fejetetejére van állítva, mert nehéz elhinni, hogy a rettenetesen könnyelmű fráterből hogyan lesz hirtelen olyan okos, takarékos ember.

A *Vera grófnő* című háromfelvonásos társadalmi szomorújáték (1891) — a kötelesség és a szerelem, az ész és a szenvedély nehéz harcát vívó asszony tragédiája. Tételes darab, mely azt a kérdést veti föl: ha az asszony más szeret, elhagyhatja-e az urát, új, szerelmi házasság kedvéért? A világ közbeszól a maga szokásos felfogásával, előítéletével, s Verának be kell látnia, hogy szerelmével szakítania kell. Szakít is, de szerelmesének fölzaklatott szenvedélye pisztollyal tör reá. Ő csak könnyű sebet kap, a festő azonban halálkozóan fordítja maga ellen a fegyvert. «Gyilkos vagyok — de becsületes asszony», jajdul föl Vera, szépen fejezve ki e pár szóban szíve szomorú tragikumát.

A darabban kissé sok a bölcselkedés, a drámához nem illő elvont okoskodás. De a koncepció ezúttal is igazi költőre vall, aki szép fejtegetésekkel gyönyörködtet, ha nem tudja is az emberi lelket jól megfigyelni és helyesen rajzolni.

Dóczy, utolsó darabjában megint visszatért első

szerelméhez, a romantikus mese vígjátékhoz, drámaírói babérját azonban nem igen gyarapítva. *Ellinór* című — akadémiai Teleki -jutalmat nyert három felvonásos vígjátékának tárgya az a monda, amit Arany László is feldolgozott — Dickens egy munkája nyomán — *Elfrida* című kis költői elbeszélésében, A liliumtipró, csélcsep Edgár skót királynak unokatestvérét, Ellinór királykisasszonyt kellene feleségül vennie, azonban irtózik a tisztas házasélettől, s Eandolf lord híres szép leánya, Elfrida után szimatol és kegyencét, Ethelwood-ot bízza meg a leány megkerítésével. Ethelwood és Elfrida megszeretik egymást s most már az ifjú kegyenc maga mesterkedik, hogy királyát becsapva, menyasszonyát megőrizzze. Többféle átoltözködések után a király Elfrida képében megszereti Ellinórt — ki rég eped utána — s így kiki párjával végzi boldogan a darabot.

Dóczy költői felfogása és érzéke, s kifejező ereje a darabot is sok helyen ragyogóvá teszi, de a sok mesterkéltésen kívül elég ízléstelenség is akad benne, bántó érzékiséggel tarkítva.

Mindent összevéve, megállapítható, hogy Dóczy egyik legjelentékenyebb drámaírója az új romantikusok érdekes csapatának, s talán meg jeles vezérükénél is tipikusabb képviselője annak az iránynak, amely a költőiséget újból jogaihoz akarta juttatni a színpadon. Ha darabjaik nem jelentik is mindig a magyar dráma igazi diadalait — kétségtelen, hogy munkásságukkal és küzdelmükkel sok fényes sikert szereztek nemcsak maguknak, hanem a színháznak és az irodalomnak is.

N Ha nem is zajosabb, de igazibb sikerek fakadtak a szintén a Rákosi Jenő kortársi és baráti köréből támadt, sok tekintetben azonban vele ellentétes irányban haladt *Toldy István* (1844—1879) drámaítól munkássága nyomán. Toldy tehetségét nem a mesevilág színes álmképei, hanem a korabeli való élet alakjai és kérdései vonzották s termékenyítet-

ték meg. Ennek az új társadalomnak igazi képe — művészi öntudattal és sikerrel rajzolva — a Toldy István darabjaiban tükröződött legelőször, a múlt század hetvenes éveiben.

Toldynak egész lényében volt valami franciás: modora előkelően finom, gondolkodása modernül szabadelvű, élénk érzék a jelennek minden vonatkozása és szükségletei iránt. Hogy drámai műveinek nyelve olyan választékos, élezett, fordulatos lett, hogy párbeszédeibe nem csupán szellemességet, hanem drámaiságot is tudott önteni: ebben is legnagyobb mesterei bizonyára a franciák voltak.

Fiatal éveinek számra szapora, de értékre még kevésbé jelentős termelése után következtek értékes alkotásai. 1872-ben *A jó hazafiak* és *Az új emberek* című vígjátékai, 1874-ben *Kornélia* című színműve kerülnek előadásra a Nemzeti Színházban, s ugyancsak 1874-ben adja ki *Livia* című színművét,

A jó hazafiak az akkori idők tülekedéseit kitűnően jellemző mese keretében azokat a közismert alakokat állította a színpad erősen világított távlatába, akik ajkukon a közcél hangzatos jelszavával, a maguk anyagi érdekein dolgoznak, gyűlölve és marva egymást s legfeljebb akkor értve egyet, mikor egy becsületes embert kell rágalmazni. A cselekvény keretét egy vasútvonal építése körüli hajsza képezi, két pártra szakítva egy vidéki kis város értelmiségét. A szájas hazafiak szemenszedett társaságának rajza pompás satíra, melynek kesernyessége és pesszimizmusa nem válik visszatetszővé s mely nemes törekvést mutat a felsőbb tiszta komikum felé. A darab második fele, ahol a hősnek, Kovács Aladár mérnöknek szerelmi történetében csúcsosodik ki a cselekvény, gyöngébb része e műnek itt az asszonyok leveleiből szőtt bonyodalom kissé sekélyes és erőltetett, de a finom vígjátéki hang s a csillogó szellemesség itt is kiváló erényei. A közönség kitűnően mulatott az első előadás alkalmával névtelenül

maradt új drámaíró darabján és a kritika is örömmel nyugtázta a magyar dráma legújabb nyereségét.

A lelkében élő eszmények mellett szállt síkra Toldy *Az új emberek* c. háromfelvonásos vígjátékában is, melyben Magyarország szabadelvű irányban való haladásának szükségességét hirdeti.

A darab a meggyőződés melegeivel tárgyalja a zsidóságnak beolvadását a magyar társadalomba. A megmagyarosodott és magát az úrrendbe felküzdött gazdag zsidónak kitűnően talált képét Toldy István rajzolta meg legelőször a magyar drámairodalomban.

Líviá-nak, ennek a színpadra sohasem került, de érdekes irány darabnak hőse egy francia jezsuita páter Ramiac Felix, aki a Budapesten letelepülni óhajtó jezsuiták számára készítgeti elő a talajt, s törekvéseinek meg akarván nyerni az utódokra vágyó vakbuzgó gróf Turayt, kész ennek számára kieszközölni a pápától gyermektelen házassága megsemmisítését. Livia grófné szembe próbál szállani a jezsuitával, de az ellene szőtt ármány folytán — egy szerelmi viszony során — az örvény szélére jut s csak egy váratlan fordulat állítja meg: anyának érzi magát. E fordulat férje vonzalmának visszatérését s a jezsuita bukását is okozza.

E darab érdekes, világos expozíciója kitűnő motívumokkal, jól jellemzett alakokkal fordultatos drámai nyelven van írva. A II. felvonás is — mely hatalmas pamflet a jezsuiták ellen — érdekes még, de itt már Livia alakjának festése kezd bizonytalanná válni. A III. felvonás aztán, a dramaturgiai szempontból egészen elhibázott kifejelettel, erősen megrontja a darab értékét.

Legnagyobb szabású drámai műve Toldy-nak utolsó előadott darabja, a *Kornélia* c. négyfelvonásos_ színmű, melynek van ugyan néhány erős realizmus sal s bizonyos érzékiességgel írt jelenete, — amik alkalmat adtak a sajtó egyes orgánumaiban és a kö-

zönség némely körében intrikára és műfelhábotodásra — de elfogulatlanul ítélve, kétségtelen, hogy a kifogásolt rajz nincs híjjával nemcsak a valószerűségnek, hanem a művésziességnek sem.

Ez izgatóan érdekes darab tárgya egy elhamarkodva kötött szerencsétlen házasság. A léha világfi Temesi Géza és a falun nevelkedett, mély érzésű és szenvedélyes természetű Kornélia első látásra egymásba szeretnek s összekelnek. Az érzéki vágyak múltával Temesi visszatér előbbi léha életéhez, s mikor erről Kornélia egy tivornyában álarc alatt bizonyosságot szerez, haza akar menekülni nevelőanyjához, de az időközben meghal. A férj — kinek cinizmusát kissé túlságba is viszi a szerző — újabb hitványsággal még jobban megalázza feleségét, s a szerencsétlen asszonyt mindez a nemesszívű Dunay Zoltán karjaiba hajtja. Kornélia és Zoltán külföldön rejtőznek el, a hiúságában sértett férj utánuk megy, Zoltán távollétében találkozik Kornéliával s ez szenvedélyes kifakadások után agyonlövi őt és a tengerbe veti magát.

Toldy e darabot egészen az akkori modern francia drámaírói iskola recipéje szerint írta, a szerkesztésben olyan ügyességgel, olyan fényes dialektikával, hogy ez irányzat jobb francia mesterei mellé emelkedett, de azért úgy a környezetrajzban, mint a főalakok festésében a magyar társadalmat tartotta szem előtt.

A darab hősnője nem a házasságtörő asszonyok megszokott színpadi típusa, hanem igen nagy gondal és lélektani indokoltsággal megformált tragikai egyéniség, ki házasságával olyan tragikai tettet követ el, amely — a Péterfy-féle meghatározás szerint — nemcsak következményeiben, hanem már keletkezésében is végzetes. Hogy a legkisebb durvaságtól is irtózó Kornéliának végig kell szenvednie férje minden aljasságát, hogy a becsületes asszony emez eszményi alakjának nem marad más menedéke,

mint a házasságtörés, hogy a kéznek, amely, mint az I. felvonás kitűnő rajza mutatja, a szenvedők sebeinek gyógyítgatására volt hivatva, s arra, hogy gyöngéden és hűséggel simítson végig egy hozzá méltó férj homlokán, végre is gyilkos pisztolyt kell emelnie és éppen arra az emberre, akihez hön szeretett nevelőanyja leghevesebb ellenzésére saját erős akaratából ment nőül, és végre, hogy neki, ki annyira áhította a boldogságot s annyira méltó volt is rá, a tenger mélyébe kell temetkeznie: ez, Toldy mesteri kezének művészi rajzában az élet szempontjából éppoly hihető, mint megrendítő, a művészetéből tekintve pedig épp oly szép, mint igaz.

Kornélia után már csak egy darabot írt Toldy István, 1878-ban, az *Összeillenek* című, franciás modorú, ügyesen megszerkesztett, elmés, de erősen sikamlós vígjátékot, a házasságtörések mezejéről, mely azonban sohasem került színre. A következő évben Toldy István meghalt. Kora elhunytá nagy veszteség volt a magyar drámai irodalomra, mert amily kétségtelen, hogy a kiegyezés utáni új Magyarországon ő volt az, aki a színpad és a társadalom kapcsolatának fontosságát átérezve, ennek nyomán — mélyreható külföldi irodalmi tanulmányoktól támogatva, de erős nemzeti érzéssel megvetette alapját a modern társadalmi színműnek — éppoly bizonyos, hogyha tovább él vala, tehetsége fejlődése drámánk további jelentékeny haladását eredményezte volna.

A hatvanas évek újra éledő Magyarországnak átalakulni kezdő társadalmá a Rákosi-féle irodalmi baráti kör egy másik tagját, *Bérczik Árpád-ot* is (1842—1919) figyelmessé tette a kort mozgató eszmékre, a megújulás jelszavaira. Bérezik kora ifjúságában már írt egy pár ügyes apróságot a színpad számára, — az *Ádám és Éva* s az *Egy szellemdús hölgy* c. egyfelvonásos vígjátékokat, melyek már bizonyosságot tettek szerzőjük komikai erejéről s a színpadi hatás iránti érzékéről — első nagyobb

darabjaiban pedig a budai Népszínházban tetszéssel találkozott *A fertály mágnások* (1867) és a Nemzeti Színházban adott *A népszerűség* (1868) című vígjátékokban már egészen korszerű tárgyakhoz nyúlt, ám az érdekes környezetrajzzal s a jól összeválogatott és ügyesen jellemzett alakokkal csak részben tudta leplezni a drámai szövevény gyöngeségét, naiv, erőltetett voltát. E korbeli darabjai közül legjobb a *Bach-huszárok* (1867) c. vígjáték, melyben ha szintén könnyű is ugyan a bonyodalom szövete, de tetszetős s mely vidám darab mint korrajz is figyelemreméltó.

E társadalmi rajz igényével fellépő darabok után egy versben írt két felvonásos jellemvígjátékkal próbálkozott meg, *A kétkedő* cíművel (1870), mely néhol eléggé kedves, ötletes kísérlet, anélkül azonban, hogy a jellemrajzban mélyebb felfogást és biztosabb vonásokat tudna felmutatni.

Az egyfelvonásos apróságok közül — melyeket bőven produkált az általában igen termékeny Bérezik — legsikerültebb *A közügyek* (1871) című, franciás élénkséggel írt szellemes, mulatságos vígjáték, melyben újszerűen jelenik meg a nagy mohósággal megindult társadalmi új berendezkedés egyik, azóta nagyon elcsépelt alakja: a meggazdagodott és nemességét szerzett kereskedő.

Több, kevésbé sikerült darab után 1881-ben Bérezik — elhagyva témáinak eddigi terét — a falusi nép életéből merít tárgyat s megírja első népszínművét, legjobb munkáinak egyikét, *Az igmándi kispap* címűt, melyben jókedve, jóízűsége — néhány ízléstelen ötlettől, sajnos, ebben is tarkítva — vígan halad a mese jól font szálain, s mely darab a II. felvonásban, ahol hősének, a szülei tudta nélkül kivetkőzött kispapnak szívében fájdalmas összeütközés támad a gyermeki szeretet és a szerelem között, költőileg szép s színszerűség tekintetében is magas színvonalra emelkedik.

A népszínmű terén — *A vén kupec* (1884) című igen gyöngé darab után — szert tesz még egy őszinte sikerre, *A parasztkisasszony* (1886) című, zamatos nyelven írt kedves falusi darabbal, mely ugyan a lélektani fordulón kicsit dőcögve halad, de sok jóízűség van benne s egy-két jó alak.

A Nézd meg az anyját (1883) című, sokáig — de alaptalanul — a legjobb Berczik-darabok közt emlegetett vígjátéknál többet ér *A protekció* (1885) című, amely eléggé súlyos társadalmi bajt tárgyal s bár a mélyre ereszkedni sohasem kívánó szerző itt is csak a felszínen mozog, a darabnak sikerültebb első felében sok a találó mondás. A *Mai divat* (1893) és *A papa* (1894) c. pályakoszorús vígjátékok — melyek közül az elsőt a Nemzeti Színház, a másikat a M. Tud. Akadémia jutalmazta — épp úgy nem emelkedtek felül a középszerűségen, mint *A peterdi csata* (1891), a *Miniszterválság* (1905) és *Az udvari tanácsos* (1905) címűek, mely utóbbiban egyébként sikeresen csúfolja ki a magyar nyelvtisztaságórt minden téren sokat küzdött szerző a budapesti romlott magyarságot, a fővárosi nyeglék ajkán rohamosan elterjedt jassznyelvet.

A korabeli polgári, hivatalnoki és kisvárosi társadalom félszégeit oly előszeretettel kifigurázó szerző, pályája második felében emléket akarván állítani a színpadon «a régi magyar társadalomnak, a régi magyar világnak, a nemzeti felbuzdulás lelkes korszakából», megírta *Himfy dalai* (1898) c. irodalomtörténeti vígjátékát, melynek tárgya a jeles költő Kisfaludy Sándornak szerelme a szép Szeged} Róza iránt, s mely élénken tükrözi azt a rendkívüli hatást, amit Kisfaludy Sándor *Himfy szerelmei* c. verses lírai regénye a korabeli olvasóközönségre tett. A szerzőnek — mint maga mondja — ez legkedvesebb darabja. Bizonyára a legismertebb is, s tagadhatatlanul zajos sikert aratott, mit elsősorban a szerencsés alapötletnek s kedves tárgyának, vala-

mint Nemzeti Színház-beli kitűnő előadásának köszönhet. Jelentősége még, hogy egy időre megteremtette az irodalomtörténeti jellegű darabok divatját.

E siker ösztönözte Bercziket, hogy újabb kísérleteket tegyen a történeti háttérrel, de bizony *A kurucok Parisban* (1902) és *A pozsonyi diéta* (1907) című vígjátékok gyöngé alkotások és színpadi hatást sem értek el. Nagyobb sikert Bérezik — pályája második felében — a *Himfy dalai-n* kívül igazában csak *A bálkirálynő* (1885) című egyfelvonásos vígjátékával ért el, amely mulatságosan rajzolt társadalmi kép, a nagy bálók ismert alakjaival.

Kétségtelen, hogy Bérczik Árpád nem az igazi nagy írók közül való. Tehetsége könnyebb fajsúlyú, megfigyelései felületesebbek, nyelve köznapiasabb és ízlése nem eléggé választékos ahhoz, hogysen elsőrendű drámaíróvá válhatott volna. A második sorban azonban tisztos hely illeti őt a magyar dráma-irodalomban. Tiszteletreméltó az a rajongó lelkesedés, mellyel írói hivatásán csüng, s érdeme, hogy vígjátékaiban — bár nem is erős egyéniség művészetével rajzolva, hanem csak könnyedén odavetve s néhol el is mosódva — mégis a magyar élet képe tükröződik. Humora sekélyes ugyan, de a komikum iránt erős érzéke van. Az emberi lélekben nem búvárokodik mélyen, de a könnyen észrevehető, külsőségekben is mutatkozó apróbb félszepségeket jól megfigyeli s találóan festi. ízlése nem eléggé választékos ugyan, de azért sohasem téved sértő vagy éppen az erkölcsi érzésbe ütköző ízléstelenségbe.

Abból a korból, melyben ezek az írók fölléptek és hírüket megalapították, még egy-két jelentéktelenebb drámaköltőt is említhetünk. *Jámbor Pál* (1821—1897) — ki *Hiador* név alatt lett ismeretes lírai költő, a nélkül, hogy ezen a címen is számottevő alakjává válhatott volna költészetünknek — több színdarabot is írt, mik közül azonban legyen elég

egyet vonnunk elő a méltó feledés homályából. A *Törvénytelen vér* (1866) című dráma ez, melyet még a negyvenes években írt s mely 1848-ban heves vitába sodorta Szigligetivel, kit *Mátyás fia* c. drámájáért plágiummal vádolt meg. Jámbor Pál darabja nagyhangú retorikával, de minden igazi drámai erő nélkül tárgyalja Corvin János történetét.

Valamivel többet jelent a Madách-utánzata révén már az előbbi fejezetben említett *P. Szathmáry Károlynak* (1831—1891), az egykor eléggé népszerű történeti regényírónak munkássága a dráma terén. *A Kendyek* (1860) és *Csák Máté* (1861) című, még az előbbi időszakban megjelent kevesebb értékű darabjainál többet ér a Nero idejében játszó *Lukánusz* (1870) e. római tragédia, melynek hőse a zsarnok ellen fellázadó fiatal költő, s mely szabatos nyelven van írva és gondosan megszerkesztve, ha a tragikai bukás nem fejlík is szervesen az előzményekből.

Ugyancsak a hatvanas években kezdte irogatni nem színpadképes darabjait az egyébként rokon-szenves *Balogh Zoltán* (1833—1878), az *Alpári* című verses regény ismert nevű költője. Négy drámai műve közül — miket halála után barátja, Zalár József adott ki — *Apor vajda* (1865) és *Karaffa* (1863), gyöngé jellemzésükkel és dikciójukkal csak diákos kísérletnek tekinthető. *Báthory Erzsébet-hen* (1865) legalább van tragikus csíra — az anya szerelmi vetélkedése leányával — de tragédiát nem tudott belőle fejleszteni az író. A *Külföldi* c. egyfelvonásos vígjáték is — melynek hőse egy külföldieskedéséből kigyógyuló magyar gavallér — olyan naivul van írva, hogy egy más téren jeles költőtől szinte csodálatos.

TIZEDIK FEJEZET.

Csiky Gergely.

A M. Tud. Akadémia gróf Teleki-féle pályadíját 1875-ben *A jóslat című*, az ó-görög világból vett tárgyú ötfelvonásos vígjáték — mint pályázó társai közt az előadói jelentés szerint legkevesebbé gyöngedaráb — nyerte meg, melynek a drámai irodalomban addig teljesen ismeretlen szerzőjéül *dr. Csiky Gergely* róm. kath. pap és hittanár jelentkezett.

Csiky Gergely — aki mint örmény eredetű magyar nemesi család sarja 1842-ben született — már kisdíák korában írogatott verseket, s csakhamar elbeszélések írásával és fordításával próbálkozott. Mikor pedig — valószínűleg inkább kénytelenségből, hogy minél előbb segíthesse korán özvegyen maradt anyját — a papi pályára lépett, a szemináriumban, a teológiai tanulmányoknak egyébként buzgó végzése mellett kisebb színműveket fordítgatott. Kiváló nyelvérzéke s a tudomány és irodalom iránti lobogó lelkesedése korán rávitte úgy a római és görög remekírók, mint a modern irodalmak jeleseinek olvasására, s mint fiatal pap, — káplán-sorban és tanári munkakörben — buzgón kezdett működni a teológiai irodalom terén. De szíve igazi vágya a szépirodalom felé vonzotta, s abban is legkivált a dráma felé.

A hetvenes évek elején a színpadi diadalok leg-hangosabbjai a Rákosi és Dóczy drámaírói munkásságához, a regényes vígjátékok előadásához fűződ-

tek. E sikerek zaja és fénye vitte rá az ó-kor regényes világában oly ismerős ifjú papot, hogy a drámaírás ugyané terén keresse a hön sóvárgott babért. így született meg *A jóslat* (1875). E darab a szerelem apoteózisa akar lenni, s mint első kísérlet, elvitázhatatlanul tehetséges drámaíróra vallott. Költői tirádák és érzelgősségek sok mesterkéltség és erőltettség között váltakoznak e darabban bohózatos alakokkal és jelenetekkel, csírájában mutatva Csiky későbbi írói modorának amaz egyik legjellegzetesebb sajátosságát, hogy szereti keverni —; egy-egy darab keretén belül — a ianguiatokat és har.gr.emek^t, moly szokásával esztétikai szempontból sok jogos gáncsra adott okot, de viszont tagadhatatlanul sok színpadi sikerre alkalmat.

Igen érdekes Csiky tehetségének és drámaírói pályájának fejlődése. A fiatal szerző érezte, hogy ha igazi sikereket akar aratni, közelebb kell lépnie az élethez. Második darabjában — a *Janus* (1877) című ötfelvonásos tragédiában, melyért újból akadémiai jutalmat nyeri — már nem a mondák csillogó világát idézi, hanem a magyar történelemnek még részben pogánykorából, a XI. század derekáról veszi tárgyát. E darab hőse Janus, Bélusvár ura, tagadhatatlanul tragikus alak: becsületből megmarad pogánynak, pedig valójában keresztyén erényei és lélektulajdonságai vannak — sa pogányság, az elavult világnézet, melyhez mereven ragaszkodik, magával rántja őt a bukásba.

A béklyóit lerázni akaró rab mohóságával dolgozik — termékenységével egyébként drámaírói igazi hivatottságáról is bizonyosságot téve a katolikus pap, Csiky, s ugyanabban az évben, melyben Janus-a koszorút nyer, már egy újabb darabját mutatja be a Nemzeti Színház: *A mágusz* című egyfelvonásos tragédiát, Nero korából. Ez a darab azt mutatja, hogy Csiky kétségtelen drámai tehetsége és a színpadi hatás iránti érzéke mindjobban kezd

kibontakozni és érvényesülni — de nagy szenvedélyektől zúgó tragédiát képtelen vállalkozás egy rövid felvonás szűk keretébe beszorítani, a nélkül, hogy a lélekrajzban halvány vázlatnál egyebet lehetne nyújtani.

A magára találni még mindig nem tudó s még mindig erősen idegen hatások alatt álló Csiky 1878-ban *Az elenállhatatlan* című háromfelvonásos vígjátékával nagy irodalmi sikerhez jut, elnyervén az Akadémián az önálló műbecs követeléséhez kötött gróf Karátsonyi-díjat, — mely éppen akkor, előbbi alkalommal nem adatván ki, kettős összegű, 400 aranyas volt. E darabbói — mely párszáz évvel ezelőtti időben, spanyol földön, igazában azonban meseországban, képzeleti világban játszik — első pillanatban kitűnik, hogy hőse, Rodrigo, kóbor lovag, a képzelgő hiúság komikai megszemélyesítője — környezetrajzostól együtt a Moreto méltán híres *Szép Diego*-jának mása, de jelentékenyen rontott formában. Mert míg Diego-t az emberek — nagyon természetesen — bolondnak tartják, addig Rodrigo-t — egészen érthetetlenül — mindenki komolyan veszi. Tagadhatatlan jó tulajdonsága a Csiky darabjának a kerekded mese, a tiszta szerkezet — viszont az nagyon lerontja értékét, hogy bár jellem-vígjátéknak indul, valósággal operette-szerű bohózáttá válik, melynek meséje hajszálon lóg. A darab a színpadon nem is aratott sikert. Nem is arathatott, mert az élet színe és a kedély melege helyett csak csillogó ügyeskedés és hidegen hagyó mesterkéeltség van benne.

A következő 1879. év megint hozott Teleki-díjat Csikynek. Nyertes műve, *A bizalmatlan* című, Molière hatására valló négyfelvonásos vígjáték, mely sohasem jelent meg sem nyomtatásban, sem a színpadon s csak annyiból érdemel figyelmet, hogy mintegy átmenetet képvisel Csiky eddigi munkásságából, drámairól fejlődése korából a virágzás korába. *A hi-*

zalmatlan még verses darab, a régebbi iskola merev szabályai szerint kicirkalmazva, de már a magyar társadalom jelenébe helyezve, vonatkozás azonban a szó szoros értelmében semmi sincs benne a korra, melyben játszik. Az 1878/79-i telet Parisban töltvén Csiky, s buzgón járván a színházakat, ez úgylátszik, döntő hatással volt munkássága irányára, is ez a franciaországi tanulmányút elvezette őt — magamagához, a magyar drámát pod ig egy új, érdekes fejlődési korszakhoz.

Ez újkor első drámai terméke, Csiky következő darabja *A proletárok* című négyfelvonásos színmű volt, melyei a Nemzeti Színház szinte páratlan sikerrel mutatott be 1880. januárus 23-án, s mely darabot az Akadémia 1887-ben a Karátsonyi-alapból 200 aranyas utólagos jutalmazásban részesítette.

A proletárok — a darab egyik szereplőjének meghatározása szerint — a társadalom azon szinte külön osztályának tagjai, akik henyeségük, lóhaságuk vagy a kényszerűség folytán napról-napra tengetik bizonytalan életüket, dologtalanul élösködve a munkástársadalom testén, a mások hiúságából, együgyűségéből, a mások keresetéből, vagy — a levegőből. Ezek közt a legszemenszedettebb, a feleségeivel kereskedő cinikus, kiélt gavallér, Zátonyi Bence s méltó társa Szederváry Kamilla, aki mint egy szabadságharcbeli sohasem létezett honvéd-vértanú özvegye szipolyozza az embereket, az elzüllött ügyvéd: Mosolygó Menyhért begítsegével.

E darab cselekvényének, környezetrajzának és hangulatának zord és visszataszító volta túlságba van vive. Fölösleges, hogy Zátonyi ennyire aljas legyen s Kamilla hitvány alakjának ríktó rajzán is lehetett volna enyhíteni. Mosolygó gazságát szerencsére annyira enyhíti a humor, hogy jó útra térését meg tudjuk érteni. Nem hallgatható el az sem, hogy e darab megalkotásában a kitűnő tollú szerzőt nem csupán a hazai társadalomban szerzett

tapasztalatai, hanem a külföldi — elsősorban francia — írók művein érlelődött tanulmányai vezették, ami bizonyos idegenszerűség-t ad a meeéac-k és jellemrajznak.

Kétségtelen azonban, hogy *A proletárok* — Csikynek végig legjobb műve — pompa« technikával írt s jellemzetes alakokban bővelkedő, nagyon érdekes darab, a maga nemében a magyar dráma egyik legkiválóbb terméke, melynek túlsötét színei fölött megnyugtatólag bontakozik ki a szerző tiszta erkölcsi felfogásának napfénye, A közönség — mely végre ismét reálisan rajzolt életet látott kedves színpadán — méltán el volt ragadtatva, amiben egyébként igen nagy része volt .. remek előadásnak is.

A proletárokéban ér föl Csiky — aránylag nem is hosszú fejlődés után, gyors emelkedéssel — pályája csúcsára. *A proletárok* utáni darabjait most nem előadásuk sorrendjében, hanem műfajuk szerint csoportosítva fogjuk ismertetni, mert a fejlődési fokozatokon tülemelkedett munkásságáról így nyújthatunk egységesebb, összefoglalóbb képet.

A társadalmi színművek sorában második műve Csikynek a *Cifra nyomorúság* (1881), melyben az állami tisztviselő sanyarú helyzete — amit a cím jelez — csak mellékes dolog, kevés összefüggésben a szerelmi főcselekménnyel. A cselekménynek eléggé mesterkéltszövevénye pedig, melynek fordulatai lélektani valószínűtlenségeken sarkaiknak, ha nyújt is hatásos részeket, alatta marad Csiky tehetsége színvonalának. A jellemrajz fogyatékoságát a szerepek hálás volta némileg feledteti, úgyhogy a darabnak színpadi hatása a maga korában nagy volt, annyival inkább, mert Csiky szerette is, tudta is a szerepeket az akkori legjelesebb színészek egyéniségére szabni.

Az 1882. tavaszán színrekerült *Anna* című egyfelvonásos kis dráma alapgondolata nem rossz egy fiatal asszonykát az első ballépéstől anyja ment

meg, kit hasonló hibáért annak idején férje elűzött, s kit leánya nem ismer.

Az ugyanezen év (1882) őszén adott háromfelvonásos új Csiky-darab: *A Stomfay-cmlád*, szerzője társadalmi színművei közt a legjelesebbek egyike. Stomfay Ákos, kinek nem faszén rangjához illő házasságát — alakszerúségek hiánya címén — a család megsemmisíttette, a darab kezdetén súlyos beteg s a rokonság összeül, várva a gazdag atyafi halálát. Ákos testvére, Héthársyné, összehozza Ákost volt feleségével és leányával s ráveszi, hogy vegye el újból az asszonyt s rendezze ezzel a leány helyzetét is. Az éhes rokonok nagyot néznek s végképpen felsülnek, mert Ákos meggyógyul. A darab további folyamán a leány kiábrándul léha vőlegényéből s máshoz megy, aki őt mindig igazán szerette. A kapzsi rokonok pedig végérvényesen szétszélednek.

Ez a darab sincs jelentékeny fogyatkozások nélkül. Nagy hibája, hogy a főszereplők közül kettőnek, Ákosnak és feleségének rajza elmosódott, bizonytalan. Egészen kitűnő alak azonban Barnabás, a bolondos, de mélyen érző, könnyek közt mosolygó ifjú, Csiky összes alakjainak egyik legvonzóbbika, kinek jellemrajzát az igazi humor szivárványa ragyogja be. A darab első felvonása, az Ákos betegágyánál összegyűlő atyafiság tettetett bánatával és alig palástolható kapzsiságával, aztán Ákos újabb házasságával s a kedves rokonok-felsülésével — remek életkép, igaz is, mulatságos is.

A *Bozóti Márta* (1883) című háromfelvonásos színmű hőse voltaképpen Villányi Adolf, kit a világ jólelkű, gavallér embernek ismer, pedig igazában lelketlen uzsorás, aki Bozóti Mártát használja üzelmek cégéréül s eszközéül. Csiky lelkében bizonyára valami nagyon hatásos újszerű dráma körvonalai rajzolódtak e darab elgondolásánál — de eléggé színtelen vázlat lett csak belőle, erőltetett, mesterkélt cselekvéssel.

A *Cecil házassága* (1888) című háromfelvonásos színmű, melyben a tönkrement báró szerelem nélkül veszi el a gazdag örmény kereskedő leányát, később azonban a szerelem is megjön — elcsépelet elemekből szövődik és nem is aratott sikert.

A *Sötét pont* (1885) című háromfelvonásos dráma főhibája hősnőjének teljesen elhibázott alakja, melynek megformálásánál a lélektan elengedhetetlen törvényei számításán kívül maradtak.

A *Divatkép* (1888) című háromfelvonásos színmű címe igen találó: nem dráma ez, csak — divatkép, melynek sorsa a színpadon — nem érdektelen mozgalmassága s egy-két élénken színezett alakja ellenére is — bukás lett.

Az *Örök törvény* (1890) című háromfelvonásos színmű az emberi természet ama törvényéről szó¹ amely szeretettel fűzi a szülőket a gyermekeké k. Ezt igyekezik megtagadni — nem annyira lélektai.. alapon, mint inkább a szerző mesterkélése folytán — a darab hőse, leányát a könnyelmű anyától el akarván idegeníteni. E darabon erősen megérzik az idegen hatás — Sardou *Odette-jéé* — s még inkább a szerző szokásos szerepírási törekvése. A legkomolyabb elemek összevegyítése a legburleszkbegekkel — nem igen sikerült.

Az *atyafiak* (1891) című, regényből készült háromfelvonásos színmű — mely már csak néhány héttel Csiky halála után kerülhetett színre — koncepciójában és alakjaiban, s különösen I. felvonásában a *Stomfay-család-ra*, emlékeztet, de értékben messze mögötte marad.

Két társadalmi színművének tárgyát az alsóbb osztályok életéből vette Csiky. Közülök egyik — a *Szép leányok* című (1882) — a Népszínházban került színre s a szegénysorba, szép leányokról szól, kiket részben a nyárspolgári gőg, részben a maguk könnyelműsége bajba sodor. Ez a fővárosi életkép, a maga élethű mozgalmasságával, jól sikerült — érzé-

kény és mulatságos alakjaival és dalaival elég hatást tett a színpadon, de benső drámai értéke, a jellemrajz sok hibája folytán, fogyatékos.

A másik népies színmű, *A vadrózsa* című (1887), cselekvényében és jellemrajzában annyira közönséges és ügyetlen, hogy egyáltalában nem vall Csiky gyakorlott tollára, s olyan ízléstelen is, hogy semmiképpen sem illett a Nemzeti Színházba, ahol különben meg is bukott teljesen,

A fejlődési fokozaton túl eső korszakában (1880—1891) Csiky a társadalmi középfajú színműveken kívül egy ügyesen szerkesztett történeti tárgyút is írt, a *Petneházy* (1886) című, mely Budavár 1686-i visszavétele 200 éves fordulójának ünnepi alkalmára készült, s melynek hőse a császár hűségére tért egykori kuruc vitéz, Petneházy Dávid.

A tiszta szomorújáték terén is voltak Csikynek jelentős sikerei.

Az esztétika minden szabályának gondos megtartásával készült *A vasember* (1888) c. háromfelvonásos polgári tragédia. Hatását még jobban fokozhatta volna írója, ha a sem törni, sem hajlani nem tudó s ezzel egész családját tönkretevő vasemberről rajzolt kép vonalait nein tette volna oly nagyon is merevekké, s ha színei sem lennének oly túlkomorak.

Előbbi évekből való Csiky két történeti tragédiája.

A *Theodora* c. szomorújáték, mely voltaképpen Csiky legelső darabjainak egyike, mit még valószínűleg a 70-es évek első felében írt, pár óv múlva sikertelenül pályázott vele — *Marózia* c. alatt — az Akadémián, de újból pályázzván, 1882-ben megnyerte a Teleki-díjat. A darab tiszta szerkezetében s cselekvénye gyors fejlődésében van ugyan némi elismerésméltó, ám rideg sablonszerűsége értéktelenné teszi θ művet. Csiky maga sem remélt tőle még színpadi sikert sem s a darab nem is került előadásra.

A *Spartacus* (1886) c. ötfelvonásos tragédiának van némi történeti alapja. Spartacus, a gladiátor, aki a Kr. e. I. század hetvenes éveiben élére állt a Róma elleni rabszolgalázadásnak, történelmi alak. A szomorújáték első felében a Teleki László *Kegyenc*-ének hatása szembetűnő. A dráma megszokott törvényei s a színpadi hatás kipróbált szabályai szerint van írva ez a darab is. de igazi drámai erő és élet ebben sem lüktet.

A *Két szerelem* című, történelmi háttérű háromfelvonásos szomorújáték, mely Kassán játszik, a XVII. század végén, a kuruc-labanc villongások és felekezeti mozgalmak idejében, 1891 tavaszán szintén akadémiai Teleki-díjat nyert, de színpadra már csak szerzője halála után került. Ez a munka is tipikus mintája azoknak a jól kiszámított színpadi hatással írt, világos szerkezetű daraboknak, amelyek hasonlóak a szépen elképzelt és hibátlanul megrajzolt, de léleknélküli képekhez.

Szólunk még *Nórából* (1884), mely szintén szomorújátékszámba mehet, bár szerzője drámának jelöli csak. Ez is történelmi színezetű darab, melynek cselekvénye a XVIII. század elején történik, néhány évvel a szatmári béke után, Bécsben. A darab főhibája, hogy egy közönséges ármány ingatag alapjára van építve, s hogy az alakok is sablonszerűek.

A víg nembem is sokat alkotott Csiky, irodalmi virágkorában, s e művei közt is több jeles alkotása van.

A *proletárok* zajos sikerének esztendejében, a megdöbbenően komor társadalmi rajz után egy szatirikus életképektől hemzsegő vidám darabbal, a *Mukányi* (1880) e. négyfelvonásos vígjátékkal tett Csiky újabb bizonyosságot sokoldalúságáról. E darab főalakja igen jó komikai felfogás szülöttje. Mukányi Bódog, a hájfejű kisvárosi úr, címkorságban szenved, királyi tanácsos akar lenni, e célból mindenkivel szövetkezik, akitől ezirányban csak valamit is remél-

het, s mindenbe belemegy, amit valamennyire is alkalmas eszköznek tart, míg végre alaposan felsül, gúny tárgya lesz, de ez sem gyógyítja ki, s miután egyik lányát a kitüntetések miniszteri előadója veszi feleségül, Mukányi utolsó gondolata és szava is az: «Még remélhetek!...»

A kaviár (1882) c. háromfelvonásos bohózatban nincs igazi jókedv és sok az ízléstelenség. Ez a darab — melynek alakjai nem az igazi magyar életből vannak véve, hanem külföldi olvasmányok hatása alatt és verejtékes mesterkéeltség nyomán keletkeztek — egyáltalában nem gyarapította Csiky babérjait.

Annál sikerültebb a *Buborékok* (1884) című háromfelvonásos vígjáték, mely Csiky legjobb műveiből való s általában igen ügyesen elgondolt s mesterkéeltség nélkül folyó, jól szerkesztett darab, középpontjában a tiszta komikai felfogásra valló Szidóniával, a hígvelejű és nagyravágyó, csillogni és uralkodni szerető asszonnyal, aki erősen emlékeztet ugyan Augier híres Fourchambaultné-jára, de alakján mégis az életigazság színe mosolyog.

A jó Fülöp (1887) című háromfelvonásos vígjáték magasabb rendű jellemvígjáték akar lenni — de nem az. Furcsa hibája, hogy a darab *meséje* és címét adó *hőse* nincsenek szerves összeköttetésben.

A komédiás (1887) című, a Kisfaludy-Társaság pályázatán jutalmat nyert egyfelvonásos vígjáték, Báthory István lengyel király udvarában játszik, a XVI. század vége felé, de lélektelen, rideg, hatástalan meséjével sikert nem arathatott.

A gr. Karátsonyi-féle akadémiai pályadíjat nyert, *A nagyra termett* (1889) című háromfelvonásos vígjáték hőse jó komikai alak, e darabnak azonban két nagy hibája van. Egyik, hogy a felszínen mozgó szerző lemondva a mélyebb jellemzés kínálkozó alkalmáról, olcsó és híg festékekkel valósággal operettfigurákat mázsol. Másik nagy gyöngéje pedig e mű-

nek, hogy a cselekvény is csupa sablonos fogásokon halad. E darabnak csak a komikum iránti érzék, a színpadi hatás ismerete s egy-két rímbe csendülő csinos tiráda ad némi értéket.

A nagymama (1891) című vígjáték — e nemben utolsó műve Csikynek — nem valami új szálakból szőtt, de jó tárgyú darab, igen kedves alakokkal,

Kár, hogy Csiky ezúttal is a felületen maradt, indokolás nélkül hagy fontos dolgokat, s általában nem mélyíti el lélektanilag a darabot, sőt lélektani motiválás helyett bohózati indítékokkal viszi előre e finomabb, költőibb cselekvényt. De a darab a közönségnek — nem is méltatlanul — nagyon tettett s mindmáig műsoron maradt.

Termékeny pályáján operette-szöveget is írt Csiky, a Népszínház számára, Konti József zenéje alá, *Királyfogás* (1886) címmel. Ez a szöveg nem rosszabb, de nem is jobb, mint a magyar operette-ekó általában: közönséges, néha ízléstelen komikum van benne, franciás esprit nélkül.

Hogy egészen beszámoljunk Csiky drámaírói munkásságáról, azt is föl kell említenünk, hogy a monológ-irodalmat is gazdagította *Az öreg táncmester* (1888) c. darabkával, s hogy a prológ-írás taposott útját sem kerülhette el. Az 1877. év őszén Aradon az új színházi idény az ő *Thalia megváltása* c. költői prológjával nyílt meg. *Múlt és jövő* (1885) c. drámai allegóriájában pedig — mely szintén az aradi színházban adatott — az aradi gyásznapot látjuk. *A színésznő* (1887) c. drámai költemény a Nemzeti Színház ötvenéves jubileumára készült.

Élete utolsó évében egy *ötven év* című ötfelvonásos drámát tervezett Csiky, melynek felvonásai 1840-ben, 1848-ban, 1859-ben, 1873-ban és 1891-ben történtek volna. S találtak még irodalmi hagyatékában egy *Mostoha* című darabtervezetet, amit halála napján, 1891. november 19-én, vetett papírra.

Az eredeti drámaköltés mellett buzgón fordította

Csiky *Sophokles-t*, *Euripides-t* és *Plautus-t*. Fordított *Molière-hől*, *Racine-hől*, *Scribe-ből*, *Coppée-ből* s újabb francia, angol és német írókból, ezzel is jelentékenyen gazdagítva a Nemzeti Színház műsorát, mely intézetnél mint dramaturg is nagy érdemeket szerzett.

*

íme, egy időre eléggé rövid, de munkában gazdag és sikerekben jelentékeny drámaírói pálya képe. A magyar dráma történetének fontos fejezetét alkotja e pálya, melynek hőse drámaíróink közt a legnagyobbak sorába emelkedett, kinek erős és sajátlagos drámaírói tehetsége komoly és beható tanulmányokon pallérozódott. Mint az új romantikusok követője lépett föl a drámaírás terén, de csakhamar elhagyva a messze fekvő országok ködös határait és sohasem létezett világok mesébe illő alakjait, megérkezett a hazai földre és a jelenkorba, s a Toldy István felejthetetlen kezdeménye nyomán igazi megalapozója lett irodalmunkban a középfajú társadalmi színműnek, s mint a Kisfaludy Károly és Szigligeti méltó utóda, újabb nevezetes fejlődési fokra emelte a magyar drámairodalmat. Ha nem tudott is mélyére tekinteni az emberi léleknek s így nem nyújthatott erőteljesebb jellemrajzokat, de kitűnő szeme és érzéke volt ahhoz, hogy észrevegye a fővárosi és vidéki társadalmi életben mozgó érdekes és furcsa alakokat, s hogy legalább nagyjában megfigyelje a különösségeket és félszepségeket, melyek ez alakok tetteit irányítják, s a hibákat és bűnöket, miket elkövetnek. Az ügyesen elgondolt alakokat aztán kitűnően tudta hozzáidomítani a legjelesebb színészek egyéniségéhez, ami hatásának nem utolsó tényezője volt. Darabjainak cselekvénye ritkán volt ugyan ment lélektani hibáktól és zökkenőtől, de a drámai külső szerkezet tisztasága és biztossága tekintetében talán valamennyi dráma-

írókat túlszárnyalta. Ha nyelvéből hiányzott is az erőteljes páthosz és a költői zengzetesség, de idegenszerűségek nem éktelenkedtek egyébként is világos, tisztán folyó stílusában. A színezés, illetőleg — úgy a komoly, mint a víg nemben — szerette ugyan a túlzást, s nem egyszer durvaságba téved és gyakran ízléstelenségbe is csapott, de viszont igen erős érzeke az egészséges komikum iránt nem tagadható, s nagy érdeme, hogy az erkölcsi érzést bántó felfogás teljességgel távol állt irányzatától, s az érzéki mozzanatokat messze elkerülte. Mesterkéeltséget sok művében találhatunk, de az érdekesség alig vitatható el egyetlen darabjától is. Idegen hatások iránt erős fogékonyságot mutatott, sokszor eredetiségének háttározottan rovására, de viszont ennek a fogékonyságnak eredménye az a ragyogó technikai készség, amit különösen a franciáktól sajátított el, bámulatosan rövid idő alatt.

A Nemzeti Színház eredeti műsorának másfél évtizeden át — a kiegyezés utáni modern Magyarország kialakulásának legfontosabb idejében — Csiky Gergely volt főszlopa. Darabjai kevés kivételiéi mindig nagy, néha izgatóan fényes sikert arattak, de hogy halála után oly gyorsan lekerültek a műsorról, s ma már igen rég nem kerülnek színre: abban nemcsak annak van része, hogy a nemzeti irodalom fontos szempontjait még a Nemzeti Színház sem veszi mindig kellően figyelembe, és hogy az utóbbi évtizedekben az irodalmi divatok erősen megváltoztak, s a magyar drámairodalom a termelés mennyisége tekintetében hatalmasan föllendült — hanem jelentékenyen hozzájárult Csiky hátrérbe vonulásához az is, amit a tárgyilagos megítélésnek lehetetlen elhallgatnia, hogy Csiky darabjainak nagy ügyességgel szerkesztett meséiből s ügyesen rajzolt alakjaiból hiányzik az igazi drámai lélek és élet, s így ezek az aránylag még éppen nem régi darabok máris megfakultaknak és elavultaknak látszanak,

De ezt az igazságot elismerve és hirdetve, viszont tartózkodnunk kell attól az igazságtalanságtól, mely Csiky drámai műveinek esztétikai értékét s munkássága irodalomtörténeti jelentőségét a valódinál lejjebb akarja szállítani. Csikynek közvetlen tanítványa, akinek munkásságában egyenesen ki lehetne mutatni az ő egyes műveinek hatását, talán nem sok van, de általános hatása két irányban is erősen érezhető: hogy a költői képzelgések világa és az elvont eszmények rajza helyett bármelyik elődénél is nagyobb nyomatékkal terelte rá drámaíróink figyelmét az előttünk és körülöttünk nyüzsgő és forrongó társadalmi élet alakjaira és jelenségeire — és hogy a drámai cselekvény kidolgozásában, a szerkezet tisztasága és világossága tekintetében, kitűnő példát szolgáltatott.

E hatások elvitázhatatlanul mutatkoznak a Csiky Gergely utáni magyar drámában, s az érdem fényét sugározzák vissza drámairodalmunk történetében a *Proletárok* és a *Stomfay-család*, a *Vasember* s a *Buborékok* és a *Nagymama* halhatatlan szerzőjének nevére

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A népszínmű Szigligeti után.

Egyik előbbi fejezet során elmondottuk, hogyan teremtette meg — némi előzmények után s a mind nagyobb erőre kapó demokratikus áramlat hatása alatt, de tagadhatatlanul a német Volksstück és Posse s a francia vaudeville céljait is követve s eszközeit használva — Szigligeti az úgynevezett népszínművet, 1843-ban, a *Szökött katoná-vel*. Az óriás hatás — mint láttuk — azonnal mutatkozott az irodalomban is: Szigeti József 1846-ban népszínművel (a *Jegygyűrű-vel*) lépett a drámaírói pályára, népszínmű volt ugyancsak 1846-ban Jókai első előadott darabja is (a *Két gyűrű*), s ha Szigetin kívül a szinte egyedáruságot élvező Szigligeti mellett jelentősebb népszínműíró nem akadt vagy nem fejlődhetett is, de a mindjobban elevenedő drámairodalomban mindig fel-felbukkant egy-egy népszínmű is. Szigligeti életének vége felé, a hetvenes évek közepén még Rákosi Jenőnek, a költői fényű mesedarabok hamar népszerűvé vált szerzőjének gyors tolla is rászaladt egy népszínműre, megírván a már szintén említett *Ripacsos Pista dolmányá-t* 1874-ben, sikeresen próbálva meg lehetőleg azon a nyelven beszéltetni alakjait, amelyet a nép emberei az életben is beszélnek.

Ugyanez az esztendő a Nemzeti Színház igazgatósága által népszínműre hirdetett pályázat során egy új, fényes tehetséget hozott a magyar népszínmű-

irodalomnak. A 100 aranyas jutalmat egy addig úgyszólván ismeretlen nevű, bár a vidéki színpadokon egy-két népszínművével már szerepelt vándorszínész, a gömörmezei születésű *Tóth Ede* (1844—1876) nyerte el, *A falu rossza* c. darabjával, mely a testi súlyos betegség szenvedései közt nyomorgó szegény vándorszínészt egyszerre nemcsak kenyérhez juttatta, hanem a hír szárnyára kapott nevét a dicsőség fényével koszorúzta.

A Nemzeti Színházban 1875. januárius 15-én színrekerült *Falu rossza* meséje a sajtómenti magyarság körében játszik. Az író itt — Szigligeti rendes szokásától eltérőleg — úgyszólván egészen népi alakokat hozott színpadra, mert a részeges kántortanító és a megyei csendbiztos ügyis jelentéktelen epizódalakjai nem nevezhetők az úri rend szerepeltetésének.

A *Falu rossza* cselekvénye kevés, jellemrajza kissé ingatag. Göndör Sándor szolgálégény mély és tartós vonzalmat mutat a szép Bártki Tercsi iránt, s egyszerre Borishoz csap. Vagy a Tercsi iránti szerelmet kellett volna gyökértelenebbnek festeni s az átpártolást akkor is erősebben indokolni, vagy azt kellett volna feltüntetni, hogy Sándor voltaképpen régóta szereti a kis Boriskát. Ezenkívül gyakran — különösen a siránkozó és ábrándozó Feledi Boriska alakjának rajzolásában — a magyar nép lelki világától távolálló érzelgősség vesz erőt a szerzőn, ki hogy mégis olyan nemcsak zajos, hanem igazán tartós hatást ért el e darabjával, és pedig nemcsak a színpadon, hanem az irodalomban is: azt sokszor megkapóan ritmikus nyelve kifejező, erőteljes, magyaros voltának s néhány, igazi drámai tehetséggel színpadra állított alakjának köszönheti, melyek közül a Gonosz Pista bakteré és a kikapós Finum Rózié valósággal remekbe készültek.

Ez a darab egyébként még sok tekintetben a régi népszínmű megszokott keretében mozog, a

már-már elcsépelődött recipe szerint bohózatossal vegyített tragikus jelenetek során érzékeny és víg keveréket nyújtva, miknek végén minden jóra fordul. Tóth Ede második darabja, a kisvárosi életet rajzoló *Kintornás család* (1876) e tekintetben is különb alkotás, a. polgári színművek modorában, s nemcsak hogy szerzőjének legjelesb munkája, hanem általában igen jó színpadi műnek, legjobb népszínműveink egyikének mondható. Bimbó Laci — hetyke, elkényeztetett, vagyonos fia özvegy anyjának — a mély érzésű Fűvő Mari elcsábítása után, a kisasszonynak nevelt, de kedves, jóbeszédű Pergő Jucikát, egy gazdag molnár szép leányát veszi feleségül. Laci féltestvére, a szegény özvegy vasúti bakter, Kötő Károly, megszereti az elhagyott Marit, az egy költőien szép jelenetben elfogadja a széplelkű, becsületes bakter ajánlatát s megsebzett lelkével elvonul vele a csöndes kis bakterházba.

E darab kiváló erénye az egyszerű, de jól folyó cselekvény, a világos szerkezet s az, hogy megkapó költőisége sehol sem fül vizenyős érzelgősségbe. Tóth Ede általánosan jellemző drámaírói erényei pedig: pompás beszéltető képessége, melynek segítségével dialógusait zamatos nyelven mesteri módon, de mégis egész természetességgel tudja fűzni, s kitűnő humora, mellyel különösen a genre-alakokat jellemzi nagyszerűen, e darabban teljes fényel és erővel érvényesülnek. Az alakok közt legsikerültebbek: a torkos, gézengúz molnárinas, meg a vidéki potyaískális, Dáma Náci és a szeretetreméltó vonásokkal ékes kedves Jucika.

Harmadik, de legkevésbé sikerült darabja — az ismertebbek közül — Tóth Edének: *A tolonc*, mely részint Budapesten, részint egy mezővároskában játszik s mely szintén pályadíjat nyert, de mely már csak a tüdővész kora áldozatává lett nagy tehetségű író halála után néhány hónappal (1876 májusában) kerülhetett színre.

Érdemleges bonyodalma alig van e darabnak. Ördög Sára, a részeges és gyilkos vén koldusasszony — a mellett, hogy nagyon visszataszító alak — úgyszólván felesleges is, mert mit sem tesz leánya sorsára nézve. Ha cselekvőleg befolyyna gyanúba fogott leánya becsületének tisztázásába, lenne értelme szerepeltetésének, míg így alig van. A mérgezett bort megivó vén asszony halálát nem az öngyilkosságra készülő Liszka, hanem a véletlen okozza, Liszka megmenekülése a méregtől nem Sára műve, az is csak véletlenül történik. Nem nyújtják az élet művészi képét ebben az erősen mesterkélt darabban még a Tóth Edének máskor mindig sikerült genrealakok sem, mert Ördög Sára merő theatralitás, a vén vándorló legény Mravcsák figurájának rajza pedig — Gonosz Pistától és Dáma Náciétól messze esve — a jónak és rossznak természetellenes keveréke.

Kétségtelen azonban, hogy Tóth Ede igazi drámaírói tehetség volt. Darabjai ma is számot tesznek s munkálkodása — mellyel a már-már holtpontra jutott népszínműnek újabb lendületet adott — így nevezetes fejezetévé vált általában a magyar dráma, s különösen a népszínmű történetének.

Már Tóth Ede nevének megismerése előtt egy-két évvel lépett föl mint népszínműíró, az akkor már előnyösen ismert népies elbeszélő, *Abonyi Lajos* — családi nevén Márton Ferenc — (1833—1908), s *A betyár kendője* c. darabjával — amit egy néprománc nyomán készült elbeszéléséből néhány évvel előbb írt — nagy sikert aratott a színpadon, melynek azután buzgó munkása lett, de későbbi népszínművei sem színpadi siker, sem irodalmi érték tekintetében nem vetekedhetnek ez első drámai művével.

Ebben a zamatos magyarsággal, népies fordulatokkal írt szép darabban — minden novellisztikus volta mellett is — sok drámai erő van, a kissé romantikus cselekvényt lélektani mélységgel és finomsággal rajzolt alakok jellemének érdekes fejlődése viszi

előre s még drámaiabbá vált volna a mese, ha sok dolog nem a színpalak mögött történnék. Hőse, a számadó gulyásból betyárrá lett Gyuri Bandi különösen kitűnően elgondolt s megrajzolt alak: ízig-vérig magyar, szenvedélyességében és erőszakosságában, felülkerekedő nemes érzésében és diadalmaszkodó erkölcsi mivoltában egyaránt. Rendkívül finom vonása a darabnak a két nő szerelmének különbözősége: a lobogóvérű csárdáslányé, Buzi Zsófiáé, megrontja, a számadó volt feleségéé, Örzié megjavítja szerelmesét, — az Bandit, emez az úri fiú Andrást.

A *betyár kendője*, ha nem emelkedett is feltűnően az eddigi népies darabok fölé, mindenesetre Szigligeti jobb népszínműveinek magaslatán áll s vele Abonyi az úttörő Szigligeti méltó követőjének mutatkozott. De már következő népszínműve, a *Panna asszony leánya* (1875), mely elől éppen a *Falu rossza* nyerte el a pályadíjat, meg sem közelíti első darabját. Sehogyan sem sikerült, közönséges cseles vígjáték csupán, igen kevés népies elemmel, melyek közt a lakodalmi jelenet s az alispánválasztás szintelen epizódok. Az alakok közül csak a ravasz Botskor apónak, az egyébként gyöngé ármány megtörő ének magyarosan jóízű humorral rajzolt figurája ér valamit.

Abonyi további népszínműírói pályáján mindjobban kitűnt, hogy az elbeszélő irodalomban méltán jeles nevet kivívott szerző nem igazi drámaírói tehetség. Voltak ugyan sikerei a *Betyár kendőjé-n* kívül is, mert a magyar nép lelkét és nyelvét kitűnően ismervén, különösen a humoros nemben néhány igen jó alakot állított színpadra, jól megírt jelenetek keretében — de bár első, sikerült darabjában a népies dráma terén oly figyelemreméltó kísérletet tett — kitartó színpadi munkásságával igazában még sem igen vitte előbbre a népszínművet, sem általában a magyar drámát.

Tóth Ede és Abonyi Lajos mellett, az alkotnia-

nyát visszanyert Magyarország anyagi és szellemi föllendülésének első évtizedében igen figyelemre méltó új munkása is támadt a népszínműnek, az asztalából lett drámaíró *Csepreghy Ferenc* (1842—1880) személyében. Aránylag rövid élete során verssel és regénnyel s a dráma terén is úgyszólván minden műfajjal megpróbálkozott, s már nyilvános színpadra került első darabja, az 1872-ben a Nemzeti Színházban előadott *Magyar fiúk Bécsben* című, gyöngye szövésű, már íratása idején elavult motívumokkal dolgozó, de mulatságosan jellemzett alakokkal bíró vígjátéka bizonyosságot tett róla, hogy szerzőjében nagy írói ügyesség van, s a mi fő: kedély van benne. Romantikus és sikamlós mese-vígjátéka a *Vízözön* (1876), Shakespeare-eskedő gyenge szomorújátéka a *Saul király*, valamint látványos darabjai, mik részben *Jules Verne* híres regényei nyomán készültek, s Jókai nyomán írt *Perózes* című operette-szerű mulatságos énekes bohózata, bár nincsenek költői és különösen színpadi érzék híjján, nyomtalanul tűntek el. Drámaírói munkásságának legnevezetesebb és legértékesebb része népszínműveire esik, miknek sorát 1876-ban a szintén Jókai egyik elbeszélése nyomán készült *Két menyegző* c. darabja nyitja meg, mit azonban vontatottan induló és további szerkezetében is sok fölösleges teherrel haladó cselekvénye nem tudott sikerhez juttatni.

Népszínműírói igazi hírnevét *A sárga csikó* (1877) és *A piros bugyelláris* (1878) alapították meg s iktatták be — minden hibáik és fogyatkozásaik ellenére is — a magyar dráma irodalmának történetébe. E darabok már a *Falu rossza* nyomában járnak, a városi életet egészen békén hagyják, s megmaradnak a falusi nép körében.

A sárga csikó meséje egy régi és egy új bűnügy fonalán nagy ügyességgel van szöve, a nélkül azonban, hogy a mesterkedés feledtetni tudná a benső drámai életnek, a drámai szükségszerűségnek hiá-

nyát. Nyelve is bár jól s magyarosan folyik, kissé szószaporító, nem eléggé drámai. De azért a *Sárga csikó* — gyönyörű régi nótákkal gazdagon fölékesítve — diadalmas utat futott meg a színpadon, s ma is szívesen látott műsor-darab.

A *Piros bugyelláris* szövevényes meséjének végén minden tisztázódik, csak éppen a darab lélektana nem. Mert hiszen ha Csillag őrmester két nappal előbb olyan komolysággal fogadkozott az ifjú leány Menőinek, hogy íme, most házasság lesz a vége: akkor bizony üres szópuffogatás és komédia volt az I. felvonás végén a keserű szemrehányás a régi kedvesnek, az immár bíróné Zsófinak, s a bírótól az elveszett bugyelláris tartalmának pótlására kapott pénz büszke visszadobása. Vagyis, ki van rántva az alap a darab alól, mely annál inkább mesterkéltnek tűnik föl, mert egyébként is csupa valószínűtlen indítékok görgetik s a drámai ütközők a zsákba bujtatott udvarlókkal garasos komédiába illő bohóckodásba vesznek el. Vannak azonban a sokhelyt numerózusan csengő nyelvével is dicséretet érdemlő *Piros bugyelláris-nak* jó alakjai, s különösen kitűnően játszható szerepei: köztük elsősorban a becsületes és jószívű, de lobogó vérű s mulatni szerető bírónéé, de igen sikerült a szerelmes bojtárnak s a régimódi öreg huszárkaplárnak alakja is.

Ennek az új népszínműírókban és népszínművekben, és pedig nemcsak számra, hanem értékre nézve is gazdag évtizednek legtermékenyebb írója a már a hatvanas évek elején föllépett s még utóbb is két évtizeden át sokat termelt *Lukácsy Sándor* (1835—1907), ki mint színész, rendező és író állt a vidéki színtársulatok szolgálatában, hogy azután a budapesti Népszínház főrendezőjévé és népszínműi műsorának évről évre szállító-jává emelkedjék. A színpadi hatás iránti tagadhatatlan érzéke nem párosult sem igazi drámaírói tehetséggel, sem magasabb irodalmi becsvágygal. Úgyszólván minden darabja

tele van izléstelenséggel, bántóan érzéki vonás nélkül sem szükölködnek, nyelvének sem zamata, sem bája, sem ereje, a drámai jellemzésnek és indoklásnak ismeretéig és gyakorlatáig nem ér föl — egy, szinte csudálatos kivétellel — az ő külsőségekben kimerülő színpadi mesterkedése. így, bár itt-ott egy-egy sikerültebb alakkal vagy ötlettel, egy-egy ügyesebben kiszínezett helyzettel — különösen a jó előadás segítségével — tett is szert némi sikerekre, általában véve népszínművei, egynek kivételével, nem juthatnak bele az irodalomtörténetbe, sőt a színpadról is kikoptak már.

Egy darabja azonban — mint zöldellő liget a vigasztalan homokbuckák közül, magasan és gyönyörködtetőleg emelkedik ki. *A vereshajú* (1877) című népszínmű ez, mely nemcsak Lukácsy legkülönb darabja, de, mint felettebb szerencsés ihlet szülöttje, kitűnően rajzolt alakjaival, lélektanilag indokolt érdekes meséjével s magyarosan hangzó ötletes nyelvével legjobb népszínműveink egyikének mondható. Ahogyan a cselekvény során a vereshajú Szilaj Kata, a mindenki szemében szálfka szegény árvaleány bebizonyítja, hogy az önző Sajgónó, a büszke Boglár Ágnes, a bakafántos Keszeg Mihály, az Andrásnak szánt kacér özvegy, Borcsa, meg az irigy lányok mennyivel «vereshajúbb»-an rosszabbak nála: az a motiváció drámailag igen értékes alakká teszi a hősnőt.

Lukácsyval egészen ellentétes irányban dolgozott a népszínmű terén kortársa, *Győry Vilmos* (1838—1885), evangélikus lelkész, legkitűnőbb műfordítóink egyike, a *Frithjof-monda* és Cervantes *Don Quijote*-jának mesteri átültetője, egy csomó mélyérzésű költemény és kedves elbeszélés írója — ki nemes életfelfogásával s tisztult költőiségével szívesen fordult a színpad felé is, a drámaírói tehetségnek azonban híjjával volt, s így abból a három népszínműből, a *Nótás Kata*-ból, *Az öregbéres-hol* és a *Jeles kompá-*

nia-val amiket a 70-es, 80-as években írt, csak egy finomlelkű, zengzetes és gyökeresen népies nyelvű poéta emléke szól ma felénk, a nélkül, hogy munkássága a népszínmű történetében nyomot hagyott volna.

Almási Tihamér (1838—1907), az ismert homoeopatha orvos, ifjúkora óta nagy előszereettel csüngött mint író a színpadon, s bár különösebb hivatottság nélkül, négy évtizeden át állandóan szorgalmasan dolgozott — írva polgári drámákat, mint a *Clarisse-t* (1875), néhány eléggé kedves egyfelvonásos, köztük a franciásan finom *Két év múltán-t* (1881), s a *Miniszeri tárca* (1893) című lanyha hatású vígjátékot — de, csudálatosképpen leginkább a népszínműhöz vonzódott, pedig népiesség sem felfogásában, sem írói modorában, sem nyelvében nem nyilatkozott meg eléggé.

Legelső darabja is — még 1861-ben — népszínmű volt: a *Honvédhuszárok* című, mit *Balázs Frigyessel* (1834—1879) együtt írt, s mely darab, mint tíz évi politikai sötét elnyomatás után a legelső szabadabb megnyilatkozások egyike, némi hatást tett a budai Népszínházban. A 80-as években, talán Tóth Ede és Csepreghy sikereitől is ösztönözve, meg a népszínmű új hajlékától is csábítatva — nagy buzgalommal kezdett újból népszínműveket írni.

E darabok közt egy sincs, mit erős gáncs nélküli dicsérettel említhetnénk. Mert Almási egy-egy jó alakot — akiből lehetne valamit csinálni — még csak el tud gondolni, de az alakok köré font meséiben lehetetlen vagy legalább valószínűtlen és bosszantóan izléstelen indítékokat halmoz föl, nagy mesterkéltséggel. Közülök *A tót leány-t* vidéki társulatok még ma is adják, s általában ez Almási legnépszerűbb darabja, pedig szerzőjének minden népszínműírói gyöngéje benne van. Népi alakjai hihetetlen stilszerűtlenséggel beszélnek, s e műben is sok izléstelenség nyilvánul, nemcsak az epizódokban, hanem a bonyolításban is.

A 70-es évek közepétől kezdve, mintegy két évtizeden át, szintén nagy buzgalommal, de ugyancsak kevés igazi sikerrel írta népszínműveit *Margitay Dezső* (1840—1898), aki művei cselekvényében kevés valódi új helyzetet és friss ötletet tudott bemutatni, a kidolgozásban is bizonytalanságot árult el, ám egy-két sikerültebb epizóddal elevenséget hozott a színpadra.

Kórodi Péter (sz. 1854) — mint szegény vidéki színész, nagynevű ripacs-kartársának, Tóth Edének babéraitra vágyva, írta meg *A legény bolondja* (1880) című népszínművét, mellyel a Népszínház pályázatán elvitte az aranyakat az Almási *Borzáné Marcája* elől. Nem lépett ugyan a Tóth Ede örökébe, mert darabjában a dráma gyöngén a bonyodalom, küzdelem alig van benne, de mégsem mondható a mű egészen értéktelennek, mert nyelve tősgyökeresen magyaros és fordulatos, főalakja pedig: a tüzről pattant, de szerencsétlenségére ragyavert Kati, szerencsés ihlet szülöttje, valami nagyon jóízű, meleg humorral rajzolva. A fővárosba került Kórodi későbbi népszínműveivel nem tudta fokozni írói érdemeit.

A 80-as években *Rátkay László* (1853—1933) vidéki ügyvéd, később orsz. képviselő személyében új, sok tekintetben értékes munkása lépett föl a népszínműirodalomnak.

Első munkája, a *Toborzás* (1880) című, drámai szempontból még kezdetleges munka ugyan, melynek alig van cselekvénye, ami van is, indoklás nélküli — az elcsépelet népszínműi kellékekkel összeszerkesztve. De költői, zamatos, elmés nyelve nagyon figyelemreméltó, s értékes tulajdonságként mutatkozott meg az új író humora is, mellyel néhány alakját nemcsak kedvessé, hanem érdekessé is tudta tenni.

Második darabja Rátkaynak a *Felhő Klári* című népszínmű (1886) messze kimagaslik korának népszínmű-özönéből, mert igazán zengzetes népnnyelven

írt parasztragédia, jól szerkesztett és indokolt mesével, mely csak legvégén meg kissé. Aba András, gazdag molnármester és a Felhő Klári titokban régen szeretik egymást, de az öregedő férfi nem meri lekötni a fiatal leányt, s az a csélesap Fátyol Ferkó felesége lesz. Mikor az ifjúasszony, ura régi szeretőjétől megtudja ura hitványságát, odaadná magát Andrásnak, de ez nem akarja szeretőjévé tenni a más feleségét, kire gyanakodó haszontalan ura rálő, de csak megsebesíti. így a tragédia nem válik teljessé. A történetek után Klárirra nem várhat más, mint a halál — Andrásra a boldogtalanság. A hibákon könnyen lehetne segíteni, s tökéletessé tenni e szép darabot, melynek vannak ugyan pezsgő humorral formált pompás epizód-alakjai is, de különben eleven bizonyossága annak, hogy a népszínmű igazán fejleszthető a tiszta drámai műfajok irányában, s akár szomorújátékká is nemesedhetik.

Kár, hogy Rátkay sohasem érte magát többé utói — későbbi darabjai: a *Bársony uram* (1887), az *Árvalányhaj* (1891), a *Csillaghullás* (1893), a *Pünkösdi királyság* (1898) — nemcsak túl nem szárnyalták, hanem el sem érték *Felhő Klári* magaslatát.

A nyolcvanas évtized még egy hivatott népszínműíróhoz, a mosolygó múzsájú *Vidor Pál-t* (1846—1906), akinek munkái közül két népszínműve nagy sikert aratott a színpadon, szerzőjüket mint jó humorú és szeretetreméltó drámaírókat mutatva be. *A vörös sapka* (1882) ugyan — cselekvényének fő szála szerint — komoly hangú darab volna, s ez a komoly dráma nem igen sikerült benne. A cselekvény azonban jól ki van kerekítve, s a szerkezet bizonyos józan egyszerűséggel összeállítva, a darab nyelve pedig zamatosán magyaros. Fő-fő érdeme pedig az igen népszerűvé vált darabnak, négy, remekbe készült alak rajza. Ez a két emberpár: az öreg nagyapóék, meg a siheder szerelmesek, Juci és Matyi — kiknek alakjai ritka élethűséggel ragyognak a legtisztább

költői humor fényében. Másik kedves darabja Vidornak az *Ingyenélők* (1889), voltaképpen fővárosi életkép, de néhány, szintén igen kedves falusi alakkal tarkázva, kiknek sorában megint egy süldő szerelmes párnak — Kis Sárinak és FÜRGE Janinak — jut a páлма.

Egy évvel Vidor fellépése után kezdte meg drámaírói pályáját *Gerő Károly* (1856—1904), aki a Lukácsy-féle drámaíró-mesteremberek közül való volt, legtöbbször a színházak napi szükségletéhez s a kevésbé finnyás nagyközönség ízléséhez szabta tehetségnek és ügyességnek nem éppen híjjával lévő munkásságát, s színre került mintegy tizenkét darabjának több mint fele az akkor igen divatos népszínművek sorába tartozik. Neki is volt pályáján egy zajos és tartós sikere, a *Próbaházasság* (1893) című bohózzattal, mely ügyes alapötletével, jó szerkezetével s mulatságos alakjaival méltán rászolgált a népszerűségre, ha szerzője nevét nem tette is halhatatlanná. Népszínművei közül *Az uzsai gyöngy* (1888), egy szép csárdai virág viszontagságait nem minden siker nélkül igyekszik drámai hatású jelenetekben feltüntetni, míg a hősnő oda jut, hogy derék férje visszafogadja házába és szívébe. Utolsó népszínműve, a *Felhőszakadás* (1898) című, szerzője tehetségének némi bizonyosságát adja, s gyakorlott kézre vall, erősen szocialista iránya azonban kissé visszatetszőig hat, amint egy elszegényedett úr izgatja benne lázadásra az éhező gyári munkásokat.

A hetvenes-nyolcvanas években — mikor a fenntebb szóba került népszínműírók fölléptek — az általános hangulat hatása alatt, s a *Blaháné* és *Tamássy* tüneményes tehetségének siker-biztosító erejére is számítva, igen sokan kísérleteztek még a népszínmű terén. Közülök a legfigyelemreméltóbb tehetségek egyike *Kazár Emil* (1843—1922), aki a regény terén is több jeles művet alkotott, de legnagyobb kitarással hírlapírói hivatásán csüngött. Még a *Falu rossza*

előtt, 1874-ben lépett föl mint népszínműíró, *A kincskeresők* című darabjával, mi a Nemzeti Színházban szép sikert is aratott. Kazár igazi művésze a nyelvnek, s értékes drámaírói tulajdonságai is vannak, különösen a fölöslegesség nélküli beszéd és az érdekes mese terén. S jól ismeri a népeletet is, melynek több szokását — a kincshasást, a fonókat, a bethlehemeseket, a kút melletti pletykázást — igen jól viszi színpadra. Shakespeare-i hatás alatt rajzolt érdekes alakja a darabnak az öreg Istók, a falu bölcse, aki mindig — talán túlságosan is — képekben, közmondásokban, szentenciákban beszél.

Eötvös Károly (1842—1916), a későbbi híres elbeszélő, szintén megpróbálkozott ezidőtájt egy népszínművel, a *Böthök uram szerencséje* cíművel, mely azonban csak évtizedek múlva került, érdekes kuriózumként színre, a budai színpadon, s mely darab a nép lelkét és nyelvét s a régi magyar hivatalos világot kitűnően ismerő író munkája, voltaképpen azonban nem is dráma, hanem csak párbeszédbe szedett elbeszélés vagy még inkább rajz. A jóízű humor, amellyel az író a hivatalos eljárást, a szakértő doktorok véleményét, a huzavonát a peres eljárásban, a fiskálisokat, a tanúzásokat elének állítja s kifigurázza — igen jó.

Varga János (1846—1881) aradi ügyvéd egy kis vígjáték után szintén a népszínműíráshoz fordult, amire nyelvének, eredeti zamatja s népünk életének, szokásainak ismerete szinte utalni látszottak. De ha néhány sikerült alak beállításával voltak is némi színpadi sikerei, épkézláb cselekvényt nem igen tudott darabjai — *A malom alatt* (1878), *A bácskai rezervisták* (1879), *A bíró fia* — számára szerkeszteni.

Makróczy János (1856—1910) színész nevét csak éppen fölemlítjük, mert *A becsület szegénye* című népszínművét a Népszínház 1879. évi pályázatán dicsérettel tüntették ki s elő is adták, pedig ez a darab —

melynek hősnője egy katolikus papnövendék által egykor megejtett, tehát becsületében szegénnyé lett cselédleány — a szószátyárságnak és tomboló ízléstelenségnek összevissza hányt halmaza.

K. Papp Miklós (1887—1880) történész és újságíró is megpróbálkozott a drámaírással, s egy pár vígjátékon kívül két népdramát is írt, melyek közül a *Judit asszony* (1872) Kolozsvárt került színre, elég sikerrel.

Moldován Gergely (1845—1930), előbb tanfelügyelő, majd a román nyelv és irodalom tanára a kolozsvári egyetemen, egész pályáján a magyar-román közeledés és megértés lelkes apostola — román nemzetiségének köréből vett tárgyú népszínműveivel — a Kolozsváron bemutatott *Szép Iliána* (1878) és *A falu ládája* (1881), s a budapesti Népszínházban is színre került *Flórika szerelme* (1901) című darabjaival rokonszenvesen szolgálta életének s irodalmi működésének említett célját.

Ódry Lehel (1837—1920), a kiváló opera-énekes, szintén beállt a színészirok sorába, darabjai azonban — melyek közül talán még a *Piros Panna* (1877) című népszínmű emelkedik ki legjobban — hatástalanul hangzottak el.

Palotás Fausztin (sz. 1855) katonatiszt, a szegedvidéki nép jó ismerője, több népszínművet írt — *Táltos* (1878), *Falu legszebb legénye* (1878), *A csősz unokája* (1879), *A holdas* (1881), *Tüzes nyelvek* (1885) — melyeket a szegedi színház mutatott be, s melyek azután a vidéken, részben a budai színházban is, többször színre kerültek, fő érdemük azonban csak a nyelv tiszta magyarosságában és népies zamatában van.

Az e korbéli népszínművek igen nagy tömegéből csak néhányat akarunk még felsorolni. Kiemelkedő — különösen drámai értékre nézve jelentősebb — nincs közöttük, de például az ismert jeles költőnek, *Jakab Ödön*-nek (1854—1931) *Szegény Badóné* című (1888),

eléggé elhibázott népszínművében sok érdekes népi jellemvonás van felhalmozva s egy-két drámai hatású jelenet is akad benne. — *Edvi Illés Károly* (1842—1919), a híres büntetőjogász, *Czifra Jancsi* (1888) című népszínművében — mely egy a törvényszék előtt öngyilkossá váló bűnös asszony történetét tárgyalja — ha el-elejt is a mese szálát s jellemzése sem tökéletes, a humor fényét csillogtatja s egy vidám szerelmi epizódban színpadilag is, irodalmilag is értékeset nyújt. — *Deréki Antal* (szül. 1849) vidéki színészt is elfogta a darabírási láz, mely annyi pályatársának vágyát fölkellette a «szerző»-i babérok után, s néhány darabjában — leginkább talán *A kondorosi széf csaplárné* (1889) című népszínműben — némi eltanult ügyeskedésről tett bizonyosságot. — *Follinus Aurél* (1854—1922) szintén a színész-írók közé tartozik, aki egy egész csomó darabot, köztük néhány népszínművet is, írt, sikert azonban csak egyvel aratott, a *Náni* (1888) című pályadíjat nyert népszínművel, amely ugyan szintén eléggé kezdetleges munka, minden magasabb irodalmi törekvés és drámai érték nélkül, de színpadi életképnek elfogadható. — *Klárné Angyal Ilka* (1839—1926), a jeles komikai színésznő, több népszínművel próbálkozott, közülök *Az árendás zsidó* cíművel (1884) elég sikert is aratott. — *Fenyéri Mór* (1857—1927) színésznek *A szegedi boszorkány* (1893) című népszínművében van néhány mulatságos helyzet és jól játszható szerep.

A 90-es években újra feltűnt — a most említetkénél erősebb drámaírói tehetség jeleit adva — egy színészi: *Géczy István* (1860—1936), ki legelőször az 1000 forintos díjjal jutalmazott *A gyimesi vadvirág* (1897) című, egy Prezsmér Magdolna nevű falusi szép székely leányról szóló népszínművével keltett figyelmet. E darab nagy hatással adatott a Népszínházban, pedig dramaturgiai szempontból sok kifogás tehető ellene.

Sokkal különb munka ennél — s általában véve hiányai ellenére is szép darab — *Az ördög mátkája* (1897) című népszínmű. Géczy legnagyobb gyöngéje: a szerkezet lazasága, a cselekvény lassú haladása — itt is mutatkozik, az epizódok terjengősek, megszakítják a cselekvény folyását, nem válnak szerves részeivé, bohókásságukkal rontják a darab komoly hangulatát s csak a legvégén fonódik össze mesterien a víg és szomorú hangulat — boldogság és boldogtalanság — az ellentéttel érve el drámai hatást. Ebben a darabban egy jó néptragédia minden eleme megvan: a tragikus beállítás a sikerült expozícióban, az alakok érdekes rajza, pompás, magyaros, népies, költői és drámai nyelv, kitűnő környezetrajz, különösen a karácsonyi népszokás és leánykérés jeleneteiben. Általában Géczynek nagy érdeme, hogy úgyszólván minden darabja konkrét néprajzzal bír — egyik a torockói, másik a csiki székelység, egyik a hevesi palócság, másik a tiszai magyarság körében játszódik.

Egyéb népszínművei közül *A Sárdi-ház* (1899), ha nem hazudtolja is meg egészen írója tehetségét, de idétlenül elgondolt s ízléstelenül megcsinált darab. — *Az anyaföld* című népszínmű a parasztszocializmussal foglalkozik, de irányzata nem egészen világos. — *Az Amit az erdő mesél* című népszínműve inkább drámai formába öntött elbeszélés az erdészek és vadorzók mátrai világából, regényes rajz, tagadhatatlanul igen mulatságos epizódokkal, jóízű nyelven írva. — *A régi szerető* (1902) című népies darabot néhány külső népi vonás tarkítja s egy pár melegézésű jelenettel díszíti. — *A kísértet* (1903) című népszínműnek csak egy-két jókedvű jelenete válik ki.

Bizonyos, hogy Géczy neve a méltán kiemelkedőbbek közé tartozik a magyar népszínmű történetében, és pedig nem csak éppen a színpadi külső hatás szempontjából, Géczy aztán egy-egy íróársával —

Hegedűs Gyulával (1870—1931) a jeles színművész-szel és *Szávay Gyulával* (1861—1935) — a dráma egyéb területére is átcsapott.

A Géczyvel körülbelül egyidőben föllépett ugyan-csak színésziró: *Szalóki Elek*, 1896-ban Nagyváradon adott *Selyem Ágnes* című népszínművével még nem igen keltett ugyan figyelmet, de már a *Balassa Ármin* (szül. 1861.) egyfelvonásos népszínműve nyomán írt *Parasztzúvek* (1905) című, három részből álló «tanyai történet»-e, ami a Nemzeti Színházban került színre, s melyben egy formás cselédleány körül igen jól van négy férfi csoportosítva, drámai érdekességgel bír, habár a jól induló mese nincs is elég drámai erővel összesűrítve.

A század utolsó évtizedeiben kezdett ismertté válni népszínműírói neve *Bokor József-nek* (1861—1911), ki mint színészcsalád sarja s maga is színházi karmester, jól ellesvén a színpadi hatás titkait, különösebb írói tehetség nélkül is szert tett némi külső sikerre, a romantikus *Falusi történet* (1893), a jóízű *Télen* (1895), *Gyerekasszony* (1896), a *Mária bátyja* (1896), *Az édes* (1898) és a történelmi háttérű *Kurucfurfang* (1899) című népszínműveivel. — *Kacziány Gézá-nak* (szül. 1856) is van — *Divat és söpört* című vígjátéka (1894) és *Jugurtha* című tragédiája (1897) mellett — egy népszínműve is, *A rozsályi malom* című (1902), melynek főalakja egy tüzről pattant özvegy molnárné, ki körül nagyon is az élet nyers színeiben állítja be az író a cselekvényt.

Az 1901. év tavaszán új népszínművet játszottak — «falusi történet» elnevezés alatt — a Nemzeti Színházban, *A bor* címűt, *Gárdonyi Gézá-iól* (1863—1922), ki néptanítóságon kezdte, aztán újságírónak csapott föl, írt elbeszéléseket és regényeket, tárcákat és költeményeket, s neve jóhangzású volt már, mikor darabja színrekerült.

A bor meséje voltaképpen ösztövérenek mondható. Az egykori garázda legényből józan férjjé

vált Baracs Imre fogadalma megszegésével, de a bíró látogatásakor felesége biztatására pár pohár bort elfogyasztván, mámorában megveri hitvesét, ki erre otthagyja a házat. De a magáramaradt férfin nem fog a kacér szomszédasszony csábítása, s kisfia betegsége hírére utána megy feleségének, ám nemcsak a gyerekért való aggodalom, hanem a felesége iránti igaz szerelem is hajtja. A békülésre az utat az asszony finom érzéke találja meg. Boros kancsót tesz az ura elé: «ígyék, ha jólesik». A derék ember nem a bor után nyúl, hanem hűséges életpárját öleli meg.

Nemcsak a két főalak, — Baracs Imre és felesége, Juli — hanem a fiatal szerelmespár: Matyi meg Közi, a Juli húga — sa tekintélytartó, perszonátus öregbíró és esküdtje is kitűnően rajzolt alakok. De talán legkülönb az öreg Mihály gazda, a jólelkű nagybátya, aki mindenét rá akarja íratni még életében atyjafiaira, aki egyformán szereti Julit és Imrét, mert az igazságot szereti, de egyébként meg gondolt, sőt kicsit tutyi-mutyi természet, a legegységesebb vonásokkal megrajzolt típusa a józanul gondolkodó, megfontolva cselekvő, tisztességes érzésű öreg magyar parasztnak.

A legszerencsésebb ihlet szülte e darab, mely a magyar lélek megfigyelésének, megértésének és hű rajzának örök emléke. Olyan képét nyújtja népünk lelkének — úgyszólván valamennyi alakjában — amely párját ritkítja. A lélektanilag kitűnően megalapozott egyszerű cselekvényt a jellemek fejlődése pompásan viszi lépésről lépésre előre.

Kétségtelen, hogy a magyar népszínmű eddig a Gárdonyi *Bor*-ában érte el legmagasabb fejlődését, ez a remekbe készült darab hozta meg a népszínmű új felvirágzását.

De a problémát ily tökéletesen megoldani — mint ahogy a *Bor*-ban — Gárdonyi sem tudta többet. A *Karácsonyi álom* (1901) című «betlehemes játék» a nép tiszta költészetét hozó betlehemesek kedves

beköszöntője után az I. felvonásban a keleti királyok udvarának világát nem tudja ugyan jól beleilleszteni a magyar népmesei hangulatba, de ez a hangulat a II. és III. felvonás népies jeleneteit megragadó művészi egységességgel lengi át. E mű azonban nem dráma, a szó igazi értelmében, s így — bár színpadi mesejátéknak rendkívül bájos — a *Bor* mély hatását mégsem érthette el. A derűsen naiv hangulatú novellából készült *Annuska* (1903) című vígjáték — mely a vidéken játszik ugyan, de nem a nép körében — erősen küzd a cselekvénytelenség eredendő hibájával. A népballadai nyomokon készült *Fehér Anna* (1905) című, «betyár-történet»-nek nevezett népdrama az alapul szolgált, méltán híres népballadának drámaiságát sem éri utói, sőt elhalványítja azt s csak a zsidó kupec és a muzsikus cigányok alakjainak eleven rajzában vall a találóan jellemezni tudó színpadismerő íróra. A *Falusi verebek* (1909) című, «köznapis történetinek nevezett népies vígjáték szintén nem mutat emelkedést Gárdonyi színműírói pályáján, mert szegényes cselekvénye során ebben is sok ízléstelen ötlet akad.

Ne hagyjuk említetlenül Gárdonyinak még két darabját: a *Zétá-t* (1905), mit ő maga is «színpadra tett regényének nevezett el, *A láthatatlan ember* című érdekes regényéből írva át, de nem aratva vele igazi sikert, — és a *Fekete nap* (1906) című színművet, melynek tárgyát a szabadságharcból vette s mi a Budai Színkör nyári műsorára került.

A népszínmű, mely az 1867-i kiegyezés után állami és társadalmi, irodalmi és művészeti téren egyaránt elkövetkezett hatalmas föllendülés során, Szigligeti nyomán Abonyi Lajossal és Tóth Edével új virágzásnak indult, a század utolsó tizedében újból hanyatlani kezdett. Az új század első esztendejében — igaz — egyszerre óriási lendületet vett a népszínmű, Gárdonyi nagyszerű darabjával, *A bor*-ral, de ez a kiváló esztétikai értékű

és irodalomtörténeti jelentőségű siker — sajnos — elszigetelt jelenség maradt, mert Gárdonyi kezdeményének folytatását sem ő maga nem tudta nyújtani, sem méltó követője nem igen akadt. Az ő nyomába igyekezett ugyan lépni a tiszántúli zamatos magyarságnak az elbeszélő irodalom terén figyelemreméltó képviselője, *Móricz Zsigmond* (szül. 1879), néhány népszínművével — a *Sári, bíró* (1909) és a *Pacsirtaszó* (1917) címűekkel, s közben a *Falu* gyűjtőcíme alá foglalt három jelentéktelen egyfelvonásossal — de sehogyan sem tudta *A bor* színvonalát elérni. Tösgyökeres magyarsággal írt, jóízű, csattanós mondásokkal gazdagon megtűzdelt darabjainak alakjai jól megfigyeltek ugyan s rajzuk is találó, nem alakulnak azonban drámai jellemekké. Cselekvényben szegény darabjainak technikája általában igen fogyatékos, a hanyatlásra mutató — bár párbeszédeiben költői szépségeket sem nélkülöző *Pacsirtaszó*-ban különösen feltűnő kezdetlegességgel találkozunk. A *Sári bíró* meséje mindent összevéve az, hogy mikor a falusi bíró — kit a hatalmat kezében tartó felesége után »Sári» bíró gúnynévvel ruháztak föl — új választás alá kerül, felesége gyöngé cselszövénye ellenére megbukik egy ártatlan gúny vers miatt, mit a falu félkegyelmű poétája csinált rá. — A *Pacsirtaszó*-h&n pedig az öregező gazda szegénysorbéli fiatal felesége elutasítja a katonaságból hazatért régi szerelmesének tisztességtelen ajánlatát, de látván szoknyavadász ura gyáva pipogyaságát s az özvegyen maradt bíró vonzalmát: szíve új szerelmének új hajnalt hirdető pacsirtaszójjára otthagyja hitese urát s a bíró asszonya lesz.

Móricz Zsigmond azután népszínművein kívül is írt főbb drámai munkát. A szerelmet, mint örök harcot feltüntető *Búzakalász* (1924) című társadalmi, és a körülbelül ugyanazt a tételt tárgyazó *A vadkan* (1924) című történeti színműve — különösen ez az

utóbbi — bántó durvaságokkal teljes. *Úri muri* (1928) című, drámai jellemrajz nélküli kisvárosi vígjátéka, mely részint durva, részint unalmas vagy semmitmondó életképek sorozata, s a minden külső hatása mellett is drámailag eléggé üres és sok helyen ízléstelen darabja, a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* (1928) című, megint csak azt igazolja, hogy Móriczot erőteljes tehetsége inkább az elbeszélő irodalomra utalja. *A szép asszony kocsisa* (1929) különösen nagy visszaesést mutat, viszont a *Légy jó mindhalálig* (1929) című, érezhetően élményeken alapuló, de romantikus elemekkel kevert reális életkép, a maga hol könnyre, hol mosolyra indító lírájával, Móricz egyik legsikerültebb darabja, s középpontjában a kisdíák Nyilas Misi alakjával, a színpadon méltán tett zajos hatást. A *Kerek Ferkó* című regényéből — mely e nemben Móricz legjobb munkái közé tartozik — igen gyenge darabot írt szerzője (1981) — s nem sikerült *A murányi kaland* (1933) című, a magyar történeti levegőt valósággal cinikusan megcsúfoló, unalmassá váló történeti darabja sem, mely Széchy Máriát nyelvprittyként mutatja be, s úrgyűlölettel van tele. A komor regényből vidám színdarabbá változtatott *Rokonok* (1935) kiáltó bizonyosság arról, hogy a szalonokban milyen bizonytalanul csetlik-botlik a népies íráshoz szokott Móricz. — Nyilas Misihez még egyszer visszatér az író, már serdültebb ifjúnak rajzolva kedvenc alakját a *Forr a bor* (1986) című színműben, de ezúttal kevesebb sikerrel.

*

Szinte csudálatos, hogy a népszínműnek divatból kimenése a XX. század első évtizedeiben, a demokratikus jelszavak mind sűrűbb és követelődzőbe hangoztatásával esik össze. Ezt ugyan részben a Népszínház megszűnése, Blahánának a színpadról való visszavonulása és halála is okozhatta — de követ-

keztethetünk ebből arra is, hogy korunk politikai mozgalmi sok tekintetben távol állanak attól a tiszta szabadelvűségtől áthatott demokratikus föllendüléstől, amely a XIX. század negyvenes éveiben a nép-nemzeti irány diadaláért minden téren folytatott küzdelmek szépemlékű idején, a *Szökött katoná*-val megindította a magyar népszínmű folyamatos történetét.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A Csiky-korabeli drámaírók.

Csiky Gergely jó másfél évtizeden át uralkodott a Nemzeti Színház deszkáin. Ezt az 1875-től 1891-ig terjedő korszakot méltán az ő nevével nevezhetjük el, mert ha a hetvenes évek második felében még élt és dolgozott is Szigligeti, s az említett kor első harmada még Csiky drámai költészetének csak forrongási, kialakulási ideje volt is, de a *Proletárok-tól* (1880) kezdve igazán ő lett egy időre a magyar drámairodalom uralkodó csillagzata, s maradt haláláig a színház műsorának legerősebb oszlopa.

Ez az idő az ország politikai és társadalmi történetének is nevezetes fejezete, mert ennek keretében alakult ki igazán — a 67-es kiegyezés nyomán támadt hatalmas föllendüléssel — a modern Magyarország. A diámaírásnak is sok új munkása indult el ezekben az években, s ha Csiky mellett nagyobb érvényesülésre egyikőjük sem tehetett szert, és ha az új daraboknak, sőt az új szerzőknek is egy részét ebben a munkában szükségtelen is tárgyalnunk — mégis, az ekkor föllépett drámaírók közül többen megérdemlik, hogy pályájukról — ha csak röviden is — megemlékezzünk.

A föllépés időrendjét követve, a sort az eredeti és sziporkázó szellemű *iff. Ábrányi Kornél-ra* (1849—1913) kezdhetjük, aki a drámaírás mellett az irodalom terén mint regényíró és versköltő, a közélet egyéb mezein pedig mint politikus és publi-

cista — egy darabig a miniszterelnökség sajtóosztályának főnöke — nevezetes szerepet játszott. Ő mint drámaíró, voltaképpen már Csiky előtt föltűnt, 1871-ben dicséretet nyervén az Akadémia Teleki-pályázatán, *A rövidlátók* című ötfelvonásos vígjátékával, mikor a díjat Szigligetinek *Az udvari Mond* c. darabja kapta. Ábrányi vígjátékában dicsérte a bírálói jelentés a szellemességet és költőiséget, de viszont rámutatott a bonyodalom felettébb mesterkéltségére. Ez a darab — az új romantikusok recipéjét követve — egy képzelte burgundi hercegi udvarban történik, — míg második színpadi művével, az egyfelvonásos *Légyott-ja* (1872) már hazai földre, s az akkori időbe szállt vissza a fiatal szerző. Eredeti ötleten alapuló, élénken írt apróság ez, melyben egy kissé képzelődő ifjú házaspár ismeretlenül levelez egymással, s a légyotton sül ki a dolog.

Az 1875. őszén megnyílt Népszínház megnyitására Ábrányi írt *Fölvatás* címmel drámai prologót, 1876-ban pedig ő nyerte meg a Teleki-díjat, *Doktor Percival* című, jól pergő versekben írt vígjátékával, melynek póruljáró hőse egy XVII. századbeli féltékeny öreg francia. A darabban sok ügyeskedés van, de olyan léha erkölcsi felfogás és annyi izléstelenség nyilatkozik meg benne, hogy az Akadémia kénytelen volt a jutalom odaítélésénél az úgynevezett «szegyen-paragrafus»-t alkalmazni.

Ábrányi drámaírói munkásságának legérettebb termékei a *Marianne* (1882) és az *Olga* (1884) c. társadalmi színművek, a nélkül azonban, hogy ezek a darabok is figyelemreméltóbb gazdagodását jelentenek drámaírodalmunknak. Közben még egyszer visszatért Ábrányi a regényes vígjátékhoz, *A csalhatatlan* című, a Nemzeti Színházban 1883-ban bemutatott háromfelvonásos darabjával, melynek rímbe csendülő versei sikerültek ugyan, de maga a mű, a régi spanyol vígjáték modorában írva, gyöngé alkotás.

A *Marianne* c. négyfelvonásos drámának hőse a durvalelkű Omode Adorján gróf, kinek finom érzésű hitvese, Marianne, és a derék Várkonyi Aurél, író, megszeretik egymást, mire a férj nemcsak a képviselő-jelöltül föllépett Várkonyi megbuktatására tör, hanem hitvány módon korbáccsal támad feleségére. Ez a csomó, A megoldás pedig az, hogy az időközben anyagilag tönkrejutott gróf megtér, megszeli, rászavaz Várkonyira, s feleségét szabaddá teendő: agyonlövi magát. Ez a fordulat drámai szempontból nem helytálló, mert a gróf megváltozása nincs elhíhetővé téve, Kár, mert a darab egyébként sok jélességgel ékeskedik. Igaz ugyan, hogy a szerelmesek rajza halvány, s a szenvedély ereje nem nyilatkozik meg a műben, de erőteljes jellemrajzoló készségről tanúskodik a gróf atyjának és az író nagyatyjának, az öreg bőrgyárosnak, alakja, A szerző beszéltető képessége is figyelmet érdemel a tartalmas, szellemes párbeszédekben,

Az *Olga* — szintén négyfelvonásos színmű — már hanyatlást mutat az előbbi darab után. Két család áll benne világnézetileg egymással szemközt: a morál külsőségein nyargaló Lóvásiak, s a jellem mélységét mutató Ózdyak. Mellettük harmadik elem; a romantikus Tarjáni grófok, Lovasi Olga — az Ózdy Sándor felesége — flörtöl Tarjáni Edmunddal, ám a darab nem ebből indul ki, hanem két éretlen ifjonc sületlen váltóhamisítási «tréfá»-jából, a bonyodalomban pedig a valószínűtlenségeknek nagy szerep jut, Végezetül a férj kibékítő szereplése, a megtévelyodott Olga felgyógyulása, az örökségen összekülönbözött grófok kibékülése s a váltóhamisítók megmenekülése: valósággal lehangoló hatást tesznek. Az egész cselekmény mesterkéltné és zavaros, az indítékok kínosan kieszeltek, az alakok alig keltenek érdeklődést, s e darabjában Ábrányi még a dialógus finomságaiból is csak az I. felvonásban ad ízelítőt.

1876-ban a rendesnél nagyobb izgalmat keltett az akadémiai Karátsonyi-pályázat. A bírálóbizottság nagy többsége — négyen, eggyel szemben — a jutalom ki nem adatása mellett döntött, mert a szóba került darabot nem találták a megkívánt önálló beccsel bírónak. Szigligeti azonban, az ötödik bíráló, a Nemzeti Színház nagytekintélyű drámaíró igazgatója, a darab jelentékeny színpadi hatására számítva, erősen kardoskodott a megjutalmazás mellett. Csakhamar kitudódott, hogy a darabnak, az *Iskarióth* c. bibliai drámának szerzője *Váradi Antal* (1854—1923), az alig 22 éves, de már versei nyomán ismert nevű fiatal költő, amely körülmény még inkább fokozta az érdeklődést. A darabnak még azon év őszén történt előadása részben igazolta az Akadémia álláspontját, de igazolta Szigligetit is: igazi drámai hatást nem tudott tenni *Iskarióth* — néhány jól kiszámított helyzete azonban zajos színpadi sikerrel járt, de a deklamáció szóáradata ennek a külső sikernek is ártott.

Iskarióth, a darab nagyratörő hőse, részese akar lenni annak a mozgalomnak, mely a Messiás tanai mellett a zsidó nép szabadságát is ki akarja vívni. S mikor a Messiás nem akar fegyveres mozgalom élére állani — Iskarióth, a tanítvány, vállalkozik arra, hogy a nagy cél érdekében elbuktassa a Messiást, s maga ragadja föl a zászlót. A darabnak ez az alap- eszméje kissé zavaros, mert hiszen ha igazán a messiási tanokat akarja Iskarióth diadalra vinni: akkor lehetetlen a Messiással szembekerülnie. Úgy kellett volna Iskarióthot feltüntetni, hogy ő csakis világi uralmat akar, s nem hisz a Messiásnak, hanem inkább el akarja őt veszíteni. A darab jellemrajzában általában sok nagy hiba van. Mindezek ellenére kétségtelen azonban, hogy *Iskarióth* maradt mindvégig Váradi drámaíró pályájának nemcsak leg- hatásosabb, hanem irodalmilag is legértékesebb darabja. A következő évi Karátsonyi-pályázaton

résztvett *Mózes-ét* is (1877) pályázó társainál jobbnak mondták ugyan a bírálók, de koszorút ennek sem nyújthattak, mert ebben az egészen epikai tárgyú műben már alig van valami drámai akció, s az is egészen belefűl a nagy szavak árjába. 1878-ban Váradi megnyerte ugyan *Tamóra* c. tragédiájával az aránylag legjobb pályaműnek kijáró Teleki-díjat, de ez a dagályos mű is gyöngé alkotás, mert a benne rejlő tragikai csírat sehogyan sem tudja a drámai élet fogyatékos napvilága kalászba szökkentem.

Pályája későbbi szakában visszatért ugyan Váradi a kothurnusos darabokhoz, közben azonban társadalmi tárgyakkal is próbálkozott.

Az eredendő bűn (1879) c. négyfelvonásos dráma eléggé jól van írva, de meseszövése erőltetett, indítékai nem természetesek, lölekrája lehetetlen, s minden hatásvadászata ellenére sem hagyott a színpadon nyomot.

A tör (1880) című, akadémiai jutalmat nyert háromfelvonásos vígjáték komikai főalakja egy elveken lovagoló fiatal özvegy, ki az élet boldogságát a vagyonban látja, de persze mikor a maga szerelméről van szó — elejti elveit. Az alapgondolat régi volta nem lenne baj — baj azonban a bonyodalom erőltettsége s érthetlenségig zavaros volta, színlelt komédiázással és ízetlen féltékenykedéssel. A darab nyelvéből is hiányzik a költőiség, a fordulatosság, s igazán csak a Nemzeti Színház kitűnő művészei tudtak egy-egy jelenettel élénkebb hatást kicsiholni a műből.

A Hún utódok (1890) című «regényes dráma» — mely Kóczán-pályamű volt, de nyeretlenül — a szokottnál kisebb szószaporítással drámailag nem rosszul indul, Atilla két fiát állítva egymással szembe, kik a túszként a hún udvarban tartózkodó görög királyleányt szeretik. A darab többi része azonban közönséges melodramává, sőt mondhatjuk: versekkel kísért mozi-darabbá sülyed.

Rafael című négyfelvonásos drámájával nagy külső hatást ért el Váradi, bár teljességgel drámaiatlan alakot egészen passzívan, drámaiatlanul állított színpadra. Rafael-ért, a nagy festőért, rajonganak a nok, köztük az urbinói hercegné és a kis pékleány, Stella. A művész megszereti Stellát, ki modellje lesz és múzsájává válik. A hercegné áruhában jó Rómába Rafael után, s mikor látja, hogy reménytelenül szeret, mérgezett tőrrel támad Stellára, de a szúrást Rafael fogja föl, míg a hercegné magát is leszúrja. A lassan ható méreg sorvasztja Rafaelt, ki aztán a IV. felvonásban meg is hal, Stella pedig a Tiberisbe öli magát.

A Kóczán-díjas *Charitás* (1894) hősnője volta-képpen a legendás apáca akar lenni, ki szerelmében a trónvesztett Salamonhoz szegődik vigasztalóul, több része azonban nincs a cselekményben, ami inkább a hazája ellen is szövetkező bukott király kalandorkodásaiból telik ki. A darab jól jelenetezett képek sorozata, s szép verseiben nemes páthosz is csendül. Első felvonása különösen hatásos, de azután a drámát elnyomja a líra.

Utolsó darabja a színpaddal élete végéig bensőséges összeköttetést tartó buzgó írónak a *Szent Margit asszony* (1897) volt, mellyel szintén Kóczán-díjat nyert az Akadémián, s mely darab laza cselekvény és nem erős jellemrajz keretében, de eléggé eleven helyzetek során, különösen hatásos felvonásvégi képekben, s bár nagyon lirizáló nyelven, mégis eléggé színszerűen adja elő IV. Béla királyunk leányának történetét.

Váradi Antallal majdnem egyidőben lépett a színpadi szerzők sorába *Bercsényi Béla*, (1844—1901) a Nemzeti Színház nagy műveltségű tagja, kinek négy darabja került a Nemzeti Színház műsorára: a *Gróf Dormándi Kálmán* (1877), *A váltó* (1880) és az *Új élet* (1887) című nagyobb társadalmi színművek és *Az ezredes leánya* (1878) c. egyfelvonásos dramolet.

Ez a legutóbb említett kis darab naiv, elcsépeelt regényes történet, az ifjú gróftól elcsábított szegény úri leányról, meg a házasságot ellenző zsarnok öreg grófról. A jelentéktelen darabocskában vannak szívhez szóló mozzanatok, élénk párbeszéddek s egy színpadilag hatásos alak: a mosolygós-ríkatós vén huszáré,

Gróf Dormándi Kálmán is a modern mezbe öltöztetett regényesség megkövesedett mintája, annak a franciás iránynak terméke, mely aztán *Ohnet-han* tombolta ki magát.

A váltó hőse a sima gavallér álarca alá bujt gaz uzsorás Kistelki, aki aljas módon kényszeríti maga mellé feleségül Jánosházi Katalint, szétépvén ennek szerelmi frigyét Andorlakival, Azután ezt a derék embert is tönkre akarja tenni, valamint a Lomniczicsaládot is, de végre egy, pórázán vergődő volt váltóhamisító, ám alapjában véve jóérezsű embernek, Kévének, közreműködésével csapdába kerül, melyből — a börtöntől való félelmében — öngyilkossággal menekül. Életigazság és drámai szükség-szerűség ebben a darabban sincs, mely szinte iskola-példája az idegen hatások alatt dolgozó, szenvedélyeket éreztetni nem tudó, egyébként művelt lelkű és írói tehetséggel is bíró szellemes emberek színpadi műveinek.

Az *Új élet* papiros-figurái — a könnyelmű felesége sikkasztása miatt börtönbe jutott, aztán gazdag vasgyárossá lett volt alispán, meg egy aljas pénzember, annak derék leánya és ennek grófi szerelme — csak színpadi tengéletet élnek, s az egy-két érdekesebb helyzet és hatásosabb jelenet sem tudta megmenteni a darabot a bukástól.

Bercsényi, a színész, az irodalom terén inkább csak műkedvelő volt. *Bartók Lajos* (1851—1902) már ízig-vérig irodalmi ember, s ha elsősorban lírikusnak mondható is, szenvedéllyel csüngött a drámáiráson.

Bartók is romantikus vígjátékkal kezdte — Rákosi és Dóczy követőjeként — *A legszebb* című verses darabbal, mely Lesbos szigetén történik, hol az archon — csélcsap fiát megházasítandó — szépségversenyt hirdet, melynek során a bírák már-már egy szép barbár leánynak ítélik a díjat, mikor kiderül, hogy az archon fia már meg is házasodott, B így nincs szükség arra, hogy a neki szánt «legszebb» verseny útján választassék ki,

E darabban vannak jó komikai alakok, szép szerelmi párbeszéddek, s a dikcióban általában megkapó költőiség nyilvánul, mely sem lírai ömlengéssé nem fajul, sem érzékivó nem válik. A megragadó képek mellett szellemes ötletek is sűrűn patakszanak az igen jól vezetett dialógusokban, ami nagy érdeme ennek az egyébként nem jó beosztású, gyöngye szerkezetű, cselekvényben és indoklásban egyaránt ingatag darabnak.

Értékesebb Bartók színpadi munkássága a történeti dráma terén.

E nemben első darabja *Kendi Margit* (1884) volt, mely Erdély históriájában, a Báthoryak korában játszik. Hősnője, a kormányzó Báthory Boldizsár nagyravágyó felesége, a trónra szeretné juttatni ezt nem óhajtó férjét, s célja elérése érdekében merész játékot kezd: Zsigmond fejedelemnek maga iránt tapasztalt régi szerelmét új lánggra akarja gyújtani, hogy így férjét féltékennyé téve, a fejedelem ellen ingerelje. De a könnyű győzelmet remélő fejedelem szerelmi mohóságától Margit megijed — hiszen ő szereti férjét. Megbánása azonban késő. A hadból diadallal megtérő Boldizsár, megtudva a fejedelem szerelmét, ellene támad, ám a fejedelem felülkerekedik, s hóhér kezére juttatja Boldizsárt, hiába könyörög érte a hitves, kinek sikerül férje előtt is tisztáznia magát.

Ez a szomorújáték ingatag alapra van építve, Margit vakmerő játéka a tüzzel nincs kellően moti-

válva, s hamaros megbánása szinte visszásán hat. Boldizsár lelkén nincs bemutatva a féltékenység mérgének fokozódó hatása, mert gyanútlanul megy a harctérre, s visszatér föl-paprikázva, A darab nyelve — ami lírikusnál ritkaság — már szinte túl tömör. De hiányai ellenére sem mondható *Kendi Margit* értéktelen munkának. Vannak nagyon érdekes jelenetei, alakjai, sok költői erő nyilvánul meg benne, — és az erős Shakespeare-hatás, ami rajta érzik, nem írható terhére.

Bartóknak a Péczely-díjjal jutalmazott *Thurán Anna* (1887) című történeti drámája a XV. században játszik, a csehektől szorongatott Bártfán. Velitórisz Henrik, a hős tiszt, vállalkozik, hogy sürgősen fölmentő sereget hoz Mátyás királytól, s ezért nászéje előestéjén útnak indul. De szerelmi szenvedélye titokban visszakergeti hitveséhez, Annához, Thurán polgármester leányához. A pásztorórát kilesik az irigyek és nem ismervén föl az éj homályában a férjet — kit távol tudnak — házasságtörés címén bevádolják Annát. Az asszony börtönbe kerül, s hősiezen elhallgatja az igazságot, nehogy az vádul essék férje fejére. Már-már halál vár szegény Annára, mikor férje jön a felmentő sereggel, s igazolja önfeláldozó hitvesét.

Ennek a darabnak alapja még ingatagabb, mint a *Kendi Margit-é*. Velitórisz megszegvén hazafiúi kötelességét, szerelmi szenvedélyének kielégítéseért, tragikai bünt követ el, de a tragikum mégis elmarad, s minden jóra fordul. Ilyenformán csak vígjátékot szabad szerkeszteni, nem tragédiát. Mindazáltal Bartók költői ereje ezúttal sem sikertelenül ment harcba, s megragadó dikciója és a színpadi hatásra számító helyzetek megszerezték neki a koszorút, irodalomban és színpadon egyaránt.

Az *Erzsébet királyné* (1892) című ötfelvonásos történeti dráma óriási anyagot ölel föl az Anjouk korából, tárgyalván a Zách-család tragédiáját, Endre

és Johanna történetét, Lajos király nápolyi hadjáratát — s még más historiai szálakat is belefű a szerző a cselekménybe. Ez a sokat akarás aztán megbosszulja magát, mert ha ennek az erkölcs nagy jelentőségét hirdető darabnak vannak is igen érdekes drámai jelenetei: az eseményeket nem tudja Bartók egységes cselekménnyé alakítani. Inkább csak drámai formába szedett, de lazán egybeszerkesztett képek sorozata ez a darab.

A *Mohács után* (1898) című történelmi drámán az a gyötrelmes hangulat leng át, amely a borzasztó örvénybe hullott nemzet katasztrófája nyomán támadt, s Perényinének, a mohácsi vész áldozatait temető nagyasszonynak ajkain nyer megrázó kifejezést. Perényinével Szapolyai János áll szemben, a nagyravágyó főúr, ki nem tudott, talán nem is akart idejében érkezni seregével a mohácsi síkra. Az író a költői és a hazafias érzés szárnyai emelik, mikor a Perényiné és Szapolyai versengő alakjai közé Martinuzzit állítja megbékéltetőül.

Ha nem is igazában vett historiai dráma, de mindenesetre hatásos drámai kép ez a mű, mely Bartók utolsó alkotása ezen a téren. Közben írt még néhány darabot, melyek közül *A méhek* (1889) című verses vígjáték érdemel különösebb figyelmet, mely középpontjában egy kedves fiatal lány megnyerő alakjával, ki szép versekben rajzolja a méhek életét és küzdelmeit — különösen az I. felvonásban a színpadon is élénk hatást tett. — *Az örvény* (1895) című, szintén versekben írt társadalmi vígjáték már kevésbbé sikerült munka. Kettős cselekvénye van: egyik a fiatal özvegy históriája, akinek második házasságát hiába akarja lehetlenné tenni az első férj végrendelete — a másik történet pedig egy nagyszájú politikus kedves leányáról szól, aki végül szintén kivívja szíve jogait. A Népszínház számára készült *Galuska Benedek* (1889) című bohózatnak hőse, a fővárosba érkezett vidéki kortes, de ennek

a da rabnak igen vékony a meséje, s epizódok, tréfák, politikai vonatkozások igyekeznek a hiányt pótolni. A hetvenes évek derekán egy vidéki színész — később a Nemzeti Színház egyik legkiválóbb jellemkomikusa, a festészettel és szobrászattal is foglalkozó, sokoldalú *Gabányi Árpád* (1855—1915) lépett a drámaírók sorába. Attól kezdve, hogy húszesztendőös korában — 1875-ben — *Phaëton* című első darabja *Egy vámpír szerelme* címmel Kassán színrekerült, gyors egymásutánban kezdte ontani különböző tárgyú, de nem nagy értékű drámai műveit — köztük *Corneille szerelme* című (1879) irodalomtörténeti drámáját, mely ügyesen verselve, egy öreg francia író darabja körül forog — mígnem 1881-ben *A sehonnai* című népszínművével eljutott a budapesti Népszínház deszkáira, de sikert nem tudott aratni. Néhány év múlva Gabányi — ki egyébként írói munkásságával sohasem tudta elérni színjátszói magas színvonalát — már a budapesti Nemzeti Színház tagja lett, s időközben írt néhány darabja után *A Kókai-ház* című vígjátékával 1887-ben már zajos sikert aratott. Pedig ez a darabja sem remekmű, s bizonyos, hogy a sikert inkább csak a kitűnő előadásnak köszönhette, de ebben a félreértéseken és félremagyarázásokon bukducsoló féltékenységi komédiában már mégis olyan valami jóízűség nyilvánul, ami méltán ébresztett rokonszenvet a szerző iránt. *A mumus* (1889) és *Az apósok* (1890) című vígjátékai nem fokozták szerzői érdemeit. Amaz — melynek főszereplői egy még mindig érdekes és szép özvegy, s egy élemedettebb donjuán — eléggé jól indul ugyan, de aztán kissé szentimentálissá válik, Emez meg túlzásaival és izléstelenségeivel igen alatt-járó bohózattá süllyed. *Kisvárosi nagyságok* (1895) című vígjátéka — mely egy képviselőválasztás keretében zajlik le — cselekvényre és jellemzésre gyöngemunka, de vidám alakjai s mulatságos jelenetei vannak,

Legtöbb dicséretet érdemelt ki Gabányi történeti darabjaival. Köztük még a legkevesebbet ér a Teleki-díjat nyert *Kapivár* (1892) című verses vígjáték, melynek hőseit, Balassa Imrét — ki jogtalanul elvett várát a kapzsi és ravasz Kapi György főispántól visszaszerzi — kedves derűvel, vidám életfelfogással állítja elének a szerző, s az a szép tiráda is méltán kelt figyelmet, amit Kapi Mária szaval a szerelemről. Többet ér a Kóczán-díjas *Pogány magyarok* (1891) című négyfelvonásos színmű, I. Endre király korából, középpontjában Vathával, a belusi vár urával, s ennek hűtlen feleségével, Máriával. Ez a darab jól van elgondolva, s színpadilag hatásosan megszerkesztve, ha mélyebb jellemrajz s elhihető korrajz hiányzik is belőle.

Nagy felkészültséget árul el a *Sámuel király* (1894) című ötfelvonásos történeti színmű, melyben nem érdektelenül fejti ki a szerző Aba Sámuel tragikumát, olyként, hogy az ingatag nép veszíti el az általa királlyá tett Sámuel. *Caraffá-t* (1896) maga az író is «történelmi kép»-nek minősíti, — de ha ez a darab csakugyan képeknek korrajzszerű sorozata csupán, mégis van egységes cselekvénye a vérszomjas Caraffának a szép Zimmermanné iránti érzéki szerelme fonalán — s nincs híjjával a drámaiasságnak sem, 1901-ben *A fekete cár* című történeti drámájával megint Teleki-díjat nyert Gabányi, mely darab Szapolyai és Ferdinánd ellenkirályok idejében játszik, s hőse a fekete képű tót ifjú, Cserni Jován, ki csöcselék hadával a törökök ellen indul. A folyékony versekben irt darab, cselekvényének egységessége és tragikus magja ellenére sem mondható irodalmunk nyereségének.

1882. tavaszán kedves, friss vígjátékírói tehetség tűnt föl *Az első évforduló* című egyfelvonásos szerzőjének, *Murai Károly-nak* (családi nevén Kovács László-nak (1857—1988) személyében. Az egyébként igénytelen apróságon — melynek során egy

szeretetreméltó nagybácsi zökkenti helyre az ifjú házások között megbillent. egyensúlyt — valami kedves derű ömlik el, az eleven párbeszédék magyaros hangja, s az öreg úr mulatságos alakja reményeket keltett az új író iránt. Még jobban tetszett a *Virág-fakadás* (1886) című egyfelvonásos, mely fiatal szívek szerelmét kedvesen éreztette, s ügyesen állította szembe az ifjú bohósággal a zsörtölődő öreg nénit, kinek papucsfí férje — a darab legsikerültebben rajzolt alakja — jó alkalmat találva, végre ki mer törni, s kivív maga számára néhány szerény engedményt. Még nagyobb sikert aratott Murai *Huszárszerelem* (1890) című kétfelvonásos vígjátékával, mely pályájának legjobb alkotása, habár ez sem támaszthat nagyobb igényeket. A «huszárszerelem» két alakban nyilatkozik. Berényi huszárcapitánynak 18 évvel ezelőtt törvényes házasságból — mit azonban ő csak hókusz-pókusznak vélt, ami kissé erőszakolt indíték — leánya született, ki csecsemő korában a Barkós-agglegényekhez került. A két öreg mindegyike a másikénak gondolja a vidám, temperamentumos leányt, aki Kálmán hadnagyba szerelmes. Ám a hadnagyocska hamar ellobbanó szerelmével eleinte egy filigrán baba-kisasszonyt környékez, míg nem aztán az egymáshoz való fiatalok egymásra tálnak. A darab meséje kissé mesterkéltséget ugyan, de van néhány jóízű alakja: a jól rajzolt nevelt-leány, aztán az egyszerű kálvinista pap, akit diplomatikus eljárásra használnak föl, s a katonás Zsuzsi szakácsné. A *Pezsgő* (1893) című vígjáték értéke úgyszólván semmi, hatása is lanya volt. Mindezekon kívül aztán még egy csomó monológot és egyfelvonásost írt Murai, néhányat gyermekek és fiatal lányok számára.

A nyolcvanas évek derekán egy termékenységre nézve jelentős, irodalmi, de színpadi sikerekben sem szegény drámaírói pálya kezdődött, *Somló Sándornak* (1859—1916), a Hlavathy-család sarjának, az

ismert szerelmes színésznek, később a Nemzeti Színház, majd a Színművészeti Akadémia igazgatójának föllépésével. Irodalmi feltűnése voltaképpen *Első szerelem* című verses vígjátékával történt, mellyel 1888-ban megnyerte a Teleki-díjat, s mely 1885-ben a Nemzeti Színházban színre került. Ez a darab egészen Csiky *Jóslat-a* nyomán készült, a szerelem dicsőítése ez is, a régi görög világban történik, mindent jóra fordító isten-végzettel, zengő versekben, laza szerkezettel, a drámai jellemzésnek meglehetősen híjjával. Innét kezdve három évtizeden át nem lankadó buzgalommal, eszményi lelkesedéssel írta darabjait — számos jutalmat is nyerve — Somló, kinek drámairói pályája egyenes folytatása az új romantikusok irányának, s ki a mesterek után bizonyára egyik legtehetségesebb tagja ennek az iskolának. *Ovid* (1884) című, Augustus-korabeli vígjátéka — mint általában darabjainak nagyobb része — csak irodalmi babért termett számára, eléggé ügyesen elgondolt s a komikai alapeszmét következetesen kifejtő meséjével, s néhány sikerült alakjával. *Oorgo* (1886) című, Tiberius császár idejében játszó tragédiája sincs érdem nélkül, s csak a vége felé megingó tiszta, világos szerkezetével színpadra is alkalmas darab, habár lírai bőbeszédűsége ennek is kárára van. A *Nagyravágó* (1888) — előbb *Sirius* — című, szintén nagyon csinosan verselt szomorújáték hőse egy Nero-korabeli római költő, Martius, kire azonban nem igen illik a darab címe, s aki drámaiatlan voltával nem igen tud érdeklődést kelteni maga iránt, a halvány korrajzot nyújtó vékony mese keretében. A *Thököly Imre* című színmű 1870-ben nyerte meg a Nemzeti Színház Mészáros-díját, előadásra azonban csak tizenhat év múlva, a Rákóczi-ünnepek során került, de akkor aztán, az országos hangulattól is segítve, nagy tetszést aratott. Ezzel a darabjával állott Somló történeti drámánk művelői sorába, és sikeresen rajzolta a kuruc-labanc világ színes mozza-

natait, Thököly Imre és Zrínyi Ilona érdekes alakjaival. A *Gladiátor-ban* (1891) a római történelemhez is erősen vonzódo szerző megint oda tér vissza, ezúttal Commodus császár idejébe, de inkább csak a színész-írónak jó színpad-ismeretéről, semmint igazi jellemrajzoló erőről tesz bizonyosságot.

A *szerzetes* és a *Lucanus halála* című drámai költemények után a *Fra Girolamo* című ötf el vonásos tragédia — mely 1893-ban az Akadémia Teleki-díját, később a Nemzeti Színház Röck Szilárd-díját kapta — 1895-ben nagy sikerrel került színre a Nemzeti Színházban és minden fogyatkozása ellenére is, Somló drámaírói munkásságának mindvégig legjelentősebb terméke maradt.

Fra Girolamo — a XV. századvégi romlott társadalom ellen dörögve, szenvedélyesen prédikálva és proféciaivá — kedves a nép előtt. E feslett világ tipikus alakja a szép özvegy, Strozzi Ghitta, ki hajdan szerette szomszédjuk fiát, Girolamót, s ez is őt. Összetalálkoznak, a régi tűz fellobog, de az aszkétává lett barát ellenáll a nő csábításának. Ghitta — haldokló gyóntatásának ürügye alatt — palotájába hívhatja a barátot, hol a Mediciek párt-hívei titokban törökkel várják, de a szerelmében mind szenvedélyesebbé váló Ghitta megmenti. Hogy a Fra Mariano-tól bujtogatott ellenpárt elveszítse Girolamo-t, tűzpróbát ajánlanak hívei egyikének. A barátért rajongó koldus-leány, Andrea, lép a máglyára, s persze tűzhalált hal, mire Girolamo-t elítélik s megégetik.

Az élénk színpadi hatás mellett a valódi drámai hatás hiányzik ebből a darabból is, mert Girolamo nem a maga szenvedélyének tüzeiben ég el, mint ahogy várnók, s mint ahogy a tragédia törvényei is megkövetelnék. A mese kerekdedségének hiánya s a jellemrajzban mutatkozó felületesség is fogyatékoságai e műnek, melynek aránytalan beosztása is hiba. Korrajza azonban jó, s nyelve is — a Somlónál

már megszokott terjengősséget nem számítva — igen szép, jambusai sokszor gyönyörűen zengenek.

A *Királyi házaselet* című verses vígjátékával a Vígyszínháznál nyert jutalmat Somló, a darab azonban — mely a csapodár Bourbon Henrik, navarrai király és Valois Margit királyné szerelmi perpatvarát tárgyalja — a Nemzeti Színházban került előadásra, 1899-ben. A régi francia világba még később is visszatért Somló, *Fortuna szekere* (1918) című vígjátékával, mely XIV. Lajos udvarának fényel és cselszövénynyel teljes keretében egy költő szerelmének történetét tárja elénk, ezt is csinos versekben és nem csekélylendő érzékkel a magasabb komikum iránt.

Közbevetőleg még néhány magyar történeti tárgyú darabot írt Somló. Megpróbálkozott egy vígjátékkal a honfoglaló vezérek korából, de kevés szerencsével. Annak a kornak ismerete csak nagy vonásokban maradt ránk, s keveset tudunk a vígjátéki mindennapos élet rajzához szükséges részletekről. Az akadémiai és színházi pályadíjjal is koszorúzott *Zsolt vezér ifjúságában* (1896) a szerkezet is — amit Somló néha jól meg tud csinálni — gyöngelábon áll, s nem segítenek a darabon a sokszor kitűnő rímbe csattanó versek — pattogó trocheusokkal váltakozó jambusok — melyekben az van lírával vegyes epikus terjengősséggel előadva, hogy az önféjű Zsolt nem akarja parancsszóra ismeretlenül elvenni a kozár Marót fejedelem lányát, de az álruhában jelentkező menyasszonyjelöltet aztán mégis megszereti.

A *IV. István* (1896) című, Kóczán-díjas darab nincs drámaiság nélkül, bár a szavak lírai árja rontja a hatást. Az erőszakos IV. István király elhibázott, nyugtalan életét festi a darab, melynek során a feslett Mária királyné a görög vezérrel, Andronikosz-szal sző bűnös viszonyt, kit aztán a király a csábítóval együtt megöl, de azután maga is halálos mérget iszik.

A szombatosok (1896) című történeti színművet a Bornemissza-pályadíjjal a Kisfaludy-Társaság tün-
tette ki. Bár a darab a *Rajongók-nak*, Kemény Zsig-
mond hatalmas regénye alakjainak körében játszik,
Somló igyekezett — s helyel-közzel nem is egészen
sikertelenül — a maga lábán járni, hanem aztán
az ő szombatosait, Péchi Simonékat, nem is indítja
igazi szenvedély olyan drámai cselekvésre, mint a
nagy regényíró alakjait.

A *Szeretem* (1897) című, Teleki-jutalmat kapott,
lendületes dikciójú szomorújáték tárgya Prancesca
és Paolo XIII. századvégi története, melyben azon-
ban csak a zord, vad férjnek, Gianciotto-nak alakja
sikerült, a szerelmesek szenvedélyének rajza elhomá-
lyosult az író kezén. A *Bege* (1906) című, igen szép
nyelven írt, derűs tündérajáték poétikus bájjal szól
a tündérek közé keveredő szilaj Hunor és a józan
Magyar kalandjairól. *A király leánya* (1912) című
történeti tragédiában, — mely IV. Béla leányának,
a később apáca-fátylat öltött Margitnak Ottokár
ceh király iránti szenvedélyes szerelmét festi —
a versáradat már színfalszagatással párosul.

Drámát készült írni Somló a korán elhalt boldog-
talan költő, *Dayka Gábor* életéből is, de ez a műve
töredékben maradt. Utolsó drámai munkája, — az
egyetlen, melynek tárgyát a jelenkori társadalmi
életből vette — a *Lélekvásár* című, néhol egészen
szatirikus hangú színmű, mellyel szintén Teleki-
jutalmat nyert, s melynek hőse, a dicsőségre vágyó,
de silány viszonyok közé kerülő Zádori író, sokszor
magának a finom és érzékeny lelkű költőnek keserű
tapasztalatait és gyötrődéseit tolmácsolja.

Karczag Vilmos (1857—1923) színműírói pályája
1881-ben kezdődik, mikor a Népszínházban elő-
adták *Szabolcsi Lajossal* együtt írt bohózatát, a
francia földön játszó *Színműírók-at*, mely eléggé
ügyesen figurázza ki a színdarabgyártást. 1887-ben
a Nemzeti Színház mutatta be *A kis mama* című

jelentéktelen, de bizonyos kedves frissessggel írt egyfelvonásosát. Egy évre rá már nevezetesebb sikert aratott ugyanott *A hitves* című négy felvonásos színművével, melyben a gazdaggá lett iparos elhagyja szegény, úri családból való derék feleségét, ki aztán — bár sosem szűnik meg szeretni első urát — a jóra való üzletvezetőhöz megy nőül. Az első és második férj közti küzdelemben az asszony megvédi mostani urát, mire az első, hitvány férj agyonlövi magát. Az alakok — kik közt a léha, öreg gentryt mulatságosan rajzolta meg a tehetségében izmosodni kezdő író — még nagyon sokat beszélnek, s az egész darab nincs erősen egybeszerkesztve. Sokkal nagyobb hatást ért el a *Lemondás* (1893) című négyfelvonásos színmű, Karczag legismertebb darabja, mely az öreg Korolán grófról, s a fiatal felesége és fia közt szövődő szerelemről szól. A hirtelen haragú öreg gróf meglepi a szerelmeseket, vad dühében fegyverrel támad fia ellen, mikor hirtelen agyvérzést, kap, melynek szomorú következményeként élőhalottá válik. Az utolsó felvonás aztán epikus formában végzi a tragédiát. A fiatal gróf örök búcsúval külföldre indul, Irén pedig, a boldogtalan asszony, megadással ápolja a doktor szerint még sokáig élhető, elhülyült férjét, s búsan sóhajt föl: «... Most kezdődik az én tragédiám!...». — A darabnak, régi nyomokon, van sok jó tulajdonsága, megoldása azonban nem drámai.

Karczag írt még több darabot, közülök azonban legyen elég két, szintén az ország első színpadára került egyfelvonásost (1894) említeni: *A szülei ház* címűt, melyben egy vasúti bakter elvárosiasodott fia végül mégis boldog lesz otthon, az egyszerű leánnyal — és *Az ideál-t*, mely élénken írt apróságban egy ábrándos leány látásból beleszeret egy prózai férfiába, kiből aztán megismerkedés után szerencsésen ki is ábrándul.

A nyolcvanas évek végén megint feltűnt egy,

mindjárt az első lépésnél erősnek látszó drámaíró-tehetség, A *Nehéz sebek* c. négyfelvonásos színmű került bemutatóra — 1889-ben — a Nemzeti Színházban, mely darab szerzője *Abonyi Árpád* (1865—1918) volt, fiatal hírlapíró és elbeszélő, kinek legelső színpadi munkáját, a verses, romantikus *Mór herceg-et*, már két évvel előbb előadták Kolozsvárt.

A *Nehéz sebek-ben* a cselekvény előzménye az, hogy Obren földesúr 16 évvel előbb elcsábította Gelenczei bíró uram szép feleségét, aki aztán meghalt. A bíró bosszút esküszik, s készül rá, hogy majd anyagilag tönkreteszi a mulatós urat, Viszont Obren fia elcsábította Gelenczei leányát, s ennek a szerelemnek már gyümölcse is van, Gelenczei a kurátor fiához akarja erőltetni leányát, s a lakodalom napján szándékozik újra üttetni Obren vagyónát, váltóit már előbb összevásárolván, De mikor megtudja leánya szégyenét, — megtörik, s a fiatal Obren hajlandó lévén feleségül venni a leányt: minden elsimul, Ez az elsimulás rontja meg végezetül az erőteljes, zamatos drámai nyelven írt érdekes darabot, melyben erős szenvedélyek lüktetnek, olyanok, hogy csakis tragikus megoldás lett volna helyén, A jellemrajzban is mutatkoznak a szerző fiatal voltával magyarázható hibák, az ifjú pár szerelmének rajza is el van nagyolva, színtelen marad — viszont azonban a cselekvényt mozgató öreg Móricz molnár alakja remekbe készült,

1895-ben Abonyinak *A Zách-család* című négyfelvonásos történeti drámája került színre, melyben — eredetiségre törekedve — Záchot ravasz, haszonleső, cselszövő embernek rajzolja, ki maga biztatja leányát, hogy érdeklődjék Kázmér herceg iránt, mert az a lengyel korona várományosa, De Klára a királyné kegyencét, Fonsecát szereti, miért is a királyné Klára bukásán dolgozik, s Kázmér kezére juttatja őt, Zách időközben leveri lázadó fiát, s hazatérve karddal támad Klárára, majd a királynéra, A cse-

lekvény kissé erőltetett, s az írók által annyira kedvelt tárgynak igazi drámai hatású megoldását ez a derék, fiatal szerző sem tudta elérni.

A kápolna (1898) című háromfelvonásos színmű hőse egy nő, ki szeretett egy férfit, de az megcsalta őt, s a leány így máshoz ment, szerelem nélkül. De míg az első férfi durva volt — a férj nemes gondolkodású, derék ember, kit felesége később meg is szeret, s ki aztán párbajban megöli az előkerült régi hitvány udvarlót, ki arcátlankodni kezdett az aszszony körül. A felfogás nemessége, a hang választékossága, a lélekrajz megfelelő volta erősségei ennek a darabnak, mely azonban nem hozott tartós sikert. Néhány jó tulajdonsága a szerzőnek érvényesült a *Radovics felesége* (1899) című társadalmi színműben is, melynek hőse, Radovics, meg akarja rövidíteni a fiatal Detrét, kinek apja az ő első feleségének szépelgett, s aki maga meg a Radovics második feleségének udvarlója. A megoldás egy pisztolygolyó, amit az öreg Detre vén székely szolgája lő Radovics szívébe.

A Mikolai bíró (1901) című, indítékaiiban a *Nehéz sebek-re* emlékeztető s a kuruc-labanc viszályok lezajlása utáni időben játszó népies színmű a Népszínházban került színre, de jó részletei ellenére is különösebb hatás nélkül. Jóval többet ér ennél a Mészáros-jutalommal koszorúzott színmű, *A gyermek* (1908), mely ugyan szintén távol áll a drámai tökéletességtől, de költői gondolat szülte, élvezhető, a III. felvonásban különösen megható színpadi munka. A gyermek, aki a darab középpontja, egy régi szerelem emléke. Radák őrnagy és Pálfalvy Klára nem lehettek egymáséi, de mikor Klára az öreg Újlaky felesége lett — egy rövid, mámoros órára összetalálkoztak a régi szerelmesek, s ez óra emléke a kis Újlaky György. A kissé könnyelmű, de önérzetes fiú, mint kadét, Badák csapatához kerül s összevesz egy embergyűlölő kapitánnyal, mit

Radák megtudván, ő vív párbajt a félelmes spadaszszinnal és elesik. Az egy évvel utóbb adott *Laczkovics kapitány* (1909) című színmű nem mutat emelkedést Abonyi pályáján, mert nem tudja eléggé rokonszenvesse és elfogadhatóvá tenni a romantikus hősök minden megszokott tulajdonságával felruházott hőst. De ez a darab is dicséretes irodalmi törekvés terméke, melynek harmadik felvonásában — az első kettőnek szürke sablonja után — megkapóan lüktet az igaz érzés.

A fentebbi írókat kissé részletesebben tárgyaltuk, mert ha nem jutottak is az első sorba dráma-irodalmunkban, s talán egyetlen munkájuk sem állja ki az idők bírói székének ítéletét, mégis, egy vagy más tekintetben egy-egy figyelemreméltóbb jelenség fűződik nevükhöz és pályájukhoz. Kívülök röviden fölemlíthetünk még egy csomó író, akik szintén ebben az időszakban dolgoztak, ha némelyikük már hamarabb lépett is föl, vagy ha munkásságuk jelentékeny része már későbbi időre esik is.

Ábrányi Emil (1850—1920) két egyfelvonásos: *A váróteremben* (1872) és *A végrehajtó* (1886) mellett egy nagyobb társadalmi színművel, *Az első* (1882) cíművel is — de minden siker nélkül — próbálkozott, mely darab tárgya az, hogy egy festőművész elváltván derék feleségétől, az új asszony mellől visszavágyik az elsőhöz.

Báró Jósika Kálmán (1837—1910) a korabeli francia iskola nyomán, nem minden színpadi hatás nélkül dolgozott, *Két jó barát* (1871) című, modern francia világban játszó, gyorsmenetű drámájában különösen hódolva a színszerűségnek — de *Messaline* (1873), *Salome* (1875), *Báthory Gábor utolsó szerelme* és a nyomtatásban már 1875-ben megjelent, de a Nemzeti Színházban csak 1879-ben bemutatott *Marénya* című darabjai \ominus törekvésnek már kisebb sikerével jártak.

Grubiczy László-nak (szül. 1834.) *Sziget a szára-*

zon c. (1875) egyfelvonásosa naivul van ugyan megírva, de alapgondolata jó: hogy a világtól elrejtett tanyai zugot hogyan ostromolja meg az élet árja.

Báró Horváth Miklós (1828—1895) regényei mellett írt szindarabokat is. *Bégi urak* (1878) c. színműve vizenyős romantikájú színmű, a zongoramesterként ismert gróf leányának, s grófi rokonának szerelmét tárgyalván, titkos okmányok szerepeltetésével. Az *Egy királynő szerelme* (1876) című dráma, mit Horváth *Farkas Albert*-nek, az 1862-ben előadott *Nápolyi Johanna* c. dráma szerzőjének társaságában írt, s mit *Virág Benő* álnév alatt mutattak be — Krisztina svéd királynőnek Liard, francia lovag iránt való szerelméről, s ennek nyomán történt csalódásáról szól, de ezt a darabot eléggé jó szerkezete és néhány hatásos jelenete sem menthette meg a bukástól.

Gróf Zichy Géza (1849—1924), a jeles zongoraművész és zeneköltő s lírikus, a dráma terén kevés babért aratott. *A phrenolog* (1871) c. egyfelvonásos bohózata eléggé ügyes ugyan, és *Szerelem harca* (1876) című, a XVIII. századbeli Franciaországban játszó drámájában is van egy pár hatásos helyzet, s párbeszédei is jól folynak, de az ifjú herceg és a színésznő közti szerelemnek gögös apával és gonosz ármánykodóval kiegészített, elkoptatott története nem tudott igazán drámai jellemrajzzá tömörülni.

Báró Kaas Ivor (1842—1910), a jeles publicista is írt egy szomorújátékot — helyesebben: drámai költeményt — *ítélet napja* (1876) címmel, mely sikertelenül pályázott az Akadémián. Francesca da Bimini ismeretes története a darab tárgya, egybekötve Dante és Beatrice szerelmével, s ördögi alakként szerepel benne Béliái is — de az egész mű felettébb homályos és zavaros.

Bulyovszky Gyula (1827—1888), ki már diákorában próbálkozott egy drámai pályázaton — *Fúzió* (1878) c, tisztára félreértéseken alapuló, poli-

tikai ízű szalon-vígjátékában, mint drámaíró messze mögötte maradt a finomtollú, elmés tárcaírónak.

Báró Kemény Endre (1845—1898), egy ideig a kolozsvári színház intézőségének egyik tagja, *A tenger fiai* (1878) és a *Törvénytelen* c. darabjaiban — mik Kolozsvárt nem éppen hatástalanul kerültek színre — a túlzó romantikus irány hívének mutatkozott.

Az akadémiai pályázatok egyik legkitartóbb küzdője volt a 70-es 80-as években *Horovitz (Horvát) Lipót* (1845—1896), gyoroki, majd világosi r. kath. plébános, anélkül azonban, hogy a sokszor kapott dicséreten felül — amiben *Themistokles-ről* írt szomorújátékával ismételve volt része — jutalmat is tudott volna nyerni. Az Akadémián szintén megdicsért *Sophonisbe* (1878) c. tragédiája azonban, mely a szerelem és a hazaszeretet érzései közt hánykódó karthágói királyleány történetéről szól — Kolozsvárt, és még több vidéki színházban, s a budai színpadon is nem siker nélkül adatott.

Acsády Ignác (1845—1906), a neves publicista és történetíró, egyszer szintén írt színdarabot, az *Aranyországban* (1880) c. vígjátékot, mellyel részt is vett egy akadémiai pályázaton. Ebben élénk érzéke a társadalmi kérdések iránt segítette ugyan, viszont drámai érzékének fogyatékosága nem engedte, hogy a gazdag zsidók világában játszó eme művének fő cselekménye — a sikerültebb genrerajzok mellett — érvényesülhessen.

Kürthy Emil (1848—1920) reményt keltett 1881-ben a Nemzeti Színházban előadott egyfelvonásos vígjátékával, *A szökevény-nyel*, — melyben egy elkényeztetett fiúcska szökése összehozza egy nagy család régóta haragvó tagjait — írt is még darabokat, de a jeles újságíróból még sem lett igazában drámaíró.

Újvári Béla (1852—1926) *Két apa* (1881) című gyöngye vígjátékával Teleki-jutalmat nyert, *Farkasok*

közt (1881) c. társadalmi színművét pedig nyomtatásban bocsátotta közre, hogy igazolni próbálja Csiky Gergely ellen — ennek egy novellája kapcsán — emelt plágium-vádját. *Gárdisták* (1897) című, jól folyó versekben írt történeti vígjátékában nem tudta igazán éreztetni Mária Terézia korát.

Koróda Pál (1858—1933) már a 80-as években megírta *Alkibiades* c. drámáját, — melyben inkább csak dramatizált életrajzát nyújtja hőséne — a sokat hányódott darab azonban csak a 90-es évek derekán került előadásra a Nemzeti Színházban. Több darabot is írt még Koróda, köztük a *Wesselényi-t* (1907), melyből szintén hiányzik az egységes drámai cselekvény, s csak lazán összefüggő képekből áll, mik hazafias szóvirágokkal ékesek ugyan, de a történeti érzéknek és felfogásnak, s a drámaírói tehetségnek is felettébb hiányos voltáról tanúskodnak.

Beniczkyné Bajza Lenké-nek (1840—1905), a némely körökben nagyon sokat olvasott regényíró-nőnek egy kis élénk vígjátéka: *A miniszter szünideje* (1888) jó ötleten alapszik. De *Rhea grófnő* (1886) és *Edith* (1888) c. regényes társadalmi színművei életigazság és drámaiság nélkül szűkölködnek.

Gróf Festetics Andor (1857—1929), aki *Tolnai* néven színészkedett, s később néhány éven át a Nemzeti Színház igazgatója volt — a *Kiadó lakás* (1888) c. egyfelvonásos után nagyobbval is kísérletezett, az *Új szomszédság* (1892) c. háromfelvonásos vígjátékkal, mely azonban teljesen sablonos munka, grófkisasszonynak és gróf-úrfinak polgári származásúak iránti szerelmét tárgyalván, bágyadt bonyodalommal s nem nagyon ízlésesen rajzolt kisvárosi környezetben.

Szécsi Ferenc (sz, 1861) 1889-ben kedvesen tűnt föl a Nemzeti Színházban, *Bál után* című ötletes monológjával, későbbi darabjaival azonban nem tudott igazi sikerhez jutni, még az *Utazás az özvegység felé* (1904) c. vígjátékával sem, mit pedig sokan dicsértek.

Dalnoki Lajos (1862—1987) első darabocskáján, *A harag* c. verses egyfelvonásoson — melyre bizonyára *Dóczy Csók-ja* ihlette, s melynek tárgya két fiatal pár könnyen békülő haragja — meleg költői érzés fénye ragyog, ami meg is fogta a közönség szívét. Később azonban Dalnoki sem tudott igazi sikerhez jutni. — *Varsányi Gyula* (1863—1908) 1889-ben elnyerte a Teleki-díjat, *Uria* című bibliai szomorújátékával, melynek hőse Dávid király hadvezére, kinek szép hitvesét a király elszereti, s kinek lelkében tragikusan ütközik össze az uralkodója iránti hűség, a megsértett férji becsülettel. Ebben a darabban volt valami biztató ígélet a fiatal író jövőjére nézve, mit azonban *László, a kún* (1900) c. Kóczán-díjas darabjával sem tudott beváltani.

*

Ez a vázlata drámairodalmunknak abban a korban, amit Csiky Gergely nevével jelöltünk. Különböző irányokban dolgoztak íróink ekkor is. Nem szünetelt — bár erőteljes képviselőre nem talált — drámánk régi hagyománya: a történeti tárgyak feldolgozására irányuló készség, folytatódott az új romantikusok példájának követése, s erősen érzett a Nemzeti Színházban is nagy előszeretettel kultivált új francia középfajú színművek hatása, a színszerűség egyoldalú keresésében, az alakoknak rikító jellemzésében és csattanós helyzetek kieszelésében. Szomorúan érdekes, hogy a Kisfaludytól kezdett és Szigligetitől folytatott amaz irány, mely az igazi magyar életet tükröző vígjáték művelésében nyilvánult meg — ebben a korban Csikyn kívül alig talált új követőre.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Herczeg Ferenc.

Nem is egészen másfél esztendővel Csiky Gergely halála után — az 1893. év tavaszán — új szerzőtől mutatott be darabot a Nemzeti Színház: *A dolovai nábob leánya* című színművet. A szerző, *Herczeg Ferenc* (szül. 1863), csak drámaírónak volt új — mint elbeszélőnek már jó neve volt akkor. Éppen mert kiváló novellistának ismerték, sokan némi aggodalommal gondoltak arra, vajjon az elbeszélő irodalom jeles munkásának — mint sok elődének — nem lesz-e balsiker az osztályrésze a színpadon? Az aggály nem volt éppen alaptalan, mert hiszen regénynek és színdarabnak egészen más — nem csak a formája, hanem a lényege is, mások az előfeltételei, hatásának tényezői. A regényíró már a világot is másként nézi, mint a drámaköltő, másként állítja be alakjait, másként vezeti meséjét. A dráma az emberi cselekvés költészete, ahol az írónak, az elbeszélőnek, a magyarázónak egészen el kell tűnnie, mert különben nincs meg a megfelelő illúzió, elmarad a drámai hatás.

Talán páratlan eset a magyar dráma történetében, hogy egy író olyan tökéleteset nyújtson legelső darabjában, mint ahogy tette azt Herczeg. *A dolovai nábob leánya*-ban úgyszólván nyoma sincs a kezdőnek, nincs semmi tapogatózás, semmi gyöngye rész, semmi árnyoldal, s a kritika és a közönség nem kis csodálkozással, de még nagyobb örömmel mindjárt

elsőrendű drámaíró fedezett föl azon az emlékezetes bemutatón, úgy a tárgyválasztást és párbeszédet, mint a jellemrajzot s a lélektani fejlődés szárnyán haladó cselekvényt illetőleg. Olyan élethű az a kép, az a környezetrajz, mit az író e darabjában nyújt a magyar társadalomból: a pusztuló gentryről, a snájdig huszártisztekről, az idegen eredetű gazdag báróról — hogy mint korkép is kiválónak mondható ez a mű, melyből a későbbi nemzedékek pompásan új életre kelthetik majd története idejének, a háború előtti évtizedek világának egy nem is éppen jelentéktelen részletét. Ha a darab meséje — az alapjában véve jellemes hozományvadászból tiszta érzésű szerelmessé magasodó Tarján főhadnaggyal és a választókos lelkű Jób Vilmával — nem éppen újszerű és kissé romantikus is, de újszerű a beállítás, melyben az életigazság művészi igazsággal párosul.

De ha e darab nagy sikere után nagyot várt is a közönség Herczeg következő darabjától — nem kellett csalódnia. *A három testőr* (1894), ez a kitűnő ötletből kiinduló, mulatságos bohózat, mely hősenek, a gyáva nyárspolgárból rettegett krakélérré vedlett Pollacseknek minden groteszksége mellett sem állítja fejetetejére a lélektant, de sőt a bohózatokban oly ritka lélektani indítékokkal dolgozik — a Pollacsek-pince és a «Vihar» szerkesztőségének remek rajzával, a siker zajosságában még az első darabot is felülmúlta. S immár az irodalomtörténet is megállapíthatja, hogy *A három testőr* a lelemény frissége s az alakok életteljessége tekintetében mindjárt Szigligeti *Liliomfi-ja* után következik a magyar bohózatok között.

Herczeg e két jeles darabbal a Nemzeti Színház ünnepelt szerzőjévé vált — a következő két, ott színrekerült darabja azonban sem drámai értékben, sem színpadi hatásra nem érte el elődeiket. A *Honthy háza* (1896) című háromfelvonásos színmű egy házasságtörésből született leánynak történetét mondja

el, aki az anyja nemeslelkű férje leányának tartja magát, s mikor megtudja a valót, és egy világot érez összeomlani maga körül: egy derék fiatal ügyvéd megmenti őt egy érdekházasság örvényéből s becsületes szerelmével új világot épít neki a romokon. E darabnak is vannak szép részletei, melegszínek és érdekes vonások gazdagon ékítik, a szerkezet tisztasága, a felfogás előkelősége, a dikció finomsága jó tulajdonai — ám a cselekmény mesterkélt-sége rontja hatását. — *Az első vihar* (1899) című nőgy-felvonásos színmű sem jelent haladást a nagyszerűen indult drámaírói pályán. E műben egy grófi suhanc lelkének első viharzása van elmondva, kapcsolatban egy gyerekasszony lelkének érlelődésével és egy fölényes szellemű emberpárnak hosszú küzdelmei után való egymásratalálásával. A kettős cselekmény nem fonódik össze szervesen, s így ez az egyébként igen sok finom részletet mutató darab annál kevésbé tehetett szert nagyobb sikerre, mert valami bágyadt bizonytalanság, elmosódottság és az előbbi darabéhoz hasonló mesterkélttség ömlik el rajta.

A Honthy háza és *Az első vihar* közt — 1896-ban — a *Nászúton* című hevenyészett bohósággal semmiképpen sem gyarapította Herczeg babérait, de 1897-ben a novellákból a színpadra telepített *Gyurkovics lányok-hal* a Magyar Színházban s később a Víg-színházban megint nagy sikert aratott. Ez az életképekből összerótt, lazaszerkezetű darab, irodalmi érték tekintetében nem éri ugyan el az elbeszélés-sorozatot, de hatása — bemutatása után három évtizeddel, mikor a Nemzeti Színház vette át műsorára — még fokozódott, bizonyára azért, mert az összeomlás utáni magyarságnak különösen jól esett a régi szép világ derűs képeiben gyönyörködni.

1901-ben új fejezet kezdődött Herczeg drámaírói munkásságában, mikor a mai társadalmi élet alakjainak rajzolójából és problémáinak fejtegetőjéből történelmi tárgyú darab írója lett, *Az Ocskay*

brigadéros a Vígszínházban — évtizedek múlva ez is a Nemzetiben — óriási hatást ért el. Bizonyoságot tett ez a darab Herczeg ritka történeti érzékéről, arról, hogy mily élesen tudja megfigyelni régi századok emberének lelkét, s hogy tud életre kelteni és megszólaltatni letűnt időket, korszakokat. A darab nincs fogyatékoság híján: az Ocskay elleni csel-szövény kissé gyöngé, szintelen, s ebből kifolyólag Ocskay árulása sincs eléggé erősen indokolva. Hogy a fő női szereplő, Tisza Ilona, nagyon is henye alak, az még kisebb hiba, de hogy Ocskay alakjának rajza bizonytalan, sőt drámai szempontból kissé következtelen — mert hol rokonszenves hősnek látjuk őt, hol hitvány himpellérnek — az nélkülözi a művészi igazságot. Mindé hiányt azonban eléggé ellensúlyozzák a darab ügyes és szép, helyenként fényes részletei, mozgalmassága és érdekessége.

Az *Ocskay* nagy sikere nyomán Herczeg különös kedvteléssel nyúlhatott vissza megint a történelembe, ezúttal Mátyás király korába, onnét vévén nem is annyira tárgyat, mint inkább csak hangulatot, szintén a Vígszínház számára írt — de utóbb ugyancsak a Nemzetihez került — *Balatoni rege* (1902) című regényes vígjátékához. E rendkívül kedves darab igen figyelemreméltó alkotás. A költészet bája pazarul ragyog rajta s sziporkázó elméssége is igazán gyönyörködtet. Igaz, hogy emlékeztet a *Szentivánéji álm-ra*, de habár néhol szinte olyan, mintha Shakespeare írta volna, legkevésbé sem mondható utáztatnak.

Ismét a mai társadalom rajzához térve vissza, a *Kéz kezét mos* (1903) című vígjátékkal élénkítette Herczeg a Vígszínház műsorát, hogy huszonöt év múlva ez a darab is átmenjen a Nemzeti színpadára, talán még nagyobb sikert aratva, mint régen. A sikert az igen szellemes satírának, a korkép találó voltának s úgy látszik örök időszerűségének köszönheti ez a protekciót pompásan kifigurázó darab.

Ezután következett, 1904-ben, ismét a Nemzeti-ben, Herczegnek mindmáig egyik leghatalmasabb színpadi alkotása, fényes diadala, *Bizánc-cal*. A legmegrázóbb történeti szomorújátékok egyike ez, világ-irodalmi szempontból is, mely nem egy embernek, hanem egy romlott népnek, egy elkorhadt államnak és rothadt társadalomnak végzetszerű bukását rajzolja, a színpadi hatás érdekében talán kissé kirívó színekkel, de mindent összevéve, rendkívül sikerülten festve a kort, melyben mozog, s a történeti felfogás ritka erejét mutatva, és igazi drámai hatás tekintetében is valóban kitűnőt nyújtva, Némelyek azt a kifogást hangoztatták, hogy a darab volta-képpen már a II. felvonásban bevégeződik s a III.-ra nem marad cselekvény. Igaz, hogy Konstantinosnak, a hősök csarnokába karddal utat vágó utolsó bizánci császárnak története véget ér a II. felvonásban, de a darab nemcsak a császárnak, hanem a bizánci aljas világnak is tragédiája, s az csak a III. felvonásban telik be, történelmi és drámai szükségességgel.

A *Bizánc* eleven cselekvényét nagyszerű jellemrajzok viszik előre. Két csoport, két világ áll itt szemközt egymással, képviselőikben. Egyik, középpontjában a fennkölt lelkű, eszményi gondolkozású császárral, aki elfogult szeretetében nem látja népe hitványságát. Mellette két igazi híve: a genovai zsoldos kapitány, aki figyelmezteti Konstantinos népe alávalóságára — és a fiú-ruhában megjelenő szerelmes Herma, akit Konstantinos — mikor felesége hűtlenségéről is meggyőződik — császárnévá tesz, s aki vele együtt megy a halálba. A másik világ emberei: az elaljasodott, hitvány, léha, hiú, nagy-képű, önző, minden gonoszságra képes bizánciak, a császárnétól és az örült nagyhercegtől s az élvvagyó nagyhercegnőtől kezdve, a pátriárkán, fővezéren, tengernagyon, főkamaráson és udvarhölgyeken át, le az utolsó kalmárig. És közbül, remekbe rajzolva,

a hódító törökség reprezentánsai: Ahmed khán, a «vámpír», a nagy szultán öccse — «Bizánc végzete» — kit a császár lefejeztet, hogy biztosítsa a szultán haragja nyomán a hősi halált magának, és a bosszút, Bizáncért — s a ravasz öreg Lala Kalil, Ahmed kísérője a követségben.

A darabból áramló költői erő ellenállhatatlan hatalommal fogja meg a szíveket. Különösen hatásosak a II. felvonásnak drámai szépségekben gazdag jelenetei — a török követségéi, s a finálé, a romlott világ egyetlen igazi férfiának, a császárnak halálba készülődésével — melyek úgy hömpölyögnek, mint valami zúgó aranyfolyam, gyönyörű szentenciák gyémántköveit görgetve.

A *Bizánc* hatását bizonyára az is fokozta, hogy a megrázó korképből mintegy a magyarság lelkiismeretéhez szólt a hatalmas világtörténeti tanulság: «Minden nemzet akkor hal meg, ha megásta a maga sírját ... és amely nép nem okul Bizánc szörnyű példáján, az megérett a pusztulásra . . .»

1907-ben a *Déryné ifiasszony* című színjáték következett. A varázslatos színésznő mozgalmas életéből azt a kis szerelmi történetet tette meg az író szerencsés kézzel a darab tengelyének, melyben a férfi-hős szerepét Szepessy (Csáky) Theodor gróf, egy darabig a kassai színház intendánsa, játszotta. E drámai mag köré csoportosított kedves és mulatságos epizódok egészítik ki a darabot, mely a száz évvel ezelőtti kor biedermeier-hangulatát találóan érezteti. Van e darabban egy csöpp érzelgőssége de az is hamisítatlanul magyar, s a melodramatikus részletek sem ártnak a hatásnak, mely ennél a darabnál is bensőbbé vált, mikor első bemutatása helyéről, a Vígszínházból, 1928-ban átlendült a Nemzetibe.

A kivándorló (1909) című színmű, mit szintén a Vígszínház kapott volt meg, a legjobb Herczeg-darabok közé tartozik. E komoly hangulatú darabot

A lóp virága című nagyobb elbeszéléséből formálta színpadi munkává a szerző, ki általában sok darabja írásánál nyúlt az elbeszélő műveiben élettelen nyüzsgő alakok közé s vitte színpadra az ott vázolt drámai helyzeteket. Ahogyan e darab során az élet szennyes áradatában fuldokló két ember: a váltóhamisító gavallér és a bukott leány, az önkéntelen tiszta érzés szavát követve, egymásra találnek, s ahogyan a tisztességes munka útján megtisztulva, kivándorolnak régi világukból egy új életbe — mindez igazi költői erővel és drámai jellemzéssel van érzéktíve, s az érdekes cselekvény hatását a társadalmi környezetrajz kitűnően fokozza.

Bár itt csak drámai munkákról van szó, ne hagyjuk említet lenül, hogy *Rébusz báró* cím alatt (1909) a Király-Színház számára operette-szöveget is írt Herczeg, egyik legszemélyesebb elbeszélését dolgozván föl, mely azt az igazságot példázza igen elmésen, hogy az asszony a házsártos férjnek lehúzza mindennap a csizmáját is, hanem a béketűrő férjjel nem gondol.

1912-ben az *Éva boszorkány* című színmű került bemutatásra Herczegtől, a Nemzeti Színházban. A darab a középkorban játszik, de a múltat kitűnően meglátni tudó író itt az alkotásban elhagyta költői ereje, s az alakok nem a középkor eleven emberei, hanem ködképek csupán, lélek és egyéniség nélkül. Az író célzata valószínűleg annak feltüntetése, hogy belső érzések és külső hatások hogyan csinálnak egy szűzi leányból egy éjszaka alatt asszonyi állapotot — de ez a célzat nem fejlődik ki egészen világosan a daraból s így az nem is kelthet igazi érdeklődést. A korfestő színek ugyan itt sem hiányoznak, de csak azt bizonyítják, hogy mihelyt nem drámailag jellemzett egyének a kor lelkének hordozói és szószólói: nem tud életre kelni a kor sem, s csak homályos vázlat áll előttünk.

Az ezredes (1914) című bohózatos vígjáték —

a Magyar Színházban — szintén nem igen gyarapította Herczeg irodalmi babérait, mert a cselekvényt megindító jó ötletből nem kerekedett érdekes cselekvény, s menete lassúbb, hogysen a valószínűtlenségek fölött el lehetne surrannunk.

A Modern Színpadon 1916-ban — majd később a Kamara-Színházban is — előadott *Karolina* című egyfelvonásos «komédia» hamiskásan mulatságos, szellemes, de jelentéktelen apróság, mely Mária Terézia korában játszik Bécsben, s tárgya az, hogy egy ártatlan lelkű, aranyos kedélyű prépost-bácsi öntudatlanul hogyan tereli jó útra szerelmi kalandokat kergető huszártiszt-öccsét.

A következő évben, 1917-ben, két nagy sikere volt Herczegnek, mint drámaírónak: a *Kék rókával*, a Vígszínházban, *Árva László király-lyal* a Nemzetiben.

A *Kék róká-ban* — mely aztán évek múlva átkerült a Nemzetihez — Pál, az édesvízi hydrák tanulmányozásába elmerült tudós, nem tud elég tápot adni élni vágyó fiatal hitvese képzeletének és szerelmének, s Cécile, mint a szücsboltokban a divatos kékróka-prémet: úgy óhajta, úgy keresi az életboldogságot. A bonyodalmat a Cécile-lel flörtölő jóbarátnak, Sándornak, féltékenysége indítja meg, ki rémlátó szerelmes módjára azt hiszi, hogy a prémet hajszóla Cécile az üresfejű Trill bárónál járt. E hitébe annyira belelovagolja magát, hogy — teljes jóhiszeműséggel — elhitei a házasságtörést a tudós férjjel is, aki hydrái nyugalommal vesz tudomást az esetről s a házaspár békés egyetértésben el is válik. A harmadik felvonásban —jó egy esztendővel utóbb — Pál már egy új asszonyka papucsfi-férje, Sándorban pedig az okatlan féltékenykedés lehiggadt, hogy az igaz szerelem annál nagyobb erővel támadjon föl, s így — miután jól elgyötörték egymást — végre mégis egyesül a nagyon szerelmes Sándor és a nem kevésbé szerelmes Cécile.

Ez a kurta vázlat alig lehet alkalmas arra, hogy e finoman elgondolt s káprázatos ügyességgel megírt darab érdekességéről és irodalmi értékéről megfelelő fogalmat nyújtson. Némelyek kissé cinikusnak tartják azt a felfogást, mely a kiváló írótt itt vezette — de ha bizonyos rideg józanságnak kesernyés íze megérik is a darabon, sem életigazságát, sem formájának művészi voltát nem lehet eltagadni.

Árva László király legjobb történeti szomorújátékaink sorába tartozik. Herczeg tiszteletreméltó hűséggel követi benne a történelmet, s amellettt kitűnően tervezte és szerkesztette meg ezt a darabját. A mű voltaképpen nem a tizenhét esztendő beteges gyermekkirály tragédiája, hanem a deli Hunyadi Lászlóé, az ifjú keresztyén magyar lovagé, a nagy Hunyadi méltó fiáé, akit a király a Hunyadiak agyarkodó ellenségeinek, a pártos magyar uraknak kaján ösztökélésére esküszegve lefejeztetett a budavári Szentgyörgy-téren. Hunyadi László az apja kedves politikai tervének hűséges végrehajtója akar lenni, tönkre akarja verni és Európából kiszorítani a törököt. E tervnek szinte rajongó ápolása s észrevehető komolysága világtörténelmi jelentőség fényébe vonja, László nemes alakját, s ennek megéreztetése kiváló érdeme az írónak. Lászlónak tragikumát is rendkívül finom érzéssel és nagyon érdekesen exponálja Herczeg. A korona utáni vágy sok tragédia hőstét vitte bukásba, de Hunyadi Lászlót ennek ellenkezője buktatja el. Bár minden körülmény a trónhoz vivő utat készíti számára — származása és neve, tehetsége és népszerűsége egyaránt — s az ország egyenes érdeke is az ő királyságát követelné: ő nem akar király lenni — nem gyöngeségből, hanem mert tiszteli Magyarországot törvényes királyának jogát. E lemondásával teszi meg azt a tragikai lépést, mely — a darabban kitűnően indokolva — a tragikai bukáshoz vezet.

Nagy ereje a darabnak az általában véve kitűnő

jellemrajz, amely pompásan készíti elő a fordulokat s viszi előre a cselekvényt. Szilágyi Erzsébet alakja, vonalainak nemes egyszerűségével, anyagának értékével s a külső formák és az eszmei tartalom zavartalan összhangjával, a klasszikus márványszobrokhoz lenne hasonlítható, ha nem volna csupa élet, a legszebbek és legigazabbak közül való. Minden dicséretet megérdemel az író azért a pazar színészetért és érdekeltő változatosságért, amellyel a gyűlölködő urak figuráit oly gazdagon ékítette. A Hunyadi-ház barátai közül — a jellemrajz eroteljessége tekintetében — Szilágyi Mihály válik ki. A nyers, de tisztességes, erőszakos, de nem humor nélküli derék magyar embernek remek típusa ez az alak, érdekes egyéni vonásokkal. Igen jól van beállítva a fiatal Mátyás is: igazi orosz-lán-kölyök, a nagyrahatottság tündöklő jegyével homlokán.

A király alakjának egyébként nagyon érdekes rajzában egy hiány s egy hiba érezhető. Hiány, hogy a kis király testi-lelki fogyatkozása, elfajzottsága nincs eléggé motiválva, — az pedig hiba, hogy az elnyomorított lelkű gyermekkirály szájába néhol olyan gyönyörű mondásokat ad az író, amelyek a jellemrajz alapvonásaival ellenkeznek.

Sokan a jelenkori politikai közéletre való vonatkozásokat akartak látni *Árva László király-ban*. Herczeg Ferenc azonban sokkal magasabban áll ízlés és felfogás s irodalmi célzatok tekintetében, hogysesem egy történelmi darabbal a napi politika tülekedésébe kívánt volna keveredni, s korának politikus vezéreiből akarta volna tolla hegyére tűzni, vagy tollával szolgálni és dicsőíteni. De miután az idők gyorsan rohanó árában az emberi lélek voltaképpen nem változik, és ugyanazok a célzatok irányították, ugyanazok a szenvedélyek hevítették, ugyanazok az erények emelték s ugyanazok a bűnök feketítették félelmedévvél ezelőtt, mint ma — szinte természetes, hogy a Hunyadiak

korabeli Magyarországnak éppúgy voltak egymással szembenálló, egymást gyűlölő s egymás ellen törő szereplői, mint ahogyan ma vannak. Hogy a darabnak történeti hűséggel rajzolt alakjai ma is élethűeknek látszanak, hogy a Garák és Újlakiak ádáz indulata s hitvány cselszövénye a mai kort is jellemzi, hogy Herczeg Ferenc tükröt tartva a XV. század eseményei elé, mi a XX. század emberét és szokásait látjuk benne — ez csak azt igazolja, hogy Herczeg meg tudja látni s finom és erőteljes vonásokban élénk tudja állítani az örök emberit, aminek hű rajza a művészetnek minden időkre legfőbb célja marad.

1918-ban a hét képből álló *Tilla* c. színpadi munka a bestiálisan érzéki nő rajza, azé, aki igazán úgy játszik a férfiakkal, mint macska szokott az egérrel.

A hét sváb című kedves regényéből szötte Herczeg *A fekete lovas* (1919) című színművét. A darab címe azt a balsejtelmet példázza, mely a nehéz idők küszöbéhez jutott egyszerű nép lelke mélyénkél. A szimbolikus bús lovas végigvágat bánati derék németjeink homályos képzeletvilágán, mikor a 48-as időkben a bécsi politika felbujtja a balkáni mar-talócokat Magyarország ellen. Az a becsületes svábság, mely jóbarátságban ugyan a magyarokkal, de mintegy vendégként él csak a délvidéki «ajándék-földön» — hűséges jobbágynepe a «császár»-nak, s annak zászlaja alatt készülődik a szerb rablók ellen. Ám mikor a császári haderő nyíltan is az ellenséghez áll: az átkos politika és gyalázatos erőszak gyönyörű virágzásra indítja a svábság lelkében a nemcsak a magyar földhöz, hanem a magyar érzésvilághoz való, eddig némán rejtőzött ragaszkodást. A svábok hamarosan lelkes magyar forradalmárokká válnak, s mikor Damjanich honvédéi kénytelenek a vidéket átengedni a császári generálisnak — a lesújtott svábság magyar lelkén az a kemény elszántság lesz

úrrá, mellyel a jobb jövő bizonyos eljövételén dolgoznak. Az életnek olyan hű képe bontakozik ki ebben a finom irredenta darabban, hogy az már szinte nem is kép, hanem az élet maga, teljes közvetlenséggel ható hangjával és cselekedeteivel, vágyaival, csüggedéseivel és reményeivel. Egyéni hőse nincs ennek a darabnak sem, — akárcsak *Bizánc-nak* — mert a hős itt a bánáti német ajkú magyar polgárság, melynek lelki fejlődése igazi drámai erővel bonyolítja s viszi megoldásra a megkapóan érdekes mesét. E tárgy különösen kedves lehetett Herczegnek, ki maga is a XVIII. században a délvidékre telepített sziléziai katolikus németek sarja, kik a maguk szívósságával és becsületességével oly nagyszerűen védték a magyar állameszmét, E darab már készen várta a bemutatást 1919-ben, ám a nemzetietlen proletárdiktatúra erőszaka megakadályozta színrehozatalát — de annál nagyobb sikert aratott aztán a diktatúrát felváltott nemzeti visszahatás mámoros korszakában.

Az 1921—23. években néhány apróság és két nagyobb darab a Vígyszínházban került ki Herczeg drámáiról tolla alól. Az egyfelvonásosak közül első sorban az 1921. évi keszthelyi Helikoni ünnepre készült *Holicsi Kupidó-t*, ezt a választékos ízléssel, finom érzékkel megírt kis darabot kell említenünk, melynek főszereplője az elmés és hamiskás Kupido suszterinas, aki összehozza a kedvesen józan fiatal özvegyasszonyt a Paristól megkötyagosodott, de aztán a szerelem hevében megjózanodott «fazekas»-sal, De igazi irodalmi alkotás a Petőfi-centenáriumra írt, *A költő és a halál* című darabocská is, amely szűk keretében is méltó képet tud nyújtani Petőfi egyéniségéről, s szépen fejezi ki azt az igazságot, hogy a halhatatlansághoz a halálon át vezet az út. A *Baba-hu* című «komédia» kissé nyersen tálalja fel az egyébként, szellemes, mulatságos szatírárt arról az entente-ről, amely a civilizáció szent nevében színes katonákkal

tiportatja meg a legyőzött «barbár» hősök tűzhelyeit, A *Két ember-ben* padig két szimbolikus alak játszik, elvont fogalmak képviselőiként: a beomlott bányába szorult testi és szellemi munkás. A darab ügyesen van megcsinálva, de az érzés enyh.⁹ olajcsöppjeiből egy-kettő még juthatott volna a művecske szerkezetébe.

Az *Aranyborjú* (1922) című, két részből és egy előjátékból álló színmű, a *Magdaléna két élete* című regény színpadi átdolgozása, kiindulva abból az alapötletből, hogy életeket és sorsokat egy-egy jelentéktelennek látszó apró esemény dönt el, határoz meg eleve: az öreg Grálné, két kis atyjafia közül arra hagyja óriási vagyonát, amelyik fölveszi és visszaadja a földre dobott kulcsot. Először a kis Videczky-íú kapja a vagyont, s ennek nyomán bonyolódik le egy történet az első részben. A másodikban pedig az van bemutatva, hogy hogyan alakult ugyanazoknak élete, mikor a másik íú lett az örökös. A darab — melyben a fantasztikum igen ügyesen van egybe-szöve a realitásokkal — kissé különös, de nem érdektelen színpadi játék, ám bizonyos, hogy a mese-anyag inkább való volt regénynek, mert színpadon a két egymás után lejátszódó cselekvény kissé ellenkezik a deszkák világának törvényeivel.

A *Sirokkó* (1923) c. vígjáték éppen mint az előbbi darab — a Vígszínház számára készült, s egészen abból a hangulatból fakadt, mint a *Kék róka*. A «sirokkó» — a tengervidek déli szele — mely, mint egyik szereplő mondja, — megváltoztatja, idegessé, nyugtalanná (eszi az embereket, s melyhez hasonló a szerelem forró fuvallata, mely néha keresztül szalad az asszony életén. Az egykori nagy énekesnő, most egy öregedő tudós felesége, kinek múltjára férje gyanakszik, s mint női dolgokban nagyon járatlan, rövidlátó ember, egy jó barátal próbálja feleségét kikémlelteim. Persze a jó barát is beleszeret az asszonyba, aki ugratja őt, végül azonban

kiviláglik, hogy a nagyon is tisztességes asszonyt viláért sem holmi feltörő érzéki szerelem sirokkója nyugtalanította, hanem — az anyaság érzete. Ez a darab is csupa ötlet és szellem, annak a kissé cinikusan fölényes világszemléletnek terméke, amely Bereznénél gyakran megnyilatkozik. Ugyancsak a Vígszínház színpadára került a *Majomszínház* (1926) című fantasztikus szatirikus darab, mely az emberek és állatok természeti és lelki világát sajátosságosan egybekeverve, valójában az önző és kapzsi emberi lelket csúfolja ki. A darab ötletessége itt-ott hatott ugyan, de a különösség nem tudta megfogni a közönség érdeklődését.

Herczegnek néhány drámai apróságáról már szóltunk. Van még egy csomó csupa kedves, értékes darabocskája. A *Színházavatás* a kolozsvári Nemzeti Színház palotájának megnyitására készült, s finom érzékkel és költői lendülettel támasztja föl a Kolozsvár felé igyekvő régi nagy színészeket, kiket az új Thália-templom rendezője hódolattal fogad, tudván, hogy az ő szellemük nélkül nem lehet igazi művészet. A *bujdosók* című, prózában írt «drámai költemény», mely a haldokló Rákóczi előszobájában gyülekező öreg hontalan kurucok közé vezet, megkapó hangulatával megrázza és fölemeli a szíveket. *Az árva korona*, a magyar címet tartó angyaloknak — az optimista szökének és a pesszimista barnának — párbeszéde, mely a nagy összeomlás után a koronát s annak leendő viselőjét dicsőíti, de minden politikai vonatkozás, személyi célzat nélkül. A *Violante és a bíró*, monológ, melyben mesterien világít be az író egy férjgyilkos asszony vergődő lelkébe. A *Péter és Pál* kedves kis bohóság, a csődbe jutott gavallérról s a sorsjegyen meggazdagodott komornyikjáról, akik a változott helyzetben szerepet cserélnek. A *Szigligeti-centenáriumra* (1914) és a legutolsó koronázásra (1916) szintén készített Herczeg egy-egy ünnepi alkalmi játékot.

Hogy a *Bizánc* és az *Árva László király* költőjének drámairói fényes pályája még mindig tud magasra lendülni: azt *A híd* (1925) című hatalmas színmű — mit akár szomorújátnak is nevezhetnénk — megmutatta. Ez a darab a «legnagyobb magyar»-nak megrázó tragédiáját állítja elénk, mely egyszersmind boldogtalan nemzetünk szomorú sorsával kapcsolatos.

A sablonos, könnyed életet élő Stefi gróf, a gáláns huszárkapitány, kezd tudatára ébredni történeti küldetésének, s megindítja munkáját, hogy sok nagyszerű tulajdonsággal ékes, de rettenetes bűnökben is leledző, tunya, pártos, elmaradt nemzetét fölrázza, megjobbítsa s bevezesse az igazi nemzeti nagyság ígéretföldjére. Első gondolata, hogy állandó hidat építsen a Dunán, Buda és Pest között, hogy egységes nagy fővárosa legyen az országnak s ezen a hídon törjék meg a régi babona is, az igazságtalan kiváltság, s fizessen rajta vámot minden átmenő — még a nem adózó nemesember is.

A nagy nádorispán — kinek elméje finomságával csak szíve meleg érzése vetekszik — tudja, hogy a fiatal kapitány hídja többet jelent nemcsak egy nagyszerű technikai alkotásnál, hanem még az alkotmány korszerű reformjának megkezdésénél is, mert ezen a hídon a nyugati műveltség fog átlépni a kissé még mindig ázsiai Magyarországba.

Széchenyi reform-tevékenysége — a lobogón a *munka* jelszavával — megindul. De megkezdődik — eleinte vele párhuzamosan, később mind nyilvánvalóbban vele szemben — a másik mozgalom is, melynek élén a jurátusok bálványa: Kossuth, áll. Nem két ember összeütközése ez, hanem két világnézeté, méhében a magyar tragikum vészhozó magjával. Ami a magyar politikának ősi, kezdettől fogva mind máig jellegzetessége és veszedelme volt: a bölcs értelemmel irányított cselekedettel — gáncsvetésre készen — szembe került az érzelem hevétől

fűtött szavaló hősködés. A hazaszeretet forrásának tisztasága tekintetében talán nem szabad különbséget tenni a két irányzat között, mert hiszen az értelem és a szív egyaránt jót akart, történetünk egész folyamán: dolgozni nemzetünk boldogulásán. A különbség inkább csak az eszközök megválasztásában volt mindenha. A mindenkori Széchenyiek a higgadt megfontolás munkájával — a velők szemben álló Kossuthok mindig az izgatás bűbajos szirénhangjával dolgoztak. Mind a két tábor erős Magyarországot akart, de Széchenyiek annak fő előfeltételét az anyagi és szellemi kultúrában, míg Kossuthék a szabadságban és függetlenségben látták. A népszerűbbek mindig a lángszavú Kossuthok voltak, kiket a kortársak égis emeltek. De a történelem tanulságai mindig a Széchenyiek mellett szóltak — a «legnagyobb magyar» mellett szól Herczeg darabjának figyelmeztető tanítása is.

Wesselényi Miklós, Széchenyi hű barátja, a tüzes magyar, szeretné megelőzni a tragikum kibontakozását, s összehozza a két államférfit a budai hegyek egyik kies pontján. Széchenyi is vázolja a maga programját — Kossuth is jelzi a magáét. Hamarosan kiviláglik, hogy ez a két út nem eshetik össze, nem is vezethet egyugyanazon eredményre. Széchenyi tovább dolgozik — Kossuth tovább izgat. A nemzet, mely eddig inkább a nemes grófért rajongott — a hatalmas szónok, Kossuth, felé kezd fordulni. Széchenyi látnoki szeme irtózáttal tekint a jövőbe — s az utolsó felvonásban, mikor már a délvidéki nemzetiségek megkezdték bécsi alattomos intrika folytán a lázongást — a lángelelkű férfiú «tört szívvel, merev hajakkal» riad föl új Kassandraként, s izgatott aggyal löporos hordók után kutat, hogy fölrobbantassa az immár büszkén ívelő hidat, amely — mint lázálmában véli — átkos kezdete volt az ő vérbe fülni készülő reformeredésének. És a boldogtalan «legnagyobb magyar» — füstbe menni látva életét —

önként vonul a döblingi szomorú intézet rettenetes pihenőjébe . . .

A *híd* tragikus hőseivel — *Bánk bán* példájára — ismét beigazolódik, hogy a testi halál nem mindig olyan megsemmisítő vége a tragédiának, mint a lelki összeomlás. Széchenyi is elmondhatja a boldogtalan Bánkkal, hogy «nincs a teremtésben vesztes, csak én» — mert a maga életét teljesen összeforrasztotta az elkerülhetetlen katasztrófa küszöbére jutott nemzete sorsával.

Ez a darab Herczeg legnagyobb drámai alkotásainak egyike. A hatalmas koncepció színpadilag is kitűnően érvényesül — csupa élet mindenik felvonás: a nádor dolgozószobájában, — a «Szép juhászné» melletti tisztáson, — a Sándor Móric gróf estélyen, — s az utolsó minisztertanácson.

A jellemrajzban is kiválót nyújt Herczeg ezúttal is. Igen jól látja és fogja meg magának Széchenyinek alakját, akit költészetünkben ilyen gyönyörűen nem aposztrófáltak Arany János halhatatlan ódája óta. Kossuthot — művészi öntudattal és célzatos-sággal — nagyon helyesen háttérbe szorítja, mert hiszen a valóságban is, nem ember állt emberrel szemben, s a darabban sem személyes ellenfélként kerül össze Széchenyi Kossuth-tal, elég tehát, ha messziről hallatszik a forradalomra vezető mozgalom zaja, Brilliónsan van megformálva a nádornak, a Palatinus-ház tiszteletre- és szeretetreméltó ösének rokonszenves alakja. A nádor a darabnak úgyszólván *raisonneur*-je, aki bölcs is és jó is, tekintélyt is tud tartani és kedves is tud lenni. Wesse-lényi alakját is a legnemesebb magyar kőből faragta ki a költő, s állította szerencsés kézzel a köztudat piedesztáljára. Valami végtelen báj ömlik el a Crescence alakján, ki az I. felvonásban még a beteg Zichy gróf felesége, de a II.-ban már az érte rajongó Széchenyi szerelmes hitvese, az utolsóban

pedig a keresztre feszített szív rettentő gyötrelmének hősie hordozója.

A *Szendrey Júlia* (1930) című színműből a költőnek az a szándéka világlik ki, hogy mentegesse a Petőfi utáni gyászév letelte előtt újból férjhez menő Júliát, az elítélő közvéleménnyel szemben. A szerző szándéka azonban nem sikerül, mert a kicsinyeskedők gáncsolódásán túl már megváltoztathatlanul ott áll az emelkedett szellemek ítélete, mit Arany János fejezett ki legigazabban *A honvéd özvegye* című remek költeményében, lesújtva a könnyűvérű Júliára, aki olyan hamar eldobta «hiú bálvány»-át, Petőfi «nevét». Júlia ellenszenves alak marad ebben az egyébként szellemes és választékos hangú Herczegdarabban is, mely különben a költőiségnek sincs híjjával.

*

Íme, Herczeg Ferenc drámaírói pályája, *A dolovai nábob lányától* kezdve *Szendrey Júliáig* — a nemzeti dicsőség fényes korszakától, a nemzeti szellem megtépdesésének és erőszakos elhallgattatásának sötét esztendein át, a szellem újraébredésének idejéig, töretlenül és következetesen a legtisztább nemzeti érzés és gondolat szolgálatában. Ez a grandiózus pálya — tisztára esztétikai szempontból tekintve — két ponton is találkozik a magyar dráma történetének legnevezetesebb mozzanataival. Egyik: hogy tragikai alkotásaival — a *Bizánc-cal*, az *Arva László Mrály-al* és *A híd-al* — a legnagyobb magyar szomorújáték: a *Bánk bán* mellé emelkedik. S a másik: hogy kitartó, szerencsés és jeles munkásságával drámairodalmunknak kimagasló egyéniségekkel képviselt folyamatos történetében új, ragyogó fejezetet jelent. Ez az úgyszólván megszakítás nélküli történet Kisfaludy Károly drámaírói tevékenységének tíz esztendejével kezdődött, hogy csakhamar utána négy évtizeden át Szigligeti uralkod-

jék színpadunkon, öt követte nyomon — másfél évtizeden át — Csiky, s ennek utódja lett Herczeg Ferenc.

Ennek a majdnem 120 esztendőnek több mint egyharmada esik Herczegre, de súlyban és értékben is nagy rész jut neki. Drámaírói előnyei; a szerkezet tisztasága, — a jellemrajz ereje, — a korfestés találó volta, úgy történelmi, mint társadalmi színműveiben, — a nyelvnek minden fölösleges beszéd nélkül való drámaisága, — a ritka szellemmel párosult beszéltető ügyesség, — az eredetiség és érdekesség, — s végül, de nem utolsó érdemként: az ízlésesség, az az erős és biztos érzék, mellyel még az egyébként kényes helyzetekben is tartózkodni tud minden ízléstelenségtől, minden bántó vonástól. Talán e választékosan irodalmi tulajdonságok teljességének eredménye az az eléggé ritka jelenség, hogy Herczegnek erős színpadi érzékkel megírt, s a színházi közönség előtt mindig élénk hatást keltő darabjai olvasva is hatnak, nagy élvezetet nyújtanak.

Herczeg Ferenc — bár mint elbeszélő is a legnagyobbak közé tartozik irodalmunkban — elsősorban mégis inkább drámaírói tehetségnek mondható. Ezt talán az bizonyítja legjobban, hogy ő az egészen más törvényekhez igazodó elbeszélés síkjából kiemelt alakjait sikeresen helyezte el az élesen világított színpad plasztikájába és távlatába. Drámaírói képességének elsőrendűvé válásához jelentékenyen hozzájárult az a körülmény is, hogy ha nem hiányzik is belőle teljesen a líraiság, de lehető szűk körre szorul benne.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Elhajlás a magyar dráma hagyományaitól.

Mikor Herczeg Ferenc a múlt század kilencvenes éveinek elején, föllépett: az irodalomban, de a közélet egyéb terein is, a nemzeti szellem virágzása és diadala még majdnem teljes volt, s 1896-ban, az ezredévi országos ünnep fényesen és méltóságosan koronázta meg ezt az időszakot. De azért már ezt az évtizedet megelőzőleg, a nyolcvanas évek vége felé, mutatkoztak tünetei a nemzeti erő meglazítására vezető törekvéseknek. Szinte csudálatos, hogy ez á — részben mindenesetre öntudatlan — igyekezet, nemzeti jelszó mellett kezdődött, és pedig politikai téren, a folyton nemzeti sérelmeket hangoztató és nemzeti vívmányokat követelő országgyűlési ellenzék részéről. Ennek a törekvésnek egyik előkészítője volt és támasztéka lett az az irodalmi mozgalom, mely voltaképpen csak a mindenáron való ellenzékieskedésben és felfogásban értett egyet a nagyhangú nemzeti oppozícióval, de nemcsak hogy nem voltak nemzeti céljai, hanem — bár nem mert is nyíltan szembehelyezkedni a nemzeti eszményekkel, mégis voltaképpen nemzetközi irány szolgálatába szegődött, s a nyugati művelődésért való, mindig túlzó és gyakran tudatlan rajongással, az általános emberi érdekeket hangoztató tetszetős jelszavakkal előkészítője lett annak a szakadásnak, amely irodalmunknak addigi egységét kettőbe hasította.

A politikai és az irodalmi ellenzék — sok tagjának

és művelőjének teljes jóhiszemősége ellenére is — összefogván részben a fennálló rendnek, részben a hagyományoknak megtörésére, bomlasztó munkásságával nem kis mértékben járult hozzá, hogy lejtőre jusson és rettenetes katasztrófába sodortassék a nemzet, melynek megrontásáért önfiai ezúttal is sokkal inkább felelősek a nyílt és természetes külső ellenségeknél.

Minket e helyen persze a kérdésnek csak irodalmi része érdekel, s a politikai demagógia okozta veszedelmek részleteiről, a gazdasági életben beállott nagy bajokról itt nem kívánunk szólni. Az irodalmi bomlasztás kezdőpontjául — bár ilyen mozgalomnak eleinte csak halvány és jelentéktelen tünetei vannak — talán az 1890. évet jelölhetjük meg, mikor Kiss József megindította *A hét* című szépirodalmi és esztétikai lapot, melynek gárdája, az Arany János halálával pótolhatatlan veszteséget szenvedett irodalomban — bizonyára nem tehetség, de nem is elbizakodás nélkül — szembehelyezkedett azzal a tisztára nemzeti alapon álló, a régi erkölcsi és széptani törvényeket követő írói sereggel, mely még mindig a megalkuvást nem ismerő Gyulai Pálnak hatalmas szellemi vezérlete alatt — vagy legalább is tekintélyének elismerése mellett — kívánta követni a régi nyomokat. A megindított bomlási folyamat során csakhamar a boldogtalan sorsú Ady Endre lett a másik oldalon rohamozóknak egyik legtehetségesebb, legjelentősebb képviselője, kinek egyéniségét az új század első évtizedének végén a *Nyugat* című folyóirat köre állította leginkább előtérbe, s hlyezte túlzó magasztalások közt aránytalanul magas piedesztálra.

Az alapjában konzervatív magyar léleknek erendendő nemes liberalizmusát — mely ezer éven át, annyi balszerencse közt nemcsak megtartani, hanem előre vinni is tudta a nemzetet — a romboló radikalizmus váltotta föl a politikai és irodalmi ellenzék

tevékenységében, mit hiába igyekezett ellensúlyozni a Gyulaiék és a Tisza Istvánék csapata, a *Budapesti Szemle* és a *Magyar Figyelő* hasábjain. Ebben a nagy háborút megelőző, szomorúan forrongó időszakban az irodalom általában, s keretében a drámairodalom is, mind több olyan művelőre talált, akik a régi eszményi törekvésekkel szemben a dekadenciának lettek képviselői, s az egészséges realizmus helyett a túlzásba vitt naturalizmusnak hódoltak. A formákban való különködés, a nyelv elnyálkásodása, az erkölcsi érzék megromlása nyomán a felfogás léhasága s az erotikum bántó túltengése, a nemzeti érzésnek kerülése, sőt kigúnyolása, s a külfölddel való kacérkodás — ezek azok a jelenségek, melyek az úgynevezett modern írók munkáiban — a napi sajtó nagy csoportja részéről hangos dicséretektől kísérve és bátorítva, mind nagyobb mérvben mutatkoztak, és a közönség jóhiszemű, megtévesztett és kritikátlan részénél is tudtak híveket szerezni. A házasságtörés és a nemi élet kicsapongásai lettek az üzleti alapon mindjobban szaporodó színházak számára készült darabok jelentékeny csoportjának középpontjaivá s szomorú circulus vitiosus támadt ama kérdés fölött: vájjon az erkölccsel nem sokat törődő írók rontják-e a közönséget, vagy a laza erkölcsi értékű közönség befolyásolja-e az írókat? Természetes és örvendetes, hogy irodalmunk régi szép hagyományainak is maradt sok nagytehetségű művelője és fogékony kedvelője, de bizonyos, hogy az irodalom egysége megszakadt, s a két tábor erősen szembehelyezkedett egymással, céljaik és eszközeik tekintetében egyaránt.

A Herczeg Ferenc drámírói pályakezdésétől a háború kitöréséig terjedő jó két évtizedes korszakban föllépett drámairók között — ha nem a föllépés sorrendjét, hanem a tehetséget és sikert tekintjük — az első helyek egyike kétségkívül *Molnár Ferenc-é* (sz. 1878), aki voltaképpen kívül áll ugyan a «nyuga-

tosok» körén, de a régi hagyományokat követő írók sorába sem tartozik. Ő, attól kezdve, hogy 1900-ban egy *Ne mondj igazat* című monológgal megkezdte drámaírói munkásságát — hosszú sorát írta a daraboknak, sok fényes színpadi diadalban volt része, s neve ismeretessé vált a haza határain túl is.

Első darabjai: *A doktor úr* (1902) és a *Józsi* (1904) csak mintegy szárnypróbálgatásai voltak a valóban hivatott drámaírónak — próbálkozások, melyek azonban még eléggé szokványos színben mutatták be az elbeszélő irodalom terén már akkor névvel bíró új színházi szerzőt. Molnár Ferenc drámaírói hírnevét az 1907-ben a Vígszínházban bemutatott, *Az ördög* című háromfelvonásos vígjáték alapozta meg igazán. E darab lényege az, hogy egy férjes asszonyt és régi udvarlóját az «ördög» hogyan viszi rá sátáni fufanggal, cinikus ügyességgel a házasságtörésre. Az ördög sokszor maga képviseli, sokszor maga szerzi itt az alkalmat, hogy a két emberben ne lankadjon az érzéki tűz, s ha már-már távolodnak is egymástól, ez csak azért történjék, hogy aztán annál mohóbban szaladjanak egymás karjába. Ám az ördög eszközei és segédcapatai már nagyon kipróbáltak és megszokottak: buta pénzember-férj, léha jour-társaság, közönséges festőmodell, féltékenység stb.

Az bizonyos, hogy *Az ördög* sziporkázó szellemességgel van írva, de talán annál bosszantóbb, hogy az útszéli vicceket és kávéházi szójátékokat csináló szokástól ezúttal sem tud — valószínűleg nem is akar — szabadulni a szerző. A kritika arra is rámutatott, hogy az író itt idegen indítékokat, külföldi darabokban már szerepelt mozzanatokot is felhasznál — ez azonban nem csökkenti a darab érdekességét. Értékének fémjelzése azonban kissé kérdéses, mert lépten-nyomon látszik és érzik, hogy az érzékiség nem éppen tiszta vizein rikító lobogóval haladó darab, mely csakúgy ontja magából a léha erkölcsi

felfogást — elsősorban a pesti, s rajta keresztül a nemzetközi radikális intellectuel-éknek van írva, kiknek körében aztán igazán «szenzációs» hatást is tett.

Két évre rá — 1909-ben — Molnár drámaírói pályáján a *Liliom* következett, mit sokan már a pálya legmagasabb pontjának tartanak. Tagadhatatlanul van benne sok költőiség, különösen a hős alakjának felfogásában, aki csirkefogó természetét még a túlvilágon sem tudja megtagadni, sőt még akkor sem, mikor visszabocsátatván a földre, valami jót kellene tennie, hogy üdvözülhessen, és ő: megüti a lányát, mint ahogy megütötte egykor annak anyját, akit pedig szeretett. Érdekesen és nagyon ötletesen is van írva a darab, de nincs mesterkéeltség híján ez sem. A pesti külvárosi jászot találóan festi, de már a falusi cselédlányok rajzába sok hamis vonás kerül. Akaratlan komikummal hat, amint a nagyon is közönséges, szürke pénztárnokot nagyszerű hősnek tünteti föl az író — a fehérszakállú másvilági rendőrfogalmazónak, mint ítélkező fórumnak szerepeltetése pedig — ha a csirkefogó képzeletvilágának kifolyása is — kissé bántó cinizmus az író részéről. A Vígszínház kitűnő előadásában a *Liliom* szinte káprázatos hatást tett, a közönség egy része különösen élvezettel habzsolta a darab megríkató szentimentalizmusát és érzékcsiklandó mozzanatait, s harsogva nevetett még kevésbé sikerült élcein is.

A testőr (1910) nagyon mesterkéltnél borotvaélére van ugyan állítva, de mint színpadi tréfa, olyan elmésen és mulatságosan van a harmadik felvonásban kifejtve, hogy a néző megbocsátja, sőt el is felejtja a kiindulás lehetetlenségét, s mulatva adhatja át magát a szerző genialis szeszélyének, mely úgy játszik közönsége hangulatával, mint ügyes játékos a labdával.

A Farkas-ban (1912), Molnár soron következő vígjátékában megint kiváló színpadi írói tulajdonságok

egyesülnek, dráma-szerkesztési hibákkal, A darab expozíciójában egy neuraszténias pesti ügyvéd ok nélkül féltékenykedik feleségére, mígnem később előkerül az asszony egykori visszautasított kérőjének vidékies, komikus romantikával írt régi búcsúlevele, melytől a férj mindjárt kigyógyul féltékenységből, lelki rajza abban marad, s az asszony életének egykori jelentéktelen epizódja válik a továbbiak tengelyévé. Az asszony ugyanis elgyötörve ledől a pam-lagra, s a nagyokat mondó búcsúlevél hatása alatt álmodt lát, melyben az egykori parlagi udvarló mint hős katona, államférfi, énekművész és lakáj lép föl, s biztosítja szerelméről az azt szívesen fogadó asszonyt. Ezek az álomjelenetek élénk sikert biztosítanak a darabnak, mert jó ötletből fakadva, a fantasztikumnak megfelelő stílusban, ügyesen, szellemsen, szépen vannak írva.

Négyévi hallgatás után, csak a nagy háború derekán, 1916-ban került új Molnár-darab a közönség elé, mely írójának első darabja volt az ország első színpadán, a Nemzeti Színházban. *A fehér felhő* című — «miraculum»-nak nevezett egyfelvonásos mű volt ez, melyben régi előszeretetéhez híven megint a meseszerű, fantasztikus színpadi tárgyhoz és eszközökhöz fordult Molnár. Apró falusi gyerekek titokban kihallgatván anyjuk beszédét a szomszédasszonnyal, megtudják huszár-apjuk elestét, s szószerint véve anyjuk ama felfohászkodását, hogy majd a fehér felhőn túl találkozni fog egykor urával: a falu minden hadiárváját fölleskítik, nekiindulnak a magas hegynek, annak ormán belépnek a felhőbe, ott találkoznak mennybe jutott apjaikkal s estére boldogan térnek haza, kis falujokba. A meseszerűségbe burkolózó alapeszme, de a kidolgozás is tagadhatatlanul költői fényben ragyog ebben a nemes értelemben vett alkalmi darabban, mely így igazán irodalmi értékű alkotásnak mondható.

A *Farsang* (1917) című színmű meséje a XIX.

század ötvenes éveinek végén játszik Pesten. Itt Molnár, neki felettebb idegen területen és környezetben mozog. Mert ha már kimondottan abba az időbe helyezi a színt, akkor mindenesetre várának tőle korrajzi vonásokat: nyelvben, hangban, alakokban, felfogásban. De ennek nyoma sincs az egész darabban, mely így szinte csupa anachronizmus. Egyébként drámailag elgondolt ötletből fakadó érdekes lélekrajza van benne egy szenvedélyes jukker-asszonynak, Kamillának, ki öregedő, brutális férje helyett titokban egy fiatal úrért eped. Egy bálon a főhercegnő elveszett gyémántját Kamilla találja meg és — nem adja vissza. Titkos szerelme viszi rá a bűnre, s bűne lobbantja hatalmas lánggra szerelmét: szökni készül az érte rajongó ifjúval. Ez azonban a döntő pillanatban nyárspolgárnak bizonyul, mire Kamilla kiábrándul, eldobja a gyémántot s Miklóst átengedi egy barátnéjának, ő maga pedig, farsangját végződni látva, megy haza kiégett kebelrel, férje oldalán.

Ez az 1917. év még egy Molnár-darabot hozott: az *Úri divat* című vígjátékot a Nemzeti Színházban. Nem rossz kis történet ez a jószívű emberről, kit elhagy a felesége, s ki hitelezései miatt elveszti üzletét, majd a hasonlóan jószívű gróftól kapott állását — miután mindketten a kis gépíronőt szeretik — aztán a jó gróftól megkapja az üzlete visszaszerzésére szükséges pénzt, s akkor a gépíronő is elhagyja a gróftot s visszatér ő is a boltba, ott erélyével rendet csinál, s erőskezű hitvese lesz a jó embernek. Ez a darab nem valami magasabbrendű alkotás, inkább a magánszínházak kevésbé válogatós közönségének való lett volna.

A hatyú (1920) című vígjátékban egy uralkodó hercegi családba kerül nevelőnek Ági Miklós. A régi romantikus mesét a nevelő és a hercegkisasszony közt támadt szerelemről újszerűen állítja be az elmés szerző.

A *Színház* (1921) cím alá három egyfelvonásost foglalt össze Molnár, *Az első: Előjáték Lear királyhoz* — néhol ötletes, néhol azonban ellaposodó szatíra, a színészek és tanárok rovására, melyben legtöbbit ér a mesén kívül álló öreg tűzoltónak, a polgári józanság képviselőjének alakja. A második darabocska — *Marsall* — nagyon mesterkéltn, sőt teljesen valószínűtlen színpadi trükk a szerelmi kalandba bonyolódó színészről, akibe a féltékeny férj golyót lő, de aki azért tovább komédiázik. Legtöbbit ér a harmadik egyfelvonásos — *Az ibolya* — amely ugyan felettebb rikító színekkel, túlzásokkal és torzítással dolgozik, de igen mulatságos életkép a szegény színigazgató irodájából, hol minden szerződést kérő hölgy nyomban privát szerelmet is ajánl a direktornak.

A vörös malom (1923) koncepciójában megkapó költőiség van. Az ördögök a pokolban lélekrontó gépet szerkesztenek, melynek alkatrészei közé preparált emberek is tartoznak, köztük főszereplőként a két szívvel ellátott Mima. Ebbe a gépbe beledobják a tiszta lelkű János erdészt, hogy egy óra múlva majd kész gazemberként húzassák ki belőle. A rontás meg is indul: a derék János érzékivé, pénzsóvárrá, hazuggá, aljassá, gyilkosságra kész hitvány fráterre válik, de végül, mikor vérpadra akarja küldeni az őt megrontó gonosz nőt, s ez kegyelemért esd azon a címen, hogy egykor egy imakönyvben megőrzött száraz virágszálat küldött János anyjának: János megbocsát neki, pedig az ördög számítása szerint ridegen el kellett volna utasítania. Ekkor derül ki, hogy minden ember szíve fenekén van egy romolthatatlan égi csöpp, amin az ördög gépe nem tud erőt venni. Mindez jól van elgondolva, s a darab első részében a gép bemutatása igen érdekes. De az emberrontás bántóan érzéki, visszataszító jelenetek során folyik, amik erősen csökkentik a darab komoly irodalmi értékét.

Az *Égi és földi szerelem* (1922) című ötfelvonásos dráma igen ellenszenves darab, mely Molnár írói értékeit kevésbé, hibáit azonban mind erősen mutatja: mesterkélttség, érzékiség, szentimentalizmus sok van benne — a dialógus szellemes vezetése pedig csak az I. felvonásban jelentkezik. Ezt a teljesen drámaiatlan, novellisztikus tárgyat igazán kár volt a színpad számára földolgozni.

Nem gazdagította Molnár drámaírói koszorúját *Az üvegcipő* (1924) című vígjáték sem, mely a *Liliom* pest-külvárosi milieu-jében játszik, ám értékben messze marad mögötte.

Még kevesebb szót érdemel a *Riviéra* (1926) című kétfelvonásos vígjáték, mely a léhaságnak, az erkölcsi-érzék hiányának valóságos csimborasszója — a részegségi jelenet benne az ízléstelenségnek netovábbja.

Sok a léhaság a *Játék a kastélyban* (1926) című darabban is — mit a szerző «anekdotádnak nevez — de ebben legalább van sok mulatságos ötlet is. A koncepció sivár orkölcsnélkülisége jellemzi az *Olympiá-t* (1928) is, mely már nagyon is körmönfont kieszelés eredménye. Itt megint az igazi úri magyar lélek nem ismerőjeként mesterkedik Molnár Ferenc, ki már régi ragyogó technikájából, sziporkázó szellemességéből is sokat veszíteni látszik.

A szerző által vígjátéknak nevezett *Egy, kettő, három* (1929) című tipikus Molnár-darab bizony csak bohózat, talán még helyesebben: kissé kiszélesített színpadi csselfogás, hogy egy közönséges soffőrből egy óra alatt hogy válik bankelnök. *A jó tündér* (1930) hasonló színvonalon mozog — léha, cinikus, érzéki darab, kávéházi viccekkel és puffogó ötletekkel. Szintúgy keveset ér a *Valaki* (1932) című vígjáték, valamint a *Harmónia* (1933) című, humor nélküli bohózat, melynek alakjain megint nincs egy szemernyi magyar vonás sem.

Ez a négy utóbb említett színpadi munka már mind csak gyenge hajtása a Molnár-genre láthatólag

korhadni kezdő fájának. Jól esik megállapítani, hogy a következő munka: *Az ismeretlen leány* (1934) című színmű magasabb irodalmi becsvágyra mutat. Nem sok életigazsággal indul ugyan ez sem, de nagy érdeklődést keltve halad egy elhibázott fordulóiig. Elzülött leányt egy gazdag úr előkelő körbe emel, ott a leány és egy ifjú közt tiszta szerelem kezdődik. A leány a tisztaság látszatának megóvásáért odaadja magát egy postatisztnak, hogy az elsikkassza a leány régi életét bizonyító leveleket. Ez lélektanilag indokolatlan mozzanat. A végén persze mégis kiderül minden, s a leány megöli magát.

Egy megint gyengébb darab, a *Nagy szerelem* (1935) című dráma után, mely két leánytestvér szerelmi történetét nem eléggé meggyőzően tárgyalja, a *Csoda a hegyek közt* (1936) című darabbal ismét magasabb irodalmi színvonalra emelkedik Molnár Ferenc drámaírói munkássága. A fantasztikum iránti előszeretet tör itt ki megint a termékeny szerzőnek lelkéből, s ez a roppant ügyesen felépített darab sok költőiséget árul el, és Molnár ebben is sikeresen számít a közönség hamar meginduló könnyeire.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Molnár Ferenc — kinek sajátlagos nemzeti vonásokat nélkülöző darabjai közül nem egy úgyszólván az egész művelt külföldet bejárta — a fővárosi közönség eléggé nagy részének különösen kedvelt színpadi írója. Ez a, közönség a mélyebb költészet után nem igen vágyódik, de a felületen mozgó érzélgősséért rajong. A lélekből fakadó humor idegen neki, ám a vicceket és szójátékokat nagyon szereti. Erkölcsi felfogása meglehetősen laza, miért is az érzék-csiklandozást feltétlenül megkívánja. A valódi drámai hatás iránt nincs valami nagy érzéke, de a színpadi ügyeskedést felettébb tudja méltányolni. A mesterkélttség nem szúr neki szemet, a fantasztikumot és a könnyed szimbolizálást pedig gondolkodás nélkül elfogadja. Szinte természetes, hogy ennek a közönségnek egyik

leghivatottabb és legnépszerűbb drámaírója Molnár Ferenc, mert legjobban tud s legkézségesebben akar publikuma szájaíze szerint írni, De éppen ezért, Molnár nem tekinthető a nemzeti szellemtől átítatott magyar dráma hagyományai folytatójának, ő a háború előtti évtizedekben idegen hatások alatt, sőt idegen mintára megindult új irodalmi törekvések egyik vezéralakja.

Világnézet és eszmekör szempontjából Molnár Ferenchez igen közel áll *Lengyel Menyhért* (sz. 1880), talán azzal a különbséggel, hogy kizárólagosabban és erőteljesebben színpadi írói tehetség. Pályája 1907-ben indult, a Thalia-színházban, *A nagy fejedelem* című, erősen, de kissé művésztlenül gunyoros színjátékkal — s még ugyanabban az évben adta elő a Nemzeti Színház *A hálás utókor* című szatirikus vígjátékát, amely igen jó ötleten alapszik. Egy el nem ismert és üldözött lángész, egyébként szenvedélyes szocialista, kiről azt hiszik, hogy meghalt, visszatér bolyongásából és látja a hálás utókort, amely őt dicsőíti.

Még nagyobb, zajosabb sikere volt azonban a Vígszínházban bemutatott *Taifun-nak* (1909), mely már nem a szatirizálásban, hanem az exotikumnak hajszolásában keresi a hatás legfőbb eszközeit, s melyben Európába került japánok vannak érdekesen szembeállítva az itteni viszonyokkal. Rendkívül izgalmas cselekvény során kitűnően rajzolja az író a japánok összetartását s nemzeti erős öntudatukat, egyéniségüknek a köz érdekében való háttérbe szorítását, s azokat a viharzó körülményeket, amelyek aztán megemésztik a más fajtól való, más gondolatvilágban élő, más viszonyok közül jött szegény ázsiait, Tokeramó-t, a németországi japán csoport vezérét, ki szenvedélyességében megöli német kedvesét, honfitársai azonban nem engedik, hogy ő álljon helyt tetteért — de azért sorsa mégis sorvasztó pusztulás lesz.

Ennek a rendkívüli színpadi hatású darabnak külső sikerét még csak egyszer érte el Lengyel, már jóval a háború utáni időszakban, 1924-ben, *Antónia* című színművével. Ebben is raffináltan tudott izgató mesét szőni az egykori híres félvilági nő alakja köré, aki tisztességes házaséletet él falun, de fölébredvén vágya a régi zajos élet után, egy éjszakára berándul a fővárosba, hogy részben érzéki, részben érzélgős jelenetek során mégis csak magába szálljon, s visszamenjen a szürke csöndbe. Az irodalom nem sokat nyert ugyan ezzel a darabbal, a színházi közönség azonban alig akart betelni vele.

Ezekon kívül még sok darabot írt Lengyel, aki — Molnárral együtt — a külföldi hatásra már eleve számító magyar írók csoportjának egyik vezető alakja. Ez az előre számítás természetesen nagyon alászállítja az illetők írói becsvágának értékét, de munkájukat is, mert nemzetközi szemüveget téve dolgoznak, a nemzeti szellem háttérbe szorításával. A *Falusi idill* (1909) című vígjáték, melyben a magyar vidéki életet akarná rajzolni az író, már egyenesen bántó hatást tesz durvaságával és igazságtalanságával. A *proféta* (1911) — melynek hőse a vademberek közt élő s értük haló rajongó — a nagyon cinikus világszemléletre valló *Róza néni* (1913) és a *Charlotte kisasszony* (1918) — egy francia kómnőnek s egy magyar insurgents tisztnek szerelmi története — nem cáfolnak ugyan rá a kitűnő színpadi mesteremberre, de irodalmi értékük sekélyes. A *Sancho Pansa királysága* (1919) című vígjáték elmésen, mulattatóan van írva, de nem is annyira színdarab, mint inkább csak párbeszéd formába öntött mese — nem cselekvény, csak epizód. Irodalmi szempontból sem mondható értéktelennek a *Waterlooi csata* című vidám darab (1924), melynek meséjét az időszerűség iránt eleven érzéssel bíró szerző a filmnek általa úgylátszik jól ismert világába helyezi. A *postáskisasszony* (1927) az elszegényedett, dolgozó, tisztességes, úri leánynak nem

új, de rokonszenves alakját viszi színpadra, ám mindenáron érzéki izgalmat akarván kelteni — meséje döntő fordulatával minden jobbérzésű emberben csak visszatetszést kelt.

Az *Evelyne* (1931) morálja az, hogy nem elég, hogy a férj férj legyen, legyen egy kicsit szeretője is feleségének. A kitűnő első felvonásra még lehetett volna jó vígjátékot építeni, de a szerző fölöslegesen rikító színekkel elrontotta a darabot. A *kínai lány* (1931) hatásvadászó, mesterkélt, kiviteli árucikknek készült s az idegen ötletből kiinduló *Caruso vagy Bhamses* (1931) című «reklám komédia» is nagyon közönséges, gyarló bohózat. A *Pintyőke* (1931) bemutatója idegen nyelven, külföldön volt — s így voltaképpen nem is tekinthetjük eredeti magyar darabnak.

Drámai erőben és színpadi ügyeskedésben nem éri utói előbbi két társát *Szomorj Dezső* (sz. 1869), de géniuszának jellegzetes nemzeti vonásokat nélkülöző voltát illetőleg még rajtuk is tútesz. Drámaírói munkássága legjelentősebb részének ő maga is bizonyára a Habsburg-trilógiát tartja, s ezek nincsenek is minden írói érdem nélkül. A Mária Teréziáról szóló *Nagvasszony-ban* (1910) azonban ha látunk is színes drámai képeket, de hiányzik belőle a dráma, s ha van is az elgondolásban nem egy költői rész, hatásukat lerontja a nyomában járó cinizmus. A *Mária Antónia* (1913) jól kezdődik a nemzetgyűlés élénk jeleneteivel, később azonban egy fiatal tisztnek a királyné iránt való romantikus titkos szerelméből éppúgy nem tud az író drámai cselekvényt szőni, mint ahogy nem tudja éreztetni a világtörténet ez egyik legmozgalmasabb korának forradalmi hangulatát. Legtöbbet ér a harmadik Habsburg-darab, a *II. József császár* (1918), amelyben a főalakot érdekesen rajzolja az író, a jelenetek eleven lüktetésével is le tudja kötni a figyelmet. Írt aztán még történeti darabot *Szomorj II. Lajos király-ról* is (1922), mely-

ben szintén van költői erő — itt azonban már a nyelv, mely mindig legjobban kifogásolható eleme volt Szomory munkásságnak, a zavaros szenvelgésnek és ízléstelenségnek s a rettenetes idegenszerűségnek elriasztó példáját mutatja. Erkölcsi szempontból is erősen kifogásolható társadalmi darabjaiban, *A rajongó Bolzay leány* (1911), a *Györgyike, drága gyermek* (1912), a *Bella* (1913) és a *Glória* (1923) címűekben a nyelvnek magyartalansága és nyálkássága még inkább szembetűnik, hogy azután a *Szabóky Zsigmond Ráfael* (1924) című színműben az elszenvetlenségig fokozódjék. A *Takács Alice* (1930) és a *Szegedy Annie* (1931), valamint a *Bodnár Lujza* (1985) című színművek tárgya nem rossz, s ezekből a darabokból is kiviláglik Szomory tehetsége, költői felfogása, de mégsem lesz belőlök jó alkotás. Irályuk ezeknek is szenvelgő, retorikájuk túláradó, az első kötetben különösen sok az érzékiség és cinizmus.

Bizonyos, hogy Szomory legjellegzetesebb kifejezője annak a drámaírói rendnek, amelynek különösen nagy hibája nemzeti nyelvünk keréketörése.

Heltai Jenő (sz. 1871) írói egyénisége is különösebb nemzeti vonás nélkül való. Koncepcióiban és alakjaiban sok az idegenszerűség — verseiben a francia földön termett grisette-eszményt ő telepítette át magyar földre — s szereti az érzéki mozzanatok erős kiszínezését. De egy-egy darabja nincs minden báj nélkül, ha költészetének érzelmi része inkább a szentimentalizmus felületén mozog is. Sajnosán része van az erkölcsi érzék merész lazításában, mit jelentősebb darabjai közül az 1910-ben adott *Masamód* és a már a háború utáni időben színre került *Tündérlaki lányok* (1921) című vígjátékai jellegzetesen igazolnak. A *Masamód* iskola-példája a könnyű fajsúlyú, léha erkölcsű grisette-históriáknak, melyben Heltai — rokonlelkű társaihoz hasonlóan, s a maga megszokott módján — adja az újmódi fölényes cinikust, de a modern fel-

szín alatt egészen elavult módon romantikus és szentimentális. Ez a limonádésan érzélgős darab a divatos színésznőről szól — «aki valamikor masamódlány volt, megunta a túlságosan jó életet (egy gazdag gróf szeretőjeként) és négy hétre vissza kívánczolt a boltba és a hónapos szobába». *A Tündérlaki lányok* világa már rettenetesen léha, erkölcstelen, ami még nem lenne baj, hiszen az írónak van joga ilyent is festeni. Hanem bántóan cinikus az író világ-szemlélete, mellyel darabját megcsinálta, a kitarott lányról és hitvány családjáról, a kitaró vén kéjencről és a silány ifjakról, kik közül a «különb» úgy cserélgeti a lányokat, mintha azok kapcarongyok lennének. A legkisebb leány pedig, aki a testvére, illetőleg az ideálja boldogsága érdekében szüzsies ártatlanságában hajlandó a vén báró szeretője lenni: életigazság nélküli, kieszt alak. Hogy azonban Heltainak kitűnő ötletei vannak, s a párbeszédeket nagyon szellemesen tudja vezetni — az kétségtelen.

A Jó üzlet (1935) című színművének tárgya igen sivár — házas gróf elveteti várandós szeretőjét egy megfizetett orvossal, aki völegény — s tréfái igen léhák. *A néma levente* (1936) című, Mátyás királyunk korában történő, nagyon kedves, bájos játék azonban igazán költői alkotás, a kitaró és igaz szerelem dicsőítése. Heltai drámairói pályájának ez a minden-estre legértékesebb műve ugyanabból a költői forrásból fakadt, mint az új romantikusok darabjai — különösen a Dóczy Lajos híres *Csodá*-ja — de szerkezete sokkal tisztább, a sallang benne sokkal kevesebb.

Bródy Sándor (1863—1924) ízig-vérig a századforduló bomlasztó irodalmi irányának követője, szintén nem tehetség nélkül, híjjával azonban a Molnár szellemességének, a Lengyel színpadi ügyességének s a Heltai kedvességének — míg a Szomorj nyelvrontásának buzgó részese. *Hóféherke* (1901) című «regényes, szeszélyes színjáték»-ából éppen a legfőbb drámai kellékek hiányoznak, s emberek helyett

ködös fantomok morognak benne, nem a lélek örök törvényei szerint — de sőt azok ellenére beszélve és cselekedve. *A dada* (1902) című «erkölcsrajz» voltaképpen erkölcstelenség rajza, a főváros züllött életéből, a faluról jött leányról, akit egy fővárosi ripók még odahaza elcsábított, s kit a gazfickó annak a zsidó ügyvédnek házánál helyez el cselédnek, hol ő maga az asszonynak udvarol. A vége: gyufaoldal. *A tanító-nő* (1908) hasonló sötét kép, minden művészi enyhítés nélkül, sőt bántó torzítással, az elrágalmazott ártatlan leányról, s hitvány környezetéről. Bródy későbbi társadalmi darabjaiban; *A medikus-ban* (1911), *Timár Lizá-ban* (1914), *Lyon Leá-ban* (1915), *A szerető-ben* (1917) szintén sok a visszataszító vonás, a nélkül, hogy az irodalmi értéket legalább valamelyes színpadi ügyesség pótolná bennük. Közben történeti darabbal is próbálkozott Bródy, az érzéki szerelem problémáját igyekezvén fejtegetni *Király-idillek* (1902) közös cím alá foglalt három egyfelvonásosában, felvonultatván Nagy Lajos királyt, Bethlen Gábort és Mátyás királyt. A trilógia nemzeti történetünk nagy alakjainak valóságos megcsúfolása.

A most szóban lévő drámaírói csoportnak egyik legtermékenyebb tagja *Földes Imre* (sz. 1881), akit magasabb írói becsvágy nem igen vezetett ugyan, de színpadi hatásra készült darabjaival nem egyszer aratott igen nagy sikert. Mint akadémiai díjakra pályázó ifjú kezdte pályáját, de akkor sem lelkesítette magasabb szempont, habár *A király arája* (1904) című, Róbert Károly korában játszó, erőtelen leleményű, — sa *Daczos lelkek* (1908) című, vidám darabjában is jó verselőnek mutatkozott. További kísérletezések után 1908-ban hatalmas színpadi diadal részese lett Földes, *A császár katonái* c. darabjával. Igaz, hogy ezt a sikert is elsősorban kitűnő technikájának köszönhette, s annak a raffinériának, hogy politikai hangulatokat használt ki, erős célza-

tossággal. Abban az időben könnyen izgalomba lehetett hozni a lelkeket, azoknak az összeütközéseknek kiszínezésével, amiknek a magyar fiúk a közös hadseregben ki voltak téve. Meg kell adni, hogy Földes az élet viszonyainak és szereplőinek igen jószemű megfigyelője; megfigyeléseit azonban elrajzolt, eltorzított formában érvényesíti, a maga erősen szocialisztikus világfelfogásának szolgálatában. A következő évben — 1909-ben — újabb nagy sikere volt a *Hivatalnok urak-kat*, ami szintén izgatásra szánt írásmű, a pesti zsidóság magántisztviselői világából, visszataszító alakokkal. Még a háború előtti időszakból való darabja Földesnek — többek közt — *A kuruzsló* (1909), már a háború alatt termett a felettébb ellenszenves *Grün Lili* (1916), s a háború utániak közül a *Terike* (1919) szintén nem tud rokonszenvet kelteni, egyik főalakjában olyan feleséggel, aki kedélyesen összebarátkozik a férje szeretőjével s e kettőnek leányával. *A lányom* (1920) c. vígjáték is erőltetett mese az anyátlan leányiról, ki a család régi barátját hiszi apjának, míg aztán kitudódván, hogy nem az, érzése szerelemmé tüzesedik. További drámája Földesnek a *Tüzek az éjszakában* (1928), és az *Égő város* (1929), melyek kiabáló irredentizmusukkal nagy színpadi sikert arattak. Az *Ifjú Horváth Pál* e, darab (1935) szerkezete eléggé ügyes, de az erkölcsi felfogás nagyon laza benne.

Sötét hangulatú, keserű lelkű, de izmos tehetség volt ebben a korban a fiatalon elhalt *Thury Zoltán* (1870—1906), aki már diákkorában irogatott drámát, első nagy — s mindvégig legnagyobb sikerét azonban 1898-ban aratta, *Katonák* című színművével. Igaz, hogy ez a darab is féktelen izgatás a katonaság intézménye ellen, — amiért sok helyen meg is tiltották előadását — de nem tagadható, hogy az író ibseni erőről tesz benne bizonyosságot. A beszédek néha hosszúak benne, de sohasem drámaiatlanok, s drámai feszültség van a helyzetekben is és igen jól

jellemezvék az alakok. Hibáinak ellenére is ez a darab határozott, erőteljes drámaírói tehetség igen figyelemreméltó alkotása.

1908-ban ügyes színházi mesterember tűnt föl *Drégely Gábor* (sz. 1883) személyében. *A szerencse fia* volt első, s mindmáig legsikerültebb darabja, amelyben a «sors bona, nihil aliud» mondásnak igazolására jól pezsgő szatirikus komédiát nyújtott a szerencsefi szabólegényről, akit jó svádája és megjelenése egy jó állású lopott frakkban divatba hoz, s aki hamarosan képviselő és miniszter lesz, s egy gazdag zsidó bankár veje. Többi darabjai közül még *A kisasszony férje* (1915) című mulatságos bohózat említhető, mely ugyan szintén nem haladja meg a drámai ipartermék színvonalát, de gyorsan haladó vidám cselekvényével nagyon népszerű lett Drégelynek, és társainak közönsége előtt. Mulatságos vígjáték *A vörös ember* (1924), mit *Liptai Imre* társaságában írt Drégely, s ami ügyesen megszerkesztett, ötletesen írt s lélektani indítékokon forduló darab.

Liptai Imre (1876—1927) — akinek drámaírói munkássága az 1910-ben a Magyar Színházban bemutatott *Rossz pénz nem vész el* c. vígjátékával kezdődik — az imént említett társszerzőségeen kívül másikat is vállalt, *Gábor Andor*-ral, s közös művük, *A sarkantyú* (1912) a Nemzeti Színházban került előadásra. A darab — melynek hőse a volt hetyke katonatiszt, aki a polgári élettel nehéz küzdelmet folytat — a francia Bernstein nyomait látszik követni, s ha végeredményben nem sokat ér is, de a cselekvény vezetésében, a jelenetezésben s a mellékalakok életteljes rajzában mutatkozik drámaírói tehetség. Liptainak egyéb színpadi munkássága inkább kabaré-darabok gyártásában folyt le.

A teljesen idegen szellem sodrában haladó *Biró Lajos* (sz. 1880) legnagyobb tetszésre talált a maga publikumánál a *Sárga liliom* (1913) című darabjával, melyben egy főherceg meg akar magának kerí-

teni egy ártatlan leányt, de a nyomorult erőszak percében a leány rokona pisztollyal tör az erkölcsbanditára, aki aztán sebéből felgyógyulván, balkezre feleségül veszi a szerencsétlen leányt. A darabban a tivornyázó katonatisztek léha életének rajza is ízléstelenül brutális, s nemzeti szempontból az egész darab bántó, mert Magyarország úgy van feltüntetve, mint ahol csak aljasság uralkodik. — *A rablólovag* (1912) c. darabban a régi főurakat igyekszik az író gyűlöletes színben tüntetni föl. A *Hôtel Imperial* (1916) már a háború alatt gyártódott. Defetista tákolmány ez, valósággal háborúellenes förmedvény.

Fényes Samu (sz. 1863) — a szabadgondolkodók egyletének elnöke, az «Úttörő» c. lap szerkesztője és az Úttörő Társaság megalapítója — ebbeli tevékenységét megelőzőleg hazafias színezetű darabbal lépett a drámaírók sorába, a *Kurucz Feja Dávid* (1902) c. színművel. De nem valami mélyenjáró dráma ez, inkább csak hatásvadászó színdarab, középpontjában a kuruc főbíróval, akit a démoni Baskainé — magyarok árulója, Karaffa cédája — megbabonáz, de akit aztán a főbíró kiismervén, a gyalázat bélyegét sütteti vállára. Az alávaló némbert egy elkeseredett rab leszúrja, Dávid pedig társaival Karaffa akasztófájára jut. — A *Bacsányi* (1903) c. pathetikus színmű a francia forradalom szabadkőműves hangulatában van írva. Itt már kiütközik a szerzőből a forradalmasító igyekezet, s ha nemi hazafias színt ad is művének, észrevehető, hogy neki nem annyira a nemzet érdeke, mint inkább az emberi jogok védelme a fő — és hogy emberi jogok alatt az úgynevezett proletárokéit érti. A *Messziás-nak* (1903) hőse a Kr. u. II. században élt Simon, az elnyomott zsidóság sokat szónokló vezére, kinek sorsát két nő befolyásolja: a vad Belurit s a keresztyén Lucentia. Alig volt esztendő, hogy Fényes új darabot ne írt volna, s közülök a *Csöppség* (1905) című vígjáték

eléggé tetszett. Viszont azonban az *Ártatlanok* (1907) c. dráma óriási megbotránkozást keltett, úgyhogy az első előadás után le is kellett venni a műsorról.

Balázs Béla (sz. 1884) 1909-ben *Doktor Szélpál Margit* c. színművel lépett föl, de, bár tárgyát eléggé jól választotta, egyelőre még nem mutatkozott erős drámaírónak. Másik darabjával: *Az utolsó wap-pal* (1913) aztán bebizonyosodott, hogy Balázs — ha nincs is éppen költői tehetség híján — nem drámaírói talentum. E darabban egészen elcsépelten festi meg a renaissance képét, s hőséneket, Simonettonak, Rafael szerelmi vetélytársának alakját az életigazság elhithető ereje nélkül formálja meg.

Széf Ernő (sz. 1888) első darabját: *Az egyszeri királyfi-t* (1913) tagadhatatlanul költői ihlet teremtette meg. A fiatal író a magyar népmese naiv felfogását, poétikus hangját, szelíd humorát eléggé jól eltalálta, s néhány sikerült alakot rajzolt. De a népmesében jóformán készen talált képeket drámai megokoltság nélkül fűzte össze, s kirívó passzivitásban hagyta magát a királyfit, aki elindul hazulról, hogy megkeresse az örökélet boldog országát, de egyebet nem tesz, mint folyton menekül a nyomában járó Halál-tói. Ez a Halál különben a darab hőse, s azt a felfogást képviseli, hogy voltaképpen nem félelmetes alak, hanem az életnek olyan velejárója, akire, mint vigasztalóra, megmentőre, kiengesztelőre, mindig bizonyosan számíthatunk. — További munkássága Szép Ernőnek már a háború utáni évekre esett, s a költőnek indult szerző nagyon is közönséges hatást kergető drámai iparossá vált, *Patika* (1920), *Lila ákác* (1923), *Aranyóra* (1931), *Szívdobogás* (1935) c. darabjaival. Az *Azra* (1930) Heine nyomán a sápadt rabszolgáról és a szép szultánleányról készült színpadi mese, mely drámai akció híjján hamar unalmassá válik.

Ebbe a drámaíró-csoportba tartoznak még: *Nagy Endre* (1877—1938), — akinek jól választott

tárgyú, *A zseni* (1911) c. tragikomédiáját az Akadémia a Vojnits-díjjal tüntette ki. — *Hajó Sándor* (sz. 1876), nagy csomó darabnak tisztára dráma-mesteremberi színvonalon mozgó szerzője. — *Vajda László*, aki a vidéki színészek nyomorúságos életéből nyújtott erős realizmussal rajzolt képeket, *Színészek* (1904) című darabjában. — *Csergő Hugó* (sz. 1877), kinek *A lovag úr* (1907) c. vígjátékát adta a Víg-színház. — *Mérei Adolf*, kinek *Gotterhalte* (1903) c. verses színműve olcsó hatásra pályázott, a honvéd-és közös-tisztek érzelmvilágának ellentétét élezve ki. — *Pásztor Árpád* (sz. 1877), kinek darabjai közül legnagyobb híre — még a külföldön is — *Vengerkák* c. regényének dramatizált formája jutott, — és *Makai Emil* (1870—1901), ki mint lírikus ért el nagyobb sikereket, de színdarabokkal is próbálkozott, mint a *Szécsi Ferenc* társaságában írt *Kaland* (1897) c. egyfelvonásossal, a *Bobinzonok* (1898) című aprósággal, a *Heltai Jenő-vei* együtt írt, *A királyné apródja* (1899) c. kis darabbal, mely eléggé ötletes ugyan, de erkölcsi felfogása léha, — és a *Tudós professzor Hatvani* (1900) c. háromfelvonásos színművel, melyben «Debreczen híres tanárának alakját akarta volna föleleveníteni, de ha verselése lendületes is, embereket formálni, korfestést nyújtani nem tudott. *Gábor Andor* (sz. 1884), kinek nevét fentebb már, mint nem tehetségtelen társszerzőét, említettük — a háború alatt *Palika* (1915) című ellenszenves boulevard-drámájával keltett a Nemzeti Színházban méltó felháborodást. Alakjait az erkölcsi szemétdombokon kereste célzatosan össze, de szerkezetileg sem tudott jó darabot írni. Sivár felfogás rideg hangjai konganak tompán e silány színpadi munkában, mely valósággal mételyt áraszt.

*

A háború előtti két évtizednek drámairói közül ezek azok, akik még néhány, jelentéktelenségük

miatt már meg sem nevezett társukkal együtt nagyban és egészben azt a — bár nem szervezett, de gondolatviláguk útján mégis eléggé összetartozó csoportot alkotják, amely a magyar dráma régi hagyományaival ha nem is mindenben, de sok fontos kérdésben szakítva, új utakat keresett, új iránynak, új felfogásnak hódolt. Ezek az új utak néha talán, de semmiesetre sem mindig — a genie-éi voltak, sokszor csak a mindenáron való moderneskedését, nem ritkán a különösködését. De fő jellemvonása ezeknek a drámaíróknak, hogy az igazi nemzeti szellem hiányzott belőlük, vagy legalább is hiányos volt bennök. Magyarul írtak, de nem magyarosan — s igen sokszor nem is csak a magyar közönség szellemi szükségletei, igényei, vágyai és álmai lebegtek előttük a kigondolásban és kidolgozásban, hanem a külföldnek a magyar géniuszra nézve idegen világa és a nemzetközi siker reménysége csábította és kecsegtette őket. Voltak e számra nézve is eléggé nagy csoportnak igen jeles, nagy tehetségű tagjai, kiknek a magyar dráma fejlesztésében is jutott szerep — de a fejlődés egyenes és igazi vonalát, amit ebben az időszakban Herczeg Ferenc vezérkedő munkássága képviselt legerőteljesebben — e nagysikerű munkásság mellett nem ők követték és folytatták igazában, hanem inkább azok az írók, akikről a következő fejezetben esik szó.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A régi nyomokon.

A Herczeg Ferenc nevével jelölhető korszaknak egy másik drámaíró-csoportjába tartozók igyekeztek megmaradni azokon a nyomokon, miken régiebb íróink haladtak. Ezek nagyban és egészben nem kívántak szakítani azokkal a hagyományokkal, hogy a drámának legyen szerepe a nemzeti érzés és gondolat fölkeltésében és fokozásában, tartózkodjék az ép és tiszta erkölcsi érzéket sértő irányoktól, igyekezzék az eszményt keresni, s különös gondja legyen nyelvünk eredetiségének és sajátosságainak, zamatosságának és választékosságának megőrzésére. Természetes, hogy e csoport sok tagjában csak az igyekezet volt meg, de tehetségük korlátai megakadályozták őket abban, hogy jelentősebb munkákkal gazdagítsák drámairodalmunkat. A szaporodó színházzal, s az egyébként is táguló, fejlődő művelődéssel kapcsolatban erősen megnövekedett az írók száma is, úgy hogy valamennyivel szinte lehetetlen lenne Θ mű keretében foglalkozni, de soknak még nevét sem szükséges említeni. Mégis eléggé sokan vannak azok is, kik egy vagy más okból, tekintetből nem mellőzhetők. Igazán kimagasló egyéniség azonban nincs köztük, Herczeg Ferenc géniuszának középponti napja mellett még a legkülönbek is csak másodrendű csillagoknak tetszenek.

E csoport tagjait különböző szempontokból — munkásságuk irányára, tehetségük értékére, jelentő-

ségük fokára tekintettel — több kisebb csoportba sorakoztatjuk, s úgy szólunk felőlük.

Néhányan közülök voltaképpen már az előbbi időszakban — a Csiky-korszakban — kezdték meg drámaírói pályájukat, munkásságuk nagyobb része azonban ezekbe a most tárgyalt évekbe esik. Egyikőjük sem vitte előbbre a magyar drámát, de talán még sem dolgoztak egészen hiába. *Prém József* (1850—1910) néhány szinköri bemutató után 1895-ben megnyerte a Teleki-díjat, *Bosnyák Anna* című szomorújátékával, melynek hősnője, férjétől elűzve, erőszakosan szerzi meg fiának a trónt, de bűneinek áldozatul esik maga is, fia is. A szépen verselt darabban drámai élet lüktet, kétségtelen jeleként a színpadon szinte rajongó szeretettel csüggő író tehetségének. Egy történeti vígjátéka is van Prémnek, rímes versekben, Mátyás király korából, *Bánffy uram* (1909) címmel, mely szintén akadémiai jutalmat nyert. Történeti darabnak mondható az ugyancsak Teleki-díjas *Helikoni ünnep* is (1904), mely jó elgondolásával és beosztásával érdemel figyelmet. A helikoni ünnep jeleneteit szerelmi kalandok s diák-csínyek élénkítik, s végezetül a cselekvényt vezető fenkölt lelkű és elmés Judit, egészen a magyar érzés számára hódítja meg az öreg Festetics grófot. Kevésbé sikerültek a még több pályadíjat is nyert Prémnek társadalmi darabjai: *Adorján báró* (1897), kapkodó jellemrajzával és összevissza cselekvényével, és a *Léha világ* (1903), mely vígjáték akar lenni, de üres jelenetei csöppet sem mulatságosak. A *Megújhódás* (1903) című színmű viszont nem értéktelen munka, mert van jól elgondolt meséje, melyből nem hiányzik a drámai összeütközés.

Porzolt Kálmán (szül. 1860) mint egészen fiatal író tűnt föl *A párbaj* (1881) című egyfelvonásosával a Nemzeti Színházban, s hosszú szünet után újra hozzálátván a drámaíráshoz, kétszer is nyert akadé-

miai jutalmat: a *Gyermekkirály* (1900) című, V. László korából vett történeti színművével, mely nemes becsvággyal van írva, de nincs igazi históriai levegője, s páthoszából is hiányzik a magasabb lendület, — és az *Iskolatársak* (1906) című vígjátékkal, mely egy képviselőválasztás keretében lejátszódó szerelmi történetet nyújt, s az egykori iskolatársak összezörrenését és kibókulását rajzolja, eléggé hatásos jelenetekben. Legzajosabb színpadi sikere azonban Porzsoltnak az *Asszony* (1906) című, egészen modern hangú, a most ismertett csoportból kirívó színművével volt, mely nagyon is laza felfogásnak terméke, szólván az asszonyról, aki nem tudott fölemelkedni férje szerelméhez, mert lesülyedt a gavallérjáéhoz, kit aztán végül megöl.

Kazaliczky Antal (1862—1918) a színészirok közül való, aki attól kezdve, hogy első népszínművét Kolozsvárt 1882-ben előadták, hosszú sorát írta a daraboknak, minden nemből, nyerve nem is egyszer akadémiai jutalmat, s egy darabjával eljutva a Nemzeti Színházba is. Ez a darab *A garasos alispán* (1896) című vígjáték volt, mely kitaposott úton jár ugyan, de eléggé ötletesen, vidáman van írva, s a színpadi fogásokat jól ismerő író a gyöngye szerkezetet is össze tudja tartani, középpontjában a fősvény alispánnal, aki azon fáradozik, hogy unokahúgát gazdagon adja férjhez. *A harang* (1898) című színmű arról a harangról vette címét, amelyet az öreg Berényi öntött egykor, s amely — melodramatikus indítékképpen megszólal, mikor, a két Berényi-fő, egy leány iránt való szerelmi szenvedélyben egymásra tör. Többet ér ennél *A kard becsülete* (1910) című, külső hatásra szánt színmű, mely sikeresen kelti föl az érdeklődést, s néhány csattanós helyzettel és jó alakkal szolgál. Két történeti darabot is írt Kazaliczky: *A honáruló* (1908) címűt, mely Martinuzzi-nak sablonosan dramatizált története, — és *A talizmán* (1909), Kálmán király második, bűnös feleségé-

ről, mely darab nincs rosszul szerkesztve, nyelve is jó, szerepei is hálásak, de az egész mégsem tud a nagyobb drámai érték magaslatára emelkedni. Népszínművei közül a *Délibábok-kal* (1898) aratott Kazaliczky legnagyobb sikert, jó szerepeket juttatván a Népszínház művészeinek.

Hevesi József (1857—1929) másokkal társulva írta darabjainak nagyobb részét, köztük *Hetényi Béh* színésszel *A harmadik* (1886) című dramolotet, s az eléggé tetszett *Négy évszak-ot* (1897), melyben, kipróbált mód szerint, egymásután következő korokban szerepelteti személyeit, romantikus, hangulatos jelenetek során. Az elbeszélő irodalom terén buzgón működött *Tábori Róbert-nek* (1855—1906) a kolozsvári színház pályadíjával jutalmazott *Ildikó* (1890) című társadalmi színműve elég hatást ért el Erdély «kincses» fő vázasa fogékony lelkű közönségénél.

A századforduló körüli években több értékes drámaírói tehetség jelentkezett.

Zivuska Jenő (1876—1926) alig 22 éves korában, *A becsületbíró* (1898) című szomorújáttal nagy dicséretet közt megkapta a Teleki-díjat. A koncepciójában nem közönséges tehetségre valló darab a XVI. században játszik egy vidéki olasz városban, s hőse, Francesco, a becsületnek szenvedélyes rajongója, ki egy, a tisztesség mázában tetszelgő hitvány embert leleplezvé, az ármány őt, mint rágalalmazót juttatja börtönbe, hol megöli magát. A fiatal író ügyesen használta föl művében a lelke mélyén zsongó Shakespeare-reminiscentiákat. Bizonyára ezek fogták meg az akadémiai bírálók érdeklődését, mert egyébként a darab cselekvényében, jellemrajzában, indítékaiban s a tragikai vétség beállításában sok gyöngesség mutatkozik. Értékesebb Zivuska másik darabja, *A vak Lorenzo* című tragédia, mely szintén olasz földre visz, Milanóba, a XVII. századba. Bár a cselekvény magja nem eléggé jelentős, — mert annyiból áll, hogy Lorenzo testőrhadnagy kapitány

akar lenni, de törekvését a hitvány kancellár meg-
hiúsítja — mégis, a gyorsan folyó cselekvést igen
érdekessé tudja tenni a szerző, hatalmas korrajz
keretében. Itt már igazán erőteljes jellemképek és
drámai nyelv tesznek biznyságot mélyreható shake-
speare-i tanulmányokról. Kár, hogy e nagyon tehet-
séges drámaíró pályája hamarosan homokba veszett,
s az elhallgatott író élete is időnap előtt befejeződött.
Pékár Gyula (1867—1937) már ismert nevű elbe-
szelő volt, mikor *Dodó főhadnagy* (1899) című víg-
játékával, — mely a Vígszínházban került bemuta-
tóra — belépett a drámaírók sorába. Néhány év
múlva már a Nemzeti Színházba jutott el, *Mátyás és*
Beatrix (1904) című történeti drámájával. János, a
király törvénytelen fia, kit olasz humanisták taníta-
nak, anyjával elvonultan él egy házikóban. Beatrix
ármánykodik, Jánosnak egy olasz hercegnővel tervbe
vett házassága ellen, sőt Mátyás élete ellen is, és
Ulászló, lengyel királlyal szerelmeskedik, s megöleti
János anyját, majd megmérgezi a királyt. Az érkező
Ulászló azonban elfordul Beatrixtól, s nélküle fog-
lalja el a magyar trónt. Nem erős szövésű dráma ez,
Mátyás alakjából hiányzik a nagyság, s a történeti
igazság rovására sok a darabban a romantika. De
nemes írói becsvágy terméke, színes költői nyelven
írva. A *Drághy Éva esküje* (1911) című dráma szinten
regényes elemekből szövődik. Drághy Éva és Serédy
Miklós látásból megszeretik egymást, de Évát anyja
a gazdag Homonnaihoz erőlteti. Az esküvő napján
Serédy és Homonnai tanúk nélkül párbajt vívnak,
Homonnai elesik, Serédy elmenekül, Éva pedig
megesküszik, hogy csak azé lesz, aki férje gyilkosát
megöli. Másfél év múlva Serédy előkerül, a szerelme-
sek egy boldog éjen egybefornak, de az előzmények
kiderültével nem látnak más megoldást, mint hogy
megölik magukat. A tragikum itt kissé mesterkél-
t, mert az eskü nélkülözi a drámai szükségességet.
Egyébként a költőileg szép, erőteljes, képekben és

archaizmusokban gazdag, magyaros nyelv, s a sikerült érdekkeltés is érdemei a darabnak. *A kölcsönkért kastély* (1914) című, biedermeier-korbeli vígjáték, tiszta levegőjű, erősen magyaros érzésű, kedves, derűs, alkotás, melyben az elszegényedett magyar ifjú, nehogy házassága egy szép kis német leánnyal meghiúsuljon, kölcsön kéri unokabátyja kastélyát, mígnem egy rokon vénkisasszony kedvezően oldja meg a csomót. A drámai akcióban eléggé szegényes darabnak legnagyobb érdeme az alakok kitűnő rajza. Valamennyi drámai műve közt leg-sikerültebb alkotása azonban Pékárnak — a darab fogvatkozásai ellenére is — a *Danton* (1920), melyben a véres hőst nem annyira a történelem, mint inkább a legenda alapján rajzolja meg, egy állítólagos szerelmi ügyet, egy regényes históriát véve alapúí, melynek során a buzgó katolikus kispolgári család csak akkor hajlandó leányát az istentagadó forradalmi vezérhez adni, ha ez előbb meggyón, pap előtt. A megtérő Danton megundorodik a vértől, s az irgalom politikájával akarja megmenteni önmagát és a világot — de persze elbukik. A darabnak élénk színpadi hatása volt.

Rákosi Viktor (1860—1928), a kitűnő humorista — mint vérbeli elbeszélő, talán nem érezte volna magát biztosan a drámaíró nyergében, viszont a színpad világa mégis vonzotta, s ezért aztán mások társaságában írta darabjait. Ezek közül azok a bohózatok, miket *Guthi Somá-v&l* (1866—1930) együtt szerkesztett össze, francia mintákat akartak volna követni, ám az izléstelenségnek és durvaságnak lettek kiáltó bizonyosságai, s ha egyikben-másikban, — mint pl. a *Napoleon öcsém-ben* (1900), vagy *A tartalékos férj-hen* — akad is egy-egy mulatságos színpadi helyzet, s néhány jóízű kacajt keltő ötlet, általában véve nem válnak díszzeivé sem drámairodalmunknak, de még a kedves Sipulusz pályájának sem. Már az *Aranylakodalom* (1898) című látványos alkalmi

színmű, mit az igen ügyes színházi embernek: *Beöthy László-nak* társaságában írt Rákosi Viktor, a szabadságharc félévszázados fordulójára — a maga nemében igen sikerült alkotásnak mondható, mozgalmasságával, eleven képeivel, jói jellemzett alakjaival, s az egészből kiáradó tüzes hazafias érzéssel. Legnagyobb, legmélyebb színpadi sikere azonban az *Elnémult harangok-mik* (1905) volt, mit hasonló című regényéből dramatizált Rákosi Viktor, *Malonyay Dezső* közre működésével. Az erdélyi kis faluban elnémultak a magyar kálvinista templom harangjai, négy év óta nincs vállalkozó a szegényes parókiára, az oláh tengerben. A lelkes, erélyes Simándy Pál vállalkozik a nyomorúságra és küzdelemre, s magatartásával, önfeláldozó eljárásával meghódítja nemcsak híveinek, hanem az oláh népnek szívét, meg az oláh papkisasszonyét is, kit maga is szenvedélyesen megszeret, de sőt nagylelkűségével és evangéliumi érzésével még a fanatikus öreg pópát is lefegyverzi. A nagyon szépen — egykét népies alak nyelvén igen jóízűen írt s zajos hatást tett darabból azt a tanulságot akarják a szerzők — talán politikai programként — kicsendíteni, hogy szeretettel kell ellenségeinket meghódítani.

E dráma társszerzője, *Malonyay Dezső* (1866—1916), egyedül is írt darabokat, — a *Félemberek* (1900) című színművet, melynek címszereplői a gyöngye akaratú, a viszonyok játékaivá váló egyének soraiból kerülnek ki — sa *Katóka kegyelmes asszony* (1904) című vígjátékot, ám a siker egyik alkalommal sem szegődött mellé. Nagyobb hatást ért el, mikor *Kemechey Jenő-vei* társulva, megírták *A föld* (1902) című színművet, melyben a magyar embernek föld utáni vágyát órzékítik meg, alakjaik közé választván a bukott földesúr fiát, ki birtokukat vissza akarja szerezni az úri passziói miatt anyagilag megingott zsidótól, — s a rideg paraszt nábobot, kinek leánya

aztán a fiatal gentryé lesz. Visszás hangulatot kelt, hogy az izzig-vérig romantikus történet nagyon is realiztikus keretbe van foglalva.

Kemechey Jenő (1862—1905) szintén próbálkozott egyedül is drámaírással, s *Az emigráns* (1904) című darabja nem éppen hatástalanul hangzott el. A darab a politikai elnyomatás utáni időben, az 50-es években játszik. A kort igen jól rajzolja Kemechey, s néhány alakot is sikerülten állít be: az álsruhában hazatérő hazafit, erőskezű hitvesét, a komisz bezirkert, a gavallér osztrák tisztet.

1901-ben rémes tárgyú darabbal, a *Bablélek* cíművel tűnt föl egy új drámaíró: *Ferenczy Ferenc* (1861—1930). A darab — melyben elődje sírját egy médaillon megszerzéseért kifosztó vőlegény és egy hallucináló és megőrülő menyasszony szerepelnek — általában elrettentő hatású, ám a szerző tehetsége már akkor figyelemreméltónak mutatkozott. A hozzáfüzött reménység ^vnár második darabjával: a *Pogány Gábor* (1902) c. színművel beigazolódtott. Ebben a halkszavú, minden zajos hatást szinte tudatosan kerülő darabban — mely két választókos ifjú lélek tragédiája — igen sok finomság van. A tönkrejutott báró Pogány Gábor s szegény rokona, Anna, titokban szeretik egymást. De Gábor, családjától rákényszerítve, a gazdag polgárleányt, Bertát jegyzi el, viszont Annát a vagyonos Zoltánnal hozza össze. Mikor azonban Zoltán, már mint vőlegény, Gábor előtt megcsókolja Annát: Gábor elfojtott érzése lánggra lobban s Anna is megvallja neki szerelmét. Gábor elhatározza, hogy szívük jogának érvényt szerez, s egy készülő regénye tervének formájában a maga szívügyét meséli el a családnak. Mikor az öreg báróné úgy véli a regényt megoldandónak, hogy a szegény leány térjen ki az útból: Anna ezt megérti s beleöli magát a folyóba. Bár a drámai élet lükettése nem eléggé erős, a darabnak a színpadon is igen élénk hatása volt. — Tetszett a közönségnek a

Flirt (1904) c. vígjáték is, mely ugyan jóformán egészen cselekvény nélküli, de viszont rendkívül szellemes, bár néhol az ízlés rovására. — *A nagy érzés* (1906) című színmű a maga végtelen gyengeségével csak kisiklásnak mondható Ferenczy pályáján. De *Az örök küzdelem* (1909) — melyet a Nemzeti Színház évek múlva, átdolgozott formában, *Mimikri* (1926) cím alatt a Kamara Színházba telepített át — ismét gyarapította írója babérjait. Mert ha a cselekvénytelenség itt is szembeszökő, kárpótlást nyújt az író a lélektani megfigyeléseknek s az életbölcseletnek ritka gazdagságával, mit kitűnő alakok és ötletes párbeszédok segítségével tár a közönség elé, rámutatván az örök küzdelemre, amely az igazság és a hazugság között folyik. Utolsó darabja Ferenczynek: *A szerelem útjai* (1912) című regényes színmű, mely voltaképpen négy kis drámát nyújt egy keretben, a szerelemnek ősidőktől fogva tartó fejlődését mutatva be, napjainkig, nem eléggé erősen fölfrissített drámai szerkezettel, de igen fényes költői részletekkel.

Az 1903. év tavaszán nem közönséges drámairói, s különöbben tragikai tehetség műve került előadásra a Nemzeti Színházban. A darab a *Nero anyja* című történelmi szomorújáték volt — szerzője: *Tardos (Krenner) Viktor* (1866—1927). Az új szerző első darabjának nyelve — erőre, fényre, költőiségre és magyarosságra — párját ritkítja drámairodalunkban. S az első két felvonás azt a reményt keltette, hogy a mű a legkiválóbb magyar tragédiák egyike lesz. Végig komoly, érdemes munka, de azért mégsem mondható kifogástalannak. Agrippinának igen jól beállított alakja nem tud a szükséges tragikai fenség magaslatára emelkedni — s Nero jellemének megváltozása is mintegy átmenetnélküli, s nincs megindokolva, hogy hogyan lesz a szelídlelkű poétából gyilkos kényúr. Kár az is, hogy a bösz Agrippina kedvese: Pallas, nagyon is háttérben ma-

rad. Viszont a bölcs Seneca és a kemény Burras nagyon jó alakok.

Még egy darabja van Tardos-Krennernek: a *György barát* c. tragédia, mit az Akadémia 1905-ben az önálló irodalmi becszet követelő Karátsonyijutalommal koszorúzott meg. A drámaíróink által oly sokszor fölvetett Fráter György-problémát ez a darab sem tudja — némi újszerűsége ellenére sem — megoldani. György barát, mint János Zsigmond igazi híve, a magyar nemzeti királyság fő pártfogója, ki céljai érdekében kétszínűsködő diplomatának van feltüntetve. A nem közönséges talentummal írt darab drámai egységét azonban a III. és IV. felvonás közé eső tizenhat évnyi időköz nagyon megbontja. És felettébb modoros, mesterkelt a volta-képpen jambusokban haladó prózai szöveg, mely szenvelgő rövidegeivel sok helyt az érthetlenségig zavarossá válik, a nyelvnek egyébként megkapó erőteljessége mellett.

1907-ben ismét nem közönséges drán *nrói* tehetőség feltűnése keltett nagy reményeket. A Nemzeti Színház előadta *Zsíros István* (sz. 1873) *Fátum* c. drámáját, mely darabnak ugyan igen sok a hibája, szinte elképesztő technikai ügyetlenségek vannak benne, s nem is annyira tragédia, mint érzékeny bús története egy derék huszárfőhadnagynak, akit szerelmi vetélytársa, egy hamiskártyás gazember, párbajban meglő, s az alakok rajza ellen is sok kifogás tehető, s mégis, a darabból nem hiányzik a tragikus mag, mert a főhadnagy annak idején nemeslelkűen mellőzte a hamiskártyás leleplezését — erős drámai összeütközés is fejlődik a cselekvény során, amit valószínű emberi szenvedélyek visznek szárnyaikon. Sajnos, a remények beváltása elmaradt. Írt ugyan még Zsíros néhány darabot, a *Fátum* sikerét azonban nem tudta megközelíteni egyikkel sem.

Az elbeszélő irodalom terén jó nevet szerzett s azután a színpad bűvkörébe jutott szerzők egyike

lett *Szemere György* is (1868—1980). Első darabja — az *Egyéniség* (1903) c. színmű elég bizalmat keltett Szemere drámaírói pályája iránt is, mert érdekesen és tárgyilagosan rajzolja a gentryt, eleven párbeszédekben gazdag hatásos jeleneteket nyújt. Az *Erősek és gyengék* (1905) c. színmű is komoly átérzéssel és nemes lendülettel van írva, de drámailag nincs egészen jól megszerkesztve. Alakjai eléggé érdekesek, rajzukban mind a gyakorlott íróra vallanak. A *Siralomházban* (1906) c. egyfelvonásosával aratta talán legnagyobb színpadi sikerét Szemere, amely darabocska egy gyilkosságba keveredett, de nem elvetemedett magyar parasztember lelkének érdekes rajza, drámai megvilágításban. 1910-ben *Ő* című darabját mutatták, be Szemerének, melynek hőss Jézus, beállítva a romlott, modern világba. A *Viszontlátás* (1922) c. kétfelvonásos darab már a háború utáni szomorú idő borús hangulatából táplálkozik. Drámai cselekvénye ennek a darabnak is kevés, de van benne sok költői érzés, s néhány kitűnő genre-alak, a falubeliek sorából.

Hevesi Sándor (sz. 1873) a színházi kérdésekkel már korábban is nagy előszeretettel és nem mindennapi készültséggel foglalkozó író — később a Nemzeti Színház igazgatója — 1911-ben kezdte meg színdarabjainak immár eléggé hosszú sorát, az *Apja fia* című vígjátókkal, mit néhány év múlva — 1915-ben — *A madonna rózsája* című dráma követett, mely darab a renaissance korában játszik, de nagyon is csinált virág, a való élet költészete és az igazi poézis elevensége nélkül. Előszeretettel ültetett át Hevesi a színpadra néhányat a nagy magyar elbeszélő írók műveiből, legnagyobb sikerrel Jókai *Magyar nábob*-ját (1916), melynek különösen első felvonásában igen jól érezteti Jókait, találó képet nyújtva a múlt század húszas éveiből, s nagy érdeme a darabnak Fanni bájos alakjának költői rajza is. Hevesinek egyéb színpadi művei közül három válik

ki. *A hadifogoly* (1917) c. történeti vígjáték, melynek tárgya a páviai csata után V. Károly császár hatalmába került Ferenc francia királynak madridi fogsága — igen ügyesen szerkesztett, szellemesen, kedvesen írt darab, mely nagy hatással adatott. Nagyon szép, költői elgondolású mű a *Császár és komédiás* (1919) c. dráma — Diocletian római császár idejéből, középpontjában a keresztyénné lett Genesius színésszel — mely darabot erőteljes jellemrajza, jó kötésű cselekvénye, ötletes és fordultatos nyelve s érdekes korrajza tesz figyelemreméltó alkotássá. De Hevesi színműírói pályájának legmagasabb csúcsa az *Elzevir* (1925) c. vígjáték, mely a legszerencsésebb költői ihlet szülöttje s szép és elmés kidolgozásában hol megható és elbájoló, hol felettébb mulattató. Hőse Andersen János, budapesti antikvárius, 58 éves, rokonszenves, művelt ember, ki hosszú idő múltán — mikor már egyetlen igazi szerelme a könyv — találkozik régi eszményképével, de ha vére fölpezsdül is, fogékony lelkét egy ifjú leány lobbantja lángra, kiről azonban, mint ábrándjáról, lemond, s megmarad öreg könyvei között, amik mégis csak leginkább hozzávalók. Közben magyar történeti drámát is írt Hevesi, az *1514* címűt (1921), Eötvös híres regénye nyomán, mely azonban a maga színtelenségében nem hathatott. Később írt darabjai — *Az amazon* (1928), a revűszerű quodlibet: *Falusi kislány Pesten* (1981) nem növelték drámaírói hírnevét, s a Molnár Ferenc kitűnő *Pál-utcai fiúk* c. regényéből készített darabjába (1986) nem tudta átvinni Molnár megkapó hangjának friss közvetlenségét.

Mély és igazi tehetség *Kisbán (gróf Bánffy) Miklós* (sz. 1878), aki első, kis darabjában, a *Nap-legendá-h&n* (1907), a kőkorszak ősemberei közé visz bennünket, s nagyszerűen tudja megszólaltatni a primitív lélek hatalmas szenvedélyeit. — Grandiózusabb alkotás *A nagyúr* (1913) c. történeti dráma, melynek hőse Atilla, az erőteljes turáni faj királyi

képviselője, kit az író nagyszerűen állít be a népvándorlás irtózatos forгатagába, melynek rettentő hullámai között utat tudott magának törni a nagyúr, hogy ő utána aztán újra bőszen kavarogjanak az örvények, elnyelve uralkodókat és népeket. *Az erősebb* (1918) című, hét képből álló színmű távol marad érték és siker tekintetében az előbbiektől. A mellbeteg férjet ápoló feleség és sógora megszeretik egymást, s a férj halála után szakítani akarnak bár, mégsem tudnak, mert szerelmük erősebb náluknál. E darab tele van egyrészt romantikával és szentimentalizmussal, másrészt realizstikus mozzanatokkal és ibseni reminiscenciákkal, s dikciójában is szóvirágok és laposságok váltakoznak. Még gyöngébb alkotás a *Maskara* (1926), mely bohózati köntösben a jelenkort akarná kigúnyolni. *Martinovics-ében* (1929) ismét visszatért Kisbán a történelemhez, a XVIII. századvégi eszmefforrongás egyik magyarországi hírheđt szereplőjét tévén meg drámája hőségé. Elgondolva nincs rosszul tragikuma a szásvári apátnak, aki szennyes eszközökkel küzd nagy, nemes célért. De a kidolgozás erőtlen, mert Martinovicsnak csak silányságát érezteti, nagyratörő szenvedélyét nem.

Van azután az e korszakbeli írók seregének néhányfőnyi csapata, mely inkább csak általános költői képességekkel keltett figyelmet, semmint sajátlagosabb drámaírói talentummal tudott volna igazi sikerhez jutni.

Közülök *Palágyi Lajos* (1866—1933) — lírai és epikai munkássága mellett — inkább csak drámai költeményeket írt. Egyikőjük nagyobbsszabású: a *Rabszolgák* (1899), mely akadémiai díjat nyert, s évek múlva a Nemzeti Színház is bemutatta. E munkában is több a bölcseimi mélység, mint a drámai erő, lírai részlete is sok — de irodalmi értéke tagadhatatlan. Tárnya egy Nero császár uralma alatti rabszolgá-lázadás, mely egy szenátor házában zajlik le.

Lampérth Géza (1873—1934), a finom hangulatú lírikus többször próbálkozott a dráma terén. Néhány darabjának tárgyát a kurucvilágból vette — így a *Veér Judit rózsája* (1905) c. színművét, mely arról szól, hogy a kuruc leány a szerelem segítségével — de minden különösebb bonyodalom nélkül — hogy téríti Eákóczi hűségére a labanc tisztet. Lendületes versek és jóízű epizód-figurák az érdemei ennek a drámai szempontból kissé kezdetleges műnek. Ugyanezt lehet mondani a *Megjöttek a huszárok* (1898) c. egyfelvonásosról is. Kóczán-díjat ismételve nyert Lampérth az Akadémiánál: *A háló* c. darabbal, mely Mária Terézia korában játszik, egészen lírai hangulatú, cselekvénye nagyon vékony, — és a *Kurucvilág-gal*, melynek kedves, friss hangja és zamatos nyelve mellett már színszerúsége is figyelmet érdemel. *Géczy István-nal* (1. fentebb) együtt írta Lampérth *Rodosto* (1902) c. színművét, melynek dikciójából és képeiből nem hiányzik a költői érzés.

Martos Ferenc (1875—1938) mint színpadi szerző nagyobb előszeretettel és zajosabb sikerrel az operetté-librettót művelte, de van néhány drámai munkája is. Kettő, történeti tárgyú: *Balassa Bálint* (1902), mely a katona-költőnek és Losonczy Annának — a későbbi Ungnadnének — szerelme körül forog, itt-ott eltalálva a kellő hangulatot és a drámai hangot, de semmiképpen sem emelkedve magasabb színvonalra, — és a *Simonyi óbester* (1903), mely «a legvitézebb huszár»-nak egy 1805-ben, Marcigny francia városkában egy marquisnéval lejátszódott szerelmi kalandját tárgyalja, kissé operette-szövegmodorban. A *Muskátli* (1906) című, a jelenkorba helyezett vígjáték sem tudott gyökeret verni a Nemzeti Színház műsorában.

Gozsdu Elek (sz. 1855) regények és elbeszélések mellett néhány színdarabot is írt, köztük az olasz renaissance idejében játszó, *A félisten* (1908) címűt, mely szerzőjének költői érzékét, ám drámaírói

tehetsége hiányát is igazolta. A szerző nagy műveltsége és korfestő ereje eléggé jól érvényesültek darabjában.

Márkus László-t (sz. 1881.) szintén a nagy hun király lelkesítette, *Atilla* (1912) c. drámája megírására. Mint drámaíró, nem jutott babérhoz, mert sem jellemeket rajzolni, sem cselekvényt vezetni nem tud, rimes sorai azonban költői zengzetességgel ömlenek. Sok év múlva írta meg — Bessenyei nyomán — *Agis tragédiáját* (1936), de ennek alakjai is vázlatosak csak, a cselekvény sincs drámai erővel megszerkesztve.

Ezt az írói csoportot a következővel talán *Verő György* (sz. 1857) köti össze, akit eszmények is hevítenek, s aki színpadi sikerre is tud dolgozni. Operette-jeiről — melyeknek szövegét is, zenéjét is maga írta — e helyütt nem szólunk, s egyéb drámai munkáit sem tartjuk szükségesnek itt mind tárgyalni, néhányat még említeni sem. De nem hagyhatjuk szó nélkül *Ezerév* (1896) c. látványos színművét, mely a millenáris ünnepek alkalmából készült a Népszínház számára, s mely mint irodalmi alkotás, nem jelent ugyan magasabb fokozatot, mint történelmi darab is alig jöhet számba — de mégis érdeme az írónak, hogy népszerűen tudta megfogni tárgyát, s a darab másfélszáznál több előadást érhetett el. 1902-ben *Kain* c. nem szerencsés órában fogantatott tragédiáját mutatta be a Nemzeti Színház, igazi siker nélkül. *A nép* (1907) c. színmű tárgyát s részben alakjait is eléggé jól választotta meg a buzgó szerző, forrongó társadalmunk életéből, s időszerű kérdéseket bolygat, érdeklődést keltve. Képviselőválasztás, eszményi törekvésű hős, cinikus törtető, remekül rajzolt parasztgazda és falusi tanító szerepelnek a darabban.

A következő csoport írói elsősorban színpadi hatásra törekedtek, a nélkül, hogy követték volna

e korszaknak azokat a drámaíróit, akik szertelenkedéssel, a naturalizmus túlhajtásával, az erkölcsi szemétkben való turkálással akartak maguknak hírt, műveiknek közönséget szerezni.

Bosnyák Zoltán (sz. 1861) modern társadalmi darabjai eléggé sablonosak, de tud jól beszéltetni és hatásos jeleneteket szerkeszteni. *A becsületbíró* (1896) egy, a világ előtt gentleman-nek látszó romlott báró, ki megront egy derék leányt, de nem ez a bűne — mi a darab gerince — viszi bukásba, hanem csalása a banknál, mi miatt aztán föbelövi magát. *A Mary* (1900) hősnője egy elrágalmazott tisztességes színésznő, aki a körülötte folyó bonyodalmakból kikerülván, visszatér igazi szerelméhez, a színpadhoz. — *A Sur sum corda* (1904) c. színműben, — mely már nagyon is sok romantikával dolgozik — a szocialista ábrándokért rajongó Gyulaffy gróf egy rabbi lányát veszi feleségül, mi miatt elveszti családi vagyonát, de nem tudja elveszíteni hitét jövőjében. — *A Mirette* (1907) c. «párisi történet» dráma helyett csak drámai képekkel szolgál.

Rutkai György (1863—1913) színművei közül a legnagyobb sikert a *Sötétség* (1903) című aratta, amely színpadi hatás szempontjából nincs rosszul megcsinálva — a becsületnek polgári és katonai felfogás szerinti értelmezése azonban hamisan jellemzett alakokkal és mesterkéltn helyzetekkel van benne keresztülvíve.

Kampis János (1861—1922), ki eleinte *Muzslay* név alatt írt — *Megyei élet* (1896) című derűs vígjátékában a való életből vett alakjaival ért el legnagyobb hatást. Különösen sikerült alak a fiatal segédfogalmazó, aki a vizsgálat megejtésére a megyébe küldött osztálytanácsos mellé van beosztva. — *Badnóthyné* (1904) nagyon ügyesen szerkesztett házasságtörési darab, melyben a szerző francia mintára moralizál, okoskodik és hatásra vadászik, de minden erkölcselen célzat nélkül.

Beöthy László (1813—1931) néhány nagyon ügyesen összeállított, de múltó értékű bohózatot — a *Három Kázmér* (1896), *Béni bácsi* (1896) és *Kovácsné* (1903) címűeken kívül, melyek jórészt félreértéseken alapulnak, s nincsenek híjjával a pikantériának — az *Aranylakodalom* (1898) című, fentebb már említett alkalmi hazafias darabot írta, ezt *Rákosi Viktor* társaságában, s e látványos színmű ügyes technikája valószínűleg a Beöthy érdeme.

Farkas Pál (1878—1921) első darabjának, az *Olga* (1905) c. színműnek főalakjai: a nem egészen tiszta eszközöktől sem idegenkedő gazdag vállalkozó és nagyon a maga lábán járó leánya s ennek férje, a zsarolásban utazó hírlapíró, kiknek szerepeltetésével társadalmi bajokat kíván az író ostorozni. — A *Bálványok* (1907) című, ugyancsak társadalmi színmű hősnője a mellőzni kezdett, egykor ünnepelelt leány, kinek érdekesen beállított alakját azonban kissé elnagyolta a szerző az egyébként épkézláb cselekmény során, mit szellemes és lendületes párbeszédnek visznek előre. — A *Ghiberti gróf* (1910) c. színmű háttere történeti, s tárgya nem érdektelen, de a szerző nem tudott elmélyedni benne, s ez a darabja is úgyszólván csak vázlat maradt. — Élénkebb sikere volt *A varsányi csata* (1912) c. vígjátékának, mely a Magyar Színházban került bemutatóra, s melyben igen ügyesen állította a deszkákra azokat a jól megfigyelt, mulatságos figurákat, melyeket már az «Egy önkéntes naplója» című tréfás életképsorozatból ismert és szeretett a közönség. S hogy Farkas Pál határozottan fejlődött, mint drámaíró, azt utolsó darabja, *A konventbiztos* (1914) meggyőzőleg bizonyítja. Ennek tárgya a nagy francia forradalomból való, de a darabnak csak a levegője történelmi. Felvonulnak benne a forradalom szereplőtípusainak képviselői: az idealista republikánus, a nemesérzésű royalista, a vérszomjas, de gyáva jakobinus, a Voltaire-t és Diderot-t olvasó politikus

patikárius, de mindezek csak képzelt alakok, egy vidéki kisvárosban. Ám a kép, ami a darabban tükröződik, élénk színekkel van festve, jól el van rendezve, érdeklődést kelt. A konventbiztos alakja jól van körvonalozva, de kissé sablonos. — Szomorú, hogy a halál korán megszakította Farkas fölfele haladó drámairói pályáját.

Fiatalon halt meg *Zboray Aladár* is (1868—1908), ki *Az izomfiak* (1901) c. vígjátékában a sport hőseit rajzolja. — A *Semlegesek* (1908) c. színműben pedig a férfimunkát végző, kenyérkereső nőt mutatja be. Legjobban sikerült *Micz báró* (1907) c. vígjátéka, mi a Vígszínház közönségének nagyon tetszett.

Pakots József (1877—1933) —politikus, publicista és regényíró — írt a színpad számára is. *Tévelygő lelkek* (1905) c. drámáját erkölcsrajznak nevezi, s hőséül egy hitvány frátert választ, aki lelövi kedvese férjét, de ezzel aztán elveszti az asszony vonzalmát is. — *A forradalmár* (1907) c. színmű hőse egy nemes eszményeket szem előtt tartó, de értük nem valami drámai erővel küzdő fiatal ember.

Balázs Sándor (sz. 1883) a jeles elbeszélő, néhány Kóczán-díjas történeti drámával kezdte színműírói pályáját. A *Mátyás után* (1912) címűnek cselekvénye több ágra oszlik, de hőse mégis egy van: a nemzet. *Az ellenfelek* (1913) Martinuzzi-darab, néhány hatásos jelenettel. A *Poéta* (1914) Zrínyiről, a költőről szól, erős líraisággal tárgyalván Draskovich Eusébia iránt való szerelmét. De társadalmi tárgyakhoz is nyúlt a friss tehetségű író, s *Feleségünk* (1913) c. vígjátéka a Magyar Színházban figyelmet keltett, mit fokozott maga iránt a Nemzeti Színházban bemutatott *Álarcosok* (1921) c. színművével, melyben azokról az álarcosokról van szó, akiket részint egyéniségük, részint a viszonyok kényszere tesz alakoskodókká. Gárdonyi és Mikszáth egy-egy műve nyomán készített darabjai után *Bikfic tanár úr* (1936) címmel

írt vígjátékát eleven színpadi érzék teszi figyelemreméltóvá.

Ebben a csoportban utolsónak a szintén figyelemreméltó tehetségű *Vitéz Miklós-t* (sz. 1888) említjük, ki eddigi drámaírói pályája első részében — amely még a háború előtti időkbe esett — néhány színművel minden jelentősebb siker nélkül próbálkozott, 1928-ban azonban *öregesen-rangosan* című, tragikai feszültséget éreztető népies kis darabjával őszinte sikert aratott a Nemzeti Színházban, és sikere egy évre rá megismétlődött a Kamara-Színházban, *Tiszta dolog* c. szintén a népi életből vett derűs színezetű egyfelvonásosával. — *B. Nagy Gergely* (1925) c. nagyobb népies darabja már nem sikerült, viszont *A túlbuzgó fiatal ember* (1928) c. vígjátéka nagyon kedvelt műsordarab lett a Kamara-Színházban. Műveiben valami kedves szeretetreméltóság nyilvánul meg, s ha erősen hatása alatt áll is más íróknak, kétségtelen, hogy stílusa megnyerő, magyaros, színpadi érzéke erős.

Külön csoportba foglalunk néhány szerzőt, akik a múlt század utolsó, és az új század első évtizedében apróbb darabokkal legalább rövid főlemlítésre érdemet szereztek. — *Andreánszky Jenő-től* (1865—1922) 1894-ben adták a Nemzeti Színházban a *Katonásan* c. darabocskát, mely jól folyó párbeszédeivel, s bár régi mód szerint félreértésekre alapított mulatságos helyzeteivel élénk hatást tett. — Tetszett *Buday Bélának* ugyanabban az évben színrekerült kis versesdarabja, *A király*, mely Mátyás-korabeli adomát önt drámai formába. — *Szikra — gróf Teleki Sándorné* — (1864—1937) a jeles regényíró is küzdött drámaírói babérokért, *Tépett láncok* és *Káprázat* c. dramoletjeivel (1908), melyekben a megzavart régi szerelem jut jogaihoz, az utóbbiban különösen kedves epizód során. — *Szóllósi Zsigmond* (sz. 1872) igen elavult indítékot használt *György úr* (1904) c. kis darabjában, a féltékennyé tenni akarás eszközét,

de a hang finomsága s a csattanó vidám volta némi értéket biztosít ez apróságnak. — *Dezső József* (1867—1915) — a Nemzeti Színház kedves bonvivantja — a színpad biztos ismeretét nem sikertelenül érvényesítette egyfelvonásosaiban: az *Egy szál mirtus-ban* (1905), valamint *Az utolsó fejezet-ben* (1908). — *Erdélyi Zoltán-nak* (1872—1915), a versköltőnek *Megjött a φαγά* (1902) c. kis vígjátéka derűs keretbe foglalva rajzolja meg egy fiatal házaspár összezőrdülését, az *Oroszlánbőr-ben* (1905) pedig szelíd komikummal van feldolgozva egy ügyes ötlet.

A tárgyalás alatti korszaknak többé-kevésbbé a régi nyomokon járó írói közül a következőket sorozzuk az utolsó csoportba.

Endrei Zalán (1870—1933) 1895-ben Kóczán-díjat nyert *Ilona királyné* c. történeti szomorújátékával, mely élénk jelenetezés során, színpadi érzékkel egy ségesen vezeti cselekvényét, középpontjában Vak Béla királyunk eszes és erélyes hitvesének jól jellemzett alakjával.

Benedek Elek (1859—1929) — a jeles mesegyűjtő és ifjúsági író — *Többsincs királyfi* (1900) című mesejátékában igen jól eltalálta a kellő hangot. Kevésbbé sikerült *Falusi bohémek* (1912) című, regényéből átglyúrt színműve.

Mocsáry Béla (1851—1917) pénzügyi szakirodalmi munkássága mellett színdarabírással műkedvelősködött, s több darabja — *A háló* (1901), *A szálka* (1904) — jelent meg a színpadon, honnét azonban hamarosan le is tűntek.

Bartha Miklós (1848—1905), a politikus és publicista, 1902-ben drámával jelent meg a Vígszínházban. Műve — *A féleség* — a politikai elnyomatás korában játszik, s szól az asszonyról, akit hűtlennek rágalmaznak el, míg aztán a férfi, kivel *egy* osztrák kém hírbehozta, a nő becsületét megmentendő, fölfedi magát, hogy ő, az üldözött, nem más, mint — a férj.

Ifj. Hegedűs Sándor (sz. 1875) rajongója a színpadnak. *Az élve-temetkező* (1903) c. egyfelvonásosa nem értéktelen drámai vázlat, ibseni hangulattal. — *Ikarosz* (1905) c. társadalmi színművének hőse a férfi, kit felesége belekényszerít a zajos közéletbe, de ezzel vesztét okozza. A külföldre is eljutott *A rab* (1908) c. drámája, mely eléggé hatásosan mozgósítja a fantasztikumot. Nem maradt éppen hatás nélkül *A kalandor* (1912) c. színműve sem, a Víg-színházban. A *Bakony* (1927) c. egyfelvonásos szintén hangulatosan rajzolt életkép, s *A játékos* (1931) c. darabnak is ad némi értéket a párbeszédék ötletessége.

Werner Gyula (1862—1926), a jeles regényíró, egyik regényéből írta át színpadra *Anteusz* (1904) c. drámáját, amely vérbeli elbeszélőnek drámaiatlan munkája, szép és szellemes stílusa mellett érdeme azonban egy alaknak — a bukott diplomata Ferrari hercegnek — sikerült rajza is.

Lenkei Henrik (sz. 1863), *Csetepaté* (1904) c. kis darabjában elcsépelte tárgyat dolgozott föl az összebékélő fiatal grófról és hitveséről — de a csinos verselés dicséretet érdemel. A *Leáldozás* (1910) c. szomorújáték, — mely Teleki-díjat nyert — Herakles és Deianira történetét viszi színpadra, izléssel, lendületes dikcióban, azonban igazi drámaírói hivatottság nélkül. Ugyancsak Teleki-díjjal koszorúztatott a *Kató bosszúja* (1918) c. kedves hangulatú vígjáték, mely Shakespeare *Makrancos hölgy-e* folytatásaként kimutatja, hogy házasesetük további folyamán mégis csak a megszelídített «bösz» Katalin lesz úr a háznál. — *Szilágyi Géza* (sz. 1875) társaságában is írt Lenkei egy színművet, a nem nagy értékű *Májusi fagy* (1911) címűt. — *Homonnai Albert* (1882—1911) *Csokonai-mű* írt színdarabjával 1906-ban elnyerte a debreceni színház pályadíját, de hiányzik a műből az élet színe. *Gyges és Tudó* (1910)c. drámája is inkább a szándékban kelt figyelmet, mint a kivitel-

ben, ám egyes mozzanatai a szerző költői hivatottságáról tanúskodnak. — *Ifj. Wlassics Gyula* (sz. 1884) első darabját — a *Füst* (1907) c. színművet — a drámai összeütközések hiánya jellemzi ugyan, de igen ízlésesen, választékos nyelven van írva, alakjait helyyel-közzel nagyon szellemesen szólaltatja meg. Sokkal gyöngébb volt a fiatal író második darabja, a *Medúza* (1913), mely érthetetlenül kusza, sőt visszataszító.

TIZENHATODIK FEJEZET.

A háború után föllépett drámairók.

A nagy háború — száz esztendő óta a világtörténelem legjelentősebb eseménye — minden népek között a magyarra jelentett legnagyobb megrázkódtatást. Nem csupán a politikai történet szempontjából óriásiak a változások, amiket hazánk szenvedett — a négy esztendőnél hosszabb háború lelkiekben is vízvázasztóként mered Magyarország múltja és jelene között. A háborút megelőző évek már — mint ahogy arra fentebb is utaltunk — az erkölcsi érzék lazulásának szomorú jegyében folytak, nemcsak a társadalom világában, hanem az ennek hatása alatt álló, ezt tükröző irodalom és művészet életében is. Az erkölcsi rothadást terjesztő miazmák ellen a háború, a nagy nemzeti érdekekért indult küzdelem erőteljes, jótékony fegyvernek látszott, s ha a háború rövidesen és győzelmesen végződik: bizonyos, hogy mi is, erkölcsökben is megtisztulva, megerősödve kerültünk volna ki belőle. De a háború hosszúsága és borzalmassága megőrölte az idegeket, egészen meglazította az erkölcsöket, meggyöngítette a jóra irányuló akaraterőt — úgy, hogy aztán mikor a háborút elvesztettük: egy mindenképpen lerongyolódott nemzet szédelgett itt a füstölgő romokon, s vált könnyen, szinte természetzerűleg a tobzódó gonosz indulatoknak zsákmányává és áldozatává — nem csupán a diadal mámorában úszó külső, hanem a saját keblünkön melengetett belső

ellenségnek, a nemzeti eszményektől idegen rétegeknek kezében.

Szerencse, hogy a háborút követő belső összeomlás, — mely az 1919. évi proletárdiktatúra ocsmányságában tetőződött — végül mégis csak fölrázta az elernyedtt nemzeti lelket. Igaz, hogy sok időbe került, míg a gyalázatosan megcsonkított ország, fölcusúdvá aléltságából, annyira-mennyire talpra tudott állni, de esztendőök nehéz küzdelme és megfeszített munkája mégis csak megmutatta a jobb jövőndő útját és irányát. Az irodalom — sa nagy egész keretében a drámai irodalom is, miről Θ lapokon szó van — velejárója, jelzője és tényezője volt a politikai eseményeknek ezúttal is. A nemzeti érzést és szellemet gúnyoló és megtagadó irányzat — mely a háború alatt természetszerűleg el kellett hogy némuljon — a háború utáni felfordulás hónapjaiban a maga egész utálatos meztelenségében igyekezett érvényesülni, s hazafiatalan kommunisták silány darabjai jelentek meg színpadjainkon. A proletárdiktatúra összetörvén saját bűneinek súlya alatt — a felszabadult nemzeti szellem diadalmaskodása idején gyáván húzódtak vissza sötét odúikba a nemzetrontó radikalizmus csúszó-mászói. A dráma terén is elhallgattak a nemzetietlen irány képviselői, — de nem hosszú idő múlva, a nemzetköziség külföldi erőforrásaiból is bátorságot merítve, s az egész világon mindjobban terjedő léha erkölcsi felfogás sodrában újból jelentkeztek, mozgolódni kezdtek s érvényesüléshez jutni iparkodtak. Mindezideig a nemzeti alapon álló, nagyban és egészben tisztos irány munkásai határozottan előtérben állanak — de a régi erkölcsi felfogással ellentétes érzés és gondolkodás, mely a dráma terén a hang elléhásodásában s különösen az érzékiség durvaságában és kirívó voltában mutatkozik — sajnálatosan tért hódított, s a még egyébként a régi nyomokon haladó írók munkáiban is nem egyszer jelentkezik.

Már a háború előtt föllépett drámaírók pályáját a háború utáni években is követtük, s legújabb munkásságukat is ismertettük.* A háború alatt kevés új író tűnt föl, s különösen nem jelent meg olyan, aki nagyobb figyelemre érdemes. Közülök csak éppen megemlítjük a jeles elbeszélő *Mariay Ödön-t* (sz. 1883), aki a debreceni cívisek körében játszó *Rákóczi-harang-ját*, (1918) mint a nép lelkének és nyelvének kitűnő ismerője, szolgált rá a dicséretre, s a *Somogyi Gyula* társaságában írt darabja *A kis idegen* (1933), mely a Hollandiába került magyar tanítónőről szól, tiszta hangjával és derűjével méltó a figyelemre. Ide sorolhatjuk *Drasche-Lázár Alfréd-et* is (sz. 1875), aki néhány sikertelen kísérlet után a modern közönség szájaíze szerint elgondolt és megírt *Tűzpróba* (1920) című regényéből készült darabjával eléggé nagy külső sikert aratott.

A háború utáni évtizedben több új, figyelemreméltó drámaírói tehetség tűnt föl.

Voinovich Géza (sz. 1877), a finom tollával már előbb nagy tekintélyre szert tett esztétikus, 1922 elején *Mohács* c. történeti drámájával lepte meg a közönséget. A darab hőse a szerencsétlen ifjú II. Lajos király, akinek igazában gyenge alakját dicsfénybe vonja ugyan az író, nagyravágyó és fondorkodó hitvesének alakjával együtt, — de ezzel nem sérti olyan módon a történeti köztudatot, hogy eljárását vissza kellene utasítani. Mert a költői igazság igen szépen érvényesül ezeknek az alakoknak rajzában is, mint ahogy a tiszta és erős szerkezetű darab egész jellemrajza biztos, s kitűnően tünteti föl azt a históriai igazságot, hogy a mohácsi örvény felé vezető út a nemzet végzetének szomorú útja volt. De talán legnagyobb erősség és érdem *Mohács*-ban a darab költői szempontból bámulatosan szépen zengő nyelvének minden áradozástól ment drámaisága. —

* Az 1936/37-iki színházi idény végéig.

Voinovich második darabjában, a *Rákóczi-ban* (1923) már nem igazi drámai tárgyat választott, s ha nyelve szépen és erőteljesen zeng itt is, ez a melo-dráma tableau-kból összefűzött darab szerkesztés és jellemrajz tekintetében messze marad a *Mohács* mögött. — A *Szivárvány* (1926) című kis falusi képben választékos írói művészet nyomán kedves derű fakad. — Leheletszerűen finom alkotás az eddig színpadra nem került, csak nyomtatásban megjelent *Letört ág* (1926) című rövid háromfelvonásos szalondarab. — *A keresztút* (1980) címmel Kisfaludy Károly halálának százados fordulójára itt kis darabban a költő életének egy epizódját kitűnő színpadi érzéssel dolgozta fel Voinovich. — *Lidérc* (1933) c. színművének tárgya viszont az öregedő Shakespeare szerelme. A költői szépségekben gazdag nyelven írt darabban van egy rendkívül hatásos drámai jelenet, mikor Essex kardot ránt a királynőre — egyébként azonban a cselekmény lanya.

Kimagasló esemény volt a Nemzeti Színházban Voinovich remekbe készült műve, a *Magyar Passió* (1931), mely a világ leghatalmasabb és legfenségebb tragédiáját a magyar lélek prizmáján áteresztett sugarak nyomán tárja elénk, mesterien megrajzolt képben, melynek háttere a XV. század második felében Kassán Szent Erzsébet királylány tiszteletére épülő templom. Ez a mű az egymást szerencsés rövideggel nyomon követő részletek drámaiságával és dikciójának nemes páthoszával a színpadon is nagy sikert aratott.

Nagy színpadi érzékről tett mindjárt kezdetben tanúságot a népszerű elbeszélő *Csathó Kálmán* (sz. 1881), mikor első darabjával, *Az új rokon* című vígjátékkal (1922) megjelent. A könnyebb fajta cinizmus — mely Csathó írói egyéniségének velejárója — némileg itt is bántólag hat ugyan egy-egy mozzanatban, ám a kitűnő környezetrajz, a mulatságosan jellemzett női figurák csoportja, s egy fiatal

szerelemes párnak ha nem is sok eredetiséggel, de költőileg rajzolt alakja szinte páratlan külső sikerhez juttatták e darabot. Csathó második, *A házasságok az égben köttenek* (1924) c. vígjátéka az első darab nyomán halad, de több ízléssel íródott, s a csupán szórakozni akaró közönség ezzel a könnyű fajsúlyú, mulatságos darabbal is meg volt elégedve, ha nem karolta is föl annyira, mint az *Új rokont-t*. Mindkettőnél nagyobb hatást tett azonban a *Te csak pipálj, Ladányi* (1927) c. vígjáték, mely a vidéki magyar úri osztályt kitűnően ismerő író egyik legkedvesebb elbeszélő művéből készült, s nagy haladást jelent Csathó drámaírói pályáján is. Ez a derűs darab voltaképpen igen komoly társadalmi problémát vet föl, mit aztán szívérványos hangulatban old meg. Hogyan pusztul munkátlanul, eszem-iszom közt a magyarság híres nemzetfenntartó eleme, a birtokos középosztály, a honfoglaló nemességnek vérben, érzésben egyenes leszármazója — s hogyan kaphat új erőre, ha nem röstell eltanulni egyetmást a gyakorlatibb észjárású rétegektől: ezt tárgyalja ez a kedves, mulatságos darab, az író alakrajzoló és beszélgető talentumának teljes diadalával. — Konceptióban és kidolgozásban számottevő színpadi munkája Csathónak a *Lilla* (1928), mely bizonyosságot tesz arról, hogy az író igazán szíve mélyéig átérezte azt a halhatatlan viszonyt, mely irodalmunknak és az emberi léleknek örök dicsőségére a nagy költő Csokonait és Lilláját e földön összehozta és az idők végtelenségéig együtt tartja. A színház közönsége azonban — sajnos — nem tudta méltóan értékelni ezt a szép darabot.

A későbbi években Csathó drámaírói pályája nem emelkedett. Még a *Felhők lovagja* (1930) valamennyire tartotta a színvonalat, de a hősnő, kit az író rokonszenvessé akar tenni s az anyaságban fölmagasztalni — voltaképpen megvetésre méltó, mert első szóra behódol egy hitvány fráternek. — De

még gyengébb munkák a Vígszínházban adott három darab: a *Matyika színésznő szeretne lenni* (1929), az *Az én lányom nem olyan* (1936) és a *Szakítani nehéz dolog* (1937) című vígjátékok, melyekkel a jó humorú, könnyed tollú szerző sokszor meg tudta ugyan kacagtatni a kevésbé finnyás közönséget — irodalmi elismerésre azonban ezekkel az alkotásokkal semmiképpen sem tarthat számot.

A háború utáni időkben föllépett drámáirók közül a legnagyobb tehetség kétségkívül *Zilahy Lajos* (sz. 1891), kinek sok apró színpadi tréfáját és néhány nagyobb alkotását is mellőzhetőnek tartjuk itt, viszont jobb drámai műveiről aránylag részletesebben kell szólanunk.

A *Hazajáró lélek* (1923) című első, nagyobb figyelmet keltett színművének még nincs igazi drámai csomója. De már a *Süt a nagy* (1924) c. vígjáték pompásan eleveníti meg a háború utáni magyar falut, a maga társadalmi eltolódottságával és új fejlődésnek induló életével. A darab óriási sikert, aratott, s évekre szólólag a Nemzeti Színház műsorának egyik legnagyobb erőssége lett.

A sem irodalmi, sem színpadi szempontból nem igen sikerült *Csillagok* (1925) után a *Zenebohócok* c. színmű (1925) hatalmas előrelépést jelent Zilahy Lajos pályáján, mert ez a darab nemcsak mint mélyenjáró költői mű ragadja meg a figyelmet, hanem dramaturgiai szempontból is jelentős alkotás. A *Zenebohócok* cselekvényében egy szegény öreg zenetanár, — aki muzsikát írt eg}^ rajongó ifjú költő operaszövegére — keserves életükön könnyítendő, ábrándos leányával együtt elfogadja egy artistaügynök ajánlatát, s elmennek zenebohócoknak külföldre. Utánuk megy a leányért epedő fiatal tornatanár — légtornásznak, ki aztán le is bukik mutatványközben, de aztán fölépül, s a leány meghatva fogadja el vőlegényének, míg a leányba szintén szerelmes költő szomorú árnyékként vonul háttérbe. A darabban

sok a szimbolikus elem, de azok is szívrehatóak, s nem válnak a mű hátrányára. Kevésbbő megkapó a szimbolizálás *A fehér szarvas* (1927) c. színműben, melyben a Hunor és Magor kergette szarvas jelképezi az összetört Magyarország álmait és ábrándjait, miket a megszállott területről menekülők hol neki-keseredten, hol bizakodva hajszolnak.

Kisebb sikert ért el Zilahy a *Világbajnok* (1927) című, nem nagyon mulatságos bohózatával, — de a *Szibéria* (1928) újból magasra lendítette pályáját, mert itt már a szibériai hómezőkön fekvő fegyenc-telep nagyszerűen megrajzolt szomorú lakói között három emberi lélek küzdelmes, megrázó drámája fejlődik- Elgondolva és megírva egyaránt kitűnően van ez a darab, melyben a személyek nagy tömege csupa életteljes egyéni alakból áll, remek egységes képet mutatva.

Ennek az 1928. évnek ősze új Zilahy-darabot hozott: *A tábormok* címűt, melynek igazi hőse Judit, kinek férje tartalékos tisztként századparancsnok a világháború orosz arcvonalán. Az urát szerető, de a megnyerő egyéniségű tábormok iránt is érdeklődő fiatal asszonynak lelke két összezapó érzés sodrába kerül, s az így kifejlő küzdelem a darab gerince és tartalma — a gyötrődő lélek rajza a szép mű legnagyobb értéke. Ennek az igen nagy hatást tett darabnak szerkezete talán egységesebb és biztosabb a *Szibéria-énál*. Az utolsó felvonás: ahol Juditnak választania kell elesett férje emléke és a tábormok szerelme közt — olyan finom drámaírói alkotás, amelynél különbet talán sohasem végzett Zilahy.

A *Leótia* (1930) című, szomorú hangulatú, regényszerű színmű a bolsevista világ sivárságát mutatja be, de sok szép részlete van. Zilahynak az a gyengéje, hogy egy-egy drámai csomót megkerül: itt is mutatkozik. — A *Ténsasszony* (1930) alapötlete nem rossz, de régi, — főalakjai gyengék, az epizódok azonban mulatságosak. — A *Tűzmadár* (1932) —

melyben a miniszter ellenszenvesnek rajzolt 16 éves leánya, szeretője lesz egy hitvány színésznek, akit aztán megöl — hatásosan fölépített bűnügyi dráma, lesújtó karképpel. — *A tizenkettedik óra* (1933) hőse homályosan rajzolt figura, s így a tragikum zavaros. — *Az utolsó szerep* (1935) is csak félsikert aratott a színpadon, mert testi betegséget tesz a darab tengelyévé. — *Az Úrilány-ban* (1936) egy kokott ravaszul becsempészi magát egy úriháza, s annak könnyelmű sarjából derék férfit farag.

A szűz és a gödölye (1937) új fényt vetett Zilahy érdekes drámaírói pályafutására. A darab címe egy régi festmény, mely egy kereskedő-család tisztességének és boldogságának szimbóluma. Mikor az anyagi bajokkal küzdő öreg fűszeres nagy pénzen titokban eladja a képet, s másolatot csempész helyére: hitvány fiai züllésnek indulnak, s csak derék lánya — ki a kép eredetijének tulajdonosává lett amerikai farmerhez megy feleségül — indul új boldogsága útján. A darab a tiszta erkölcs diadaléneke — de az ellentétül szolgáló romlottság festése nagyon is kirívó és túlzott.

Harsányi Kálmán (1876—1929) egy pár drámai miniatúrát rajzolt meg, s egy nagy történeti darabot írt. Amazok közül ki kell emelnünk a *Páter Benedek* (1926) címűt, mely nagy drámaírói érzékkel bíró igazi költőnek megkapó alkotása, melynek során a vége felé járó «quattrocento» lángja lobog fel az eddig tudományos kódexeket pingáló, de most Dantét megismerő öreg fehér barát lelkében. Harsányi erőteljes drámai nyelven írt, jól szerkesztett történeti darabja, a színpadi bemutatásra szintén sok évig várt *Ellák* (1923), Attila korában játszik, s nagy figyelmet érdemlő koncepcióval, a világtörténeti célokért küzdő és a világbirodalmi eszmét képviselő hún királlyal szemben fiát, Ellákot, a faji érzés és gondolat hordozójaként állítja előtérbe.

Surányi Miklós (1882—1986), a jeles elbeszélő is

rátért a drámaírás nehéz útjára, *A halhatatlan ember* (1925) című színművel, mely a XV. század utolsó évtizedében történik, a bécsi Burg-ban, hol a magyar renaissance hatalmas ura, Hollós Mátyás király haladoklik. A darab ösztövére meséjének hősei: a kacér salernói grófnő, és az öregedő, de élni még szerető humanista költő és asztrológus, Galeotti. A jellemrajz nem eléggé drámai, kissé zavaros is, és a szükséges drámai feszültség helyett inkább lírai mozzanatokot nyújt a szerző.

Messze túlhaladta ennek a darabnak irodalmi értékét is, színpadi sikerét is Surányinak az *Aranybástya* (1934) című drámája, melynek három feiTónasa három különböző korban játszik bár, — 1792-ben, 1815-ben és 1830-ban — az izgalmas cselekvény mégis igazi drámai egységbe fonódik a Mendel és Lévy zsidók történetének láncszemein. A mesteri lélekboncolással bemutatott alakok plasztikusan élénk állított egyének, s ez a drámai jellemrajz főerőssége a darabnak. Az «aranybástya» voltaképpen a gheettonak maga a zsidóság által emelt fala, melyen belül van az összetartó zsidók ereje és hatalma — rajta túl a faj pusztulása.

Az elbeszélők kezdenek a drámairodalmi mozgalmak során mind nagyobb számban forgolódni a színiköltészet műzsája körül, ami persze nem mindig szokott sikerrel járni. Inkább epikus tehetség *Bibó Lajos* (szül. 1890) is, aki Gárdonyi nyomába lépve, igyekezett a népies tárgyú darabok irodalmába új színt keverni, de nagyon is *A bor* hatása alá került, ám *Juss* (1925) című drámájában távolról sem tudott olyan biztos lélektani rajzot nyújtani, mint mestere. De nagy érdeme Bibónak, hogy a magyar népnyelvet olyan élethűséggel írja, mint ahogyan az még alig hangzott színpadról. Történeti drámája azonban — a *Báthory Zsigmond* című (1927) — sehogyan sem sikerült mű, mert nem tudja megértetni rejtelmes egyéniségű hősét, s nem tudja vilá-

gosan kifejezni a maga költői szándékát. — Mulatságos életképpel kezdődik, de egyébként gyengékötésű darab *A csodadoktor* (1931), mely ellenszenves cselekvényében a kuruzslót az orvossal állítja szembe.

Az egyetlen asszony (1932) komor hangulata is távol van a tiszta tragikaitól — s nem igényelhet bővebb méltatást az *Üveghintó* (1937) sem, melyben a gazdag paraszt úgy gyógyítja ki feleségét és leányát az úrhatnékságból, hogy túl akar tenni rajtuk a pazarlásban.

Az elbeszélő és esztétikus *Schöpflin Aladár* (szül. 1872) két regényét is színpadra állította. Az első, a *Vége a szép nyárnak* (1925) című, igen kedves vígjáték, melyben különösen egy alak: a derűs kedvű, finomlelkű öreg papé — remekbe készült. *A pirosruhás hölgy* (1926) kevésbé sikerült mű, de egy-két epizód-alakja ennek is hatást tett. — Az irodalmi színvonalon álló, de gyenge drámai hatású *Őszi szivárvány* (1934) romantikus történetet nyújt, reális megoldással.

P. Ábrahám Ernő (szül. 1882.) *Isten vára* (1928) című, misztériumnak nevezett darabjában a költői szépségek nélkül ugyan nem szükölködő s magyarosan zengzetes, de drámaiatlan nyelv, erősen feltünteteti a drámai életnek, jellemrajznak és megokolásnak fogyatékoságát. Még inkább elhibázott munka a *Beveszek* című kétfelvonásos népies színmű (1926), melynek életigazság nélküli köd-alakjai művésziellenül imbolyognak a szenvelgő szimbolizálás során.

Az erősen lírai természetű *Miklós Jenő-nek* (1878—1934.) *Mókusok* (1925) című darabjában is a szimbólumok nagyon kétes értékű szolgálatában állnak az alakok, s így hiába várjuk a budai Tabán szelíd romantikájú világának élethű rajzát. *Hattyúdal* (1926) címen pedig egy kis drámai képet vetített a színpadra Miklós Jenő, középpontjában Shakespeare alakjával — kedvesen, finoman írva, de minden különösebb drámai érték és színpadi hatásosság

nélkül. *A Bolyaiak* (1935) című, drámai erő nélküli színmű is unalmassá válik a színpadon.

Sok ilyen apró darab vonult föl új szerzőktől az utolsó évtizedekben, több-kevesebb sikerrel. *Tóth László* (szül. 1889) *Májusfá-ja* (1923) pompás rímekben kedvesen zengő, poétikus darab, mely azonban szintén szimbólumoknak nem éppen a drámai formához illő fátyolába van burkolva. — *Thury Lajos-nak Örzse néni-je* (1924) tisztos felfogással és jó érzéssel rajzolt falusi életkép. — *Az új vár* (1935) című XVII. századbéli történetet azonban az írói nemes becsvágy sem tudta erőskötésű drámává tenni. — Figyelemreméltó költői magja van *Nyáry Andor* (szül. 1890) *Gunyhó előtt* (1924) című egyfelvonásosának. — *Vándor Kálmán* (szül. 1898) sincs drámairói hivatottság hijján. özv. *Varga Ábrissné* (1926) című apróságában ügyesen fogadtat el egy eléggé valószínűtlen történetet, főalakjában — a hosszú hadifogságból hazatért magyar katonában — hatásos szerepet nyújtva. *Dinasztia* (1932) című jól szerkesztett darabja mulatságosan figurázza ki a trónvesztett királyokat. — A háborúból megjött, de itthon feleségét már más férj oldalán talált embernek halk romantikus megoldásban felolvadó szomorú történetét írta át egyik szép novellájából a kitűnő elbeszélő *Bartóky József* is (1865—1928), a *Zsuzsi* (1926) című darabocskába. *Dánielné Lengyel Laura* (szül. 1877) — a művelt lelkű és könnyed stílusú írónőnek két francia történelmi tárgyú darabja: *A császár anyja* (1921) és a *Tűzhalál* (1923) címűek, nemes törekvés termékei.

Sok kedves írói tulajdonsággal bír *Fóthy János* (szül. 1893), ki a francia bohózatok mintájára írta meg ötletesen, eleven komikummal *Igazgyöngy* (1927) című vígjátékát. — *Zágon Istvánénak* (szül. 1893) *Marika* című vígjátéka (1925), ha nem nagyobb-jelentőségű alkotás is, de kedves érzelmességével, jó irányával határozott elismerést érdemel. Kedves,

vidám darab a *Szegény lányt nem lehet elvenni* című is, — meleg szívvel van rajzolja egy vad leány átalakulása a *Dsimbi-ben* (1932) s említést érdemel a bár magasabb igény nélküli, de mulatságos *Feltételes megállóhely* (1936).

A mindinkább divatosná vált eljárás: nagy írók regényeiből készíteni színdarabot — a jószemű és fürgetollú *Harsányi Zsolt-ot* (szül. 1887.), sok vidám kabaré-darab szerzőjét is követésre bírta, s Mikszáthnak több elbeszélő művével is megpróbálkozott. *A vén gazember-nek* a deszkákra állítása nagy külső sikerrel járt (1924), pedig ez a — bár jó ötleten alapuló — kis regény a nagy írónak nem is valami sikerült munkája, s a széthulló mesét bármiképpen igyekezett is Harsányi összefogni, az alakok bizony nagyrészt csak plasztikátlan papiros-figurákká lettek a színpadon. — *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regény dramatizálását (1928) nagy színpadi ügyességgel végezte Harsányi, a regényben kissé ellen-szenves históriát vidám és kedves hangnembe vitte át, s így aztán nagy sikert szerzett ezzel az átalakító munkájával is. — Harsányinak a maga leleményéből készült darabja, az ötvenes években játszó *Zenélő óra* (1927), nem igen tudja éreztetni a cselekvény szomorú korának hangulatát, s minden érdeme egy-két sikerültebben rajzolt epizód-alakra s egy aratóünnep látványosságára zsugorodik.

Érdekes kísérlet volt a *Hegedűs Loránt-é* (szül. 1872), ki *Kossuth-jávai* (1927) mint drámaíró is bemutatkozott. A darabban élénk színekkel van ugyan festve a hatalmas szónok, kit szenvedélye a nemzeti ügy terén oly végzetesen elragadott, s látjuk tévedését a föllekesített nemzetnek is, mely Kossuth egyéniségének varázsától megbűvölve, elfordult Széchenyi politikájától — de az író nagy történelmi tudása és költői ereje s a megírás ötletessége sem segít a negyven hosszú esztendő felölelő tárgy eredendő drámaiatlanságán, s így erős kötésű dráma helyett

csak lazán összefüggő képek sorozatává lehetett a darab.

A lazább erkölcsi felfogásnak, a modernebb iránynak, a tisztára színpadi hatásra és könnyebb szórakoztatásra irányuló becsvágynak újabb képviselői közül is föl kell említenünk néhányat. *Lakatos László* (szül. 1882.) kabaré-tréfákon kívül egész sorát írta a magánszínházak műsorán nem egyszer tetszésre talált daraboknak, s darabot készített Kosztolányi Dezső (1885—1986) *Édes Anna* (1937) című érdekes regényéből, de rémdrámává torzította azt. — *Szenes Béla* (1894—1927) éppenséggel divatos író volt s vígjátékait a közönségnek gondolkodni nem igen, de mulatni annál jobban szerető része sokat tapsolta, élvezve bennük a pesti magyarság egyébként szenvedhetetlen nyelvét, miben az a publikum-réteg a magáéra ismert. — *Fodor László* (szül. 1898.) darabjai közül a legnagyobb sikert a *Doktor Szabó Juci* (1926) című vígjáték érte el, pedig kizárólag mint ügyes, számító drámaírói mesterember alkotása jöhet tekintetbe. Fodor darabjai közül a már némi írói becsvágyról tanúskodó *Díszelőadás* és a *Bölcsődal* kevésbé zajos sikert arattak, viszont *A templom egere* (1927) című vígjátékában az egyszerű történet kedvesen, ötletesen van megírva, s ha könnyed modorban is, mégis kirívó pikantéria nélkül. Legújabbán az *Érettségi* (1986) című darab kitűnő technikájával ért el sikert a termékeny szerző. — *Relie Pál-n&k* (szül. 1885) *Ember tervez* (1926) című «komédiájában az alapötlet a Herczeg pompás *Három testőr-jével* rokon, hogy t. i. a világot valami óriási hazugsággal könnyen be lehet csapni. *Góth Sándor-tű* (szül. 1869) együtt írta Eelle, Móra Ferenc méltán híres regénye nyomán az *Ének a búzamezőkről* (1935) című színművet, mely drámai formában is megkapja a szíveket.

Fazekas Imre (szül. 1887) *AMona* és *Trojka* című darabjaival nemzetközi környezetrajzot adva, való-

színüleg világsikerekre pályázott. Az *Altona* (1925) rútul kényes tárgyával ellenszenvet kelt, ám az orosz politikai foglyok szomorú táborában játszó *Trojká-ban* (1928) jól állítja föl tételét a szerző, érdekes alakokat formál az ugyanazon paraszt-asszonyt szerető két intelligens emberből, — hangulatot kelt, s szerencsés drámai rövidséggel dolgozik.

A nőírók közül is többen megpróbálkoztak drámaírással is. Köztük van *Bethlen Margit grófné* (szül. 1882.), kinek *A szürke ruha* (1929) című darabja finomságra törekvő lélek-analízis. A *Cserébogár* (1934) inkább regénynek való tárggyal bír. — *Babay József* darabjai közül legyen elég a friss, népies hangon írt *Csodatükör* (1937) címűt említeni.

Hunyady Sándor 1929-ben lépett föl mint drámaíró *Júliusi éjszaka* című, tehetségét még csak halványan sejtető darabbal, a Vígszínházban, ahol későbbi műveit is adták. Egy év múlva megírta mindezideig legjobb darabját, a kitűnően szerkesztett, drámai feszültségű, hús-vér alakokban gazdag, pompás környezet-rajzot nyújtó színművét, a *Feketeszárú cseresznyé-t* (1930), melyben a magyarországi szerb nábob epedve várja a világháborúban faja győzelmét, ami meg is jön — de viszont elveszti feleségét, aki elmegy a titokban régen szeretett magyar úrral. — A *Pusztai szél* (1931) a 48 előtti betyárvilág romantikáját hozza, jól megkötött, de drámaiatlanul megoldott csomóval. — Az *Erdélyi kastély* (1932) sok érdekességgel és finomsággal teljes, kedves milieu-rajzzal szolgál, de a fő alakok elmosódó pasztell-színekkel vannak festve. — Az *Aranyifjú* (1933) unalmassá váló sivár történet. — A *Ritz 1919* (1933) is, mely fölöslegesen sok érzékiséget kever a banális szerelmi históriába — nagy hanyatlását mutatja a szinte lázas hamarsággal dolgozó fiatal írónak. A *Három sárkány* (1925) ósdi meséjű, de eléggé mulatságos életkép, a *Lovagias ügy* (1935) pedig a Molnár

Ferenc-féle minta szerint árasztja a viceket és a szentimentalizmust.

Az e könyvben tárgyalt idő végpontjáig *Kállay Miklós* (szül. 1885), a jeles műfordító, két darabbal szerepel. *A lilimos királyfi* (1930) című színműben igen szép, költői nyelven, magasabbrendű irodalmi becsvággyal, erősen egyházi színezettel állítja színpadra az író a szentéletű Imre hercegnek, István első királyunk fiának alakját. A darabban legendái és történeti elemek vannak összevegyítve, úgyhogy azok nem tudnak szerves, s különösen drámai egységbe olvadni. — *A roninok kincse* (1936) című «samurai-történet» a messze keletre, Japánba, s régmúlt századok mesés homályába visz. A roninoknak, a vezető főuruk halála után élve «kivetettek» csoportjának igazi kincse a hűség és becsület, mely a kivégzett főúr halálának megbosszulására készíti őket. Emelkedett szellem lengi át ezt a szintén figyelemreméltóan költői nyelven írt darabot is, de amelyben megint csak mesés misztikumnak nem éppen komoly drámába való köde imbolyog. Tragikai indítéknak alig fogadható el ez a körülmény, hogy a főhősnek hozzá annyira hasonló alteregója van, hogy még a feleség sem tudja megkülönböztetni őket. Mintha a több évtizeddel ezelőtt fellépett új romantikusok célját és eszközeit látnók Kállay Miklóssal kapcsolatban a dráma terén, de az erősen megváltozott viszonyok közt ez a derék író nem keltett olyan mozgalmat a színpadi irodalomban, mint drámáirásra különben is hivatottabb említett elődei.

Bónyi Adorján (szül. 1892) is mindjárt első darabjával, a kissé szintén furcsa ötleten alapuló *Elcserélt ember-vei* (1930) feltűnt, de sokkal többet érő munkája az igen elmés párbeszédekben gördülő *Édes ellenség* (1931), mely a háború utáni idők embezeit és kérdéseit igen jól viszi színpadra, tiszta erkölcsi levegőben szerepeltetve egy Erdélyből menekült család tagjait. A már nagyon is sablonossá vált

gépíró-kisasszonyt szerepeltető romantikának tetszetősen ad hangot az *Egy kis senki* (1932) című vígjáték, de Bónyi további darabjai kevésbé sikerültek.

Andai Ernő (szül. 1900) *Porcellán* (1931) című vígjátéka figyelemre érdemes friss tehetség kedves, megkapó munkája, melynek cselekvényét, ha nem is éppen lélektani indítékok, de legalább elmés ötletek következetesen viszik előre. Többi darabja közül említhetjük még a megnyerő hangulatú *Aranyfüst-öt* (1932), legkomolyabb sikere azonban a *Bálint Lajos-Bal* (szül. 1886) együtt írt *Baskircsev Mária* (1935), a címszereplő naplójából igen ügyesen, költői érzéssel írt színmű volt. A napló líráját lélekrajzként jól telepítették át a szerzők a színpadra.

A közönség némely rétegében igen nagy tetszésre talált *Ináig Oitó-nak A torockói menyasszony* (1931) című darabja, pedig az kezdő írónak eléggé ügyetlenül beállított, valószínűtlen tárgyú műve, erősen zsidó-barát irányzattal. Második darabja, a *Tűz a Monostoron* (1932), történetinek mondott gyenge színmű, melynek nyelvében magyar zamatnak és választékosságnak nyoma sincs. Még legtöbbet ér az *Ember a hid alatt* (1933) című színműve, mely valóban drámaíróra vall, érdekes, és van benne egy szívbemarkolóan szép jelenet, apa és leánya közt.

Nem tehetségtelen író *Boros Elemér* (szül. 1900) sem, kinek *Forgószél* (1932) és különösen *Világrekord* (1932) című darabjai elevenségükkel említésre méltók. — *Bús-Fekete László* (szül. 1896) egész csomó színpadi munkával vált népszerűvé. Közülök legyen elég az ügyesen szerkesztett *Szerelemből elégtelen* (1935) címűt említeni.

Gerő Gyula — nyugalmazott altábornagy — műkedvelőként lett drámaíró, de *Huszárok* (1932) című, a régi békevilágban játszó kedves darabja, életből ellesett alakjaival és tiszta világnézetével dicséretet érdemel. — *Vitéz Somogyváry Gyula A kitagadottak*

(1933) gyűjtőcím alatt három, nemesen hazafias páthoszával megkapó kis darabot írt Thököly-ről, Rákóczi-ról és Kossuth-ról. *Hűség* (1934) című történeti drámája pedig néhány megrázó jelenetben dicsőíti Sopron város áldozatkész hazafiságát. — *Sík Sándor-nak István király-ról* (1933) írt drámája igen érdekes koncepcióban állítja szembe a király hazafias és keresztény politikáját az idegen befolyástól nem ok nélkül féltő tüzes magyar pogánysággal. Erővel teljes líra fűti a darabot, mely azonban drámai hatást is tesz.

Vaszary János (szül. 1899) darabjai közül csak egyet emeljünk ki: az Amerikába telepített, eléggé mulatságos bohózatot, a *Házassággal kezdődik* (1933) címűt. — *Török Sándor*, a jelus fiatal elbeszélő, drámaírói hivatottsággal állította regényéből színpadra költői és hatásos első darabját, *Az idegen város-i* (1934), a mai magyar ifjúság tragikus sorsát példázva. Többi darabja kevésbé sikerült.

László Miklós (szül. 1903) *A legboldogabb ember* (1934) című darabjában Molnár Ferenc tehetséges tanítványának mutatkozott. — *Újházy György* (szül. 1895) bibliai történetet öltöztetett népies magyar köntösbe, *A tékozló fiú-ban* (1934). — *Bókay János* ügyesen bonyolított vidám játékot nyújtott a *Megvédtem egy asszonyt* (1936) című darabjában. — *Kóbor Tamás* (szül. 1867) *Hat hónap* (1935) című színművében van ugyan szikrázó szellemesség, a drámai élet azonban halványan pislákol benne. — *Máriáss Imre* (szül. 1893) elismerést aratott *Fény a faluban* (1936) című darabjával, melynek hőse, az érettségizett parasztfiú, kultúrát akar teremteni falujában. — *Kós Károly* erdélyi író, zamatos nyelven írta meg *Budai Nagy Antal* (1937) című, jól induló, de aztán széteső színművében, egy XV. századbéli erdélyi parasztlázadás keretében, a Prágából hazakerült kalotaszegi kurtanemes történetét.

A legutóbbi csoportokban említettek úgyszólván a má-nak drámaírói, akiknek művei most még voltaképpen inkább csak a napi kritika boncolókése alá tartoznak s nem igen eshetnek történelmi megítélés alá. A határvonal — amelyen túl már nem említünk meg nemcsak újonnan fellépett írókat, hanem még az e határon innen eső íróknak új darabjait sem — a Nemzeti Színház megnyíltának százados évfordulója: az 1937. év nyara. Az utolsó évtized színdarab-özönéből természetesen sokat ki kellett hagynunk, s meg kellett rostálnunk a régebbi korszakok termését is. Amit azonban e könyv lapjain elmondottunk, abból kétségtelen, hogy drámairodalmunk már igazán európai színvonalon áll, számot tesz a világ-irodalomban, s amint nemzetünk a lírai és az elbeszélő irodalom terén világhírű, nevekkel dicsekedhetik — éppúgy joggal hivatkozhatik jeles drámaíróira is, akik élve és dolgozva a maguk korának, éltek — a költő szavai szerint — minden kornak, és pedig nem csupán hazájuk, hanem az egész emberiség hasznára és dicsőségére.

NEVEK ÉS DRÁMA-CÍMEK MUTATÓJA.

1.

NÉVMUTATÓ.

- Abonyi Árpád 246, 248
Abonyi Lajos (Márton Fe-
renc) 209, 210, 224
Acsády Ignác 250
Almási Tihamér 214, 215
Andai Ernő 331
Andreánszky Jenő 312
Arany János 21, 99, 108,
155, 156, 269, 270, 273
Arany László 183
Aubier 201
P. Ábrahám Ernő 325
Ábrányi Emil id. 104
Ábrányi Emil 248
Ábrányi Kornél ifj. 228,
229, 230
Babay József 329
Bajza Jenő 147
Bajza József 147
Balassa Ármin 222
Balassi Bálint 5, 12, 28
Balázs Béla 291
Balázs Frigyes 214
Balázs Sándor (szül. 1830)
116, 146
Balázs Sándor (szül. 1883)
311.
Balogh István 70, 75, 76
Balogh Zoltán 191
Balzac 152
Barrière 176
Bartha János 106
Bartha Miklós 313
Bartók Lajos 234, 235, 236,
237
Bartóky József 326
Basancourt 99
Bálint Lajos 331
Bárány Boldizsár 57
Benedek Elek 313
Beniczkyné Bajza Lenke
175, 251
Benkő Kálmán 152
Benyák Bernát 16
Beöthy László (szül. 1826)
147
Beöthy László (szül. 1873)
300, 310
Bérezik Árpád 154, 170, 187,
188, 189, 190
Bercsényi Béla 233, 234
Bernstein 289
Bertuch 26
Bessenyei György 20, 22, 23,
24, 29, 30, 44, 308
Bethlen Margit grófné 329
Bibó Lajos 324
Biró Lajos 289
Blaháné 217, 226
Bókay János 332.
Bokor József 222
Bolyai Farkas 43, 57
Boros Elemér 331
Bosnyák Zoltán 309
Bónyi Adorján 330, 331
Bródy Sándor 286, 287

- Brühl 25
 Buday Béla 312
 Bulyovszky Gyula 249
 Bús-Fekete László 331
 Byron 166
 Cervantes 213
 Chernél István 14
 Christmann 26
 Clauden 45
 Coppée 146, 203
 Corneille 5, 10, 20, 85
 Csathó Kálmán 319, 320
 Csató Pál 70, 78
 Csepreghy Ferenc 211, 214
 Csergő Hugó 292
 Csiky Gergely 170, 192, 193,
 194, 195, 196, 197, 198,
 199, 200*, 201, 202, 203,
 204, 205, 228, 229, 241,
 251, 252, 253, 271, 295
 Csillag Károly 168
 Csokonai Vitéz Mihály 28,
 29, 44, 175, 320
 Czákó Zsigmond 93, 94, 95,
 96, 98
 Dalnoki Lajos 252
 Dánielné Lengyel Laura 326
 Degré Alajos 136, 137
 Deréki Antal 220
 Dezső József 313
 Déry István 56
 Déryné Széppataki Róza 52,
 53, 56, 57
 Destouches 22
 Dickens 183
 Diderot 310
 Dobsa Lajos 130, 132, 133,
 134, 136, 151
 Dóczy Lajos br. 168, 179,
 180, 181, 182, 183, 192,
 235, 252, 286
 Döbrentei Gábor 57, 106
 Dräsche-Lázár Alfréd 318
 Drégely Gábor 289
 Du Bois Amália 130
 Dugonics András 25, 26, 28, 38
 Dumas 79, 82
 Edvi Illés Károly 220
 Egressy Béni 151
 Egressy Gábor 68, 101
 Endrei Zalán 313
 Eötvös József br. 70, 87,
 103, 127, 305
 Eötvös Károly 218
 Erdélyi János 153
 Erdélyi Zoltán 313
 Erkel Ferenc 151
 Euripides 203
 Éjszaki Károly 145, 146
 Fahidi Ferenc 15
 Farkas Albert 249
 Farkas Pál 310, 311
 Fazekas Imre 328
 Fazekas Mihály 76
 Fáy András 70, 71, 72,
 73, 75
 Fejér János 32
 Feleki Miklós 152
 Felvinczy György 13
 Fenyéri Mór 220
 Ferenczy Ferenc 301, 302
 Fessier 44
 Festetics Andor gr. 251
 Fényes Samu 290
 Fodor László 328
 Follinusz Aurél 220
 Fóthy János 326
 Földes Imre 287, 288
 Gaál György 36
 Gaál József 70, 75, 76, 77,
 78, 103
 Gabányi Árpád 238, 239
 Gajzágó Salamon 153
 Garay János 70, 86
 Gábor Andor 289, 292
 Gárdonyi Géza 222, 223,
 224, 324
 Gerő Gyula 331
 Gerő Károly 217
 Géczy István 220, 221, 307
 Goethe 166, 180
 Gombos Imre 33
 Gondinet 176
 Gottsched 17, 20
 Gozdsu Elek 307

- Gótb. Sándor 328
 Greguss Ágost 69, 153
 Grillparzer 33, 106
 Grubiczy László 248
 Guthi Soma 299
 Gvadányi József gr. 77
 Győry Vilmos 213
 Gyulai Pál 69, 81, 141, 273,
 274
 Gyurmán Adolf (Sebeshelyi)
 Hajó Sándor 292, 169
 Harsányi Kálmán 323
 Harsányi Zsolt 327
 Hegedűs Gyula 222
 Hegedűs Lajos 137, 138, 151
 Hegedűs Lóránt 327
 Hegedűs Sándor ifi. 314
 Heltai *Jenő* 285, 286, 292
 Henszlmann Imre 104
 Herczeg Ferenc 92, 253, 254,
 255, 256, 257, 259, 260,
 261, 262, 263, 264, 266,
 269, 270, 271, 272, 274,
 293, 294, 328
 Hetényi Béla 297
 Hevesi József 297
 Hevesi Sándor 304, 305
 Holberg 17
 Homonnai Albert 314
 Horovitz (Horvát) Lipót 250
 Horváth Miklós br. 249
 Hugo Károly 98, 99, 100
 Hugo Victor 79, 82, 86, 87,
 97, 133, 166, 167
 Hunyady Sándor 329
 Huszár Gál 9
 IJei János 15
 Indig Ottó 331
 Jakab István 70, 74, 75
 Jakab Ödön 219
 Jámbor Pál (Hiador) 190,
 191
 Jókai 116, 138, 139, 141,
 142, 143, 144, 145, 206,
 211, 304
 Jósika Kálmán br. 248
 Jósika Miklós br. 70, 86
 Juhász Máté 17
 Kaas Ivor br. 249
 Kacziány Géza 222
 Kalazanci Szent József 16
 Kampis (Muzslay) János
 309
 Karádi Pál 10
 Karczag Vilmos 244, 245
 Katona József 51, 52, 53,
 54, 55, 67, 62, 67, 68,
 92
 Kazaliczkv Antal 296, 297
 Kazár Emil 217, 218
 Kazinczy Ferenc 36, 37
 Kállay Miklós 330
 Kantomé 106
 Kátsor Keresztély.17
 Kelemen László
 15,24,25,31
 Kemechey Jenő 300, 301
 Kemény Endre br. 250
 Kemény Zsigmond br. 244
 Kisbán (gr. Bánffy) Miklós
 305, 306
 Kisfaludy Károly 16, 22,
 29,
 31, 33, 34, 35, 36, 37,
 38, 39, 40, 41, 42, 43,
 44, 45, 46, 47, 48, 50,
 70, 72, 73, 74, 75, 76,
 78, 79, 83, 105, 107,
 125,
 130, 134, 203, 252,
 270,
 319
 Kisfaludy Sándor 34, 106,189
 Kiss József 273
 Klárné Angyal Ilka 220
 Kocsi Patkó János 32
 Konti József 202
 Koróda Pál 251
 Kosztolányi Dezső 328
 Kotzebue 33
 Kovács Pál 70, 73, 74, 75,103
 Kóbor Tamás 332
 Kórodi Péter 215
 Kós Károly 382
 Kövér Lajos 134, 135, 136
 Kuthy Lajos 86

- László Miklós 332
 Lendvay Márton ifj. 152
 Lengyel Menyhért 282, 283, 286
 Lenkei Henrik 314
 Lessing 151
 Liptai Imre 289
 Lukácsy Sándor 212, 217
 Madách 154, 155, 156, 157, 166, 167
 Makai Emil 292
 Makróczy János 218
 Malonyay Dezső 175, 300
 Margitay Dezső 215
 Mariay Ödön 318
 Martinovics 27
 Martos Ferenc 307
 Máriáss Imre 332
 Márkus László 308
 Megyeri 106
 Metastasio 28
 Mérei Adolf 292
 Miklós Jenő 325
 Mikszáth 327
 Mocsáry Béla 313
 Moldován Gergely 219
 Molière 5, 15, 16, 17, 18, 22, 25, 151, 203
 Molnár Ferenc 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 305, 329, 332
 Molnár György 133
 Moreto 194
 Móra Ferenc 328
 Móricz Zsigmond 225, 226
 Munkácsy János 75, 76
 Murai Károly 239, 240
 Müller 24
 Nagy Endre 291
 Nagy Ignác 74, 101
 Némethy György 152
 Nyáry Andor 326
 Obernyik Károly 96, 97, 98
 Offenbach 18
 Ohnet 234
 Ödry Lehel 215
 Pailleron 176
 Pakots József 311
 Palágyi Lajos 306
 Palotás Fausztin 219
 K. Papp Miklós 219
 Paulay Ede 167
 Pállya István 17
 Pálóczi Antal 8
 Pásztor Árpád 292
 Pékár Gyula 298, 299
 Petőfi 28, 100, 104, 139, 155, 270
 Péter Pál (Pompéry János) 153
 Plautus 203
 Pompéry János (Péter Pál) 153
 Ponsard 100
 Porzolt Kálmán 295, 296
 Prém József 295
 Puks Ferenc 175
 Racine 5, 17, 20, 85, 203
 Rákosi Jenő 154, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 192, 206, 235
 Rákosi Viktor 299, 300, 310
 Rátkay László 215, 216
 Relie Pál 328
 Rutkai György 309
 Salamon Ferenc 127
 Sardou 116
 Schiller 45
 Schöpflin Aladár 325
 Seribe 79, 134, 203
 Shakespeare 5, 10, 40, 80, 81, 83, 85, 86, 101, 151, 173, 178, 256, 314, 325
 Sík Sándor 332
 Simái Kristóf 25
 Soden 20
 Somló Sándor 240, 241, 242, 243, 244
 Somogyi Gyula 318
 v. Somogyváry Gyula 331
 Sophokles 203
 Surányi Miklós 323, 324
 Szabados Béla 175
 Szabolcsi Lajos 244

- Szalóki Elek 222
 Szarvas Gábor 154
 Szathmáry Elek 105
 p. Szathmáry Károly 168, 191
 Szász Károly 149, 150, 151
 Szávay Gyula 222
 Szemere György 304
 Szenes Béla 328
 Szentjóni Szabó László 27, 38
 Szentpétery Zsigmond 151
 Szerdahelyi Kálmán 152
 Széchenyi István gr. 37, 74
 Szécsi Ferenc 251, 292
 Székely József 69
 Szép Ernő 291
 Szigeti József 126, 127, 128, 129, 130, 151, 206
 Szigligeti 22, 89, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 134, 135, 137, 141, 146, 149, 151, 178, 191, 203, 206, 224, 229, 231, 252, 266
 Szikra (gr. Teleki Sándorné) 312
 Szilágyi Géza 314
 Szomory Dezső 284, 285, 286
 Szöllösi Zsigmond 312
 Sztárai Mihály 8, 9, 10
 Szulyovszky Ignác 153, 154
 Tamássy József 217
 Tardos (Krenner) Viktor 302, 303
 Tasso 28
 Tábori Róbert 297
 Teleki László gr. 90, 91, 140, 156, 200
 Teslér Lászió 79, 85
 Thury Lajos 326
 Thury Zoltán 288
 Tisza István 274
 Tokody János 57
 Toldy Ferenc 38
 Toldy István 154, 168, 183, 184, 185, 186, 187, 203
 Tompa Mihály 155
 Tóth Ede 207, 208, 209, 210, 214, 215, 224
 Tóth József 152
 Tóth József né 152
 Tóth Kálmán 147, 148, 149
 Tóth László 326
 Tóth Lőrinc 70, 86
 Török Sándor 332
 Újházy György 332
 Újvári Béla 250
 Vahot Imre 101, 103
 Vajda János 153
 Vajda László 292
 Vajda Péter 104
 Varga János 218
 Varsányi Gyula 252
 Varsányi Gyula 252
 Vas Gereben 153
 Vaszary János 332
 Vándor Kálmán 326
 Várad Antal 231, 232, 233
 J. Verne 211
 Verő György 308
 Vidor Pál 216, 217
 Virág Benő 249
 Vitéz Miklós 312
 Voinovich Géza 167, 318, 193
 Voltaire 20, 24, 36, 43, 310
 Vörösmarty 70, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 99, 107, 108, 173
 Werner Gyula 314
 Wesselényi Miklós 32
 Wlassics Gyula br. ifj. 315
 Zalár József 191
 Zágon István 326
 Zboray Aladár 311
 Zichy Antal 151
 Zichy Géza gr. 249
 Zichy Mihály 168
 Zilahy Lajos 321, 322, 323
 Zivuska Jenő 297
 Zrínyi Miklós 5
 Zsíros István 303

II.

DRÁMA-CÍMEK MUTATÓJA.*

<i>Aba</i> 108	<i>ATTILA</i> 808
<i>Aba Sámuel</i> 133	<i>Attila és Ildikó</i> 133
<i>Actio curiosa</i> 14	<i>Attila halála</i> 150
<i>Adorianok és Jenők</i> 86	<i>Atyafiak</i> 198
<i>Adorján báró</i> 295	<i>Atyátlan</i> 86
<i>Adósok börtöne</i> 113	<i>Aubigny dementia</i> 54
<i>Aesopus</i> 170, 171	<i>Avare</i> 25
<i>Aggteleki barlang</i> 112	<i>Azra</i> 291
<i>Alkibiades</i> 251	<i>Ádám és Éva</i> 187
JJfona 328, 329	<i>Ágis tragédiája</i> (Bessenyei)
rámáson 305	20, 22
<i>Amerikai</i> 115	<i>Ágis tragédiája</i> (Márkus L.)
<i>Amerikai párbaj</i> 146	308
<i>Andronik</i> 112	<i>Álarcosok</i> 311
<i>Angelo</i> 87	<i>Áldozat</i> 84
<i>Angyal Bandi</i> 152	<i>Ál-Endre</i> 109
<i>Anna</i> 196	<i>Álmos</i> 113
<i>Anteusz</i> 314	<i>Általános örökös</i> 74
^Iwidma 283	<i>Ál-tudósok</i> 46
<i>Anya és vetélytársnő</i> 98	<i>Árboc</i> 86
<i>Anyaföld</i> 221	<i>Árendás zsidó</i> 220
<i>Apám felesége</i> 150	<i>Árgirus királyfi</i> 102
-4p?a /ia 304	<i>Árnyil és Tündér Ilona</i> 112
-ápor ua/eia 191	<i>Ármány és szerelem</i> 45
-ápdsofc 238	<i>Árpád ébredése</i> 83
-áracfő hősnők 144	<i>Artatlanok</i> 291
váratfő vérnep 172	^in>a korona 266
<i>Aranybástya</i> 324	<i>Árvalány haj</i> 216
<i>Aranyborjú</i> 265	^á*rva László király 260, 261,
<i>Aranyember</i> 143	262, 267, 270
<i>Aranyfűst</i> 331	Üofc 86
<i>Aranyifjú</i> 329	<i>Baba-hu</i> 264
<i>Aranylakodalom</i> 299, 310	<i>Bach-huszárok</i> 188
<i>Aranyóra</i> 291	<i>Bacchus</i> 18
<i>Aranyországban</i> 250	<i>Bacsányi</i> 290
<i>Arckép</i> 112	<i>Bajusz</i> 115
-áWaifrie 86	<i>Bakony</i> 314
<i>Asszony</i> 296	<i>Balassa Bálint</i> 307
<i>Asszony komédiája</i> 168	<i>Baltoni rege</i> 256
wáiAaKe 17	<i>Bankár és báró</i> 99

* A névelő elhagyásával.

- Barátság és nagylelkűség* 40
Baskircsev Mária 331
Bácskai rezervisták 218
Báلكirálynő 100
Bál után 251
Bálványok 310
Bánffy uram 295
Bánk bán 39, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 67, 68, 69, 92, 269, 270
Báróné levelei 176
Bársony uram 216
Báthory Erzsébet (Garay) 86
Báthory Erzsébet (Balogh Zoltán) 191
Báthory Gábor utolsó szerelme 248
Báthory Zsigmond 324
Bátort Mária 26
Becsületbíró (Zivuska J.) 299
Becsületbíró (Bosnyák Z.) 309
Becsület és szerelem 154
Becsület szegénye 218
Becsületszó 128
J5e«a 285
Besztercei gróf 133
Betegek 46
Betyárdy (töredék) 46
J3e%ír kendője 209, 210
*£<*ftári* 153.
Bé&ft Pó7 113, 141
J5éni Mcsi 310
Bí&or és gyász 137
Bífc tanár úr 311
Bírd /ia 218
Bizalmatlan 194, 195
Bizáwe 92, 257, 258, 264, 267, 270
B. Nagy Gergely 312
Bodnár Lujza 285
Bolond 175
Bolondok grófja 144
Bor 222, 223, 224, 225, 324
Borbála királyné kegyence 86
Borzasztó torony 54
Borzán^ Marcsája 215
Bosnyák Anna 295
Bosszú 87
Bourgeois gentilhomme 15
Bo2dii MáVto 197
Bolyaiak 826
Bölcsesség köve 100
Bölcs Náthán 151
Bölcsödül 328
Bölcs Salamon 150
Böthök uram szerencséje 218
Brankovics György 98
Brutus 36
Brutus és Lucretia 99
Bnwnowi margute (Könnyműség) 133
Buborékok 201, 205
Buda halála 104
Buda tragédiája 21
Budai Nagy Antal 332
Budavár megvétele 178
Bujdosók (Vörösmarty) 80
Bujdosók (Herczeg F.) 266
Bujdosó kuruc 114
Bukow, a székegyek hóhéra
Búzakalász 225152
Bűn bünt követ 132
Bürgermeister 25
Caraffa (Gabányi Á.) 239
Caruso vagy Rhamses 284
Castor és Pollux 112, 178
Cecil házassága 198
Celestine 136
Charitas 233
Charlotte kisasszony 283
Cholera és nŐi szeszély 184
Cifra Jancsi 220
Ci/ra nyomorúság 196
Ciaán# 112, 124
Ci^ei & a Hunyadiak 84
CiZtei Fridrik 107
Civilisator 157
Clarisse 214
Comico-tragoedia 13
Commodus 156
Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról 10
Comoedia de matrimonio sacerdotum 9
Comoedia lepidissima 8

- Constantinus Porphyrogenitus*
 15
Coriolanua 101
Corneille szerelme 238
Credulus ée Júlia 12
Cromwell 151
Csak kitartás 134
Csak tréfa 156
Csalhatatlan 229
Csalódások 37, 48
Csák Máté (Kisfaludy K.)
 38, 44, 49
Csák Máté (P. Szathmáry K.)
 191
Csák végnapjai 157
Csárdás 153
Császár anyja 326
Császár és komédiás 305
Császár katonái 287
Cserebogár 329
Csetepaté 314
Csikós 111, 123
Csillaghullás 216
Csillagok 321
Csoda a hegyek közt 281
Csodadoktor 325
Csodatükör 329
Csokonai 314
Csokonai szerelme 112
Csongor és Tünde 81
Csók 180, 252, 286
Csókon szerzett vőlegény 130
Csőppség 290
Csősz unokája 219
Cydoni alma 145
Dacos lelkek 287
Dada 287
Dada 139, 140
Dacos Pista 112
Danton 299
Dayka Gábor (töredék) 244
Dárday-ház 34
Dávid 109
Debreceni bíró 114
Debreceni rüpök 110
Deformed transformed 166
Délibabok 297
Déryné ifjasszony 258
Dienes, vagy a királyi ebéd
Dinasztia 326 107
Diocletian 11.2
Disputatio Débrececiensis 9
Díszelőadás 328
 Divat és sport 222
Divatkép 198
Divatos beteg 136, 137
Dobó Katica, vagy az egri
szép napok 148
Dodó főhadnagy 298
Doktor Percival 299
Doktor Szabó Juci 328
Doktor Szélpál Margit 291
Doktor úr 275
Dolovai nábob leánya 253,
 270
Ddsea György 139, 147
Drághy Éva esküje 298
Dsimbi 327
Dudásból lett doktor 24
Edith 251
Egri nő 112
Egy bukás sikere 131
Egyesüljünk 102
Egyetlen asszony 325
Egy éji kaland 154
Egyéniség 304
Egyik a kettő közül 134
Egy jó madár 129
Egy, kettő, három 280
Egy királyné 147
Egy királynő szerelme 249
Egy kis ármány 146
Egy kis senki 331
Egy lengyel követ Budán 146
Egy magyar király 100
Egy nagyraemelt férfiú 114
Egy nimród baklövése 154
Egy nő, kinek elvei vannak
 131
Egy szekrény rejtelve 110
Egy szál mirtus 313
Egy szellemdús hölgy 187
Egyszeri királyfi 291
Egy színésznő 111
Egy táblabíró a forradalom
 alatt 127

- Egy vámpír szerelme* 238
Ekebontó Borbála 86
Eladó leányok 114
Elbeszélés (töredék) 46
Elbúsult diák 80
Elcserélt ember 330
Elektra-paródia 178
Elfrida 26
Eljegyzés álarc alatt 137
Ellák 323
Ellenállhatatlan 194
Ellenfelek 311
Ellinor 183
Elnémult harangok 300
Előjáték Lear királyhoz 279
Első 248
Első évforduló 239
Első István 133
Első Károly és udvara 87
Első követelés 134
Első ősz hajszál 146
Első szerelem 241
Elsősülött 97
Első Ulászló 40
Első vihar 255
Elzevir 305
Ember a híd alatt 331
Emberszívnek örvényei 34
Ember tervez 328
Ember tragédiája 154, 155, 156, 157, 165, 166, 167, 168
Emigráns 301
Endre és Johanna 177
Enyingi Török János 152
Erdélyi kastély 329
Eredendő bűn 232
Erősebb 306
Erősek és gyengék 304
Erzsébet királyné 236
Esküvés 33
Este és reggel 134
Etelka Karjelben 26
Evelyne 284
Ezerév 308
*Ezernégyszáznegyvenöt—
ezernyolcszáznegyvenöt* 96
Ezeröttszáztizennégy 305
Ezredes 259
Ezredes leánya 233
Ezredév ünnepe 178
Édes 222
Édes Anna 328
Édes ellenség 330
Égben 146
Égi és földi szerelem 280
Égő város 288
Éjjel az erdőn 178
Életuntak 102
Éljen az egyenlőségi 87, 103
Élvetemetkező 314
Éva boszorkány 259
Ének a búzamezőkről 328
én lányom nem olyan 321
Érettségi 328
Falu ládája 219
Falu legszebb legénye 219
Falu rossza 207, 210, 217
Falusiak 128
Falusi bohémek 313
Falusi idill 283
Falusi kislány Pesten 305
Falusi lakodalom 75
Falusi történet 222
Farkas 276
Farkasok közt 250
Farsang 277
Farsangi iskola 104
Farsangi utazás 54
Faust 155, 166, 180
Fátum 303
Fátyol titkai 83
Fehér Anna 224
Fehér és fekete 86
Fehér felhő 277
Fehér szarvas 322
Fekete cár 239
Fekete gyémántok 144
Fekete lovas 263
Fekete nap 224
Feketeszárú cseresznye 329
Fekete vér 145
Feleség 313
Feleségünk 311
Felhő Klári 215
Felhők lovagja 320

- Felhőszakadás* 217
Feltételes megállóhely 327
Fenn az ernyő, nincsen kas
 113, 110, 120
Fertáymágnások 188
Félemberek 300
Félisten 307
Fény a faluban 332
Fény árnyai 114, 149
Férfi és nő 156
Férjelv és női csel 134
Fidibusz 112
Flirt 302
Flóra 150
Flórika szerelme 219
Fogadott leány 114
Forgószél 331
Forr a bor 226
Forradalmár 311
Fortuna szekere 243
Főlavatás 229
Föld 300
Földönfutó 139
Földön járó csillagok 145
Főúr és pór 97
Fra Girolamo 242
Frangepán Erzsébet 107
Fráter György 150
Fúzió 249
Füst 315
Garabonciás diák 76
Garasos alispán 296
Gazdagság és szegénység 136
Gazdag szegények 144
Gárdisták 251
Gerő 109
Gerson du Malheureux 28
Ghiberti gróf 310
Gladiátor 242
Gloria 285
Gorgo 241
Gotterhalte 292
Gritti 110
Gróf Dormándi Kálmán 233,
 234
Gróf Walthron 24
GRÜN LILI 288
Gunyhó előtt 326
Gutenberg 133
Gyges és Tudó 314
Gyapay Márton 25
Gyászvitézek 108
Gyerekkasszony 222
Gyermek 247
Gyermekkirály 296
Gyilkos 38
Gyimesi vadvirág 220
György barát 303
Györgyike drága gyermek 285
György úr 312
Gyurkovics lányok 255
Hadifogoly 305
Halhatatlan ember 324
Halottak emléke 115
Haluska Benedek 237
Hamlet 68
Harag 252
Harang 296
Harmadik 297
Harmadik magyar király 147
Harmónia 280
Hai Μηαρ 332
Hattyúdial 325
Hazajáró lélek 321
Hazatértek 137
Hábador 81
Hálás utókor 282
Háló (Lampérth G.) 307
Háló (Mocsáry B.) 313
Hármas vitézek 24
Három egyszerre 47
Három Kázmér 310
Három sárkány 329
Háromszéki lányok 116
Három szín 74
Három testőr 254, 328
Házassággal kezdődik 332
Házassági három parancs 112
Házasságok az égben köttetnek
 320
Házasság politikája 154
Helikoni ünnep 295
Helvila 145
Hernani 82
Heródes 149
Híd 267, 269, 270

- Himfy dalai* 189, 190
Hivtes 245
Hivatalból 130
Hivatalnok urak 288
Hódítás falun 135
Hóféhérke 286
Holdas 219
Holicsi Cupido 264
Homme singulier 22
Honáruló 296
Honthy háza 254
Honvédhuszárok 214
Hôtel Imperial 290
Hős Pálffy 145
Hulla férje 139
Hún utódok 232
Hunyadi János 34
Hunyadi László 86
Hunyadi László tragédiája 21
Huszárcsíny 104
Huszárok 331
Huszárszerelem 240
Hűség 332
Hűség hűtlenségből 134
Hűség próbája 48
Hyperbus 173
Ibolya 279
Ida 176
Ideál 245
Idegen város 332
Időjós 72
Iffjú Horváth Pál 288
Igazgyöngy 326
Igazházi 25
Igaz papságnak tüköre 8, 9
Igmándi kispap 188
Ikarosz 314
Ildikó (Vajda J.) 153
Ildikó (Tábori R.) 297
Ilka, vagy Nándorfehérvár
 bevétele 36, 39
Ilona királyné 313
Ines de Castro 26
Ingyenélők 217
Iparlovag 136
Iréne 40, 41, 42, 43, 40
Iskarióth 231
Iskolatársak 296
Isten vára 325
Istenhegyi székely lány 114
István, a magyarok első ki-
 rálya 54
István király 332
István vezér (Szász K.) 150
István vezér (Rákosi J.) 178
/fűtetf napja 249
Izomfiak 311
Janus 193
Jámbor vincellér 152
János lovag 93, 96
Jáiéfc a kastélyban 280
Játékos 314
Jegygyűrű 127, 206
Jeles kompánia 213
Jeruzsálem pusztulása 55
Jó Fülöp 201
Jó hazafiak 184
Jóslat 193, 241
Jószívű ember 145
Jó tündér 280
Jó üzlet 286
Józi 275
JUDITH asszony 219
Jugurtha 222
Julius Caesar 68, 85
Júliusi éjszaka 329
JUSS 324
ifam (Byron) 166
Äain (Verő Gy.) 308
Kaland 292
Kalandor 314
Kalmár és tengerész 93, 94
K apivár 239
Karaffa 191
Karácsonyi álom 223
Kard becsülete 296
Karolina 260
Katonák 288
Katonásan 312
Kató bosszúja 314
Katóka kegyelmes asszony 300
Kaviár 201
Kálmán király 153
Kápolna 247
Káprázat 312
Károly úr bogara 181

- Kedvetlen okos* 24
Kedv és hivatás 115
Kegyenc 90, 91, 92, 156, 200
Kemény Simon 40, 41
Kendtek 191
Kendi Margit 235, 236
Kerek Ferke 226
Keresd a szíved 144
Keresztút 319
Kék róka 260, 265
Kényes Bertók 115
Kérők 36, 44, 49, 72
Két apa 250
Két Báthory 73
Két ember 265
Két év múltán 214
Két gyám 139, 206
Két jó barát 248
Kétkedő 188
Két menyegző 211
Két pisztoly 109, 123
Két Sobri 151
Két szerelem 200
Kéz kezet mos 256
Kiadól ak 74
Kiadó lakás (Kövér L.) 135
Kiadó lakás (gr. Festetics A.) 251
Kié a koc? 104
Kinai leány 284
Kincskeresők (Vörösmarty) 82
Kincskeresők (Kazár E.) 218
Kincstárnok 139
Kinizsi 109
Kintornás család 208
Király 312
Király arája 287
Királyfogás 202
Király házasodik 148
Király Ludason 77
Király-idillek 287
Királyi házaselet 243
Király leánya 244
Királyné apródja 292
Kisasszony férje 289
Kis árva 146
Kísértet (Szigeti J.) 128
Kísértet (Géczy J.) 221
Kis hóbortos 149
Kis idegen 318
Kis mama 244
Kis szórakozott 176
Kisvárosi nagyságok 238
Kitagadottak 331
Kivándorló 258
Kolostorból 130
Komédiás 201
Kondorost szép csaplárné 220
Konstantinápoly veszedelme 40
Konventbiztos 310
Korcsházi vásár (töredék) 46
Kordokubász 86
Korona és kard 109
Kornélia 184, 185, 187
Korvin János 97
Kossuth 327
Kovácsné 310
Kókai-ház 238
Kölcsonként kastély 299
Költő és a halál 264
Könnyműek 93, 95
Könnyműség 133
Könyves Kálmán 139, 140
Közös ház 72
Közügyek 188
Krakói barátok 173
Krisztusnak éretünk való kín szenvedéséről 17
Kuruc Feja Dávid 290
Kurucfurfang 222
Kurucok Parisban 190
Kurucvilág 301
Kuruzsló 288
Kun László (Dugonics) 26
Kun László (Kisfaludy S.) 34
Kun László(ismeretlen) 57
Kun László(Obernyik) 197
Külföldi 191
Külföldiek 71, 72
Laczkfi Imre 114
Laczkovics kapitány 248
Lais, vagy az erkölcsi makacs 23, 29
Lángész 153

- Lányom* 288
Lárifári 112
László, a kun 252
Láthatatlan ember 224
Lear 40, 85
Leáldozás 314
Leányörző 37, 48
Legboldogabb ember 332
Legény bolondja 215
Legjobb orvosság a házasság
 74
Legszebb 235
Lelenc (Szigligeti) 114, 124
Lelenc (Szász K.) 150
Lelkes magyar leány 34
Lemondás 245
Ledna (Czakó Zs.) 93, 95
Leóna (Zilahy L.) 322
Letört ág 319
Xevéi 153
Légy jó mindhalálig 226
Légyott 229
Léha világ 295
Lélekvásár 244
Lidérc 319
Lidércek 105
Lila ákác 291
Liliom 276, 280
Liliomfi 111, 112, 121
Liliomos királyfi 330
Lilla 320
Livia 184, 185
Losonci Bánffy István 57
Lovag úr 292
Lovagias ügy 329
Lucanus halála 242
Lucza széke 55
Lucretia 100
Ludas Matyi 76
Lukánusz 191
Lyon Lea 287
Macbeth 40, 68
Moutonna rózsája 304
Magának akart, másnak kért
 74
Magdolna 176
Magyar élet 309
Magyar fiúk Bécsben 211
Magyar nábob 304
Magyar Passió 319
nyfői áivái 189
Majomszínház 266
Malom alatt 218
Makrancos hölgy 314
Mama 113, 119
Manlius Sinister 139
Marcsa és Mariska 130
Marénya 248
Mari, egy anya a névből 96
Marianne 229, 230
Marika 326
Mardi d'áh 83, 84
Marózia 199
Marsall 279
Martinovics 306
Masamód 285
Maskara 306
*Matyika színésznő szereint
 lenni* 321
Mágus» 193
Májusfa 326
Májusi fagy 314
Március tizenötödike 130
Mária Antónia 284
Mária bátyja 222
Mária királynő 157
Második József császár 284
Második Lajos király 284
Mátrai vadászat 72
Mátyás diák (Kisfaludy K.)
 47
Mátyás diák (Balogh I.) 76
Mátyás és Beatrix 298
Mátyás fia 111, 191
*Mátyás király, vagy a név
 szeretete jámbor
 fejedelmek
 jutalma* 27
Mátyás király első kalandja
 129
Mátyás király lesz 113
Mátyás után 311
Medikus 287
Medúza 315
Meg akarok halni 135
Megházasodtam! 78, 79
Megjátszott cselek 107
Megjött a papa 313

- Megjöttek a huszárok* 307
Megszégyenült irigység 18
Megújhódás 295
Megvédtem egy asszonyt 332
Melyik a sok közül 74
Messalina 248
Messiás 290
Még egy tisztújítás 103
Még titok 134
Méhek 237
Mérget ivott 129
.Méri nem házasodik meg a sógor? 146
Miczbán családja 108
Micz bíró 311
Mikolai bíró 247
Mikor pattant, nem hittem volna 46
Milton 142
Mimikri 302
Miniszteri tárca 214
Miniszter szünideje 251
Miniszterválság 189
Mirette 309
Mii az era"ó meséi 221
Mizanthrop 22
Mohamed, vagy a dicsőség győzedelme a szerelmen 43
Mohács.318, 319
Mohács után 237
Molnár leánya 114
Momhelli grófok 54
Monostori Veronka 54
Mostoha (tervezet) 202
Mókusok 325
Már herceg 246
Mózes (Madách) 157
Mtóes (Váradi A.) 232
Mukányi 200
űfw« és /övö 202
Mumus 238
Murányi hölgy 139
Murányi kaland 226
Muskátli 307
Műszeretők 113
Nadányi 114
Nagyapó 112
Nagyasszony 284
Nagy érzés 302
Nagy fejedelem 282
Nagyvidai cigányok 109
Nagy Lajos kora 138
Nagymama 202, 205
Nagyralátó 129
Nagyrafermett 201
Nagyravágyó 241
Nagy szerelem 281
Nagyúr 305
Naplegenda 305
Napoleon öcsém 299
Náni 220
Nápolyi Endre 156
Nápolyi Johanna 249
Nászúton 255
Ne fújd, ami nem éget 115
Negyedik Béla 112
Negyedik István (Szigligeti) 112
Negyedik István (Somló) 243
Negyedik László 133, 134
Negyedik István 246
Nelsor és Amida 43
Nemesek hadnagya 74, 103
Nem élhetek muzsikaszó nélkül 226
Ne mondj igazat 275
Nem szabad a királlyal tré- fálni 74
Nero anyja 302
Nevelő kerestetik 112
Négy évszak 297
Négy király 175
Néma levente 286
Nép 308
Népszerűség 188
Nézd meg az anyját 189
Nóra 200
Nosztly-fiú esete Tóth Marival 327
Nótás Kata 213
Nőbiztosítás 153
Női diplomácia 154
Nők az alkotmányban 148
Nőm meghalt 135
Nőtlen férj 98
Nőuralom 114, 119, 120, 187

- Obsitos huszár* 113
Ocskay brigadéros 255
Okos bolond 128
Olga (Ábrányi K. ifj.) 229, 230
Olga (Farkas P.) 310
Olympia 280
Olympi verseny 145
Omnia vincit amor 18
Ovnode Pál és családja 104
Orgazda 152
Oroszlánbőr 313
Országgyűlési szállás 103
Országh Ilona 86
Othello 68, 109
Ovid 241
Őcsém, házasodjál 131
Öregesen, rangosan 312
Ördög 275
Ördög mátkája 221
Ördög párnája 149
Öregbéres 213
Öreg kérők 74
Öreg táncmester 202
Örök küzdelem 302
Örökség 97
Örök törvény 198
Örzsé néni 326
Örvény 237
Ősszeillenek 187
Ötödik László 170
Ötödik László király 133
Ötven év (tervezet) 202
Özvegy és proletár 147
Özvegy Karyóné s két szeleburdiak 29
Özvegy vagyok 134
Özvegy Varga Abrisné 326
Ősanya 106
őszi szívárvány 325
Pacsirtaszó 225
Pacsuli világismerete 131
Palika 292
Papa 189
Panna asszony leánya 210
Parasztkisasszony 189
Parasztzívek 222
Parlagi Jancsi 152
Pasquil 110
Patika 291
Pál fordulása 112
Párbaj 295
Párbaj, mint istenítélet 111
Pártosság tüze 57
Pártütők 36, 44, 45, 47
Páter Benedek 323
Peleskei nótárius 76
P erény iné 115
Perózes 211
Peterdi csata 189
Pelneházy 199
Petronella 113
Pezsgő 240
Péter és Pál 266
Phaeton 238
Philosophas 22, 23, 24, 29, 30
Phrenolog 249
Pintyőke 284
Piros bugyelláris 211, 212
Piros Panna 219
Pirosruhás hölgy 325
Poéta 311
Pogány Gábor 301
Pogány magyarok 239
Polydorus és Cassandra 18
Pontyi 23
Postáskisasszony 283
Pozsonyi diéta 190
Pókaiak 108
Proletárok 195, 196, 200, 205, 228
Protekcio 189
Próbaházasság 217
Próbakő 115
Prd/éfa 283
Ptolomaeus 15
Pusztai szél 329
Pütkösdí királyság 216
Pütkösti királynő 112
.Rao (Szigligeti) 110
#aő (ifj. Hegedűs S.) 314
Rablétek 301
Rablólovag 290
Rabszolgák 306
Radnóthyne 309
Rafael 233

- Rajongó Bolzay-leány* 285
Rang és mód 129, 130
Ravasz és Szerencsés 17
Rákóczi 319
Rákóczi Ferenc fogsága 111
Rákóczi-harang 318
Rászedtek a komédiások 152
Rege 244
Rege a fatty ügy érdeméről 173
Reggeli előtt 172
Rendkívüli előadás 137
Renegát 111
Rébusz báró 259
Régi dal, régi gyűlölségről 172
Régi pénzek 71
Régi szerető 221
Régi urak 249
Révészek 325
Rhea grófnő 251
Ripacsos Pista dolmánya 174, 206
Rite 1919 329
Riviera 280
Robinsonok 292
Rodostó 307
Rokonok 226
Romilda 108
Roninok kincse 330
Rossz pénz nem vész el 289
Rozsályi malom 222
Róma leánya 138
Róza néni 283
Rózsa 108, 109
Rózsa, vagy a tapasztalatlan légy a pókok közt 56
Rövidlátók 229
Sajdár és Rurik 57
Salamon 15
Salamon király 79
Salome 248
Sancho Pansa királysága 283
Sarkantyú 289
Saul király 211
Sámuel király 239
Sárdi-ház 221
Sárga liliom 289
Sári bíró 225
Sátán 133
Sátán útja 168
Sehonnai 238
Selyem Ágnes 222
Semiesetre 311
Simonyi óbester 307
Siralomházban 304
Sirius 241
Sirokkó 265
Sophonisbe 250
Sötét poni 198
Sötétség 309
Spartacus 200
Stibor vajda 36, 39, 40, 41
Stomfay-család 197, 198, 205
Strafford 151
Stnfcse 116, 146
Struensee 116
Stuart Mária Skóthonban 151
Sursum corda 309
Swí a nap 321
Szabóky Zsigmond Rafael 285
Szakítani nehéz dolog 321
Szalmaözvegy 152
Szálka 313
Szegedi boszorkány 220
Szegedy Annie 285
Szegény leányt nem lehet elvenni 327
Szegény Radoné 219
Szendrey Júlia 270
Szentivánéji álom 256
Szent korona 115
Ä&ewi korona varázsa 172
Šzewi László és kora 93, 95
Äüenf Margit asszony 233
Szerelem (Dobsa) 132
Szerelem (Somló S.) 244
Szerélemből elégtelen 331
Szerelem és champagne-i 77
Szerélem és örökség 128
Szerélem harca 249
Szerelem, iskolája 174
Szerelem politikája 154
Szerelem útjai 302
Szerencse fia 289
Szerencse kereke 114
Szerencsés Imre 115
Szerető 287

- Szerzetes* 242
Széehy Mária (Szigeti J.) 129
Széehy Mária (Dóczy) 181
*Szécsi Mária, vagy Murány-
vár ostromlása* (Kisfaludy
K.) 36, 40, 41
Szélháziák 175
Szép asszony kocsisa 226
Szép Diego 194
Szép Iliána 219
Szép Ilonka 173
Szép juhász 127
Szép leányok 198
Szép marquisné 136
Szép Milchál 143
Szibéria 322
Sziget a szárazon 248
Szigetvári vértanúk 139, 142
Szilágyi Mihály szabadulása
Színészek 292 [43]
Színésznő 202
Színház 279
Színházavatás 266
Színműirók 244
Színre színt 173
Szívdobogás 291
Szombatosok 244
Szőkevény 250
Szökött katona 109, 122, 123,
 206, 227
Szülői ház 245
Szürke ruha 329
Szűz és gödölye 323
Taifun 282
Takács Alice 285
Talizmán 296
Tamóra 232
Tanítónő 287
Tarquinok és Brutusok 152
Tartalékos férj 299
Tatórok Magyarországon 33,
 34, 35, 36
Tábornok 322
Táltos 219
Tágma királyné 179
Te csak pipálj Ladányi 320
Telivér 153
Tempefői (Csokonai) 28
Tempefői (Rákosi J.) 175
Templom egere 328
Tenger fia 250
Terike 288
Testőr 276
Tékozló fiú 332
Tilla 222
Ténsasszony 322
Tépett láncok 312
Tévélygő lelkek 311
Themistokles 250
Theodora 199
Thespis-kordéja 145
Thököly Imre 241
Thurán Anna 236
Tigris és hiéna 100
Tiulla 263
Timár Liza 287
Tinódi 113
Tiszta dolog 312
Tisztújítás 74, 102, 103
Titilla hadnagy 175
Titkos iratok 113
Tizenkettedik óra 323
Tízezer forint 112
Toborzás 215
Toldi (Szigeti J.) 129
Toldi Miklós (Dugonics) 26
Tolvaj 78
Tornyos Péter 15
Torockói menyasszony 331
Tót Lány 214
Többsincs királyfi 313
Török János 112
Törvénytelen 250
Tőr 232
Trojka 328, 329
Troubadour 109
Trónkereső 115, 117
Trónvesztett 113
Tudós professzor Hatvani 292
Tűlbuzgó fiatalember 312
Tündérialom 157
Tündérlaki lányok 285, 286
Tündérlak Magyarhonban 152
Tűz a Monostoron 331
Tűzből 130

- Tűzek az éjszakában* 288
Tűzes nyelvek 219
Tűzhalál 326
Tűzmadár 322
Udvari bolond 115, 229
Utazás az özvegység felé 251
Utolsó fejezet 313
Utolsó nap 291
Utolsó szerelem 180
Utolsó szerep 323
Utolsó Zách 147
Új emberek 184, 185
Új élet 233, 234
Új rokon 319, 320
Új vár 326
Új világ 115
Úria 252
Úri divat 278
Új leány 323
Úri muri 226
Uzsai gyöngy 217
Üldözött honvéd 115
Üvegcipő 280
Üveghintő 325
Vadkan 225
Vak Béla 153
Vak Lorenzo 297
Valaki 280
Valéria 116
Varsányi csata 310
Vasember 199, 205
Fosul 108
Választói komédia 9
Váltó 233, 234
Vándor színészek 110
Váróteremben 248
Veér Rózsi rózsája 307
Vegyes párok 182
Velencei hölgy 153
Vengerkák 292
Fera grófnő 182
Vereshajú 213
Veszedelmes jóbarát 112
Vége a szép nyárnak 325
Végrehajtó 248
Végrendelet 93, 94
Vén bakancsos és fia, a huszár 127
Vén gazember 327
Vén kupec 189
Vén sas 78, 103
Vérnász 82
Vid 112
Vigjáték 47
Vigjátéktárgy 131, 132
Viharos éj 135
Világbajnok 322
Világrekord 331
Világszép leányok 145
Világ színjátéka 100
Világ ura 113
Viola 127
Violante és a bíró 266
Virágfakadás 240
Viszontlátás 304
Víz, majd a bor dicséreti 14
Vízözön 211
Vörös ember 289
Vörös malom 279
Vörös sapka 216
Waterlooi csata 283
Wesselényi 251
Ypsilon-háború 80
Zaire 43
Zách-család 246
Zách Felicián 147
Zách Felicián 36, 39, 40
Zách unokái 110
Zenebohócok 321
Zene7o dm 327
Zéla 224
Ziska 55
Ziska, a táborítok vezére 55
Zöld Marci 101
Zsarnok apa 75
Zseni 292
Zsidó 109
Zsidó fiú 138, 139
Zsigmond 80
Zsigmond fogsága 113
Zsolt vezér ifjúsága 243
Zsuzsi 326

TAKTALOM.

	Lap
Előszó	3
I. Fejezet. A magyar dráma kialakulása. XVI— XVIII. század	5
II. « Kisfaludy Károly	31
III. « Katona József	51
IV. « Kisfaludy Károly követői.....	70
V. « A negyvenes évek drámaírói	88
VI. « Szigligeti	105
VII. « A dráma a politikai elnyomatás idő- szakában	126
VIII. « «Az ember tragédiája»	155
IX. « A kiegyezés korában feltűnt dráma- írók	169
X. « Csiky Gergely.....	192
XI. « A népszínmű Szigligeti után.....	206
XII. « A Csiky-korabeli drámaírók	228
XIII. « Herczeg Ferenc	253
XIV. « Elhajlás a magyar dráma hagyomá- nyaitól	272
XV. « A régi nyomokon	294
XVI. « A háború után fellépett drámaírók.	316
Nevek és dráma-címek mutatója.....	335